T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

MEHMET BESİM DARKOT'UN TÜRK COĞRAFYA BİLİMİNE KATKILARI

Şafak BARIŞ

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ

Çankırı – 2025

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

MEHMET BESİM DARKOT'UN TÜRK COĞRAFYA BİLİMİNE KATKILARI

Şafak BARIŞ
ORCID: 0009 0008 0457 9717

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ

Çankırı – 2025

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ i
TEZ KABUL VE ONAY ii
ÖNSÖZ iii
ÖZET v
ABSTRACT vi
KISALTMALAR vii
TABLO LİSTESİ viii
ŞEKİL LİSTESİ ix

1. GİRİŞ 1
1.1. Amaç ve Kapsam 8
1.2. Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve 11
1.3. Veri ve Yöntem 24
1.3.1. Veri Kaynakları ve Veri Toplama Süreci 24
1.3.2. Çalışmanın Varsayımları ve Kısıtları 25
1.3.3. Araştırma Sorusu ve Hipotezler 26
1.3.4. Yöntem 28
1.4. Önceki Çalışmalar 30

2. COĞRAFYANIN TARİHİ GELİŞİMİ 57
2.1. İlk Çağ 59
2.2. Orta Çağ 63
2.3. Yeni Çağ ve Yakın Çağ 68
2.4. Osmanlı Döneminde Coğrafya 74
2.5. Cumhuriyet Döneminde Coğrafya 84

3. MEHMET BESİM DARKOT 94
3.1. Ailesi 94
3.2. Eğitim Hayatı 98
3.3. Meslek Hayatı 99

4. ÇALIŞMA HAYATI VE ESERLERİ 102
4.1. Harita Çalışmaları 114
4.2. Ansiklopedi Maddeleri 126
4.2.1. İslam Ansiklopedisi 126
4.2.2. Aylık Ansiklopedisi 139
4.2.3. Meydan Larousse: Büyük Lügat Ansiklopedisi 141
4.2.4. Coğrafya-Ülkeler-İnsanlar Ansiklopedisi 146
4.2.5. Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi 146
4.2.6. Türkiye Ansiklopedisi 147
4.3. Konferans ve Kongreleri 151
4.4. Makaleleri 155
4.5. Kitap/Kitap Bölümü/Ders Notları 162

5. BİLİMSEL FAALİYETLERİ VE FİKİRLERİ 165
5.1. Bölgesel Coğrafya Düşüncesi 165
5.2. İdari Coğrafya Düşüncesi 189
5.3. Coğrafya Eğitimi Düşüncesi 200
5.4. Tarihi Coğrafya Düşüncesi 214
5.5. Ülke Kalkınması ile İlgili Düşüncesi 241
5.6. Vatan/Vatanlaşma ile İlgili Düşüncesi 254

6. ETKİLENDİĞİ VE ETKİLEDİĞİ COĞRAFYACILAR 267
6.1. Darkot'un Yaptığı Atıflar 267
6.2. Darkot'a Yapılan Atıflar 276

5. SONUÇ 285

KAYNAKÇA 292

ÖZGEÇMİŞ 313

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım "*Mehmet Besim Darkot'un Türk Coğrafya Bilimine Katkıları"* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

04/ 08 / 2025

İmza

Şafak BARIŞ

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Şafak BARIŞ tarafından hazırlanan "*Mehmet Besim Darkot'un Türk Coğrafya Bilimine Katkıları"* başlıklı bu çalışma, 04.08.2025 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oy çokluğuyla]* başarılı bulunarak jürimiz *tarafından Coğrafya* Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ	İmza: ……
Üye	: Prof. Dr. Murat TANRIKULU	İmza: ……
Üye	: Doç. Dr. Cemal Erdem BEKAROĞLU	İmza: ……
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Abdullatif ARMAĞAN	İmza: ……
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Bekir GÖKMEN	İmza: ……

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun …. /… /2025 tarih ve …… sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ersoy YILMAZ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Coğrafya, "*yeryüzünü, yeryüzü üzerindeki olayları ve bu olayların insanlarla karşılıklı ilişkisini araştırarak inceleyen, analiz eden ve sonuçlarını sentezleyen bilim*" olarak tanımlanmaktadır. Bilindiği üzere coğrafyanın bağımsız bir bilim dalı olarak kurumsallaşması XIX. yüzyılda gerçekleşmiş; bu süreçte, onun doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olduğu diğer disiplinlerde bulunmayan "dağılış" ilkesi önemli bir rol oynamıştır. Coğrafya, özellikle son iki yüzyılda bilimsel kimliğini güçlendirmiş; Türkiye'de ise Cumhuriyet'in ilk elli yılında Batı standartlarına uygun bir gelişim süreci geçirmiştir.

Türkiye'de modern coğrafya biliminin kurumsallaşması ve gelişimi Saffet Geylangil, Faik Sabri Duran, Hamit Sadi Selen, İbrahim Hakkı Akyol, Sırrı Erinç, Reşat İzbırak Erol Tümertekin ve Mehmet Besim Darkot gibi birçok akademisyenin katkısıyla gerçekleşmiştir. Bunlar arasında özellikle Ord. Prof. Dr. Mehmet Besim Darkot, coğrafya eğitim sisteminin çağdaşlaşması ve bilimsel üretimin kurumsallaşmasında öncü bir rol oynamıştır. Cumhuriyet'in ilk kuşak coğrafyacılarından olan Darkot, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'ndeki lisans eğitiminin ardından yurtdışında da aldığı eğitimle, XX. yüzyılda şekillenen modern coğrafya anlayışını Türkiye'ye taşımış ve coğrafya biliminin uluslararası düzeyde gelişmesine katkı sağlamıştır.

Darkot'un ilköğretimden yükseköğretime kadar çeşitli düzeylerde hazırladığı ders kitapları, notlar, ansiklopedi maddeleri, bildiriler, ortak makaleler ve öncü nitelikteki haritalar, onun Türk coğrafyasına sağladığı katkıların somut göstergeleridir. Bu çalışmada, söz konusu eserler kütüphane kaynakları ve dijital arşivler taranarak ayrıntılı biçimde incelenmiş; elde edilen veriler, Darkot'un çalışma alanları, kullandığı yöntemler ve bilimsel katkılarını bütüncül bir bakışla değerlendirmek amacıyla bir araya getirilmiştir. Bu kapsamda hazırlanan ve "*Mehmet Besim Darkot'un Türk Coğrafya Bilimine Katkıları*" başlığını taşıyan doktora tezi, yalnızca onun akademik kimliğini değil, aynı zamanda etkili olduğu dönemdeki Türk coğrafya anlayışını da ele alan ilk kapsamlı çalışmadır.

Bu zorlu ve zahmetli süreçte desteğini benden esirgemeyen tüm kişi ve kurumlara en içten teşekkürlerimi sunarım. Uzun bir emeğin ve yoğun bir çalışmanın ürünü olan

bu teze katkı sağlayan pek çok değerli isim olmuştur. Doktora sürecinin başından itibaren coğrafya bilimiyle ilgili yol gösterici görüşleri, değerli yönlendirmeleri ve rehberliğiyle çalışmanın yönünü belirleyen; tez sürecimin her aşamasında bilgi birikimi ve rehberliğiyle yanımda olan değerli danışmanım Prof. Dr. Osman Gümüşçü'ye, katkılarından dolayı en içten teşekkürlerimi sunarım.

Tez savunma jürimde yer alarak bilgi ve tecrübeleriyle çalışmama katkı sunan değerli hocalarım Prof. Dr. Murat Tanrıkulu'ya, Doç. Dr. Cemal Erdem Bekaroğlu'na, Dr. Öğr. Üyesi Bekir Gökmen'e, Dr. Öğr. Üyesi Abdüllatif Armağan'a, Doç. Dr. Murat Kale'ye ve Doç. Dr. İlker Yiğit'e teşekkür ederim. Hem bilimsel anlamda hem de bu uzun süreçte motivasyonumu yüksek tutmam konusunda desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli manevi kardeşlerim Doç. Dr. Adem Yulu'ya ve Doç. Dr. Mehmet Şentürk'e gönülden teşekkür ederim. Fakülteyle ilgili her ihtiyaç duyduğumda desteklerini hissettiren Çankırı Karatekin Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nün değerli araştırma görevlileri Sevil Top Yılmaz'a, Emel Akay Bozdoğan'a, Emre Doğandor'a ve Anıl Levent Tuncay'a da teşekkür ederim.

Tez çalışmam sırasında tanışma fırsatı bulduğum, İstanbul'da ikamet eden Mehmet Besim Darkot'un kıymetli kızı Sayın Sırma Kafalı'ya ve değerli eşi Sayın Ercüment Kafalı'ya; Darkot'un asistanlığını üstlenmiş, uzun yıllar mesai arkadaşlığı yapmış ve aynı zamanda aile dostu olan emekli Prof. Dr. Metin Tuncel'e; Darkot'un eserlerini temin etme sürecinde katkı sağlayan Zeytinburnu Merkez Efendi Kütüphanesi'nin (şu an emekli) müdürü Sayın Selahattin Öztürk'e; Bibliyometrik Analizi konusunda yardımlarını esirgemeyen Kastamonu Üniversitesi Coğrafya Bölümü araştırma görevlisi Suat Yazan'a; bilgisayar ile ilgili her sıkıntımda yardımlarını esirgemeyen Hüseyin Çınar'a teşekkür ederim.

Hayatımın her döneminde yanımda olduğu gibi, bu tez sürecinde de desteğini esirgemeyen, beni sabırla ve sevgiyle kucaklayan, motivasyonumu her daim yüksek tutmamı sağlayan sevgili eşim Erturan Barış'a; anne ve babama; ablam Nurgül Bora 'ya; kız kardeşim Mine Çakmak 'a; yeğenim Yağmur Bora'ya ve sevgili çocuklarıma şükranlarımı sunuyor, hepsine gönülden teşekkür ediyorum.

04 /08 / 2025

Şafak BARIŞ

ÖZET

Tezin Başlığı : Mehmet Besim Darkot'un Türk Coğrafya Bilimine Katkıları
Tezin Yazarı : Şafak BARIŞ
Danışman : Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ
Anabilim Dalı : Coğrafya
Tezin Türü : Doktora
Kabul Tarihi : 04 /08 /2025

Türkiye'nin önemli coğrafyacılarından Ordinaryüs Prof. Dr. Mehmet Besim Darkot (1903-1990) İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü'ndeki birçok ismin hocası olmuş, yaklaşık yarım yüzyılı bulan akademisyenlik hayatında, öğretim kademelerinin tümünde çalışmış, çok sayıda öğrenci yetiştirmiş seçkin bir eğitimci ve araştırmacıdır. Yurt dışında (Fransa) eğitim görmesinin neticesi olarak, Osmanlı'nın son döneminde batıdan alınan eğitim siteminin geliştirilmesinde kendisinin de ısrarla vurguladığı üzere, coğrafya bilimiyle uğraşanların sayısının arttırılması noktasında yazdığı yazılar yanında, yaptığı çalışmalar ile coğrafya biliminin Türkiye'de geliştirilmesinde öncü isimlerdendir. Pek çoğu defalarca basılmış ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim ders kitapları/ders notları, atlasları, ansiklopedi maddeleri/bölümleri, konferans/kongre çalışmaları, makaleleri ve birçoğu alanında ilkleri temsil niteliğindeki haritaları bulunan Darkot'un çalışmalarını ve coğrafi görüşlerini bilmek; esasen Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde Türk coğrafyasını anlamak manasına gelmektedir.

"*Mehmet Besim Darkot'un Türk Coğrafya Bilimine katkıları*" başlıklı ve altı bölümden oluşan çalışmamız, veri toplama ve analiz yöntemi açısından nitel bir araştırmadır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden biyografik yöntem, tarihi araştırma ve vaka araştırması kapsamında ele alınmıştır. Ayrıca çalışmanın altıncı bölümünde de sayısal veri temelli bir yöntem olarak değerlendirilen atıf analizi kullanılarak, çalışmaya nicel bir boyut kazandırılmıştır. Yapılan bu çalışmanın, Cumhuriyet dönemi coğrafyasının kurucularından biri olan Mehmet Besim Darkot'un çalışmalarının, Türkiye'de coğrafya biliminin gelişimine nasıl yön verdiği konusunda aydınlatıcı olması beklenmektedir. Ayrıca, Darkot üzerine ilk defa yapılan biyografik tarzdaki bu araştırmayla, Darkot'un çalışmaları çeşitli açılardan değerlendirilecek ve sonraki çalışmalar için bir başlangıç noktası teşkil edecektir.

Anahtar Kelimeler: Ord. Prof. Dr. Mehmet Besim Darkot, Coğrafya, İstanbul Üniversitesi.

ABSTRACT

Thesis Title : Mehmet Besim Darkot's Contributions to Turkish Geography
Author : Şafak BARIŞ
Supervisor : Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ
Department : Geography
Thesis Type : Ph.D
Date : 04 /08 /2025

Ordinary Prof. Dr. Mehmet Besim Darkot (1903–1990), recognized as one of Turkey's foremost geographers, served as a mentor to numerous scholars within the Geography Department at Istanbul University's Faculty of Letters. Throughout an academic career spanning nearly five decades, he contributed significantly as an educator and researcher across various educational levels, guiding countless students. Having pursued studies abroad in France, Darkot emerged as a pioneering figure in the advancement of geography in Turkey. His efforts extended beyond scholarly publications to actively promoting the growth of geography as a scientific discipline, strongly advocating for the modernization of the education system inspired by Western models during the late Ottoman era. Engaging with Darkot's extensive body of work—including his textbooks for primary, secondary, and higher education, atlases, encyclopedia entries, conference presentations, articles, and maps, many of which were groundbreaking—offers essential insights into the evolution of Turkish geography from the Ottoman Empire into the Republican period.

This research, entitled "Mehmet Besim Darkot's Contributions to Turkish Geography," comprises six chapters and adopts a qualitative approach for both data collection and analysis. The study employs several qualitative research methodologies, including biographical analysis, historical research, and case study techniques. Additionally, to incorporate a quantitative aspect, citation analysis was conducted in the sixth chapter, providing numerical insights into the research. The purpose of this work is to highlight Mehmet Besim Darkot's impact—one of the founding figures of Republican-era geography—on the development of geographical studies in Turkey. Furthermore, as the first comprehensive biographical examination of Darkot, this study aims to evaluate his contributions from multiple angles and lay the groundwork for subsequent scholarly inquiries.

Keywords: Ord. Prof. Dr. Mehmet Besim Darkot, Geography, Istanbul University.

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
Bkz.	Bakınız
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DTCF	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
Ed.	Editör
KKK	Kara Kuvvetleri Komutanlığı
TDV	Türk Diyanet Vakfı
TALİD	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TDK	Türk Dil Kurumu
vd.	Ve diğerleri
YÖK	Yükseköğretim Kurumu

TABLO LİSTESİ

Tablo No: **Sayfa**

Tablo 4.1: Besim Darkot'un eserlerinin kitap/kitap bölümü, dergilere, ders notları, ansiklopedi maddeleri ile bölümlerinin bulunduğu eserler, konferans ve kongre çalışmaları gibi farklı türlere göre dağılımı 107
Tablo 4.2: Darkot'un kitap ve kitap bölümlerinin yayım yıllarına göre sıralanışı... 109
Tablo 4.3: Darkot'un ders notlarının yayım yıllarına göre sıralanışı..... 110
Tablo 4.4: Darkot'un çalışmalarının, yayımlandığı dergiler ve yayımlandığı yıl aralıkları 111
Tablo 4.5: Darkot'un katıldığı konferans ve kongrelerin, yapıldığı yıla ve yere göre dağılımı 112
Tablo 4.6: Darkot'un çalışmalarının bulunduğu ansiklopedilerin adı, ansiklopedi maddelerinin kapsamı veya sayısı ile kapsadığı yıl aralığının dağılımı. 114
Tablo 4.7: İslam Ansiklopedisi'ndeki makalelerin konularına göre dağılımı..... 129
Tablo 4.8: Makalelerin yayımlandığı yıllara göre dağılımı 155
Tablo 4.9: Darkot'un makalelerinin yayımlandığı dergilere göre dağılımı 156
Tablo 4.10: Dergi makalelerinin konularına göre dağılımı..... 157
Tablo 6.1: 1930-1981 döneminde Darkot'un kimden etkilendiğine ilişkin temel bulgular 268
Tablo 6.2: 1930-1981 arası dönemdeki 10'ar yıllık veri toplamları 269
Tablo 6.3: 1930-1981 döneminde en çok atıf verilen ilk 10 ülkenin gösterilmesi .. 270
Tablo 6.4: 1930-1981 dönemi boyunca Darkot'un eserlerinde kullanılan atıfların ülkelere göre dağılımı. 271
Tablo 6.5: 1930-1981 döneminde en çok atıf verilen ilk 10 kişinin gösterildiği bir tablo..... 273
Tablo 6.6: 1930-1981 yıl aralıklarına göre en çok atıf verilen 5 TÜRK yazar..... 273
Tablo 6.7: 1930-1981 arasındaki yıl aralıklarına göre en çok atıf verilen 5 YABANCI yazar 274
Tablo 6.8: 1943-2024 döneminde Darkot'tan kimlerin etkilendiğine ilişkin temel bulgular 276
Tablo 6.9: 1943-2024 döneminde incelenen dergiler ve bu dergilerin aktif olduğu yıllar ile dergilerin toplam makale sayısı, dergi makalelerindeki toplam atıf sayısı ve Darkot'a verilen toplam atıf sayısına göre dağılımı..... 277
Tablo 6.10: 1943-2024 arası dönemdeki Darkot'a verilen atıfların 10'ar yıllık veri toplamları 278
Tablo 6.11: 1943-2024 döneminde, Darkot'un en çok atıf verilen 10 eserinin atıf sayısına ve yayın türüne göre sıralaması..... 281
Tablo 6.12: 10'ar yıllık aralıklarla Darkot'un en çok atıf verilen 3 eserinin atıf sayısına göre sıralaması..... 283

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil No: **Sayfa**

Şekil 4.1: Mehmet Besim ve Cemal Arif tarafından 1926 yılında hazırlanan "Cumhuriyet Çocuklarına- Yeni- Coğrafya Dersleri" adlı kitabın, Arap harfleriyle hazırlanmış ön kapağı. 103
Şekil 4.2: Mehmet Besim ve Cemal Arif tarafından 1926 yılında hazırlanan "Cumhuriyet Çocuklarına- Yeni- Coğrafya Dersleri" adlı kitabın, Arap harfleri ile hazırlanmış iç kapağı..... 103
Şekil 4.3: Mehmet Besim Darkot'un "Türkiye İklim Bölgeleri" haritası (Darkot ve Alagöz, 1926)..... 118
Şekil 4.4: Mehmet Besim Darkot'un "Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri" haritası (Darkot ve Motta, 1975) 121
Şekil 6.1: Darkot'un verdiği toplam atıf sayısının yıllar içindeki değişimi..... 269
Şekil 6.2: Makalelerdeki toplam atıf sayısı ile Darkot'a verilen atıf sayısının karşılaştırılması 279
Şekil 6.3: Darkot'a verilen atıfların "Fiziki Coğrafya" alanına göre dağılışı 280
Şekil 6.4: Darkot'a verilen atıfların "Beşeri Coğrafya" alanına göre dağılışı 280

1. GİRİŞ

Bu çalışma, Türkiye'de modern anlamda coğrafya biliminin kurucularından biri olarak kabul edilen ve Türk coğrafyasının yetiştirdiği önemli isimlerden Ordinaryus Prof. Dr. Mehmet Besim Darkot ile onun coğrafya anlayışı üzerine yapılmış bir araştırmadır. Osmanlı döneminden miras alınan coğrafya disiplini, Batı ülkeleriyle karşılaştırıldığında hem nitelik hem de nicelik açısından geri kalmış olduğu bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla, Cumhuriyet'in ilanıyla başlayan yeni dönemde, Batı'yı yakalama hedefi doğrultusunda Türkiye'de her bireye büyük sorumluluklar düşmüştür. Coğrafyacılar da bu ulusal bilinçten uzak kalmamış, özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden Cumhuriyet'in kuruluş sürecine uzanan geçiş evresinde yetişen bilim insanları arasında Mehmet Besim Darkot, belirtilen bağlamda özel bir konumda yer almıştır.

Bilindiği üzere, toplumsal özelliklerin çeşitliliğine dayanan ve benzersiz bilgi üretme yöntemini tanımlamaya bilim[1] denir. Batı Avrupa'da 1600 ile 1800 dönemleri arasında yaşanan aydınlanma çağıyla başlayıp düşünme biçimi değişiklikleriyle ortaya çıkan bilimin,[2] geçmişten günümüze uzanan bir doğuş ve gelişim süreci bulunmaktadır. Bu süreç ya o bilimin ihtiyaçları neticesinde bir zorunluluğun oluşması ya da bir bilimin çatısı altındayken bağımsızlaşmayla başlayıp; kurulma, kimlik kazanma, kurumsallaşma, gelişme ve yetkinleşme şeklinde devam etmektedir.[3]

Bilim olma hüviyetini yakın dönemlerde kazanmış olan coğrafya, asırlar boyunca; jeoloji ve tarih arasında gidip gelen, amacından ve yöntemlerinden emin olunmayan bir konumdaydı. Günümüzde ise diğer bilim dallarından aldığı yardımla birlikte coğrafyanın bilim hayatına katabileceği en önemli şey, doğanın bir araya getirdiklerini parçalamadan, olguların ya hepsini saran karasal ortamdaki ya da

[1] Osman Gümüşçü, Nazan Karakaş/Özür, "Türkiye'de Modern Coğrafyanın Kuruluşu ve Örgütlenmesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt: 32, sayı: 93, 2012, s. 105-148.
[2] W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I*, (Çev. S. Özge), Yayın Odası, İstanbul 2017, s. 10.
[3] Murat Tanrıkulu, *Coğrafya ve Kültür,* Pegem Akademi, Ankara 2018, s. 1-10.

bulundukları bölgesel alandaki varlığını ve korelasyonunu anlama becerisini ortaya koymaktır. Ayrıca coğrafyanın amacını netleştirme ve yöntemlerini de sağlamlaştırma yolları aranırken, doğal gerçekliklerin giderek doğrudan ve dikkatli gözlemleme arzusu tarafından yönlendirildiğini de unutmamak gerekir.[4]

Darkot'a göre coğrafya, "*insanı doğrudan doğruya çevresi ve yaşamıyla karşılaştıran, ona etrafında cereyan eden olayları gösteren, onun bu olayları öğrenmesine, anlamasına yardım eden, sonrasında bu olayların sebeplerini araştırarak, birçok olayın çevreyle olan ilişkisini bilhassa da çevrenin insanla ilişkisini ortaya koyan bir bilim; gözlemci, incelemeci, araştırmacı bir derstir.*" Ayrıca coğrafyanın "*tabii ve beşer*î *gibi hayati hadiselerin tarzı tevzi ile bu hadiselerin sebepleri arasındaki mevcut ilişkiyi inceleyen bir ilim*" diye tanımlanması da yakın zamanlara aittir. Çünkü çok eski dönemlerden beri var olan coğrafya biliminin, günümüzdeki durumu ile geçmişteki hali arasında farklar bulunmaktadır. Bu nedenle, coğrafyanın asıl niteliğini ancak geçmişi ve bu süreçte geçirdiği gelişim evreleriyle birlikte değerlendirildiğinde anlaşılabilir. Geniş anlamda düşünüldüğünde ise, insanların en ilkel dönemlerinden beri en temel ihtiyaçlarından biri olan coğrafyayı, insanlık tarihinin en eski bilgi alanlarından biri olarak kabul etmek ve bu şekilde yorumlamak gerekmektedir.[5]

İnsanlık tarihi boyunca farklı perspektifler, yorumlar ve yaklaşımlar çerçevesinde tanımlanıp yorumlanan "coğrafya" kavramı, ilk kez M.Ö. 276-194 yılları arasında yaşamış Eratosthenes tarafından literatüre kazandırılmıştır. İlk anda çoğunlukla "mekânın tasviri" şeklinde algılansa da coğrafya, aslında insan ile mekân arasındaki etkileşimin işlevsel boyutlarını içeren; belirli bir zaman dilimindeki yaşamsal olaylar ve bu etkileşimlerin farklı algı ve tutumlara yansıması olarak tanımlanabilir. Ayrıca, bu algılar ve yaklaşımlar doğrultusunda gelişen bilimsel paradigmalar, coğrafya

[4] Paul Vidal de la Blache, *Les Conditions Géographiques Des Faits Sociaux*, Annales de Géographie, January, 1902, s. 13-23; Paul Vidal de La Blache, *Des Caractères Distinctifs De La Géographie*, Annales de Géographie, July, 1913, s. 289-299.
[5] Besim Darkot, *İlk mekteplerde Coğrafya Muallim Kitabı*. İstanbul Basım Yayın, İstanbul 1928, s. 10.

disiplininin günümüzdeki çağdaş düzeye ulaşmasında temel rol oynamıştır.[6] Uzun geçmişinde, yakın geçmişte bilimsel temel kazanan coğrafyada türlü metodolojik tartışmalar sürmekle birlikte, önceden sadece fiziki ve beşerî olarak ikiye ayrılmasının yarattığı dağılmaya alternatif olarak, sistematik-bölgesel coğrafyanın güçlenmesi önerileri dikkat çekmektedir.[7] Bu nedenle coğrafyanın tarihsel gelişimine bakıldığında, farklı zaman dilimlerine özgü evrelerin varlığı açıkça görülmektedir. İlk dönemlerde bilgi üretimi daha çok seyahatnameler, bölgesel betimlemeler ve haritacılık faaliyetleriyle sınırlı kalırken, Aydınlanma Çağı ile birlikte bu alan akademik bir disiplin olarak sistematik bir biçimde yapılandırılmıştır.[8]

Coğrafya bir "*mekân*" bilimidir. Bu bağlamda coğrafyanın asıl amacı hem bireysel hem de genel manada insan ile insanın içinde yer aldığı fiziki çevre arasındaki etkileşimin ürünü olan *yerleri* incelenmek; en temel coğrafi sorusu da *olayların dağılışını ve yerlerini* açıklamaktır.[9] Coğrafya, doğal çevre unsurları ile insan faaliyetleri arasındaki yakın ilişkileri ortaya koymayı; doğal süreçlerle toplumsal olguları belirli yöntemlerle analiz etmeyi; ayrıca mekâna ilişkin özellikler, potansiyeller, imkanlar ve sorunları tanımlamayı amaçlayan bir bilim dalıdır. Coğrafi araştırmalarda da mekânsal ilişkiler öncelikle analitik yöntemlerle incelenmekte; ardından mevcut potansiyellerin toplumsal gelişim ve ihtiyaçlar doğrultusunda değerlendirilerek sentezlenmesiyle özellikleri belirlenmektedir. Modern coğrafyayı temsil eden bu yaklaşım, günümüzün artan sosyal ve ekonomik gereksinimlerinden doğmuştur. Böyle bir yönelim de toplumun ihtiyaçlarına yanıt verme amacına hizmet etmekle beraber, insanın yaşam alanı üstündeki etkilerinden kaynaklı sorunların çözümlenmesine de yardım etmektedir.[10]

[6] Nurettin Özgen, "Bilim olarak coğrafya ve evrimsel Paradigmaları", *Ege Coğrafya Dergisi*, cilt: 19, sayı: 2, 2010, s. 1-25.
[7] Harlan H. Barrows, "İnsan Ekolojisi Olarak Coğrafya (Çev. Erol Tümertekin)", *İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Dergisi,* sayı: 1, 1985, s. 153-172.
[8] Yılmaz Arı, "Amerikan Kültürel Coğrafyasında Peyzaj Kavramı", *Doğu Coğrafya Dergisi,* cilt: 10, sayı: 13, 2005, s. 311-340.
[9] Jean Brown Mitchel, *Historical Geography*, Cambridge: English Universities Press, 1954.
[10] Asaf Koçman, "Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi ve Sorunları", *Ege Coğrafya Dergisi*, sayı: 10, 1999, s. 1-14.

Coğrafyanın esas konusu olan yeryüzündeki coğrafi olayların açıklanabilmesi için, yeryüzü ve insanla ilgili bilim dallarından (*Astronomi, Matematik, Jeodezi, Jeoloji, Jeofizik, Kimya, Biyoloji, Zooloji, Botanik, Hidrografya, Toprak Bilgisi, Tarım Bilgisi, Tarih, Antropoloji, Sanat Tarihi, Etnoloji, Sosyoloji, Demografya, Toponimi, Ekonomi vb. gibi*) yararlanması gerekmektedir. Bu nedenle de uzun dönemler coğrafyanın müstakil bir konusunun olup olmadığı tartışılmış ve artık coğrafyanın bağımsız/müstakil bir bilim olduğu herkesçe kabul edilmiştir. Hatta bu durum, coğrafyanın ilgili konularıyla doğrudan veya dolaylı yoldan ilişkili tüm bilim dallarında olmayan dağılış prensibiyle de açıklanmıştır. Kısaca coğrafya; yeryüzündeki olayları, bu olayların insanla ilgisini ve dağılışını izah eden bir bilimdir. Bu bilim olma hüviyetini, son iki asır içerisinde; ülkemizde ise Cumhuriyetin ilk elli yılına rastlayan devresinde alarak batılı standartlara uygun bir nitelik kazanmıştır.[11]

Köklü bir bilgi alanı olan coğrafyanın, bilimsel bir disiplin kimliği kazanması ancak modern dönemde gerçekleştirmiştir. Batı Avrupa'da ortaya çıkan bu entelektüel gelenek, kökleriyle tamamen bağlarını koparmadan, onları dışlamadan ya da yok saymadan, zaman içinde kendini yapılandırmış ve modern bir form kazanmıştır. Bu modern yapının en dikkat çekici yönü, geçmişteki parçalı, düzensiz ve yerel bilgi üretiminden farklı olarak, mekânı bütüncül bir bakış açısıyla ele almasıdır. Yerleşimlerin ve doğal-beşeri unsurların karşılıklı ilişkilerini alansal bağlamda inceleyen bu yaklaşım, ampirik gözleme ve haritalamaya dayalı sistematik bir yöntemi benimsemiştir. Böylece mekânın derinliğini ve karakterini anlamaya çalışan bir düşünsel çerçeveye dönüşmüştür. Türkiye'de bu modern coğrafya anlayışı, XIX. yüzyılın son dilimi ile XX. yüzyılın başlangıcında, özellikle Alman ve Fransız akademik çevrelerinden etkilenerek benimsenmiştir.[12] Ancak Türkiye'de coğrafya biliminin gelişimi üzerinde araştırma yapan bilim insanları, ülkemizdeki modern

[11] Cevat R. Gürsoy, "Cumhuriyetimizin 50. Yılında Coğrafya ve Türk Coğrafya Kurumu", *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı: 26, 1974, s. 1.
[12] E. Murat Özgür, C. Erdem Bekaroğlu, Ayla Deniz, M. Murat Yüceşahin, *Geleneğin İzinde: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Bölgesel Coğrafyanın Tarihi (1935-2023*), L. Kayapınar, M. Küçük, R. Bayar, T. B. Güler, D. K. Düşünceli ve M. Öksüz, (Ed.), *Cumhuriyetin 100.Yılına Armağan Kuruluşundan Günümüze Ata Yadigârı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2023, s. 417-420.

anlamda coğrafyanın ilk adımlarının 1915'ten[13] sonra atıldığı fikrinde birleşmektedirler.[14]

Türkiye'de coğrafya biliminin yerleşme süreci incelendiğinde, yakın döneme kadar ülkemize dair coğrafi bilginin belirsizlikler ve tutarsızlıklarla şekillendiği görülmektedir. Bu durumun başlıca nedenleri arasında, Batı'daki bilimsel gelişmelerin yeterince izlenmemesi, sağlıklı haritaların oluşturulamaması, yanlış yer adlarının öğrenilmesi, coğrafya eğitimi almamış kişilerin bu alanda eserler kaleme alması sayılabilenler arasındadır. "*Osmanlı memleketlerinin mufassal coğrafyası*" adlı kitabın bir askerî okulda matematik öğretmeni olan binbaşı tarafından yazılması ya da "*Osmanlı memleketlerinin ziraat coğrafyası*" isimli eserin yine bir başka binbaşı tarafından kaleme alınması da bu durumu yansıtan örneklerdendir. Bu nedenle, 1915'ten önceki dönemde Türk coğrafyacılığı, kavramsal çerçeve ve yöntem bakımından uluslararası düzeyin gerisinde kalmış; disiplinin meslekleşmesi ve bağımsız bir bilim alanı olarak tanınması oldukça gecikmiştir.[15]

[13] Bkz. İbrahim Hakkı Akyol, "Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya I: Mutlakiyet Devrinde Coğrafya", *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı: 1, 1943a, s. 3-15; İbrahim Hakkı Akyol, "Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya II: Meşrutiyet Devrinde Coğrafya", *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı: 2, 1943b, s. 121-136; İbrahim Hakkı Akyol, "Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya III: Cumhuriyet Devrinde Coğrafya", *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı: 3-4, 1943c, s. 247-276; M. Besim Darkot, "Türkiye Coğrafyasının Kuruluşuna Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi,* cilt: 1, sayı: 1, 1951, s. 59-62; Erdoğan Akkan, "Cumhuriyetin 50. Yıldönümünde Coğrafya", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, sayı: 5-6, 1972, s. 1-5; Sırrı Erinç, *Elli Yılda Coğrafya,* Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Cumhuriyetin 50.Yıldönümü Yayınları, Ankara 1953; Asaf Koçman, "Cumhuriyet Dönemi'nde Yükseköğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi ve Sorunları", *Ege Coğrafya Dergisi*, sayı: 10, 1999, s. 1-14; İlhan Kayan, "Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi: Amaç, Yeni Hedefler, Sorunlar ve Öneriler", *Ege Coğrafya Dergisi*, sayı: 11, 2000, s. 7-22; Erol Tümertekin, *"Beşerî Coğrafya",* Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim Sosyal Bilimler-II TÜBA Yayınları, s. 194-196, Ankara 2001; François-Jean Pérouse, "Türkiye'de Coğrafyanın Yansımaları, (Çev. Nuri Yavan, Sengün Acar)", *Coğrafî Bilimler Dergisi,* cilt: 10, sayı: 1, 2012, s. 1-8; Osman Gümüşçü, "Kâtip Çelebi'den Günümüze Türkiye'de Coğrafyanın Tarihi Serüveni", *TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde, (s. 355-389), (18-19 Ekim 2012), Ankara 2012b; Erdem Bekaroğlu-Nuri Yavan, "Modern Türk Coğrafyasının Tarihsel Gelişiminde Batılı Coğrafya Okullarının Etkisi: Ampirik Bir Analiz", *Beşerî Coğrafya Dergisi*, cilt:1, sayı: 1, 2013, s. 51-66; Osman Gümüşçü-Nazan Karakaş Özür, "Türkiye'de Modern Coğrafyanın Kuruluşu ve Örgütlenmesi (1915-1941)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt: 32, sayı: 93, 2016, s. 105-148; Mehmet Bayartan "Türkiye'de Tarihi Coğrafyanın 100 Yılı", *Tarih Dergisi – Turkish Journal of History*, sayı: 81 (2023/3), s. 695-725.

[14] Osman Gümüşçü*, Coğrafyaya Davet*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2012a., s. 128-140.

[15] M. Besim Darkot, "Türkiye Coğrafyasının Kuruluşuna Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sayı: 1, 1951, s. 59-62.

Genel kabule göre, 1915 ile 1941 yılları arası, modern Türk coğrafyasının temellerinin atıldığı ve kurumsallaşma sürecinin başladığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu süreçte, bir yandan yurtdışına eğitim amacıyla gönderilen coğrafya öğrencilerinin ülkeye dönerek bilgi birikimlerini aktarmaları, diğer yandan da yabancı uzmanların davet edilerek üniversitelerde görev almaları sayesinde, çağdaş coğrafya anlayışı doğrultusunda ilk sistemli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.[16] Cumhuriyetin ilanıyla da bu süreç hızlanmıştır. Bu bağlamda 1940'ların ilk yarısında Türkiye'de coğrafyanın yerli bir akademik merkez haline gelmesinde, yurt dışında yetişmiş genç bilim insanlarının geri dönerek İstanbul ve Ankara gibi dönemin önde gelen üniversitelerinde görev almaları ile yabancı akademisyenlerin katkıları belirleyici rol oynamıştır. Bu buluşma, hem Batı'da şekillenmiş modern coğrafya anlayışının Türkiye'ye aktarılmasında hem de "açıkça ya da örtük biçimde kabul edilen kurallara göre işleyen, ritüel ya da simgesel yönler taşıyan" akademik pratiklerin yerleşmesinde kilit bir süreçtir. Bu bağlamda, yalnızca yeni bir akademik kadro ve kurumsal yapı inşa edilmemiş; aynı zamanda modern coğrafya literatürünün derlenmesi, teknik donanımın sağlanması, harita yapımı, arazi gözlemleri, bölgesel sınıflamaların oluşturulması, seminer ve eğitim etkinliklerinin düzenlenmesi gibi pek çok uygulama, bu aktarılan geleneğin somut göstergeleri haline gelmiştir.[17]

Bu süreçte Saffet Geylangil, Faik Sabri Duran, Ali Macit Arda, Hamit Sadi Selen, İbrahim Hakkı Akyol, Mehmet Besim Darkot, Ahmet Ardel, Ali Tanoğlu, Cemal Arif Alagöz, Reşat İzbırak, Danyal Bediz, İsmail Yalçınlar, Sırrı Erinç, Erol Tümertekin, Ajun Kurter gibi coğrafyacılar, ülkemiz adına o dönem, coğrafya biliminin gelişmesine katkıda bulunmuşlarıdır.[18] Bu isimleden Mehmet Besim Darkot, Türkiye'de coğrafya bilimi ve eğitim sisteminin kurulup/geliştirilmesine, bu eğitim sistemi çerçevesinde bilim insanlarının yetiştirilmesine, yazdığı yazılar ve yaptığı çalışmalarla önemli katkılar sunmuştur. Cumhuriyet dönemi ilk coğrafyacılarından olan Darkot önce İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nde, sonra da yurt dışında (Fransa) eğitim almasının etkisiyle XX. yüzyılda şekillenen

[16] Gümüşçü, a.g.e., 2012a, s. 140-155.
[17] Özgür, Bekaroğlu, Deniz, Yüceşahin, a.g.e., 2023, s. 420.
[18] Koçman, a.g.e., 1999, s. 1-14; İrfan Kaygalak, "Türkiye'de Ekonomik Coğrafyanın Yüzyılı". *Ege Coğrafya Dergisi (ECD) Aegean Geographical Journal*, sayı: 32, 2023, s. 13-35, (Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı).

modern tarzdaki coğrafya eğitim sisteminin ülkemize kazandırılması ve uluslararası düzeye yükseltilmesi noktasındaki öncülerindendir.

Aslına bakılırsa, Gümüşçü tarafından daha 2012 yılında vurgulandığı gibi,[19] Türkiye'de modern coğrafyanın öncüleri hakkında şimdiye kadar hiçbir monografik çalışma yapılmamış, hep genellemeler ile sonuca varılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ilk çalışma bir bilim tarihçisinden gelmiş, M. Kocatürk 2020 yılında Faik Sabri Duran hakkında bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Dolayısıyla bahsedilen eserden sonra, elinizdeki araştırma konuya dair yapılan, doktora tezi seviyesindeki ilk araştırmadır.

Darkot üzerine yapılan bu araştırma, Türkiye'de modern anlamda coğrafyanın kurucularından biri üzerine yapılmış bir araştırmadır. Darkot'un hayatı, bilimsel kişiliği ve Türk coğrafyasına katkısı üzerine bir araştırma yapılarak, ülkemizde Cumhuriyet döneminde coğrafyanın bilimsel manadaki kuruluş/gelişim aşaması aydınlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmada Darkot'un, coğrafya biliminin Türkiye'ye girişindeki ve kuruluşundaki rolü ile Türk coğrafya bilimine katkıları nelerdir? soruları üzerinden hareket edilmiştir.

Şu durumda, bu çalışmada Darkot'un konu olarak seçilmesinin temel nedeni, modern manada coğrafya biliminin Türkiye'de şekillenmeye başladığı dönemde en etkin figürlerden biri olarak kabul edilen Darkot'un hayatı, eserleri ve Türk coğrafyasına katkıları üzerine şimdiye dek kapsamlı ve derinlemesine bir araştırmanın yapılmamış olmasıdır. Mevcut az sayıdaki çalışmada ise Darkot'a yeterince yer verilmediği gibi, çeşitli eksik ve yanlış bilgilere de rastlanmaktadır. Özellikle ansiklopedi maddelerinde yer alan yetersiz içerikler, eser listelerindeki kaynak eksiklikleri ve bazı eserlerin yanlış yazımları bu durumu açıkça göstermektedir. Bu nedenle,

[19] Osman Gümüşçü, Coğrafyaya Davet, dipnot 204, s. 143'teki ifade şöyledir: Burada hatırlatmak istediğimiz bir konuda, modern coğrafyanın Türkiye'ye girmesi hakkında kapsamlı hiçbir çalışmanın yapılmadığıdır. Gerçekten de Cumhuriyet döneminde coğrafya başlığı altında bazı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte ne yazık ki, ülkemize modern coğrafyanın girmesinde büyük emeği geçen bu bilim adamları ve eserleri hakkında bir tane doktora tezi bile yapılmamıştır. Oysa ki, bu isimlerin hepsi ile ilgili en azından bir monografik çalışma hazırlanmalıdır.

elinizdeki çalışmada Darkot'a ilişkin ihmal edilmiş veya göz ardı edilmiş hususlar ile mevcut yanlışlıklar ve eksiklikler giderilmeye çalışılarak, Türk coğrafya tarihi içindeki önemli bir boşluğun doldurulması amaçlanmaktadır.

Yukarıdaki bilgiler ve yapılan literatür taraması doğrultusunda, çalışmada birçok yönüyle Darkot'a yer verilmiştir. Darkot, yaklaşık yarım asırlık akademik hayatı boyunca eğitim kademelerinin hemen hepsinde görev yapmış; ömrünü bilime ve eğitime vakfetmiş bir isimdir. Onun yapmış olduğu çalışmaların bir araya getirilerek örüntülerinin çıkarılması çalışma alanlarını, yöntemlerini ve Türk coğrafyasına sağladığı katkılar açısından değerlendirilmesi adına ayrı bir öneme sahiptir. Bu sebeple, bu araştırmada Darkot'un coğrafyaya bakış açısı, eserleri bağlamında ortaya konulmaya amaçlanmıştır.

1.1. Amaç ve Kapsam

Türkiye coğrafyasının bilimsel altyapısının inşasında önemli rol oynayan Ord. Prof. Dr. Mehmet Besim Darkot, modern anlamda coğrafyanın Cumhuriyet'in ilk elli yılına rastlayan devresinde, batılı anlamda ve batılı standartlara uygun bir nitelik kazanmasına önemli katkılar sağlamıştır.[20] Darkot, çalışma hayatı süresince öğretim kademelerinin hemen hepsinde görev yapmış, birçok öğrenci yetiştirmiş ve coğrafya bilimine çok önemli katkılarda bulunmuştur. İlköğretimden yükseköğretime kadar çeşitli düzeylerde hazırladığı kitaplar, ansiklopedi maddeleri, ders notları ve bilimsel çalışmalarıyla öne çıkan bir araştırmacıdır. Hayatı, eserleri ve Türk coğrafya bilimine katkılarının ele alındığı; Darkot hakkında biyografik tarzda yapılan araştırma niteliğindeki bu çalışmayla, Cumhuriyet dönemi coğrafyasının kurucu figürlerinden birinin çalışmalarının Türkiye'deki coğrafya biliminin gelişimi üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yapılan bu çalışma (Duran üzerine yapılan çalışma hariç tutulursa), Türkiye'de coğrafya alanında, bir coğrafyacının yaşamı ve çalışmaları üzerine odaklanan ilk

[20] Gümüşçü, a.g.e, 2012a, s. 140-160.

kapsamlı ve müstakil araştırmalardan biri olma özelliğini taşımaktadır. Aynı zamanda, biyografik yöntemle hazırlanmış ilk doktora tezi olması açısından da önemlidir. Çalışmamızın temel amacı da modern anlamda coğrafya biliminin Türkiye'ye gelişi ve ülkemizdeki gelişim süreci bağlamında, bu alana çağdaş bir anlayışla önemli katkılar sunmuş olan Darkot'un biyografisini, coğrafyaya dair görüşlerini ve bilimsel katkılarını ortaya koymaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde araştırmanın amacı, kapsamı, kavramsal çerçevesi ve yöntemleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise coğrafya disiplininin tarihsel gelişimi kapsamlı şekilde incelenmiş; İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni ve Yakın Çağ, Osmanlı Dönemi ile modern coğrafyanın Türkiye'ye girişi ve Cumhuriyet dönemindeki gelişim süreçlerine yer verilmiştir. Bilindiği gibi, coğrafya bugünkü anlamını, diğer birçok bilim alanında olduğu gibi, yeni alt disiplinlere ayrılarak ve modernleşerek özellikle XIX. yüzyılda kazanmıştır. Başlangıçta matematiksel ve bölgesel olmak üzere iki ana kola ayrılan coğrafya, Batı'da coğrafi keşiflerin yoğunlaşmasıyla dünyanın tüm bölgelerinin tanınması ve diğer bilimlerdeki ilerlemelere paralel olarak çeşitli dallara bölünerek modern bir bilim haline gelmiştir. XIX. yüzyıl coğrafyanın batılı toplumlarda modern anlamda kurulup geliştiği, bilimsel kimliğe bürünerek kurumsallaştığı dönemdir. Bu dönemde Türkiye'nin gelişmelere uzak kalması, coğrafyanın kurucuları kabul edilen bilim insanlarının (Humbolt, Ritter, Ratzel gibi) eser çevirilerinin yapılmaması ve çeviri konusunun sonraki dönemlere bırakılması gibi nedenler ülkemizde, coğrafyanın kurumsallaşmasını geciktirmiş; ancak bu süreç 1915 yılında başlamıştır.[21]

1915 ve sonrasını kapsayan dönem, Türkiye adına coğrafyanın modernleşme yolundaki ilk adımları attığı, kuruluş ve kurumsallaşmanın ağır bastığı bir dönemdir. Coğrafya bilimiyle ilgili kurumların ortaya çıktığı, değişimi ya da dönüşümüyle de doğrudan ilişkili olan bu dönemde, daha önce başlayan yenileşme/batılılaşma çabalarının devam ettiği bir süreç yaşanmıştır.[22] Cumhuriyet'in kuruluş dönemini de içine alan bu süreçte, İstanbul Darülfünun'unda Coğrafya Darülmesaisi'nin açılması önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yurt dışından gelen eğitimli coğrafyacılar ile

[21] Osman Gümüşçü, Kâtip Çelebi'den Günümüze Türkiye'de Coğrafyanın Tarihi Serüveni, *TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* 2012b, s. 390-391. Ankara: TÜCAUM.
[22] Gümüşçü, Karakaş-Özür, a.g.e., 2016, s. 105-148.

yabancı bilim insanlarının katkılarıyla, Türkiye'de coğrafya alanındaki ilk akademik çalışmalar ve eğitim faaliyetleri başlamıştır. Böylelikle, daha önce farklı mesleklerden amatörlerin yürüttüğü coğrafya faaliyetleri yerini, sistematik ve disiplinlerarası bir bilim dalına bırakmış ve artık "kurumsallaşarak" sonraki nesillerini yetiştirmeye başlamıştır.[23]

Çalışmanın üçüncü bölümde Darkot'un biyografisine yer verilmiştir. Ailesi, eğitimi, meslek hayatı ve bilimsel faaliyetleri üzerinden Darkot tanıtılmaya ve anlatılmaya çalışılmıştır. Dördüncü bölüm ise Darkot'un eserlerine ayrılmıştır. Bu bölümde, harita ve idari coğrafya çalışmaları; ansiklopedi maddeleri (İslam, Aylık, Meydan Larousse, Atlaslı Coğrafya, Türkiye ve Coğrafya/Ülkeler ve İnsanlar ansiklopedileri); konferans ve kongrelerdeki sunumları ile makale, ansiklopedi ve kitap listeleri yer almaktadır.

Beşinci bölüm, Besim Darkot'un bilimsel faaliyetlerine/coğrafi fikir ve düşüncelerine yer verildiği bölümdür. Bu aşamada, Darkot'un coğrafi fikirleri- özellikle bölgesel coğrafya, idari coğrafya, tarihi coğrafya, coğrafya eğitimi ve kalkınma konularındaki düşünceleriyle vatanlaşma sürecine katkısı- eserleri üzerinden örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Altıncı bölüm, Darkot'un etkilendiği ve etkilediği coğrafyacıları belirlemek üzere, onun çalışmalarının atıf analizinin yapıldığı kısımdır. Atıf taraması yapılan makaleler/yayımlar, iki başlıkta: (1) Darkot'un yaptığı atıflar, (2) Darkot'un çalışmalarını atıf yapanlar, adı altında incelenmiştir.

Yedinci bölüm çalışmanın sonuç kısmıdır. Bu bölümde; coğrafya bilimi, gelişim süreci ve günümüze etkileri bağlamında, dönemin önemli araştırmacılarından ve akademisyenlerinden biri olan Darkot'un katkılarına dair kısa bir değerlendirme ile tamamlanmıştır.

[23] Gümüşçü, a.g.e., 2012a, s. 140-160.

1.2. Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

Bu çalışma, Besim Darkot'un Türk coğrafyasına yaptığı katkıları ortaya koymayı amaçlamakta; bu doğrultuda Türkiye'de coğrafya disiplininin doğuşu, modernleşmesi ve kurumsallaşma sürecini tarihsel ve kuramsal bir çerçevede ele almaktadır. Bilindiği üzere Darkot, Türkiye'de modern anlamda coğrafya biliminin kurumsallaşmasında hem akademik hem de idari düzeyde etkin rol üstlenmiş; yurt dışında (Fransa) aldığı eğitimin etkisiyle etkilendiği bölgesel coğrafya yaklaşımını Türkiye'ye uyarlayarak alanın metodolojik temellerini kuvvetlendirmiştir. Bu nedenle Darkot, sadece bir akademisyen değil, aynı zamanda Türk coğrafyasının kurucu figürlerindendir. Onun bu çalışmaya konu edilmesinin başlıca nedeni ise, Cumhuriyet döneminde özellikle Fransa'dan aktarılan coğrafi bilgi ve yöntemlerin Türkiye'ye uyarlanmasında oynadığı öncü ve kurucu rolüdür. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü'nün kuruluşundaki rolü, modern bölgesel coğrafya yaklaşmını yerleştirmesindeki çabaları ve önemli haritalarının (ilk gerçek izoterm haritası, ilk yağış haritası gibi) hazırlanmasındaki katkıları, bunun en somut göstergeleridir. Bu bağlamda onun bilimsel üretimlerinin ve yönelimlerinin incelenmesi, modern Türk coğrafyasının kurumsal temellerini ve bıraktığı akademik mirası anlamaya katkı sağlayacaktır.

Bu kuramsal çerçeve Darkot'un akademik katkıları, bilimsel faaliyetleri, düşünceleri ve dönemin bilim çevreleriyle olan temaslarını da aydınlatmayı hedeflemekte; literatürde daha çok genel coğrafya tarihine odaklanan çalışmalardan farklı olarak, Besim Darkot özelinde bilgi transferi ve coğrafyanın kurumsallaşma süreçlerine dikkat çekmektedir. Böylece, Türk coğrafya biliminin tarihsel gelişimini ve bu süreçte Darkot gibi aktörlerin üstlendiği rolü hem tarihsel hem kuramsal bir bağlamda ortaya koymaktadır.

Türkiye'de modern anlamda coğrafyanın kurucularından olan Darkot'u incelemek, yalnızca bir bilim insanının akademik yaşamını belgelemek anlamına gelmemekte; aynı zamanda Türk coğrafya biliminin erken Cumhuriyet döneminde şekillenen

önemli bir dönemini anlamaya katkı sunmaktadır. Bu dönem, coğrafya disiplininin Batı Avrupa'dan (özellikle Almanya ve Fransa'dan) aktarılan bilgi ve yöntemlerle yeniden yapılandığı, eğitim kurumlarının modernleştiği ve disiplinin kurumsallaştığı kritik bir süreci ifade etmesi adına önem arz etmektedir. Darkot'un akademik çalışmaları, bu bağlamda Türkiye'de modern coğrafya anlayışının yerleşmesinde temel rol üstlenmiş, özellikle bölgesel coğrafya yaklaşımının benimsenmesi ve yaygınlaşmasına öncülük etmiştir. Dolayısıyla, Darkot'u ve çalışmalarını incelemek, hem Türkiye'de coğrafyanın bilimsel bir disiplin olarak kurumsallaşma sürecinin ve bilgi transferinin oluşumunu kavramak açısından önemli bir bakış açısı sunmakta ve hem de coğrafi bilginin üretim ve yeniden inşa süreçlerinin çözümlenmesinde temel rol üstlenmektedir.

Darkot'u aynı jenarasyonu paylaştığı coğrafyacılardan ayıran en önemli özellik, Batıdaki modern coğrafya geleneği ile Osmanlı-Türk bilim dünyası arasında köprü görevi görmüş olmasıdır. Darkot'un çalışmaları hem yerel verilerin derlenmesi ve hem de modern anlamda coğrafi kavramların, araştırma alanına dahil edilmesiyle öne çıkmaktadır. Bu doktora çalışması, Darkot'un bilimselliğini Cumhuriyet dönemi modernleşme hamleleri ve yurt dışı kaynaklı coğrafya ekolünün bilgi transferi çerçevesinde ele almakta; ayrıca Darkot'un Türk coğrafya bilimi üzerindeki etkisini anlamaya ışık tutmaktadır.

Cumhuriyet dönemi araştırmacılarından olan Darkot'un Türkiye'de coğrafya disiplinine yaptığı katkılar, literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Pek çok kez basılmış ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim ders kitapları ve ders notları; ansiklopedi maddeleri ve bölümleri; konferans ve kongre bildirileri, makaleleri, atlasları ile birçoğu alanında ilkleri temsil eden haritaları bulunan Darkot'un çalışmalarını bilmek, onun coğrafi görüşlerini anlamak açısından önemlidir. Ayrıca coğafya biliminin Türkiye'deki kurucu figürlerinden Darkot'u incelemek, Türk coğrafya tarihinin önemli bir dönemini anlamaya da katkı sağlamaktadır.

Bilindiği üzere Türkiye'de modern coğrafya düşüncesinin yerleşmesi ve kurumsallaşması sürecinde Saffet Geylangil, Faik Sabri Duran, İbrahim Hakkı Akyol, Ali Tanoğlu, Ahmet Ardel, Mehmet Besim Darkot, Sırrı Erinç, Reşat İzbırak ve Erol Tümertekin gibi isimler belirleyici rol oynamıştır.[24] Bu isimlerden Almanya ve Fransa'da edindiği akademik birikim ile Avrupa'daki coğrafya yaklaşımlarını yakından tanıma imkanı bulan Darkot, modern coğrafya geleneğinin Türkiye'ye aktarım sürecinde sadece bir köprü görevi görmemiş, aynı zamanda kurucu bir aktör olarak öne çıkmıştır. Bu bağlamda Osmanlı sonrası dönemde Batı coğrafya geleneğinin Türkiye'ye taşınması ve modern anlamda coğrafyanın kurulup gelişmesinde Darkot'un katkıları önemlidir. Bu duruma coğrafya eğitiminde uygulamalı ve gözleme dayalı yöntemlerin benimsenmesini savunması, arazi çalışmalarını eğitimin ayrılmaz bir parçası haline getirmesi verilebilecek örneklerdendir. Darkot, coğrafyayı yalnızca teorik bir alan olarak değil, saha deneyimiyle bütünleşen sistematik bir bilim dalı olarak yaygınlaştırmıştır. Onun, bölgesel coğrafya alanındaki araştırmaları, mekânsal düşünme tarzı ve bütüncül analiz yetkinliği bakımından Türkiye'de modern coğrafya anlayışının somut yansımalarından biri olarak kabul edilmektedir.

Darkot, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda İstanbul Üniversitesi'nde görev yaparak coğrafya eğitiminin çağdaş ve kurumsal bir yapıya kavuşmasına öncülük etmiş, özellikle bölgesel coğrafya yaklaşımının öğretim programlarına girmesinde etkili olmuştur. Hazırladığı ders notları, yaptığı çeviriler ve yayımladığı akademik makalelerle bu yöntemin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuş; coğrafyayı yalnızca "yer bilgisi" olmaktan çıkarıp sistematik bir bilim dalı olarak ele almanın önemini vurgulamıştır. Ayrıca, Cemal Arif Alagöz gibi meslektaşlarıyla Fransa ve Almanya'dan getirilen coğrafya yöntemlerini yerel koşullara uyarlayarak yeni kuşak coğrafyacılara aktarmış ve böylece coğrafya geleneğinin sürekliliğini sağlamıştır. Bu nedenlerle Darkot, özellikle bölgesel coğrafya anlayışının hem taşıyıcısı hem de yeniden üreticisi olarak,

[24] Asaf Koçman, "Bilim ve Kültür İnsanı Prof. Dr. Ahmet Necdet Sözer'in Meslek Yaşamı ve Türkiye Coğrafyasına Katkıları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* sayı: 35, 2020, s. 279-286; Kaygalak, a.g.e., 2023, s. 13-35.

Avrupa kökenli bu geleneğin Türkiye'de kurumsallaşması ve yaygınlaşmasında merkezi bir figür olarak öne çıkmaktadır. [25]

XIX. yüzyılda Batı Avrupa'da ortaya çıkan modern coğrafya, kökenini yer yazımı, haritacılık, keşif faaliyetleri vb. gibi eski bilgi biçimlerinden almasına rağmen, üniversiter sistemi içinde kendini yeniden şekillendirirken bu köklü geçmişi adeta "yeni keşfedilmiş bir gelenek" olarak benimsemiştir. Modern coğrafya yaklaşımının temelinde, doğal ve beşeri unsurların bölgesel düzeyde birlikte analiz edilmesi yer almakta; amaç ise bu öğeler arasındaki mekânsal ilişkileri anlama ve çözümleme yatmaktadır. Özellikle bölgesel coğrafya, bu anlayışın en önemli temsilcisi olarak, belirli bir bölgenin fiziksel koşulları ile insan faaliyetleri arasındaki nedensellik ilişkilerini incelemeye odaklanmıştır.[26] Çalışmada da 'bölgesel coğrafya' kavramı, Vidal de la Blache'ın temsil ettiği Fransız coğrafya ekolünün insan-çevre bağlantısını temel alan yaklaşımı çerçevesinde ele alınacaktır.

Darkot'u incelemek, Türkiye'de modern coğrafya disiplininin erken Cumhuriyet döneminde, özellikle Kıta Avrupası geleneğinin etkisi altında şekillendiği tarihsel evreyi anlamaya katkı sağlamaktadır. Bilindiği üzere Kıta Avrupası geleneği, büyük ölçüde Alman ve Fransız coğrafya okullarından türeyen ve XIX. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın ilk yarısına kadar modern dönemin hakim bilimsel pratiğini belirleyen bir yaklaşıma karşılık gelmektedir. Bu dönemde, coğrafya ister Avrupa kıtasında, ister Ada Avrupası'nda, isterse de Yeni Dünya'da üretilmiş olsun, baskın metodolojik çerçeve bu iki okulun etkisiyle biçimlenmiştir. Disiplinin modern evresi gezi araştırmaları, çevresel determinizm ile olanakçılık ve bölgeselcilik gibi üç temel yaklaşımla tanımlanmaktadır. Darkot'un çalışmaları, özellikle bölgeselcilik yaklaşımının Türkiye'de yerleşmesinde ve yerel koşullara uyarlanmasında merkezi

[25] Özgür vd., a.g.e, 2023, s. 413-494.
[26] Özgür vd., a.g.e., 2023, s. 413-494.

bir rol oynadığı için, bu tarihsel bağlamın ve Kıta Avrupası geleneğinin Türk coğrafyasındaki yansımalarını çözümlemek açısından kilit bir örnek sunmaktadır.[27]

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesinin oluşmasında Darkot'un çalışmaları ile doğrudan veya dolaylı şekilde onunla ilgili yapılan çalışmalar önem arz etmektedir. Neuman (2017)'a göre kuram: bilgileri özetleyen, düzenleyen ve sistematize eden, birbiriyle bağlantılı fikirler sistemidir.[28] Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturabilmek adına Darkot ve bilimsel kişiliği hakkında çeşitli yazarların görüşleri kısa bir şekilde aşağıda sunulmaktadır:

Türk coğrafyasına hem fiziki hem de beşerî alanda önemli katkılarda bulunan Darkot'a göre "*coğrafya, ister fiziki ister beşeri alanlarda olsun, incelediği olguları önce betimler, ardından bu olguların nedenlerini araştırarak aralarındaki ilişkileri ortaya koyar. Daha sonra, bu olayların yeryüzündeki dağılım alanlarını belirleyerek onları sistematik bir şekilde bir araya getirir.*"[29] Erinç'e göre, Darkot'un bu bakış açısı, kuşkusuz onun coğrafyacılar tarafından kabul görmesinde büyük rol oynamıştır. Geçmişte daha çok yer ve yön ezberine dayalı bir disiplin olarak görülen coğrafya anlayışı zamanla değişmiş; artık coğrafya, olayları neden-sonuç ilişkisi içinde ve karşılıklı etkileşim bağlamında ele alan bir bilim alanı haline gelmiştir. Bu dönüşümü en iyi yansıtan isimlerden biri Darkot'tur. Onun benimsediği bu bilimsel yaklaşım, Türk coğrafya biliminin gelişimi ve şekillenmesi açısından önem taşımaktadır. Darkot'un bu anlayışı, inşa etmeye çalıştığı modern coğrafyanın hem betimleyici (tanımlayıcı/tasvir edici), hem analitik (neden-sonuç ilişkisi kuran/analiz eden) ve hem de sentezleyici (ilişkilendiren) bir bilim dalı olduğunu açıkça ortaya koymakta; bir yönüyle de bilimsel bir çerçeve çizmektedir.

Sekin (1999) Darkot'u; Cumhuriyet döneminde Türk coğrafyasının gelişimine katkı sağlamış, Türkiye İktisadi coğrafyası ve Türkiye Bölgesel coğrafyası bilim

[27] Cemal Erdem Bekaroğlu, Nuri Yavan, "Modern Türk Coğrafyasının Tarihsel Gelişiminde Batılı Coğrafya Okullarının Etkisi: Ampirik Bir Analiz", *Beşeri Coğrafya Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1, 2013, s. 53-55.
[28] Neuman, *a.g.e.,* 2017, s. 10-12.
[29] Darkot, a.g.e., 1951, s. 59-62.

alanlarının ilk temsilcisi olarak değerlendirmektedir. Yine Erinç'in Prof. J. Tricart'tan aktardığına göre; (1968), Avrupa Konseyi için hazırlanan bir raporda Darkot için, "*Türkiye'de bilimsel coğrafyanın yerleşmesinde, ortaöğretim ve üniversite düzeyindeki coğrafya öğretiminin bütün Avrupa ülkelerine örnek olacak bir niteliğe kavuşmasındaki katkıları çok büyüktür*" denilmiştir. Bilindiği üzere modern anlamda coğrafyanın bilimsel kimlik kazanarak gelişmesi, belirli tarihsel dönemlerde ilköğretim, ortaöğretim ve üniversite düzeyinde sistematik öğretim modellerinin benimsenmesini gerekmektedir. Türkiye özelinde ele aldığımızda ise Darkot'un benimsediği Batılı standartlara dayalı coğrafya öğretim anlayışı (bölgesellik gibi), bu dönüşümün, temel manada kurumsal yapı taşlarından biri olarak kabul edilebilir. O halde, coğrafya eğitim-öğretiminin bilimselliği, metodolojik standartlarının eğitim sistemine dahliyle mümkün olmakta, Türkiye'de de bu süre, Darkot'un çalışmalarıyla somutlaşmaktadır**.** Darkot, coğrafya eğitiminin evde veya okulda ezbere dönük yapılmaması; uygulamalı ve gözleme dayalı olarak sahada/arazide yapılması gerektiğini savunmaktadır. Bu nedenle Darkot, saha/arazi çalışmalarını eğitimin önemli bir parçası haline getirmeye çalışmış; coğrafyanın sadece teorik bir alan değil, aynı zamanda uygulamaya dayalı bir bilim alanı olduğu anlayışı yaymaya çalışmıştır. Darkot'un lisans öğrencileriyle yaptığı arazi çalışmaları ise teorik bilgilerin uygulamalı yöntemlerle desteklenmesini sağlamış, coğrafya eğitiminde modern eğitim anlayışının yerleşmesine katkı sağlamıştır.

Tuncel (1992)'e göre, Cumhuriyet dönemi Türk coğrafyacılarının öncülerinden Darkot, fiziki coğrafya alanına önemli katkılarda bulunmuş ve bu katkılarını uluslararası kongrelere katılarak bilim dünyasının hizmetine sunmuştur. Örneğin, 1934 yılında katıldığı Varşova Milletlerarası Coğrafya Kongresi'nde[30] sunduğu "Kapalı Havzaların Morfolojik Tekâmülü" başlıklı çalışmasında, Cezayir yüksek ovalarındaki hidrografya ağının oluşumu ile yakın dönem iklim değişiklikleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu çerçevede, Constantin'de bulunan ünlü Vadi

[30] Varşova Milletlerarası Coğrafya Kongresi, ülkemizin katıldığı ilk coğrafya kongresidir. Darkot, Varşova'daki Coğrafya Kongresi'ne "Kapalı havzaların yakın iklim değişiklikleri ile ilgili morfolojik gelişimlerine (evrimi) dair düşünceler-gözlemler" adlı çalışmayla katılmıştır. Bu çalışma Darkot'un doktora tezinin özetidir. Aynı kongreye coğrafi araştırmalarda gördüğümüz "Boğazların menşei" ile "İstanbul civarında sahil topografyası" adlı iki çalışmayı da gönderen Darkot'a, bunların raporlarında sadece özetleri olduğu, bunun da sebebinin aksilikler olduğu gerekçesiyle, kongrede sunulamadığı söylenmiştir (Özlük Dosyası, s. 12).

Rummel boğazlarının oluşumu hakkında L. Joleaud tarafından ortaya atılan ve A. Bernard ile E. F. Gautier tarafından da desteklenen "kaptür" teorisini, kendi yaptığı gözlemler ışığında reddetmiş; ve bu oluşumun "Surimposition"[31] ile izah edilebileceğini delillerle ortaya koymuştur. Darkot'un, "kaptür" yerine "surimposition" görüşünü savunması, fiziki coğrafya konu alanı adına önemli bir tartışmadır. Yine 1938'de katıldığı Amsterdam Coğrafya Kongresi'ne[32] "*Yakın İklim Tahavvülleriyle İlgili Bazı Morfolojik Müşahedeler*" başlıklı çalışmasıyla bilimsel etkinliklere katılımı, bu alandaki katkılarına bir başka örnek teşkil etmektedir. Söz konusu araştırmanın ilk bölümünde, o döneme kadar üzerinde durulmamış olan Kuaterner döneme ait buzullaşma izlerini —özellikle Giresun'daki Karagöl Dağı'nda— incelemiştir. İkinci bölümde ise, akarsu ağlarının iklimsel değişimlerle bağlantılı olarak gösterdiği yapısal bozulmalar ele alınmıştır. Ayrıca, Alp Dağları'nın iklimi üzerine yaptığı değerlendirmelerde, dağların üst kısımlarının ekolojik özelliklerinin bulundukları bölgeden çok, kuzey yarımkürede ise daha kuzeyde, güney yarımkürede ise daha güneyde yer alan bölgelerin koşullarına benzediğini belirterek, yükselti faktörünün ekolojik dönüşümler üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir.[33] Bu örnek bağlamında ele alındığında Darkot'un ele alındığı konular, coğrafya alanına dair hem betimleyici hem neden-sonuç ilişkilerine dayalı önemli açıklamalar içermektedir.

[31] Yahya Öztürk, Muhammet Çetin, Orkun Turgay (2021)'e göre Kaptür ve Süremposizyon: Kaptür yani "kapma olayı": Ana akarsuyun tali kolları birbirine katarak beslemesidir. Bu durum, yatay yapı üzerine kurulu dandritik drenaj sisteminde görülmektedir. Fakat kaptür olayını sekteye uğratan durumlar bulunmaktadır. Örneğin, Tektonizma gibi, Kuraklık gibi. Kuvvetli bir tektonizma sonucu akarsu tabanında çatlaklık meydana gelir ve bunun sonucunda akarsuyun seviye/debisinde düşüşleri yaşanır. Kuraklık da aynı şekilde sıkıntılara sebep olur. Bu durumlarda Kaptür'ü bozar. O yüzden kaptür olayı kaotiktir. Sürempoze yani epijenez: Burada da akarsu yatağını aşındırır ama Antesedant oluşturmaz. Çünkü derine kazma çok azdır ve topografya tesviyesine kadar epijenez devam eder. Diğer bir deyişle eğer temele ininceye kadar akarsu ağının aşındırma gücü ve boğulmaları söz konusu olursa o zaman da "Epijenik boğaz, Sürempoze boğaz" gelişiminden bahsedebiliriz. Bu yüzden sürempozisyon, akarsuyun jeomorfik evrime daha uygundur, denilebilir.

[32] Amsterdam Coğrafya Kongresi: Ülkemizin katıldığı ikinci uluslararası coğrafya kongresidir. Darkot bu kongrede sunduğu "Yakın iklim değişiklikleriyle ilgili bazı morfolojik düşünceler-gözlemler" adlı çalışmasını, daha sonra Fransızca (Quelques observations morphologiques en relation avec les variations recentes du climat en Turquie) olarak ta yayımlamıştır. Yukardaki kongrelerde Darkot'un sergilediği tavır onun, herhangi bir mevzuyu ortaya çıkarmak ve onu savunma noktasındaki pedagojik kabiliyetini göstermesi yönüyle çok önemlidir (Özlük Dosyası, s.12).

[33] M. Besim Darkot, *Avrupa Coğrafyası*, cilt: 1 (3. baskı), İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, 1969, İstanbul.

Akyol'a (1943c)[34] göre Darkot, Cumhuriyet döneminde coğrafya öğretimini ilkokullarda yeni usul ve esaslara dayalı olarak metotlu ve sistematik şekilde ele almaya başlamış; bu çerçevede öğretmenler için kılavuz kitaplar (*Örneğin Muallim El Kitabı*) yayımlamıştır. Darkot'un kılavuz kitaplar yayımlamaya yönelmesi, aslında öğretim sürecinin planlanması ve eğitimcilere rehberlik edilmesiyle (eğitim kuramları) ilgili önemli bir noktadır. Ayrıca Darkot ile Cemal Arif Alagöz'ün ortak çalışması olan ilkokul 3.-4.-5. sınıflar için coğrafya kitap serisi de uzun süre kaynak kitap olarak kullanılmıştır. Darkot'un eğitim coğrafyası alanında ilköğretimden yükseköğretime kadarki seviyeler için yazdığı ders kitapları (Kartografya Dersleri, Türkiye Coğrafyası, Türkiye İktisadi Coğrafyası gibi), onun bilginin hem üretimiyle ve hem de aktarımıyla da ilgilendiğini ortaya koyması adına da önemlidir. Darkot'un öğretimi metotlu ele alması, öğrenci ve öğretmeni sürece dahil etmesi, bir yönüyle eğitim bilimi kuramlarıyla da örtüşmektedir.

Bilindiği gibi her araştırmanın kendine özgü terim ve kavramları bulunmaktadır. Bu nedenle, belirli bir konuyla ilgili yapılan çalışmanın başında temel kavramların tanımlanması, konunun daha anlaşılır ve tutarlı bir şekilde ele alınabilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, bu bölümde çalışmanın kapsamı açısından önemli görülen bazı kavramlara yer verilecektir.[35] Çalışmada kavramsal zeminini oluşturan coğrafya, bölgesel coğrafya, coğrafya tarihi, tarihi coğrafya, beşeri coğrafya; bilimsellik, coğrafi düşüncenin evrimi ve kurumsallaşma gibi temel kavramlar üzerine inşa edilmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, bölgesel coğrafya kavramı Vidal de la Blache'ın modern coğrafya kuramları çerçevesinde ele alınıp incelenecek; diğer kavramlar ise, modern bilim tarihinin aktarımsal süreci içerisinde değerlendirilecektir. Bilindiği üzere Darkot'un akademik yönde gelişimi, büyük ölçüde Fransız coğrafya geleneğinin özellikle de Paul Vidal de la Blache'ın temsil

[34] İbrahim Hakkı Akyol (1888-1950): Türk Coğrafya kurumu müesseselerinden, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Ordinaryüs Profesörüdür. 1888 Silistre (Bulgaristan), doğumludur. İlk ve orta eğitiminden sonra, Meşrutiyetin ilk yıllarında, Maarif Nezareti tarafından Avrupa'ya (İsviçre) eğitim için gönderilmiş ve üç yıl fiziki ve tabi ilimler eğitimi aldıktan sonra İstanbul'a dönmüştür. 1923 yılında Darülfünun Edebiyat Fakültesinde fiziki coğrafya hocalığı için açılan sınavı kazanmasıyla da akademisyenlik hayatı başlamış ve yaklaşık 30 yıl sürmüştür. Akyol, önemli çalışmalar ve araştırmalar yapmış, 30 civarı eser vermiş değerli bir bilim insanıdır (Arda, 1955).

[35] Sevil Top Yılmaz, *Türkiye Toponimisi: Topografya Haritaları Üzerinden Bir Değerlendirme,* Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çankırı 2023, s. 7.

ettiği bölgeselci yaklaşımın izlerini taşımaktadır. Bu sebeple "bölgesel coğrafya" kavramı hem bir öğretim modeli hem de bilimsel bir yöntem olarak ele alınmakta; gerçekleştirdiği bilgi aktarımı süreci ise bilimsel kavramlar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Kısaca çalışma, bu kavramları tarihsel bir bağlam içinde ele alarak, Türkiye'de coğrafya disiplininin hangi kuramsal çerçeveler içerisinde şekillendiğini ve nasıl kurumsallaştığını anlamayı da amaçlamaktadır.

Coğrafya, insan yaşamına ait faaliyetlerle doğal çevre arasındaki karşılıklı etkileşimleri inceleyen ve bu etkileşimin mekânsal boyutlarını analiz eden bir bilimdir.[36] İnsanların yaşam alanını oluşturan doğal (iklim, bitki örtüsü, yeryüzü şekilleri, toprak, su vb.) ve beşerî (nüfus ve yerleşme, ekonomi, sanayi, turizm, ulaşım vb.) ortamları inceleyen coğrafya; bu ortamların yeryüzündeki dağılışını ve aralarındaki karşılıklı ilişkileri araştıran bir bilim alanıdır. Kısaca ifade etmek gerekirse, coğrafya insandır, mekândır ve yeryüzüdür. Darkot'a (1928) göre, coğrafyayı "*tabii, beşeri, hayati hadiselerin tarzı tevzi ile bu hadiselerin sebepleri arasında mevcut ilişkiyi inceleyen ilim*" diye tanımlamak, yakın zamana ait bir tanımdır. Çünkü çok eski zamanlardan beri var olan bir bilim olan coğrafyanın günümüzdeki durumu ile geçmiş dönemlerdeki durumu arasında farklar bulunmaktadır. Bu nedenle, coğrafyanın asıl niteliğini de ancak mazisinin ve bu sırada geçirdiği gelişim safhalarıyla anlamak mümkündür. Geniş manasıyla düşününce, insanların en ilkel düşündükleri zamandan beri, duydukları en gerekli ihtiyaçlardan birisi olan coğrafya, en eski bilgilerden birisi olarak kabul edilmeli, ona göre yorumlanmalıdır.[37] Kısaca coğrafya, incelediği olayların önce dağılış tarzını ve yayılım alanlarını belirler; sonra da bunu haritalar aracılığıyla somutlaştırıp ortaya koymaktadır. Coğrafya sadece olayları incelemekle kalmaz, aynı zamanda yeryüzünün çeşitli bölgelerinde meydana gelen benzer olaylardan yola çıkarak analizlerde bulunur ve bunları açıklamalar yapar. Bu yönüyle coğrafya, çeşitli kaynaklardan topladığı dağınık bilgileri bir araya getirip bütüncül bir yapı oluşturan bir bilim dalı olarak tanımlanabilir.

[36] Koçman, a.g.e., 1999, s. 1-14.
[37] Darkot, a.g.e., 1928, s. 12-16.

Coğrafya, en yalın biçimiyle, insanın içinde yaşadığı çevrenin tüm fiziki ve beşeri unsurlarını ve bunlar arasındaki karşılıklı ilişkileri tanıma süreci olarak tanımlanabilir. İnsan, belirli bir mekâna bağlı olarak yeryüzünde yaşamını sürdürdüğünden, gerçekleştirdiği tüm faaliyetler bu çevresel koşulların etkisi altında şekillenir. Tarihsel olarak bakıldığında, bireylerin etkileşim alanları genellikle içinde bulundukları sosyal, kültürel ve ekonomik bağlarla sınırlı olan dar çevrelerle ilişkilidir. Ancak günümüzde bu sınırlılık büyük ölçüde aşılmış; çevre kavramı, artık birçok millet ve ülke açısından küresel düzeyde, yani tüm dünyayı kapsayacak biçimde algılanmaya başlamıştır. Bu durum, dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen siyasal, ekonomik, toplumsal ya da askerî olayların doğrudan ya da dolaylı biçimde diğer ülkeler üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, ulusların iç dinamikler açısından kalkınabilmesi; dış ilişkilerde ise diğer ülkelerle ekonomik, kültürel ve siyasal düzeyde etkili biçimde rekabet edebilmesi için yalnızca kendi coğrafi koşullarını değil, aynı zamanda küresel çevreyi de iyi tanıması gerekmektedir.[38]

Günümüz coğrafya bilimi, yaşamın tüm alanlarını kendi özgün perspektifiyle ele alan ve bu alanlardaki gelişmeleri mekânsal bağlamda inceleyen disiplinlerarası bir alandır. Yeryüzünde gerçekleşen her olay ve var olan her unsur, belirli bir mekâna bağlı olarak ortaya çıktığı için, coğrafya bunların tamamını inceleme kapsamına almaktadır. Bu bağlamda, çağdaş coğrafya bilimi; fiziki, beşerî, ekonomik ve diğer tematik alanlara ilişkin konuları çeşitli bilimsel yöntem ve teknikleri aracılığıyla derinlemesine analiz etmektedir. Günümüzde coğrafi araştırmalarda ön plana çıkan yaklaşımlar arasında sistematik, bölgesel, tasviri ve analitik yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Sistematik yaklaşım**,** elde edilen verilerin konu başlıklarına göre sınıflandırılarak düzenli biçimde incelenmesini ifade ederken; bölgesel yaklaşım**,** bu sistematik verilerin belirli bir coğrafi alan çerçevesinde analiz edilmesine ve aralarındaki ilişkilerin ortaya konmasına odaklanmaktadır. Tasviri yaklaşım, olay ve olguların yeryüzündeki konumlarını ve genel niteliklerini betimlemeyi amaçlarken; analitik yaklaşım, bu olayların neden belirli mekânlarda ortaya çıktığına dair nedensel açıklamalar getirmeye çalışmaktadır. Tüm bu yaklaşımlar doğrultusunda

[38] Ali Demirci, "Küreselleşen Dünyada Coğrafyanın Siyasal Gücü ve Türkiye Ölçeğindeki Rolü", *Marmara Coğrafya Dergisi*, cilt: 12, sayı: 7, İstanbul 2005, s. 7.

coğrafya, insanın sosyal, ekonomik ve kültürel etkinlikleriyle içinde yaşadığı çevre arasındaki ilişkileri bütüncül bir biçimde anlamaya çalışır. Modern coğrafya ise, yeryüzündeki fiziki ve beşerî süreçlerin oluşum, dağılış ve karşılıklı ilişkilerini inceleyerek bu dinamikleri bilimsel yöntemlerle çözümlemeyi hedeflemektedir.[39]

Kökeni insanlık tarihinin en eski dönemlerine uzanan coğrafya, başlangıçta daha çok betimlemeye ve kataloglamaya dayalı bir yaklaşım sergilemiş; ancak zamanla daha gelişmiş ve çözümlemeci bir bilimsel yapıya evrilmiştir. Mekânsal farklılıkları temel inceleme alanı olarak kabul eden coğrafya disiplini, tarihsel süreçte iki ana eğilim üzerinden şekillenmiştir: matematiksel coğrafya ve bölgesel coğrafya. Bu iki yaklaşım, uzun bir dönem boyunca hem kuramsal hem de uygulamalı çalışmalarda etkinliğini sürdürmüş; her iki alanda da önemli sayıda bilimsel üretim gerçekleştirilmiştir.[40] Bu görüşlerden yeryüzünün tamamını veya belirli bir kesimini doğal ve beşeri yönden inceleyen kısmı ise bölgesel coğrafyadır. Tümertekin ve Özgüç'e göre (2013), bölge kavramına ilişkin tanımlarında Vidal de la Blache – bölgesel coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilir– her bölgeyi, birbirine benzemeyen ve yapay olarak bir araya getirilmiş unsurların zamanla ortak bir varoluşa uyum sağladığı bir egemenlik alanı olarak değerlendirir. Ona göre, bu birlikteliğin içinde çevrenin etkileri, ancak bu unsurları meydana getiren tarihsel olaylar bütünü çerçevesinde anlaşılabilir.[41]

Beşeri coğrafya Darkot'a göre (1966-67), coğrafya (Geo-grafya; Yer'i inceleyen bilim), yeryüzü olaylarını konu alan bir bilim alanıdır. Yeryüzü denildiği zaman, Yer'in iç içe geçmiş üç küresinin—litosfer (taşküre), hidrosfer (suküre) ve atmosfer (havaküre)—temas ettiği alan anlaşılmalıdır. Coğrafyanın konusu, bu üç kürenin kesişim alanı olan yeryüzünde, belirli sınırlar içinde gözlemlenen olaylardır ki, bu olayların bir kısmı canlı ve cansız doğaya aittir. Coğrafyanın: yüzey şekillerinin oluşumu, iklim ve bitki örtüsünün dağılışı gibi konularını ele alan dalına *fiziki*

[39] Süheyla Üçışık, Ali Demirci, "21. Yüzyılda Çağdaş Coğrafya Bilimi ve Temel Unsurları", *Marmara Coğrafya Dergisi,* sayı: 5, 2002, s. 127-128.
[40] Gümüşçü, a.g.e., 2012a, s. 42-43.
[41] Erol Tümertekin, Nazmiye Özgüç, *Ekonomik Coğrafya- Küreselleşme ve Kalkınma*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2013, s. 223-226.

coğrafya; bazı yeryüzü olaylarının insan topluluklarıyla beraber değerlendiren ve bu olayları inceleyen dalına ise *beşeri coğrafya* denir.[42]

Gürsoy (1974)'a göre beşeri coğrafya, yeryüzü ile insan arasındaki karşılıklı ilişkileri ve bunların yeryüzünde dağılışını araştıran, inceleyen ve izahını yapan coğrafya biliminin bir alt dalıdır.[43] Genel coğrafyanın ana bölümlerinden biri olan beşeri coğrafya, konusu *insan* olan bir coğrafya dalıdır. Üstelik insan yaşamı ile fiziki çevre ilişkilerini, insanın yeryüzündeki dağılışını, hayat tarzlarını, insan tarafından oluşturulan her çeşit sosyal ve ekonomik etkinlikleri ele alıp incelemektedir.[44] Antropocoğrafya, diğer adıyla beşerî coğrafya, insan ile yeryüzü arasındaki karşılıklı etkileşimleri ve bu ilişkinin mekânsal boyutlarını inceleyen coğrafya alt disiplinidir. İnsan, coğrafya koşullarının gerektirdiği ve olanak verdiği ölçüde tarım, yerleşme, ulaşım, endüstri vb. etkinlikleriyle yeryüzünü şekillendirir. (Kültür yöreleri). Antropocoğrafya'nın nüfus, yerleşme, ulaşım coğrafyası, ekonomik, savunma ve tarihi coğrafya gibi alt alanları bulunmaktadır.[45]

Coğrafya tarihi, bu disiplinin geçirdiği evreleri, gelişim süreçlerini ve yapısal dönüşümlerini inceleyen bir araştırma alanıdır. Her bilim dalının, kendine özgü bir tarihsel geçmişi bulunur; aksi takdirde o disiplinin gelişiminden söz etmek mümkün değildir. Tarihsel olaylarda görülen dalgalanmalar —güçlenme, zayıflama, büyüme, duraklama gibi— bilimsel disiplinler için de geçerli olabilir. Bu tür inişli çıkışlı süreçlerin bir bilim dalında nasıl gerçekleştiğinin analiz edilmesi, o alanın tarihini oluşturur. Bu bağlamda coğrafyanın tarihsel gelişimi de disiplinin bugünkü konumunu anlamlandırmak açısından dikkate değer bir inceleme alanıdır.[46] Kısaca coğrafya tarihi, coğrafyanın bir bilim dalı olarak geçirdiği tarihsel süreci; bu süreçte ortaya çıkan düşünce sistemlerini, kuramları, yöntemleri ve bilgileri zaman içerisindeki değişimiyle birlikte ele alan, inceleyen bir disiplindir.

[42] Besim Darkot, Siyasi Coğrafya-Jeopolitik, Ders Notları (1966-67), s. 1.
[43] Gürsoy, a.g.e., 1974, ss. 1-3.
[44] Sami Öngör, *Geçen Yılları Düşündükçe*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1987.
[45] Ferruh Sanır, *Coğrafya Terimler Sözlüğü*, Gazi Kitabevi, Ankara 2000.
[46] Mehmet Bayartan, "Türkiye'de Tarihi Coğrafyanın 100 Yılı", *Tarih Dergisi – Turkish Journal of History*, sayı:81, (2023/3), s. 695-725.

Tarihi coğrafya, "*coğrafyanın tarihe yani geçmişe aitliği*" anlamına gelmektedir. Yurt dışındaki araştırmacıların ve bizim yaklaşımımıza göre, tarihi coğrafya disiplini, modern coğrafyanın temel kavramları ve araştırma alanlarının geçmişe uygulanmasıdır. Bu bağlamda, tarihi coğrafya günümüz coğrafyasının değil, geçmişte var olmuş coğrafi olguların incelenmesini ifade etmektedir. Böylece tarihi coğrafya, çağdaş coğrafyanın tarihsel bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Coğrafyanın alt dalı olmamakla birlikte, coğrafyadan bağımsız olması, ondan uzak olduğu anlamına gelmemelidir.[47] Tarihi coğrafya, geçmişin günümüz coğrafyalarında nasıl temsil edildiğini ve coğrafi mekânların, zaman içindeki dönüşümünü inceleyen bir disiplindir. Tarihî coğrafyacılar, alanın gelişimi süresince çeşitli konulara odaklanmışlardır. Bu konular arasında; kültürel ve ekonomik bölgelerin evrimi, insan ile çevre arasındaki ilişkilerin zamanla değişimi, kültürel peyzajların oluşumu ve yayılımı gibi temalar öne çıkmaktadır.[48] Tarihsel coğrafyada, coğrafi sentez ve mekânsal analiz dışında kalan verileri sağlayan diğer disiplinlerin, doğal çevreye bakış açıları farklılık gösterebilir. Bu durum, tarihsel coğrafyanın disiplinlerarası niteliğini etkileyen önemli bir unsurdur. Örneğin, bir tarihçi belirli bir bölgenin doğal koşullarını, insan yaşamını ve faaliyetlerini şekillendiren temel etkenler olarak değerlendirmeyebilir. Bir kazanın tarihsel gelişimini veya sosyo-ekonomik yapısını inceleyen tarihçi, kendi disiplinine özgü belgeler ve veriler doğrultusunda kuşkusuz önemli sonuçlara ulaşabilir. Nüfus miktarları ya da vergi oranları gibi bilgiler tarihsel analiz açısından oldukça değerli olup bu konularda çeşitli karşılaştırmalar ve yorumlar yapılabilir. Ancak, söz konusu veriler çoğu zaman coğrafi dağılış, beşerî ve doğal kaynakların kullanımı, yerleşme tipleri ve bu yerleşmelerin işlevleriyle doğal çevre koşulları arasındaki ilişkileri kapsamamaktadır. Bu nedenle, bu tür çalışmaların ulaştığı sonuçlar çoğu zaman yalnızca listelemeler şeklinde sunulmakta; mekânsal bağlamdan yoksun, yüzeysel değerlendirmelerle sınırlı kalmaktadır.[49]

[47] Osman Gümüşçü, "Türkiye'de Tarihi Coğrafya Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt: 17, sayı: 33, 2019, s. 105-156.

[48] Robert Wilson, "Historical Geography", Geography-Oxford Bibliographies, 2014, http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo9780199874002/obo-9780199874002-0099.xml 1/20

[49] Şevket Işık, "Tarihsel Coğrafya Açısından Temettuat Defterlerinin Değerlendirilmesi ve Aşağı Akçay Havzası Örneği", *Ege Coğrafya Dergisi- Aegean Geographical Jouma*, sayı:10, 1999, s. 239-280.

Tarihi coğrafya ile coğrafyanın tarihi kavramları sıklıkla karıştırılmaktadır. Coğrafyanın tarihi, bu disiplinin geçirdiği gelişim evrelerini, süreçlerini ve yapısal değişimlerini inceleyen bir araştırma alanıdır. Her bilim dalının kendine özgü bir tarihsel geçmişi bulunmaktadır; aksi halde o disiplinin gelişim sürecinden söz etmek mümkün olmaz. Tarih boyunca yaşanan iniş çıkışlar, güçlenme ve zayıflama dönemleri gibi çok çeşitli değişim süreçleri, bilimsel disiplinler için de geçerlidir. Bir bilim dalının tüm bu evrelerinin ve işleyiş biçimlerinin araştırılması, o disiplinin tarihini oluşturur. Bu açıdan, coğrafyanın tarihsel gelişimi önemli bir inceleme konusudur. Öte yandan, tarihî coğrafya geçmişte belirli bir zaman diliminde ve mekânda var olan coğrafi özellikleri, coğrafi görünümdeki değişimleri ve geçmişin yeniden yapılandırılmasını araştıran özel bir bilim dalıdır.[50] Kısaca genetik vurguları ne kadar önemli olursa olsun, tarihi coğrafya tarih değildir, hatta coğrafya bile değildir, coğrafyanın ayrılmaz önemli bir parçasıdır.[51]

1.3. Veri ve Yöntem

Bu tez çalışması, Mehmet Besim Darkot'un Türk coğrafya bilimine olan katkılarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda, veri ve yöntem bölümünde; Veri Kaynakları ve Veri Toplama Süreci, Çalışmanın Varsayımları ve Kısıtları, Araştırma Sorusu ve Hipotezler ve Yöntem üzerinde durulacaktır.

1.3.1. Veri Kaynakları ve Veri Toplama Süreci

Bu araştırmada, Ord. Prof. Dr. Mehmet Besim Darkot'un Türk coğrafya bilimine katkılarını ortaya koymak amacıyla çok çeşitli nitel verilerden yararlanılmıştır. Öncelikle konuya ilişkin kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Akademik çalışmalarda literatür taraması, araştırma konusu ile ilgili daha önce yayımlanmış eserlerin sistematik bir şekilde bulunması, incelenmesi, sınıflandırılması, özetlenmesi ve analiz edilmesini kapsayan bir süreçtir. Literatür

[50] Bayartan, a.g.e., 2023, s. 699.
[51] Audrey Clark, "Historical Geography", *Division Of Geology and Geography National Research Counci,* Washington, 1952, D. C.

taramasının temel amacı, mevcut çalışmaların konuya ilişkin ulaştığı noktayı belirlemek, alandaki bilgi boşluklarını ve eksiklikleri ortaya koymak ve böylece yürütülen araştırmanın literatür içerisindeki konumunu netleştirmektir.[52] Bu bağlamda daha önce yayımlanmış kitaplar, makaleler, tezler, haritalar, konferans/kongre bildirileri ve web kaynakları incelenerek, çalışmaya katkı sağlayacak nitelikte bilgiler derlenip incelenmiştir.

Veri kaynakları arasında, Darkot'un ilköğretim, ortaöğretim ve üniversite düzeyinde yazdığı ders kitapları ve notları; çeşitli bilimsel dergilerde yayımlanmış makaleleri; katkıda bulunduğu ansiklopedik eserler; konferans ve kongrelerde sunduğu bildiriler ile coğrafya alanında öncü nitelik taşıyan haritaları yer almaktadır. Ayrıca, akademik çalışmalarda sıklıkla başvurulan arşiv belgeleri, süreli yayınlar ve dijital kütüphaneler de veri toplama sürecinde kullanılmıştır. Veri çeşitliliğine önem verilmiş ve farklı türde kaynakların bir arada değerlendirilmesiyle çalışmanın geçerliliği ve güvenilirliği arttırılmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler, sınıflandırılmış ve Darkot'un akademik mirası sistematik bir biçimde incelenmiştir.

1.3.2. Çalışmanın Varsayımları ve Kısıtları

Bilimsel bir araştırmada, kuramsal çerçevenin oluşturulması ve hipotezlerin belirlenmesinin yanı sıra, varsayımların ve sınırlılıklarının da ifade edilmesi önemlidir. Bu bağlamda kuram, varsayım ve hipotez, bir araştırmanın bilimsel bir temele oturtulmasındaki temel unsurlardır. Tümevarım veya tümdengelim yöntemiyle genel bir ön tahminden yola çıkarak bir iddianın ortaya konulması, bu iddiayı test etmek amacıyla verilerin toplanması ve son aşamada elde edilen bulguların problem alanına uygulanması, bilimsel araştırmanın temel aşamalarını oluşturmaktadır.[53]

[52] Ali Demirci, *Literatür Taraması*, Yılmaz Arı- İlhan Kaya (Ed.), *Coğrafya Araştırma Yöntemleri,* 2014, s. 73-44.
[53] Burhan Baloğlu, "Hipotez ve Varsayım Birbirlerinin Yerine Kullanılabilir mi?", *Sosyoloji Konferansları,* sayı: 32, 2005, s. 125-129.

Bu çalışma, Ord. Prof. Dr. Mehmet Besim Darkot'un Türk coğrafya bilimi ile eğitimine önemli katkılarda bulunduğu ve bu alanda belirleyici bir isim olduğu temel varsayımına dayanmaktadır. Darkot'un Cumhuriyet döneminde coğrafya biliminin akademik temellerinin inşa edildiği yıllarda etkin rol üstlendiği ve bu sürece yön verenlerden biri olarak etkili olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, araştırmadaki temel varsayımlar: Darkot'un çalışmaları, yalnızca Cumhuriyet döneminin değil, günümüz Türk coğrafi anlayışının da şekillenmesinde etkili olmuştur. Akademik, eğitsel ve haritacılık çalışmaları, Türkiye'deki coğrafya eğitimi adına kaynak niteliğindedir. Literatür taramasıyla ulaşılan kaynaklar, Darkot'un bilimsel kişiliğini ve katkılarını anlamaya ve anlatmaya yetecek düzeydedir.

Çalışmanın kapsamını sınırlayan (kısıtlar) temel etkenler şunlardır: Darkot ile ilgili yapılmış özgün çalışma sayısının az olması ve özellikle yabancı literatürde yeterli veriye ulaşılamaması, çalışmayı Türkçe ulaşılabilen kaynaklarla sınırlı hale getirmiştir. Darkot'un aktif bilimsel yaşamının Cumhuriyet dönemine denk gelmesi ve bu nedenle çalışmanın Cumhuriyet'in ilk yıllarını da kapsayan döneme odaklanmıştır. Arşiv belgelerine ve bazı orijinal haritalara ulaşımda yaşanan kısıtlılıklar, daha derinlemesine bir analiz yapılmasını sınırlandırmıştır.

1.3.3. Araştırma Sorusu ve Hipotezler

Bu çalışmanın ana ekseni, Cumhuriyet dönemi Türk coğrafyasının genel manzarası içerisinde Ord. Prof. Dr. Mehmet Besim Darkot'un bu döneme ve coğrafya bilimine yaptığı katkıların incelenmesi üzerine kuruludur. Bu çerçevede, araştırmanın temel sorusu şu şekilde ifade edilebilir:

Ana Araştırma Sorusu: "Mehmet Besim Darkot'un Türk coğrafya bilimine katkıları nelerdir ve bu katkılar, Cumhuriyet döneminin bilimsel gelişmeleri bağlamında nasıl bir etkileşim içerisindedir?"

Bu ana soruyu destekleyen alt araştırma soruları da şunlardır:

1. M. Besim Darkot'un hayatı, eğitim süreci ve yaşadığı dönem hangi özellikleri taşımaktadır?

2. M. Besim Darkot'un eserler nelerdir ve bu eserlerin içeriği coğrafya bilimi adına ne gibi değerler taşımaktadır?

3. Darkot'un yaşadığı dönemde, coğrafya bilim alanına katkı sunan diğer önemli Türk bilim insanları kimlerdir?

4. Cumhuriyet döneminde Türk coğrafya biliminin gelişim süreci nasıl şekillenmiştir ve Darkot bu sürecin neresindedir?

Araştırmanın Hipotezleri: Bu araştırmada aşağıdaki hipotezlerin test edilmesi amaçlanmaktadır:

1. Darkot, Cumhuriyet döneminde coğrafya biliminin kurumsallaşması sürecinde öncü bir rol üstlenmiştir.

2. Darkot'un yurt dışında aldığı coğrafya eğitimi, onun bilimsel bakış açısını ve yöntemlerini şekillendirmiş; bu durum da eserlerine yansımıştır.

3. Darkot'un çalışmaları, yalnızca kendi dönemindeki coğrafya literatürünü değil, sonraki kuşaklar üzerinde de etkili olmuş; Türk coğrafyasının akademik kimliğinin oluşmasında önemli bir katkı sağlamıştır.

4. Cumhuriyet döneminde Türk coğrafya biliminin gelişiminde, Darkot'un yanı sıra aynı dönemde faaliyet gösteren diğer bilim insanları ile etkileşim içerisinde olması, bilimsel üretkenliği ve coğrafya anlayışını daha ileri bir düzeye taşımıştır.

1.3.4. Yöntem

Bir araştırmanın temel bölümlerinden biri olan yöntem, çalışmanın hangi yollarla ilerleyeceğini ve amacına nasıl ulaşacağını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, araştırma sorularının nasıl yanıtlanacağı, geliştirilen hipotezlerin hangi yöntemlerle test edileceği ve verilerin nasıl elde edileceği yöntem bölümünde açıklanmalıdır. Bu nedenle, çalışmanın daha planlama aşamasında uygun yöntemin belirlenmesi, araştırmanın uygulanabilirliği, güvenilirliği, yeterliliği ve doğruluğu açısından büyük önem taşımaktadır.[54] Araştırma yöntemleri genel olarak nitel ve nicel olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Bu çalışmada kullanılan yöntem, veri toplama ve analiz açısından nitel araştırma yaklaşımına dayanmaktadır. Nitel araştırmalar, belgeler, gözlemler ve yazılı ifadelerden elde edilen verileri kelimeler ve imgeler aracılığıyla yorumlayarak, tutarlı ve anlaşılır bir bütün oluşturmayı amaçlayan araştırma türleridir.[55] Yani nitel araştırmalar, eldeki verilerin sözel ve görsel şekilde toplanmasını, yorumlanmasını ve anlamlandırılmasını temel almaktadır. Bu nedenle çalışmamız; veri toplama ve analiz süreçleri açısından nitel araştırma metoduna dayanmaktadır. Ayrıca çalışmanın altıncı bölümünde (Atıflar bölümü), nicel bir araştırma kurgusuna sahip olan atıf analizi kullanılmıştır.

Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden biyografik yöntem, tarihi araştırma ve vaka araştırması kapsamında ele alınmıştır. Biyografi, bireyin yaşadığı toplumla sağlıklı bir bağ kurabilmesi adına gerekli olan temel bilgilerdendir. Bu tür bilgiler göz ardı edildiğinde, kişinin ait olduğu veya yaşamış olduğu cemiyeti gerçek anlamda tanıması mümkün değildir. Ayrıca biyografi, bir toplumun geçmişte ve günümüzde değer üretmiş, nitelikli bireylerinin hayat hikayelerini ve eserlerini tanımak/tanıtmak, o toplumla özdeşleşmenin ve kültürel aidiyetin oluşmasının ön şartıdır.[56] Bu çerçevede, Mehmet Besim Darkot'un yaşamı doğumundan ölümüne kadar olan süreç içerisinde ele alınmış, bilimsel ve akademik katkıları tarihsel bağlamda değerlendirilmiştir.

[54] Demirci, a.g.e., 2014, s. 63-64
[55] Neuman, a.g.e., 2017, s. 20-22.
[56] Ali Birinci, "Türkiye'de Biyografi Geleneği", *Yedikıta Tarih ve Kültür Dergisi,* sayı: 99, 2016, s. 49-50.

Geçmişte yaşanan olayları inceleyen tarihsel araştırmalar, geçmişi yeniden canlandırma adına verilerin toplanması için geliştirilmiştir. Tarihsel araştırmaların temel amacı, geçmişte gerçekleşen olayları inceleyerek günümüzü daha iyi anlamak ve geleceğe yönelik bazı öngörülerde bulunmaktır. Geçmişe odaklanılması nedeniyle, bu tür çalışmalarda temel veri kaynaklarını arşiv belgeleri, kütüphane materyalleri, yazılı ve sözlü kaynaklar ile özel koleksiyonlar gibi ikincil kaynaklar oluşturur. Araştırmacılar, bu kaynakları analiz ederek olayların neden ve nasıl gerçekleştiğini ortaya koymayı, geçmişteki sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel dinamikleri anlamaya çalışırlar.[57] Çalışma kapsamında Cumhuriyet dönemi coğrafyacılarından *Ord. Prof. Dr. M. Besim Darkot'un Türk Coğrafyasına Katkıları* konu başlığına yönelik, literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede, akademik çalışmalarda sıklıkla başvurulan arşiv belgeleri, süreli yayınlar ve dijital kütüphaneler veri toplama sürecine dahil edilmiş; böylece Darkot'un çalışmalarına ulaşılmış ve bu çalışmalar detaylı biçimde incelenmiştir.

Bunun yanında çalışmada, vaka çalışması yöntemi de kullanılmıştır. Vaka araştırması, belirli bir kişi, grup, topluluk veya kurum üzerine yoğunlaşarak derinlemesine bilgi edinmeyi amaçlayan bir araştırma yöntemidir. Bu yöntemin temel hedefi, olguları betimlemek, keşfetmek ve açıklamaktır. Genel bir durumu anlamaktan ziyade, spesifik bir vakaya dair kapsamlı ve detaylı bir anlayış geliştirmek esastır.[58] Araştırmada vaka olarak ele alınan Darkot, Türk coğrafyasının kurumsallaşması ve bilimsel temellere oturması süreci adına önemli bir örnektir. Çalışmada genel bir durumu değil, spesifik bir bireyin (Darkot'un) coğrafya bilimine olan katkıları kapsamlı biçimde açıklanmak istenmiştir.

Çalışmanın altıncı bölümünde yer alan atıf analizi, sayısal veri temelli bir yöntem olarak değerlendirilmiş ve çalışmaya nicel bir boyut kazandırmıştır. Atıf analizi, son yıllarda akademik çalışmaların bilimsel ölçütlere göre değerlendirilmesinde sıkça başvurulan bir yöntemdir. Bu yöntem, esas olarak bir bilim insanının ya da akademik

[57] İlhan Kaya*, "Nitel Araştırma Yöntemleri",* Yılmaz Arı, İlhan Kaya (Ed.), *Coğrafya Araştırma Yöntemleri,* Balıkesir 2012, s. 274.
[58] Kaya, a.g.e., 2014, s. 276.

çalışmanın kaç kez atıf aldığını incelemektedir. Bir araştırmacının hangi kaynaklara atıfta bulunduğu, onun akademik yönelimlerini ve etkilendiği bilimsel alanları ortaya koymaktadır. Ayrıca atıf analizi, farklı dönemler arasında karşılaştırmalı olarak uygulandığında, bir bilim dalının hangi kaynaklardan beslendiğini, bu kaynaklarda zamanla bir değişim olup olmadığını ve varsa bu değişimin nedenlerini anlamaya katkı sağlamaktadır.[59] Darkot, fiziki ve beşerî coğrafya, tarihi coğrafya, şehir coğrafyası ve bölgesel planlama gibi alanlarda önemli çalışmaları olan bir bilim insanıdır. Türkiye coğrafyasının sistematik biçimde ele alınması, harita kullanımı ve arazi çalışmaları, ders kitapları ve makalelerin hazırlanması, coğrafya eğitimi müfredatının oluşturulması ile modern coğrafya terimlerinin Türkçeye kazandırılması gibi konularda değerli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu analiz ile Mehmet Besim Darkot'a yapılan akademik atıflar incelenerek bilimsel etkisi sayısal olarak ortaya konulmuştur. Bu yönüyle çalışma, nitel bir yaklaşıma dayanmakla birlikte, karma yöntem unsurları da içermektedir.

Çalışmada Ord. Prof. Dr. M. Besim Darkot'un hem fiziki hem beşerî coğrafya alanına yaptığı önemli katkıları, onun hazırladığı eserler üzerinden örneklendirilerek belirtilmeye çalışılmıştır. Faydalanılan bilimsel yayınları da açık künyeleriyle birlikte verilmiş olan bu çalışma, Darkot'un Türkiye'de coğrafya bilimini eserleri aracılığıyla nasıl etkilediğinin anlaşılması noktasında önem arz etmektedir. Ayrıca o dönemin bir aktörü üzerinden hem Cumhuriyet dönemini hem de modern coğrafyanın kuruluş sürecini inceleyen ilk araştırma olması bakımından önemli olan bu çalışma, sonrakilere de örnek teşkil edecektir.

1.4. Önceki Çalışmalar

İnsan yaşamının sözlü ya da yazılı biçimde ifade edilmesi ihtiyacından doğan ve belirli bir yapıya göre hayat öyküsünün anlatılmasına *biyografi* denir. Biyografinin en ilkel biçimleri, insanın yeryüzünde var olmaya başladığı dönemlere kadar uzanmakla birlikte, yazının icadıyla birlikte yazılı kayıtlara dönüşmüştür. XVII.

[59] Umut Al, Yaşar Tonta, "Atıf analizi: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü tezlerinde atıf yapılan kaynaklar", *Bilgi Dünyası*, cilt: 5, sayı: 1, 2004, s. 19-47.

yüzyıldan itibaren biyografi, modern anlamda şekillenmeye başlamış; XVIII. yüzyılda ise özellikle popüler yayınlar aracılığıyla gelişimini sürdürmüştür. Bu dönemde, yaşam öyküsü yazımının tarihsel gelişimi, nitelikleri ve insan hayatını yansıtma iddiası gibi temel konular üzerine tartışmalar yoğunlaşmıştır. XXI. yüzyılın başlangıcından itibaren de sosyal bilimlerde biyografik bir dönemece girilmesiyle, bazı üniversitelerde biyografi araştırma merkezleri kurulmaya ve alan literatürü akademik açıdan güçlenmeye başlanmıştır.[60]

Darkot'un hayatı, eserleri ve Türk coğrafya bilimine katkılarının ele alındığı ve onun hakkında biyografik tarzda yapılan ilk araştırma niteliğindeki bu çalışmayla, Cumhuriyet dönemi coğrafyasının kurucu figürlerinden birinin çalışmalarının Türkiye'de coğrafya bilimi üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle, araştırmamıza yön veren ve kuramsal bir temel oluşturan önceki çalışmalara da kısaca değinilmesi yararlı olacaktır. İlk önce, Darkot'un hayatı ve çalışmaları üzerine yapılmış biyografik nitelikteki araştırmalar ile benzer temaya sahip çalışmalar incelenecektir. Bununla birlikte, dönemin entelektüel ve bilimsel ikliminin daha iyi kavranabilmesi ve Darkot'un Türk coğrafyasına yaptığı katkıların sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için, Türkiye'de coğrafya disiplininin gelişimini ele alan araştırmaların da analiz edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda da literatür taraması bölümünde çalışmanın genel çerçevesini çizmek amacıyla hem Darkot'la doğrudan ilgili veya dolaylı ilişkili biyografik kaynaklara, hem de onun coğrafya tarihi içindeki yerini değerlendirmek üzere Türk coğrafya bilimi veya tarihi ile ilgili literatürüne yer verilmiştir.

Ülkemizde, akademisyenlerin emeklilikleri ya da vefatlarının ardından, genellikle öğrencileri tarafından kaleme alınan kısa biyografi çalışmaları neredeyse her önemli isim için mevcuttur. Ancak yazarların, hocası olan kişiye duyduğu bağlılık nedeniyle tüm gerçekleri olduğu gibi yansıtmamaları, bu tür çalışmaların literatüre olan katkısını tartışmalı hâle getirmektedir. Bu çerçevede, bazı eksiklerine rağmen Darkot

[60] Ömer Faruk Ateş ve Şahmurat Arık "Sorunsalları, Tarihsel Gelişimi ve Temsilcileri Bağlamında Biyografi Teorisine Genel Bir Bakış", *Yazıt Kültür Bilimler Dergisi,* sayı: 1, 2022, s. 130-153.

hakkında hazırlanmış önceki kısa biyografi çalışmalarından birkaç örnek aşağıda kronolojik olarak sıralanmıştır:

Darkot'un vefatından sonra, Metin Tuncel tarafından 1991'de Coğrafya Araştırmaları Dergisi'nde "*Ord. Prof. Dr. Besim Darkot: Hayatı ve Türkiye Coğrafyasına Katkıları"*; adı ve 1992'de Türk Coğrafya Dergisi'nde de "*Coğrafya Dolu Bir Hayat: Ord. Prof. Dr. Besim Darkot*" başlıklarıyla[61] Darkot'un biyografileri yayımlanmıştır. Darkot'un yaşam hikayesinin anlatıldığı iki benzer makalede, önce yaşamı, eğitimi ve çalışma hayatı; ardından ise Türk coğrafyasına dair fikirleri, katkıları ve çalışmalarının bir kısmı ele alınmış; çalışmaları tasniflenmeden listelenmiştir.

Bir diğer makale, Sırrı Erinç'in 1991'de İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni'ndeki "*Ord. Prof. Dr. M. Besim Darkot Anısına (1903-1990)*"[62] isimli yazıdır. Biyografi tarzında kaleme alınmış çalışmada, önce Darkot'un kısa bir yaşam öyküsü sonrasında da coğrafi fikirlerine, Türk coğrafyasına kattıklarına (kitapları, ansiklopedi maddeleri, makaleleri üzerinden) ve çalışmalarına dair düşüncelerine yer verilmiştir. Erinç'in "*hem yeniliklere açık hem de geçmiş bilgisine hâkim, üstün öğretim becerilerine sahip bir akademisyen*" olarak tanımladığı Darkot, Türk coğrafya bilimine ilkleri kazandırmış önemli bir akademisyendir.

Modern coğrafyanın ülkemizdeki başlangıcının yüzüncü yılı vesilesiyle, 2017 yılında Ali Yiğit ve Harun Tunçel tarafından yayımlanan "*100. Yılında Türkiye'de Coğrafyacılar: Türkiye Coğrafyacı Biyografileri (1915- 2015)*"[63] adlı kitap, Türk coğrafyasının envanterinin çıkarılması adına önemli çalışmalardandır. 1915-2015 dönemini anlatan ve o dönemden günümüze ışık tutan eserde, ülkemizde çalışmış hem Türk hem de yabancı coğrafyacılara yer verilmektedir. Eserde, Darkot'a ayrılan

[61] Metin Tuncel, "Ord. Prof. Dr. Besim Darkot: Hayatı ve Türkiye Coğrafyasına Katkıları", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi,* sayı: 3, 1991, s. 1-13; Metin Tuncel, "Coğrafya Dolu Bir Hayat: Ord. Prof. Dr. Besim Darkot", *Türk Coğrafya Dergisi,* sayı: 27, 1992, s. 1-14.
[62] Sırrı Erinç, "Ord. Prof. Dr. M. Besim Darkot Anısına (1903-1990)", *İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni,* sayı: 7, 1991, s. 1-4.
[63] Yiğit Ali, Harun Tunçel, 100. *Yılında Türkiye'de Coğrafyacılar: Türkiye Coğrafyacı Biyografileri (1915- 2015)*, Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, sayı: 8, 2017, s. 49-59.

bölümde önce Darkot'un kısa bir biyografisine verilmiş, ardından ise herhangi bir tasnif yapılmadan eserleri listelenmiştir.

2019 yılında Erdem Bekaroğlu, Nuri Yavan ve Ömer Faik Anlı tarafından hazırlanan "*Türk Coğrafyacılığında Jenerasyonlar: Disiplinin Tarihine Kohortçu Bir Yaklaşım*"[64] başlıklı çalışma, Türk coğrafya disiplinine tarihsel bir perspektifle yaklaşarak 1915–2012 yıllarını kapsayan süreci kuşaklara ayırarak incelemektedir. Yazarlar, bu dönemi 18 jenerasyona ayırmış ve Darkot'u üçüncü kuşak içinde değerlendirmiştir. Bu kuşakta Darkot ile birlikte A. Ardel, A. Tanoğlu, C. A. Alagöz, H. Louis, D. Bediz, N. Çıtakoğlu, E. Obst, S. Mansur, T. Lefebvre, E. Chaput, F. S. Duran ve İ. H. Akyol gibi isimler yer almakta olup, bu kuşağın mensupları genellikle Coğrafya Darülmesaisi'nde görev yapmış, Ankara ve İstanbul üniversitelerinde çalışmış veya 1920–1930'lu yıllarda eğitimini Avrupa'nın önde gelen ülkelerinde (özellikle Fransa, Almanya, Avusturya ve İsviçre) almış kişilerden oluşmaktadır. Bu kuşağın temel özelliği, kıta Avrupası'ndaki ortak bilimsel yaklaşımları benimsemeleri ve Türkiye'de coğrafya disiplininin kurumsal ve akademik temellerini atmalarıdır. Ayrıca bu kuşak, modern Türk coğrafyacılığının kurucu nesli olarak görülmekte ve kendilerinden önceki yerli kaynaklara oldukça sınırlı düzeyde atıfta bulunmalarıyla dikkat çekmektedir. Nitekim üçüncü jenerasyonun yayımlarında Osmanlı dönemine ait coğrafya literatürüne yapılan atıfların oranı yalnızca %3,5 gibi düşük bir seviyede kalmıştır.

Doğrudan Darkot ile ilgili bu araştırmaları takiben, doğrudan Darkot'la ilgili olmasa bile biyografi tarzında yapılmış bazı çalışmalardan da söz etmek mümkündür. Fakat yukarıda da belirtildiği üzere, bunların hemen tamamı, yıldönümleri, ilgili kişilerin vefat etmesi veya görevlerinden emekli olmaları üzerine kaleme alınmış "makale hacmindeki" çalışmalardır. Dolayısıyla bir doktora tezi seviyesinde önemli coğrafyacılarımızdan birisi hakkında ilk defa çalışılmakta olup çalışmamızda örnek teşkil eden önceki bazı araştırmalar aşağıda kronolojik olarak sıralanmıştır:

[64] Cemal Erdem Bekaroğlu, Nuri Yavan, Ömer Faruk Anlı, "Türk Coğrafyacılığında Jenerasyonlar: Disiplinin Tarihine Kohortçu Bir Yaklaşım", *Coğrafî Bilimler Dergisi*, cilt: 17, sayı: 1, 2019, s. 55-77.

Akyol'un 1944 yılında kaleme aldığı, "Ölümlerinin yıl dönümü münasebetiyle Müderris Faik Sabri Duran ve Prof. Ernest Chaput" adlı çalışmayla başlanabilir. Akyol, Faik Sabri Duran (1880-1943) ve Prof. Ernest Chaput (1880-1943) hocaların yaşam hikâyelerini ele aldığı biyografik tarzdaki çalışmada, hocaların eğitim dönemlerini, çalışma hayatlarını ve coğrafyaya dair fikirlerini anlatmaktadır. Ayrıca Duran ve Chaput'un eserlerinden örneklerin de verildiği çalışmada, hocalara dair bazı tespitlere de yer verilmiştir. Örneğin Akyol'a göre Duran ve Chaput'un hem yetiştikleri çevre hem de aldıkları eğitim onların, coğrafi fikirlerinin şekillenmesinde etkili olmuştur.[65]

Benzer bir araştırma, Ali Macit Arda tarafından 1955 yılında yayımlanan "*İbrahim Hakkı Akyol Coğrafya Ailesinin Büyük Kaybı*" adlı çalışmadır. Akyol'un doğumundan ölümüne kadarki yaşam hikâyesinin ele alındığı çalışmada onun doğduğu şehir, çocukluğu, başarılarla dolu eğitim ve çalışma hayatı ile coğrafya bilimine kazandırdığı eserlerine yer verilmektedir. Arda'nın cümleleriyle "*kıymetli arkadaşımız İbrahim H. Akyol, ilmî çalışmalarına ve tedris hayatına, arazi üzerinde yorucu araştırmalarına pervasızca devam etmiş, dinlenmesi, kendini yıpratmaması o kadar tavsiye edildiği halde hiç kulak asmamış, kürsüsünden, imtihanlarından ayrılmamış, ömrü tükenene kadar etrafı aydınlatan bir mum gibi erimiştir. Bu kıymetli bilim adamının daha genç denecek bir yaşta, aramızdan ayrılışı memleket için telâfisi güç bir kayıptır. Kâmil bir insan, mütevazı fakat çok titiz bir ilim adamı olan hoca, arkadaşlarının ve binlerce talebesinin kalbinde daima sızlayacak derin bir yara bırakmıştır*."[66]

Kurter'in 1985 yılındaki "Sırrı Erinç'in Öyküsü" adlı biyografik tarzdaki çalışmada S. Erinç'in yaşam öyküsünün yanı sıra, Türk coğrafya bilimine katkılarına yer verilmiştir. Erinç, Türkiye Jeomorfolojisine "*Periglasyal Topoğrafya*" "*Alüvyal Jeomorfoloji*", "*Klimatik Jeomorfoloji*" kavramlarını kazandırmış; bu kavramların daha anlaşılır olmaları noktasını da hem derslerinde ve eserlerinde işlemiş, hem de

[65] İbrahim Hakkı Akyol, "Ölümlerinin Yıl Dönümü Münasebetiyle Müderris Faik Sabri Duran ve Prof. Ernest Chaput", *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı: 5-6, 1944, s. 143-152.
[66] Ali Macit Arda, "İbrahim Hakkı Akyol, Coğrafya Ailesinin Büyük Kaybı", İstanbul Üniversitesi *Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sayı: 11, 1955, s. 33-38.

Türkiye'ye uygulayarak araştırmalar yapmıştır. Ayrıca jeomorfoloji adına çakıl analizleri, hava fotoğraflarının kullanımı gibi yöntemlerin Türkiye'deki ilk uygulayıcısı olan Erinç, klimatolojide Thornthwaite'i Türkiye'ye tanıtmış ve uygulamış öncü kişilerdendir. Kurter'e göre Profesör Dr. Sırrı Erinç, hem Türkiye'de modern coğrafya bilimine katkıları hem de jeomorfolojiyi en fazla gelişmiş ihtisas dalı haline getirerek Türk coğrafyasını yurt içinde ve yurt dışında tanıtıcı faaliyetlerde bulunmasıyla idarecilik-yöneticilik yapmış, örnek bir bilim insanıdır. [67]

Süha Kocakuşa'ın 1992 yılında yazdığı, "Emekli Hocamız Prof. Dr. Mecdi Emiroğlu ve Eserleri" adlı kısa makalede Emiroğlu'nun biyografisinin yanı sıra çalışma hayatı, mesleki deneyimleri ve akademik çalışmaları ele alınmaktadır. 1950 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) Coğrafya Bölümü Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Kürsüsü'nden mezun olan Emiroğlu, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nde Harita Uzmanı olarak çalışmıştır. Ayrıca Tapu Kadastro Meslek Okulu'nda Müdür Yardımcılığı, Topografya ve Coğrafya hocalığı gibi görevlerde de bulunmuştur. Mezun olduğu kürsüde "Türkiye Zirai Topraklarının Nüfus ve İskâna Tesirleri" başlıklı doktora tezini tamamlayarak "Doktor" unvanını alan Emiroğlu, 1960 yılında DTCF Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Anabilim dalında asistan olarak atanmıştır. 1969'da doçent, 1978'de ise Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Kürsüsü'ne profesör olarak atanmıştır. Emiroğlu Nüfus, Ulaşım, Yerleşme, Üretim, Türkiye İktisadi, Türkiye Nüfus ve Türkiye Ulaşım Coğrafyası ile Yeraltı Kaynakları ve Beşeri Coğrafyaya Giriş derslerini vermiş; Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Basın Yayın Yüksek Okulu ve Harp Okulunda da çeşitli derslere girmiştir. 1982 yılında Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Anabilim Dalı Başkanlığı'na atanan Emiroğlu'nun dört kitabı ve 60'tan fazla bilimsel makalesi yayımlanmıştır. 1990 yılında emekli olmuştur.[68]

Yalçınlar'ın 1993 yılında hazırladığı "Prof. Cemal Arif Alagöz (1902-1991) Hayatı ve Mesleki Çalışmaları" adlı çalışması Alagöz'ün biyografisinin yanı sıra çalışma

[67] Ajun Kurter, "Sırrı Erinç'in Öyküsü", *İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni,* sayı: 2, 1985, s. 1-4.
[68] Süha Kocakuşak, "Emekli Hocamız Prof. Dr. Mecdi Emiroğlu ve Eserleri", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,* sayı: 1, s. VII-X, Ankara 1992.

hayatı, mesleki deneyimleri ve yayınlarını içermektedir. 1927'de İstanbul Üniversitesi'nden, 1931'de ise Paris Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Eğitim sürecinde Ord. Prof. İ. Hakkı Akyol, E. de Martonne ve A. Demangeon gibi önde gelen coğrafyacılar, ona ilham kaynağı olmuştur. 1931'de İstanbul Üniversitesi'ne, 1936'da Ankara Üniversitesi'ne atanmış; 1944'te profesör olmuş ve Coğrafya Bölüm Başkanlığı görevini üstlenmiştir. 1972 yılında emekli olan Alagöz, özellikle "karst rölyefi", "jips manzaraları" ve "yayılmacılık (pâturage)" konularındaki çalışmalarıyla dikkat çekmiş; bu alanlara yenilikçi katkılar sunmuştur. Pek çok uluslararası kongreye katılmış, 1950'de Kanada'daki McGill Üniversitesi'nde coğrafya semineri başkanlığına seçilmiş; Amsterdam (1938), Lizbon (1949), Washington (1952) ve Yeni Delhi (1968) gibi önemli kongrelerde Türkiye'yi temsil etmiştir. Uluslararası alanda büyük saygı gören Alagöz, *Légion d'Honneur* ve *Académie Officier* nişanlarıyla onurlandırılmış, Münih Coğrafya Derneği üyeliği ve Paris Coğrafya Derneği onur üyeliği (1942-43) gibi prestijli görevlere layık görülmüştür. 1967-1986 yılları arasında Paris Coğrafya Derneği'nin başkanlığını yürütmüştür. Aynı zamanda Türkiye Jeoloji Derneği'nin kurucularından biri olup bu derneğin *Altın Çekiç* ödülünü de kazanmıştır. Prof. Dr. Alagöz, yalnızca bilim dünyasında değil, çevresi tarafından da doğaya, insana ve milletine olan derin bağlılığıyla tanınan, alçakgönüllü ve saygıdeğer bir bilim insanı olarak anılmıştır.[69]

Gümüşçü 1999 yılında kaleme aldığı "*Doç. Ferruh Ali Sanır (1907-1998)*" isimli makalesinde, Sanır'ın biyografisi ve akademik hayatına yer vermiştir.1907 Konya/Akşehir doğumlu olan Sanır, 1924'te lise öğreniminin ardından memuriyete hayatına başlamış, sonra öğretmenliğe geçiş yapmıştır. Araştırmacı ve yenilikçi bir kimliğe sahip olan Sanır, 1935 yılında ilkokul öğretmenliği görevini bırakarak, yeni açılan o zamanki adıyla "Tarih-Dil ve Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Enstitüsü'ne" kayıt olmuştur. Böylelikle Sanır, fakültenin kütüphanesinde memuriyet görevine başlamış ve aynı zamanda üniversite eğitimine devam etme kararı almıştır. Fakülte kütüphanesinin gelişip zenginleşmesine yardımcı olan Sanır, görevine başladığında kütüphanedeki kitap sayısı yaklaşık 40 civarındaydı; ancak bu sayı kısa bir süre içinde hızlı bir şekilde artmış; kütüphane memurluğunu bıraktıktan sonra, 1944

[69] İsmail Yalçınlar, "Prof. Cemal Arif Alagöz (1902-1991) Hayatı ve Mesleki Çalışmaları", *Türk Coğrafya Dergisi,* sayı: 28, 1993, s. 1-15.

yılında fakülte kütüphanesindeki kitap sayısı 70.000'e ulaşmıştır. Sanır, C. Rüştü Gürsoy, Selçuk Trak, Kılıç Kökten gibi fakültenin yani coğrafya bölümünün ilk öğrencilerindendir. Araştırmacı oluşu ve Almanca'yı iyi bilmesi ile bölüm kurucularından Prof. Dr. H. Louis ile iyi anlaşmıştır. 1939-1940 öğretim yılında üniversiteden mezun olan Sanır, mezuniyeti takiben bölüm kurucularından ve bölüm başkanı olan Louis, Sanır'a asistan olarak göreve başlamasını teklif etmesiyle 1940'da göreve başlayarak, bölümümüz mezunu ilk hoca olma özelliğini kazanmıştır. 1943 yılında "Mürted Ovasının Morfolojisi" isimli doktora tezi olarak başladığı tezi, H. Louis'in önerisi ve bölümde öğretim üyesi ihtiyacının da etkisiyle, Sanır'ın çalışması "doçentlik tezi" olarak kabul edilmiştir. Böylece, 1943 yılında doçent unvanını alan Sanır, 1950 yılına kadar coğrafya bölümündeki görevini doçent olarak sürdürmüştür. Bölüme önemli katkılar sunan Sanır, çeşitli sebeplerle D.T.C.F. Coğrafya bölümündeki görevinin dışında, İlköğretim Genel Müdürlüğü görevi, İşletmeler Bakanlığı, Etüd ve Plan Kurulu uzmanlığı görevlerinde de bulunmuş, 1957'de 50 yaşında iken emekli olmuştur.[70]

Coğrafya sahası dışından olsa da önemli bir başka örnek Ali Birinci'nin 2003 yılında hazırladığı "Osman Turan" adlı eseridir. Bilindiği üzere Ali Birinci'nin biyografi tarzında birçok çalışması bulunmaktadır. Osman Turan, Mehmet Behçet Yazar, Süleyman Necati Güneri, Mahmut Nedim Bey, Selim Nüzhet Gerçek, Ahmet Kemal Üçok, Zeki Mesud Alsan, Mehmet Selâhattin, M. Şerif Korkut, Refik Halid Karay, Behiç Erkin, İzzet Ziya, Salih Münir Paşa (Çorlu), Halil Nedim Aşuroğlu, İzzet Ziya, Ali Rıza Öge, Mustafa Reşat Mimaroğlu bunlardan bazılarıdır. Biyografik tarzda yapılmış bu çalışmasında Birinci, önce Osman Turan'ın (1914-1978) ailesi, doğumu, eğitim ve meslek hayatının yani yaşam öyküsünü; sonrasında ilim dünyasına dair düşüncelerini anlatmıştır. Tarihçi ve tarih felsefecisi olan Osman Turan, Türkçe dışında Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce kaynaklardan da yararlanarak Selçuklu dönemine ve özellikle Türkiye Selçuklularına ışık tutan çalışmalar yapmış; tarih felsefecisi olarak mille tarihimizin ilk defa felsefesini ispata çalışmış önemli bir tarihçidir.[71]

[70] Osman Gümüşçü, "Doç. Ferruh Ali SANIR (1907-1998)", *A.Ü. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkez Dergisi,* sayı: 7, 1999, s. 13-18.
[71] Ali Birinci, *Osman Turan*, Alternatif Yayınları, s. 7-15, Ankara 2003.

M. Akif Ceylan'ın 2013 ve 2014 yıllarındaki makalelerinde ülkemizde görev yapmış yabancı bilim insanlarına yer vermiştir. Ceylan 2013 yılı çalışmasında "*Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: E. Obst, Th. Lefebvre ve E. Chaput*"[72]; 2014 yılında ise çalışmanın devamı niteliğindeki "*Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: H. Louis ve W. John MCCallien*"[73] a yer vermiştir. Ceylan'a göre, Türkiye'de coğrafyanın gelişiminde özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında yabancı bilim insanlarının önemli katkı ve etkileri olmuştur. İstanbul ve Ankara üniversitelerinin coğrafya bölümlerinde yoğunlaşan bu çalışmalar kapsamında, çeşitli yollarla ülkemize davet edilen Alman, Fransız ve İskoç kökenli akademisyenler görev yapmıştır. Öncelikle bu akademisyenlerin özgeçmişleri incelenmiş, ardından eğitim, araştırma ve inceleme faaliyetleri değerlendirilmiştir. Ayrıca, Türkiye coğrafyasına yönelik kurumsal yapılanma, eğitim-öğretim süreçleri, ders materyalleri, araştırma gezileri ve diğer katkılar ele alınmış; bu bilim insanlarının Türkiye ile ilgili yayınlarına da yer verilmiştir. Böylelikle, yabancı bilim adamlarının Türkiye'de coğrafya biliminin gelişimine sağladığı katkılar, döneme ait kaynaklar, veriler ve bazı arşiv belgeleri dikkate alınarak ayrıntıya fazla inmeksizin ortaya konmaya çalışılmıştır.

Prof. Dr. Ertuğ Öner, 2013 yılında editörlüğünü yaptığı *Profesör Doktor İlhan Kayan'a Armağan* adlı kitapta yer alan "*Biyografi: İlhan Kayan*" başlıklı çalışmasında, Prof. Dr. İ. Kayan'ın yaşam öyküsünü, mesleki kariyerini ve bilime yaptığı katkıları ele almıştır. Kayan, 1946 yılında Ankara'da doğmuş; 1968 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde lisans eğitimini tamamlamış, 1973'te de doktorasını yapmıştır. 1979'da doçent, 1987'de profesör unvanını almıştır. Fiziki coğrafya, özellikle kıyı jeomorfolojisi, paleocoğrafya ve jeoarkeoloji alanlarında uzmanlaşan Kayan, Türkiye ve yurt dışında 70'in üzerinde bilimsel makale yayımlamış; Troia, Efes, Knidos, Beşige, Sart, Ilıpınar gibi birçok

[72] Mehmet Akif Ceylan, "Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: E. Obst, Th. Lefebvre ve E. Chaput", *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, sayı: 1, 2013, s. 311-351.
[73] Mehmet Akif, Ceylan, "Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: H. Louis ve W. J. MCCallien," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 7, sayı: 29, 2014, s. 176-191.

önemli arkeolojik alanda disiplinlerarası projelere katkı sağlamıştır. ABD, Almanya, Avusturya ve Hollanda ile ortak çalışmalarda bulunmuş; çeşitli projelerle Türkiye'nin Holosen dönem fiziki çevre değişimlerine ışık tutmuştur. Ege Üniversitesi Coğrafya Bölümünde uzun yıllar öğretim üyeliği yapan Kayan, aynı zamanda bölüm başkanlığı, anabilim dalı başkanlığı, senato üyeliği ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Araziye dayalı araştırmaları, sondaj ve sedimantolojik analiz laboratuvarları kurma çabaları ile alana önemli katkılar sunmuş; çok sayıda öğrenci ve araştırmacının yetişmesine öncülük etmiştir.[74]

Ceylan'ın 2015 yılındaki "Prof. Dr. Ali Selçuk Biricik Hocanın Meslek Yaşamı ve Coğrafya Bilimine Katkıları" isimli çalışması, 2013 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nden emekli olan Prof. Dr. Ali Selçuk Biricik hakkında kaleme alınmıştır. Ceylan'ın çalışmasında, hocanın eğitim geçmişi, meslek hayatı, bilimsel kişiliği, coğrafya eğitimine ve öğretimine yaptığı katkılar ile idari ve akademik görevleri özet biçimde sunulmuştur. Ayrıca, bilimsel yayınları açık künyeleriyle birlikte kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Emekli olmasına rağmen, meslektaşları ve öğrencileriyle olan ilişkilerini sürdürmesi ve çalışmalarını aynı özveriyle devam ettirmesi, mesleğine olan bağlılığının ve coğrafya bilimine duyduğu sevginin önemli bir göstergesidir. Prof. Dr. Biricik, coğrafyanın çeşitli alanlarında çalışmalar yapmış; 10'u ders kitabı olmak üzere toplamda 60'tan fazla bilimsel eser yayımlamıştır. Bu eserlerin bir kısmı ders kitabı, geri kalanları ise araştırma ve inceleme niteliğindedir. Yayınları bütüncül olarak değerlendirildiğinde, büyük ölçüde arazi çalışmalarına dayalı olarak hazırlandığı dikkat çekmektedir.[75]

Çalışma alanı dışında kalsa bile, Bozkurt'un ilk baskısını 2016 yılında, ikinci baskısını 2019'da yayımladığı "*Şerefeddin Yaltkaya"* adlı biyografik türdeki çalışma, bu araştırma açısından önemli bir kaynaktır. Farklı bir disipline ait olsa da Darkot ile aynı döneme ait bir müellif olan Yaltkaya, hem dönemin anlaşılması hem de yöntem

[74] Ertuğ Öner, *Biyografi: İlhan Kayan*, E. Öner (Ed.), *Profesör Doktor İlhan Kayan'a Armağan kitabı* (s. XXV), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 2013, Yayın No: 181.
[75] Mehmet Akif Ceylan, "Prof. Dr. Ali Seçuk Biricik Hocanın Meslek Yaşamı ve Coğrafya Bilimine Katkıları", *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı: 31, Ocak- 2015, s. 1-19.

açısından faydalı bir örnektir. Şerafettin Yaltkaya (1880-1947), Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinin ve Cumhuriyet döneminin ilk yıllarının önemli isimlerindendir. Bozkurt çalışmasında Yaltkaya'nın hayatı ve eserlerini; felsefeye-İslam filozoflarına-eğitime-siyasete dair düşüncelerine yer vermiştir. Yaltkaya, yaşamı boyunca içinde bulunduğu dönemin siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal değişimlerine tanıklık etmiş ve bazı siyasi oluşumlarda aktif roller üstlenmiştir. Aldığı sağlam eğitim sayesinde bilimsel kimliğinden taviz vermeden araştırmalarına yoğunlaşmış; çok sayıda makale, çeviri, telif ve düzeltme niteliğinde eserler bırakmıştır.[76]

Yılmaz'ın 2016 "Alman Coğrafyacı Carl Ritter'in Coğrafya Bilimine Katkıları" başlıklı tezi, modern beşeri coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilen Carl Ritter ve onun eseri *Erdkunde* üzerine odaklanmaktadır. Biyografik bir yaklaşım benimsenen çalışmada, Ritter'in yaşam öyküsü ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Carl Ritter'in coğrafya bilimine yaptığı katkılardan önce, Ritter dönemine kadar coğrafya tarihine genel bir bakış sunulmuştur. Bu kapsamda, çalışmanın birinci bölümünde araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemi açıklanmış; ikinci bölümde İlk, Orta, Yeni ve Yakın Çağlarda coğrafya alanındaki bilimsel gelişmeler ve dönemin önde gelen coğrafyacıları incelenmiştir. Üçüncü bölümde modern coğrafyanın ortaya çıkışı ile Avrupa'daki önemli öncüleri ele alınmış; dördüncü bölümde ise Carl Ritter'in biyografisi üzerinde durulmuştur. Bu bölümde Ritter'in çocukluk dönemi, eğitim hayatı, mesleki yaşamı ve bilimsel kişiliği ile birlikte önemli eseri *Erdkunde* detaylı şekilde değerlendirilmiştir. Ritter'in bilime katkıları, ana hatlarıyla "Erdkunde" isimli eseri üzerinden değerlendirilmiştir.[77]

Koçman'ın 2020 yılındaki "Bilim ve Kültür İnsanı Prof. Dr. Ahmet Necdet Sözer'in Meslek Yaşamı ve Türkiye Coğrafyasına Katkıları" çalışması da biyografik tarzda yazılmış bir çalışmadır. Koçman'ın çalışmasına konu ettiği Sözer, 1954 yılında İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nden mezun olmuş ve Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde coğrafya öğretmenliği yaptıktan sonra 1960 yılında akademik kariyerine

[76] Birgül Bozkurt, *Şerefeddin Yaltkaya*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019, s. 9-19.
[77] Sevil Top Yılmaz, *Alman Coğrafyacı Carl Ritter'in Coğrafya Bilimine Katkıları,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016.

başlamış önemli bir bilim insanıdır. Koçman'a göre, Sözer beşeri ve iktisadi coğrafya alanında araştırmalar yapmış; çalışmalarında doğal çevre koşulları ile beşeri faaliyetler arasındaki ilişkiye odaklanarak meslektaşlarından farklı bir yaklaşım benimsemiştir. Hayatını bilim, kültür ve sanat (özellikle şiir) alanlarına adamış olan Sözer, coğrafya araştırmalarında ve edebi eserlerinde kültürü şekillendiren unsurları ve simgeleri kullanmıştır. [78]

Kocatürk'ün 2020 yılına ait "Modern Coğrafyanın Öncülerinden Faik Sabri Duran; Hayatı ve Eserleri" adlı tez çalışması, Türkiye'ye modern anlamdaki coğrafya anlayışının girişindeki öncü isimlerden biri olan Faik Sabri Duran'ın biyografisi üzerinedir. Çalışma, Duran'ın ailesi, meslek yaşamı, yayıncılık hayatı, eserlerini ve çeşitli alanlarla ilgili düşüncelerini (siyaset, yenileşme, coğrafya eğitimi gibi) konu almaktadır. Bilindiği üzere F. Sabri Duran (1884-1943) yazdığı makaleler, haritalar, atlaslar ve yayımladığı kitaplar aracılığıyla Türkiye'de coğrafi anlayışın yaygınlaşmasına önemli katkılarda bulunan önde gelen isimlerden biridir. Darülfünun'da coğrafya bölümünün kurulması ve bir Coğrafya Darülmesaisi'nin oluşturulması için yoğun çaba sarf eden Duran, Almanya'dan gelen Obst ile birlikte bölümde çeşitli eğitim ve öğretim faaliyetlerinde yer almıştır. Ayrıca, tabii coğrafya, matematiksel coğrafya ve İslam ülkeleri coğrafyası gibi dersleri vermiştir. Duran, pek çok farklı türde gezi yazısı, ders kitabı, roman, atlas ve ansiklopedi gibi yaklaşık yüz eser kaleme almış önemli bir isimdir. Geçmişte, öğrenilmeden, ezbere dayalı bir metotla verilen coğrafya anlayışını reddetmiş ve bu görüşünü kaleme aldığı okul kitaplarında da açıkça ortaya koymuştur. Duran'a göre, geleneksel coğrafya eğitimi yer isimlerini ezberlemeye ve bunları sırasıyla, atlamadan tekrar etmeye dayanırken; modern coğrafya anlayışı, olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkilerini belirlemeye, akıl yürütmeye ve bu olayları açıklamaya dayanır. Bu bağlamda, coğrafyayı "gözlem, düşünce ve muhakeme" bilimi olarak tanımlayan Duran, eserlerinde bu hususun altını sıklıkla çizmektedir. Yapılan bu çalışma esasen ülkemizdeki modern coğrafyanın kurucu isimlerinden, belki de en önemli isimlerden birisi hakkında, yüksek lisans tezi olarak yapılan ilk müstakil araştırmadır. Fakat tezi hazırlayan

[78] Asaf Koçman, "Bilim ve Kültür İnsanı Prof. Dr. Ahmet Necdet Sözer'in Meslek Yaşamı ve Türkiye Coğrafyasına Katkıları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, sayı: 35, 2020, s. 279-286.

kişinin coğrafyacı olmaması, felsefe ve bilim tarihi penceresinden bakması, bazı hususların eksik ve yetersiz kalmasına yol açmıştır.[79]

Oğlakcı ve Aliağaoğlu'nun 2023 yılında "Batı Coğrafyasında Klasik Dönem: Alexander von Humboldt ve Carl Ritter" isimli çalışmalarında, modern anlamda coğrafya biliminin kuruluşunda rol oynayan iki önemli şahsiyet, biyografi yöntemi çerçevesinde ele alınmıştır. Bilindiği üzere Alexander von Humboldt fiziki coğrafyanın, Carl Ritter beşeri coğrafyanın kurucusudur. Hem aynı dönemde yaşamış hem de Alman olan bu araştırmacıların çalışmaları, yaklaşımları, metodolojileri, bilimsel-felsefi görüşleriyle, coğrafya biliminin gelişim sürecinde önemli bir yere sahiptirler. Yapılan çalışmada da Humboldt ve Ritter'in coğrafya bilimine yaptıkları katkılar, benzerlikleri ve farklılıklarıyla birlikte karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.[80]

Buraya kadar verilen örneklerden görüldüğü üzere, ülkemiz coğrafyacıları arasında genellikle emekli olmaları, ölümleri veya kimi yıldönümleri için hazırlanan çok sayıdaki biyografi tarzındaki çalışmalar, kısa ve özet şeklinde olup ilgili kişi hakkında tüm gerçekleri detaylı ve kapsamlı biçimde vermekten uzaktır. Bu türden örneklerin artırılmasının kolay olduğu coğrafya sahasında, bu çerçeve dışına çıkan tek çalışma Duran hakkında yapılmış, fakat bir coğrafyacı gözüyle bakılmadığından bazı eksiklerden kurtulmak mümkün olmamıştır. Belirtilen eksikliklerden sonra, dönemin coğrafya çalışmalarının iyi anlaşılması ve Darkot'un sahaya katkılarının netleştirilmesi için, o dönemin Türk coğrafyasını ele alan araştırmaların da incelenmesi gereklidir. Dolayısıyla aşağıda yine çalışmamıza yön vererek yardımcı olan başlıca Türk coğrafya tarihi konulu araştırmalar sıralanmıştır:

Coğrafya tarihî, coğrafya biliminin doğuş zamanı ve koşullarını araştıran, ayrıca bu disiplinin kurulduğu zamandan günümüze kadar geçirdiği gelişim sürecini inceleyen bilim dalıdır.[81] Coğrafyanın tarihi, bir bilimin geçirmiş olduğu evreleri, süreçleri araştıran, inceleyen ve açıklayan bir çalışma alanıdır. Her bilimsel disiplinin kendine

[79] Mehtap Kocatürk, *Modern Coğrafyanın Öncülerinden Faik Sabri Duran: Hayatı ve Eserleri,* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2020.
[80] Burak Oğlakcı, Alpaslan Aliağaoğlu, "Batı Coğrafyasında Klasik Dönem: Alexander von Humboldt ve Carl Ritter", *Turkish Studies-Social*, sayı: 2, 2023, s. 489-491.
[81] Gümüşçü, *a.g.e*, 2012a, s. 42.

özgü bir tarihsel geçmişi olduğu tartışmasızdır; çünkü bir disiplinin gelişiminden söz edebilmek için bu geçmişin varlığı zorunludur. Tarihsel olaylarda sıkça rastlanan iniş çıkışlar, güçlenmeler, büyümeler, zayıflamalar ve duraklamalar gibi çeşitli süreçler, bilimsel disiplinler için de geçerlidir. Bir disiplinin tüm bu süreçlerinin ve işleyiş biçiminin detaylı incelenmesi, o disiplinin tarihini oluşturur. Bu bağlamda, coğrafyanın tarihsel gelişimi, özellikle üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.[82]

Ülkemizde yeterince incelenmemiş olan coğrafya tarihi konusu, batılı ülkelerde yaygın biçimde araştırılan alanlardandır. Örneğin, ABD'de AAG tarafından hazırlanıp web ortamında yayımlanan "*Geography in America Timeline*" çalışması. 1740 yılından itibaren Amerikan tarihi yıl yıl anlatılmış, en son 2002 yılı bilgi ve verilerine yer verilmiştir. Türkiye'de bu tür kapsamlı bir eserin henüz hazırlanmadığı göz önüne alındığında, coğrafya tarihi alanındaki çalışmalar incelendiğinde, coğrafyacılar tarafından yapılan araştırmaların yaklaşık %90'ının Cumhuriyet dönemiyle sınırlı kaldığı; coğrafya alanında olmamakla birlikte eser verenlerin ise büyük çoğunluğunun özellikle Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet öncesi döneme odaklandığı görülmektedir. Bu bağlamda her nedense tüm dünyada ve Türklerde, coğrafya tarihini en başından günümüze kadar kesintisiz inceleyen "İ. H. Akyol'un vefatından sonra basılmış *Umumi Coğrafya Giriş* adlı kitap kısmen istisna" Türkçe yazılmış başka bir eser bulunmamaktadır.[83]

Türkiye'de coğrafya tarihini farklı açılardan ele alan çeşitli çalışmalar[84] yapılmakla birlikte, Türk coğrafyasının tarihsel gelişim sürecine bakıldığında, bu ilerlemeyi

[82] Bayartan, a.g.e., 2023, ss. 695.
[83] Gümüşçü, *a.g.e*, 2012a, ss. 41-42.
[84] Bkz. Örneğin**:** Kaya'nın (2005), "*Sosyal Teori ve Beşeri Coğrafya*" başlıklı çalışması, beşeri coğrafyanın özellikle son yarım yüzyıldaki değişim ve gelişim sürecine odaklanmaktadır. Dünya genelinde sosyal teorinin etkisiyle beşeri coğrafya dönüşüm geçirirken, Türk beşeri coğrafyasının bu sürecin dışında kaldığı vurgulanmaktadır. Çalışmada, sosyal teorinin disipline dinamizm kazandırarak toplum, siyaset, kültür gibi konulara eleştirel bir perspektif kazandırabileceği savunulmaktadır. Bu doğrultuda, sosyal teorinin Türk beşeri coğrafyasına olası katkıları eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmektedir; Demirci vd. (2002), "*Mesleki Açıdan Coğrafyanın Önemi ve Türkiye'de Kullanımı"* adlı çalışmalarında, coğrafya biliminin çağdaş yöntem ve araçlarla insanlığa önemli katkılar sunduğu, toplumların sosyal, ekonomik ve siyasal gelişiminde vazgeçilmez bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Coğrafi bilginin doğru üretilmesi ve aktarılmasının ülkeler için büyük avantajlar sağladığı belirtilirken, Türkiye'nin bu potansiyelden çeşitli sorunlar nedeniyle yeterince

sınırlayan veya yavaşlatan bazı faktörlerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen araştırmaların bazıları coğrafya eğitimindeki zorluklara (Koçman, 1999; Kayan, 2000), diğerleri ise coğrafya alanındaki teorik eksikliklere (Kaya, 2005; Yavan, 2005; Kaya, 2010; Tuysuz ve Yavan, 2012), tematik boşluklara (Arı ve Köse, 2005), yurtdışı yayın performansının düşük olmasına (Yavan, 2005) ve lisansüstü eğitimde yaşanan sorunlara (Yavan, 2012) odaklanmaktadır.[85]

Türk coğrafya tarihinin gelişim sürecini inceleyen az sayıda da olsa kitaplar, kitap bölümleri ve makaleler bulunmaktadır. Örneğin, Tümertekin, E., Türkiye'de Beşeri Coğrafyanın Gelişmesi-1971; Erinç S., Elli Yılda Coğrafya-1973; Tümertekin, E., Beşeri Coğrafya-2001; Özçağlar A. Coğrafyaya Giriş-2009; Gümüşçü O., Coğrafya'ya Davet-2012 gibi eserler bu konuda başvuru niteliği taşıyan önemli kaynaklardır. Bu tez çalışmasında söz konusu kitap ve kitap bölümlerine, ilgili konu başlıkları altındaki bölümlerde atıfta bulunulmuştur. Bu nedenle, bu bölümde tekrarları önlemek adına sadece makaleler ele alınacaktır. O halde, Türk coğrafya tarihinin geçmişten günümüze gelişim ve dönüşümüne katkı sağlayan makalelerden birkaçını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

İbrahim Hakkı Akyol, *"Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji"* (1940) ile *"Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya*-(1943a-b-c)"[86] başlıklı dört önemli çalışmasında, Türkiye'de coğrafya biliminin tarihsel gelişimini kapsamlı biçimde ele almıştır. Akyol'a göre coğrafya; tarihi çok eskilere uzanan, temel amacı yeryüzünü

yararlanamadığı ifade edilmektedir. Çalışma, coğrafya biliminin toplumsal önemini ortaya koymayı ve Türkiye'de bu bilimin mesleki açıdan ne ölçüde kullanıldığını değerlendirmeyi amaçlamaktadır; Bekaroğlu'nun (2016)'da kaleme aldığı "*Modern dünya-sisteminin bilgi yapıları bağlamında coğrafya disiplini için bir dışsal tarih okuması"* çalışması, modern dünya-sisteminin bilgi yapılarının coğrafya disiplini üzerindeki etkilerini analiz ederek, coğrafyanın tarihsel evrimini "iki kültür" ayrımı ve epistemolojik parçalanma bağlamında ele almaktadır. XIX. yüzyılda Almanya'da kurumsallaşan modern coğrafyanın, aslında daha erken dönemde şekillenen bilgi yapılarıyla biçimlendiği savunulmaktadır. Disiplinin zamanla entelektüel bütünlüğünü yitirmesine rağmen politik bir proje olarak varlığını sürdürdüğü belirtilirken, çalışmada Batı ve Türkiye coğrafyasının bu süreçteki dönüşümleri karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Böylece, yerel uygulamaları küresel bağlamda değerlendiren sistemik bir perspektif sunulmaktadır.

[85] Bekaroğlu, Yavan, a.g.e., 2013, s. 52.

[86] Bkz. İbrahim Hakkı Akyol, *"Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji*", *Tanzimat I,* İstanbul 1940, s. 511-571; Akyol, a.g.e., 1943a, s. 3-15; Akyol, a.g.e., 1943b, s. 121-136; Akyol, a.g.e., 1943c, s. 247-276.

tanımak olan bir bilim alanıdır. Türkiye'deki coğrafya eğitiminin ve araştırmalarının geçirdiği evreleri sistematik olarak bu dört makaleye bölerek inceleyen Akyol'un, bu konuyla ilgili ilk çalışması olan *"Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji-1940"*, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak XIX. yüzyıl sonlarına kadarki süreci kapsamaktadır. Bu dönemde coğrafya ve jeoloji, Osmanlı'nın askeri ve idarî ihtiyaçlarına paralel olarak gelişim göstermeye başlamıştır. Avrupa'daki bilimsel ilerlemelerin etkisi sınırlı kalmış, ancak çeşitli teknik ve meslekî okullar açılarak bu alanlarda adımlar atılmaya çalışılmıştır. "*Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya*" (1943a-b-c) başlıklı çalışmalarında ise Akyol, coğrafya biliminin- jeoloji ile birlikte - Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerindeki gelişim evrelerini takip etmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, her üç rejim döneminde coğrafya ve jeolojinin; inceleme, tedvin (derleme) ve öğretim yönlerinden geçirdiği evrimi incelemiş ve bu gelişim sürecini günümüze kadar getirmeye çalışmıştır. Mutlakiyet Dönemi (1943a)'de gözlem temelli bilimlerin henüz kökleşmediğini, skolastik düşünce hakimiyetinin devam ettiğini belirten Akyol'a göre, bu dönemde coğrafya ve jeoloji ile ilgili çalışmalar dört temel başlık altında (*Harita çalışmaları, Meteoroloji faaliyetleri ve kurumlaşması, Nüfus istatistikleri ve Seyahat ve gözlem faaliyetleri*) toplanmıştır. Tedvin (derleme ve yazıya aktarma) açısından ise "Salnameler ve istatistik cetvelleri, Seyahat hatıraları ve deniz kılavuzları, Coğrafya sözlükleri ve ansiklopediler, Asıl coğrafya ve jeoloji kitapları ve Okul atlasları" türünde eserler üretildiğini belirten Akyol, bu dönemde ne inceleme ne tedvin ne de öğretim alanlarında coğrafya, beklenen düzeyde bir gelişme gösterememiştir. Meşrutiyet Dönemi'ni de üç safhada (Meşrutiyet öncesi (1908-1910); Savaş dönemi (1910-1918); Mütareke ve Millî Mücadele dönemi (1918-1923)) inceleyen Akyol, bu dönemde mekân bilimi olan coğrafyanın belirgin bir gelişme gösterdiğini ifade etmektedir. Özellikle canlı betimlemeye dayalı "tasviri coğrafya" anlayışı öne çıkmıştır. İsim coğrafyasına (yer adları ve rakamlara dayalı kuru bilgi) kıyasla daha nitelikli ve öğretici bir coğrafya anlayışı gelişmiştir. Bilindiği üzere Cumhuriyet dönemiyle birlikte coğrafya öğretimi, pozitif bilimlere dayanan daha sistemli ve açıklayıcı bir yaklaşımla şekillenmiştir. Akyol'a göre bu dönemde, coğrafya eğitimi sadece yer adlarıyla sınırlı kalmamış; kartografya, meteoroloji, jeoloji, biyoloji, etnoloji, toplumbilim, iktisat gibi yardımcı bilimlerden faydalanılarak daha kapsamlı hale gelmiştir. Amaç, genç kuşaklara modern, bilimsel ve izahlı bir coğrafya

terbiyesi kazandırmaktır. Kısaca Akyol'un çalışmalarıyla, coğrafyanın gelişimini tarihsel ve bilimsel bağlamda, diğer disiplinlerle birlikte değerlendirerek coğrafya biliminin gerçek temellerini ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Akkan'ın "*Cumhuriyet'in 50. Yıldönümünde Coğrafya-1972*"[87] başlıklı çalışması, Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte coğrafya disiplininde yaşanan gelişim ve dönüşümleri kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Yazara göre, Cumhuriyet'in ilk yıllarında coğrafya, yalnızca yer adları, istatistik veriler, dağ yükseklikleri ve akarsu uzunlukları gibi, ezberlenmesi gereken bilgilerden ibaret görülen bir alan olmaktan çıkarılmış; bunun yerine bilimsel temellere dayanan, ülkenin doğal, beşerî ve ekonomik koşullarını araştırarak ortaya koyan bir disiplin haline getirilmiştir. Bu dönüşüm, Türkiye'de modern coğrafya biliminin temellerinin atılması açısından oldukça önem arz etmektedir. Ancak Akkan, günümüzde bile bazı çevrelerde coğrafyanın eski kalıplar çerçevesinde değerlendirilmesinin, bu geçmişe ait anlayışların tam olarak kırılmamış olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Bilindiği üzere Cumhuriyet dönemiyle birlikte coğrafyanın kurumsallaşması ve bilimsel bir alan olarak tanınması yönünde birçok olumlu gelişme yaşanmıştır. Örneğin Türk Tarih Kurumu ve Türk Coğrafya Kurumu'nun kurulması, coğrafya meslek haftalarının düzenlenmesi, ulusal coğrafya kongrelerinin yapılması gibi. Ayrıca jeomorfoloji, kartografya, vejetasyon gibi alt disiplinlerde de kitapların yayımlanması, alan yazınının zenginleşmesine katkı sağlamış; Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılması ise coğrafyanın üniversite düzeyinde kurumsallaşmasının temel taşlarından biri haline gelmiştir. Bununla birlikte Akkan, disiplinin karşı karşıya kaldığı bazı temel sorunlara da dikkat çekmektedir. Örneğin Türk Coğrafya Kurumu'nun etkin bir şekilde çalışmaması, coğrafya yayınlarının geniş bir okuyucu kitlesine ulaşamaması, finansal kaynak yetersizliği ve kapsamlı, bütüncül bir Türkiye coğrafyası çalışmasının gerçekleştirilememesi gibi. Tüm bu değerlendirmelerle birlikte çalışma, Cumhuriyet döneminde coğrafya disiplininin hem bilimsel bir kimlik kazandığını hem de karşılaştığı yapısal engeller nedeniyle bazı alanlarda potansiyelini tam olarak gerçekleştiremediğini ortaya koyması adına önemlidir.

[87] Akkan, a.g.e., 1972, s. 1-5.

Koçman'ın 1999 tarihli "Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi ve Sorunları" adlı çalışmasında, Türkiye'de yükseköğretim düzeyinde coğrafya eğitiminin XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başladığı, ancak Cumhuriyet dönemine kadarki süreçte, bu eğitimin daha çok yer adları saymak ve istatistiki bilgiler vermekle sınırlı kaldığı belirtilmektedir. Türkiye'de modern coğrafya anlayışının temelleri Cumhuriyet döneminde atılmış; özellikle 1933'ten sonra gelişme göstermiş ve bu süreç 1941 yılında düzenlenen I. Türk Coğrafya Kongresi ile hız kazanmıştır. 1981'e kadar geçen süreçte coğrafya alanında özgün çalışmalar yapılmış; birçok ders kitabı ve akademik dergi yayımlanmıştır. Başlangıçta sadece İstanbul ve Ankara üniversitelerinde verilen coğrafya eğitimi, zamanla Erzurum (1974) ve İzmir (1979) üniversitelerine de yayılmıştır. 1981 yılında çıkarılan Yükseköğretim Kanunu ile birlikte coğrafya bölümlerinin sayısı önemli ölçüde artırılmış ve birçok üniversitenin edebiyat, fen-edebiyat ve eğitim fakülteleri bünyesinde coğrafya eğitimi verilmeye başlanmıştır. Ancak bu niceliksel artış, beraberinde niteliksel kayıpları ve çözüm bekleyen eğitim-öğretim sorunlarını da getirmiştir. Koçman, bu süreci dört ana başlık altında incelemiştir: (1) Çağdaş coğrafyanın konusu ve amaçları, (2) Türkiye'de coğrafyanın kuruluşu ve gelişim süreçleri, (3) coğrafya eğitim ve öğretiminde karşılaşılan sorunlar ve (4) sonuç bölümü. Ayrıca Erinç'in sınıflandırması genişletilerek, Türkiye'de coğrafya öğretiminin gelişimi beş aşamada incelenmiştir: (1) modern coğrafya öncesi dönem (1915 öncesi), (2) modern coğrafyanın öncüleri ve başlangıç yılları (1915-1933), (3) Türk coğrafyasının kuruluş ve örgütlenme dönemi (1933-1941), (4) Türk coğrafyasının yükseliş dönemi (1941-1981) ve (5) yaygınlaşma ile nitelik kayıplarının yaşandığı dönem (1981'den günümüze). Koçman'a göre çağdaş coğrafya, sadece yer adlarını ezberleten ya da ansiklopedik bilgi aktaran bir alan olmayıp, doğal çevre ile insan yaşamı ve faaliyetleri arasındaki karmaşık ilişkileri analiz eden, olaylar arasında derin bağlantılar kurabilen bütüncül bir bilim alanıdır. Cumhuriyet döneminde ulaşılan önemli gelişmelere rağmen, son yıllarda Türk coğrafyası ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'de bilimsel coğrafyanın gelişimini ve buna bağlı olarak eğitim-öğretim faaliyetlerini olumsuz etkileyen bu sorunlar, aynı zamanda coğrafyanın geleceğini de tehdit etmektedir. Bu bağlamda, coğrafya öğretim birimlerinin sayısını artırmaktan çok, akademik düzeyde nitelikli

bir yapılanmaya gidilmesi gerekmektedir. Bu birimler, çağdaş coğrafya eğitimi verebilecek altyapı ve olanaklarla donatılmalıdır. Ayrıca coğrafya bölümlerinin diğer akademik kurumlarla ilişkileri güçlendirilmelidir. Eskiden olduğu gibi, ülke yöneticilerini yetiştiren Siyasal Bilgiler, Ziraat, İktisat, İdari Bilimler ve İşletme Fakültelerinin öğretim programlarında başta Türkiye Coğrafyası olmak üzere Tarımsal Klimatoloji, Turizm Coğrafyası, Türkiye Ekonomik Coğrafyası ve Doğal Kaynaklar gibi derslere yeniden yer verilmelidir.[88]

Kayan'ın (2000), "Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi"[89] adlı çalışmasına göre, Türkiye'de üniversite düzeyinde coğrafya eğitimi uzun yıllar yalnızca İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümünde sürdürülmüş, 1935'te Ankara'daki Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılmasıyla yeni bir ivme kazanmıştır. 1970'li yıllarda Atatürk ve Ege Üniversiteleri ile genişleyen bu eğitim ağı, mezunlarını çoğunlukla ortaöğretim kurumlarına öğretmen olarak kazandırmıştır. 1981 yılında yürürlüğe giren Yükseköğretim Kanunu ile öğretmen yetiştirme sistemi yeniden düzenlenmiş; Eğitim Fakülteleri öğretmenlikte öncelikli hale getirilmiş, Fen-Edebiyat Fakültesi mezunlarının ise öğretmen olabilmeleri için tezsiz yüksek lisans şartı getirilmiştir. Bu durum, özellikle Edebiyat Fakültelerinin Coğrafya Bölümlerinin mezunlarını öğretmenlikten uzaklaştırmış ve bu bölümlerin işlevini sorgulanır hale getirmiştir. Bu yazının temel amacı, yapılan yasal ve yapısal değişikliklerin Edebiyat Fakültelerindeki Coğrafya Bölümleri üzerindeki etkilerini incelemek; bu bölümlerin öğretmenlik dışı alanlara yönelmesi gerektiğini vurgulamak ve bu dönüşümün nasıl gerçekleşebileceği üzerine tartışma başlatmaktır.

Yavan, 2005 yılında "SCI ve SSCI Bağlamında Türkiye'nin Coğrafya Biliminde Uluslararası Yayın Performansının Karşılaştırılmalı Analizi: 1945-2005" çalışmasında, 1945-2005 arasındaki yıllarda Türkiye'de coğrafya disiplininin uluslararası yayın performansını, SCI ve SSCI gibi atıf indekslerinde yer alan dergilerde yayımlanan makaleler üzerinden değerlendirmektedir. ISI verilerine dayanan bu çalışma, fiziki ve beşeri coğrafya alanlarının küresel bilim dünyasına

[88] Koçman, a.g.e., 1999, s. 1-14.
[89] Kayan, a.g.e., 2000, s. 7-22.

katkı düzeyini ölçmeyi ve Türk coğrafyasının uluslararası arenadaki konumunu ortaya koymayı amaçlayarak karşılaştırmalı analiz yöntemini kullanmıştır. Değerlendirme kapsamına alınan 60 yıllık dönemde, indeksli dergilerde toplam 83 makalesi yayımlanan Türk coğrafyacıların yayınlarının %89'u İngilizce olup, %90'ı İstanbul, Ankara ve İzmir'deki üniversiteler ve araştırma kurumları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların da %93'ü fiziki coğrafya alanında, özellikle jeomorfoloji, kuvaterner dönem araştırmaları ve iklimle konu alanlarıdır. Yayınların %34'ü coğrafya dergilerinde yayımlanırken, %45'i çoğunlukla Anglo-Sakson ülkelerden araştırmacılarla ortaklaşa gerçekleştirilmiş, %62'si ise yalnızca yedi coğrafyacı tarafından kaleme alınmıştır. Yapılan yayınlar nitelik açısından Türkiye genel yayın ortalamasının üzerinde olmakla beraber, özellikle jeomorfologlar tarafından yapılanlar coğrafya bilimine önemli katkılar sunmuştur. Ulusal ve uluslararası düzeyde, fiziki coğrafya çalışmaları daha çok jeologlar, beşeri coğrafya ise şehir ve bölge plancıları tarafından temsil edilmektedir. Türkiye, ekonomik ve bilimsel gelişmişlik açısından benzer seviyede olan Güney Kore, Polonya, Brezilya ve Yunanistan ile kıyaslandığı zaman hem fiziki hem de beşeri coğrafya alanlarında yayın performansında bu ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Buna karşın, Türk coğrafyasının uluslararasılaşma seviyesi genel olarak düşük olsa da son yıllarda bu alanda kısmi de olsa olumlu ilerlemeler kaydedildiği görülmektedir.[90]

Gümüşçü, "*Katip Çelebi'den Günümüze Türkiye'de Coğrafyanın Tarihi Serüveni*" (2012b) adlı çalışmasında, Türkiye'de coğrafya tarihine yeterince önem verilmediği ve bu konudaki yayınların da sınırlı olduğu vurgulanmaktadır. Gümüşçü'ye göre, coğrafyanın gelişim süreçlerine ilişkin yapılan tasnifler hem sayıca az hem de içerik açısından eksiktir. Özellikle 1915 öncesi dönem genellikle tek parça ele alınmış ve Osmanlı dönemi çoğu kez göz ardı edilmiştir. Bu alandaki ilk çalışmalar Akyol (1943), ardından Erinç (1973-1997), Koçman (1999) ve Kayan'a (2000) aittir. Gümüşçü ise Balcıoğulları ile birlikte (2006) yaptığı sınıflandırmada Türk coğrafyasının tarihsel gelişimi beş ana dönemde incelenmiştir: (1) Klasik

[90] Nuri Yavan, "SCI ve SSCI Bağlamında Türkiye'de Coğrafya Biliminin Uluslararası Yayın Performansının Karşılaştırmalı Analizi: 1945-2005", *AÜ. TÜCAUM Coğrafi Bilimler Dergisi,* cilt: 3, sayı: 1, 2005, s. 27-58.

Osmanlı/Türk coğrafyası dönemi, başlangıcından Katip Çelebi'ye kadar olan süreç; (2) Batılılaşma ve modernleşme süreci, Katip Çelebi'den 1915 yılına kadar; (3) Modern Türk coğrafyasının kuruluşu ve örgütlenme dönemi, 1915-1940 yılları arası; (4) Türk coğrafyasının yükseliş dönemi, 1941-1980 yılları arası; ve (5) Yaygınlaşma ile yeni arayışların başladığı dönem, 1981'den günümüze kadar olan süreç. Klasik Osmanlı/Türk coğrafyası, başlangıcından Katip Çelebi'ye kadar büyük ölçüde klasik İslam coğrafya eserlerinin çevirisi ve derlenmesinden ibaretti. Batılı kaynaklardan yararlanan coğrafyacı sayısı oldukça azdı; bunlar genellikle denizci, haritacı ve Batı ile teması olan uzmanlardı. Katip Çelebi ile birlikte Batılılaşma ve modernleşme süreci başlamış, 1915'te İstanbul Darülfünununda Coğrafya Darülmesaisi'nin kurulmasıyla bu dönem sona ermiştir. Katip Çelebi'nin başlattığı Batı'ya yönelme eğilimi onu önemli bir referans haline getirirken, sonraki coğrafyacılar bu çizgiyi sürdürse de çevirinin ötesine geçilememiştir. Eğitim, ekonomik ve siyasi sebeplerle modernleşme sınırlı kalmış; Tanzimat sonrasında ortaöğretim ve bazı yükseköğretim kurumlarında coğrafya dersleri okutulmaya başlanmış, bu ihtiyaca yönelik ders kitapları yazılmıştır. Ancak esas gelişmeler 1915'ten sonra yaşanmıştır. 1915-1940 yılları arasında modern coğrafya eğitimi kurumsallaşmış, yurt dışında eğitim gören Türk coğrafyacılar ve Almanya'dan gelen bilim insanları modern yöntemlerin Türkiye'ye taşınmasında etkili olmuştur. 1933'teki üniversite reformu yükseköğretimde köklü değişiklikler getirse de coğrafya çalışmalarında büyük bir fark oluşturmamıştır ki, asıl değişim 1941'deki Birinci Türk Coğrafya Kongresi ile başlamıştır. Bu tarihten itibaren Türk coğrafyası daha sistemli bir yapıya kavuşmuş, üniversitelerdeki coğrafya bölümleri ve Türk Coğrafya Kurumu ile kurumsallaşma hız kazanmıştır. 1981'deki YÖK düzenlemeleri ile üniversiteler yeniden yapılandırılmış, coğrafya öğretimi daha geniş alanlara yayılmıştır. Ancak aynı dönemde, özellikle 1960-2000 yılları arasında, Türk coğrafyasında içe kapanma, nitelik kaybı ve uluslararası yayın ve etkileşimde ciddi bir gerileme yaşanmıştır. Yurt dışında kitap yayımlanmamış, uluslararası kongrelere katılım son derece sınırlı kalmıştır. Bu tarihsel süreçte Gümüşçü, özellikle Osmanlı mirasının tasniflerde yeterince yer bulmamasını eleştirmekte; Türk coğrafyasının gelişimini anlamak için disiplinin tarihsel katmanlarının ayrıntılı ve bağlamsal olarak incelenmesi gerektiğini savunmaktadır.[91]

[91] Gümüşçü, a.g.e., 2012b, s. 389-423.

Bekaroğlu ve Yavan'ın 2013 tarihli "*Modern Türk Coğrafyasının Tarihsel Gelişiminde Batılı Coğrafya Okullarının Etkisi: Ampirik Bir Analiz*" adlı çalışmanın temel amacı, Türk coğrafyasının tarihsel gelişimi sürecinde etkilediği Batılı coğrafya ekollerini belirlemek ve disiplinin evrimindeki belirli tarihsel dönemleri ayırt etmektir. Bu amaçla, Türk coğrafyasının gelişim sürecini takip etmeye olanak sağlayan akademik dergilerde yayımlanmış makalelerin kaynakçaları, referans verdikleri eserlerin dillerine göre sınıflandırılarak incelenmiştir. Referans analizine dayanan bu çalışma, 1943 yılında yayımlanmaya başlayan Türk Coğrafya Dergisi'nden 2010 yılına kadar geçen zaman diliminde, Türk coğrafyasının farklı dönemlerde çeşitli Batılı coğrafya okullarının etkisi altında kaldığını ve bu okulların bilim yapma yöntemlerini benimsediğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın bulgularına göre, Türk Coğrafyası 1943'ten 1980'e kadar olan dönemde temelde Fransız ve Alman ekollerinden oluşan Kıta Avrupası coğrafya geleneğinin etkisi altındadır. 1980-2000 yılları arasında Türk coğrafyası büyük ölçüde dış dünyadan izole olmuş, içine kapanarak kendi bilimsel yöntemlerini geliştirmeye odaklanmıştır. Ancak 2000'li yılların başından itibaren Anglo-Amerikan coğrafya geleneğinin etkileri görülmeye başlanmış ve bu etkileşimle birlikte Türk coğrafyası hem disiplini hem de dünya genelindeki ana akım coğrafyayı yeniden keşfetme sürecine girmiştir. Bu dönemin bazı özgün sorunları bulunsa da, Türk coğrafyasının yeniden yapılanma sürecine girdiği ve uluslararası standartlara uygun şekilde kendini yenileyeceği umut edilen bir dönem olarak kabul edilmektedir. Ancak bu tarihsel süreç, Türk coğrafyasının gelişimini bazı yönlerden de engellemiştir. Bu engellerin başlıca nedenleri arasında, coğrafya eğitimindeki yapısal açmazlar, teorik yetersizlikler, tematik eksiklikler, yurtdışı yayın performansının düşüklüğü ve lisansüstü eğitimdeki sorunlar yer almaktadır. Çalışma, bu bağlamda yalnızca bilim tarihi açısından değil, aynı zamanda Türk coğrafyasının tarihsel evrimini doğru analiz edebilmek ve potansiyel sorunları tespit edebilmek açısından da önem taşımaktadır. Özellikle, Türk coğrafyasının yaklaşık yarım yüzyıl gecikmeyle Anglo-Amerikan coğrafya geleneğiyle tanışmış olması, teorik ve pratik anlamda bugünkü birçok sorunun temelinde yatan başlıca etkenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, bir bilim dalı olarak coğrafya, tarihsel gelişimi bakımından üç temel döneme ayrılmaktadır: Klasik Coğrafya (M.Ö. 500-1875), Modern Coğrafya (1875-1950) ve

Çağdaş Coğrafya (1950-günümüz). Türk Coğrafyasının evrimi de bu evrensel sınıflandırma içinde değerlendirilmeli ve geçirdiği dönemler, küresel coğrafya disiplininin tarihsel süreciyle ilişkilendirilerek ele alınmalıdır.[92]

Özgür ve Yavan'ın (2013) "Türk Coğrafyacılarının İç Hesaplaşması: Neden Başaramadık? Nasıl Başarabiliriz?" başlıklı makalesi, Türkiye'de akademik coğrafyanın yaklaşık 100 yıllık tarihsel geçmişine eleştirel bir perspektiften yaklaşmakta ve bu uzun süreçte coğrafya disiplininin neden yeterince gelişemediğini tartışmaktadır. Türkiye'de coğrafya disiplini, üniversitelerde 1960'lara kadar bilimsel açıdan dünyadaki gelişmelere paralel bir seyir izlemiş, ancak bu tarihten sonra aynı başarıyı sürdürememiştir. 1980 sonrası dönemde Türk coğrafyası, hem felsefi hem bilimsel açıdan, ayrıca kurumsal yapısal gelişim bakımından çağdaş Batı coğrafyasından kopuk bir çizgi izlemiştir. Oysa küresel ölçekte coğrafya disiplini son yarım asırda önemli paradigma değişiklikleri ve bilimsel dönüşümler yaşamış, ancak bu gelişmeler Türkiye'de aynı ölçüde hissedilmemiştir. Bu bağlamda ele alınan makale, iki temel soruya yanıt aramaktadır: Birincisi, neden bu başarı sağlanamamıştır? İkincisi ise, nasıl başarı sağlanabilir? İlk sorunun cevabını verirken, Türk coğrafyasının 100 yıllık geçmişi eleştirel ve tarihsel bir perspektifle değerlendirilmiş ve başarısızlığın temel nedenleri ortaya konmuştur. Bu analiz neticesinde literatüre üç ana katkı sunulmaktadır. Bunlardan ilki, Türkiye'de akademik coğrafyanın kuruluşundan itibaren "gerçek bir bilim" üretmekten çok, ulus-devlet inşasında vatan kavramını kutsallaştırma işlevini üstlenen okul coğrafyası eğitimine ağırlık verilmiş olmasıdır. İkincisi, Türk coğrafyasının Fransız ve Alman coğrafi yaklaşımlarının etkisinde kalarak bu kıta Avrupası modelini eski haliyle sürdürmesi ve bu nedenle 1950 sonrası bilimsel gelişmelere yön veren Anglo-Amerikan coğrafyasındaki felsefi, teorik ve yöntembilimsel yenilikleri takip edememesidir. Üçüncüsü ise, coğrafyacılar arasında uzmanlaşma eksikliği ve sadece bölgesel yaklaşıma dayalı bir okul coğrafyasının baskın olması nedeniyle, değişen toplumsal taleplere yanıt verilememesi ve bu boşluğun diğer disiplinlerce doldurulmasıdır. Böylece coğrafyanın akademik ve pratik alanı daralmış, başka disiplinler daha baskın hale gelmiştir. Coğrafya disiplini, diğer bilim alanlarına oranla Türkiye'deki sosyo-politik bağlamdan daha fazla etkilenmiştir. Coğrafyanın

[92] Bekaroğlu, Yavan, a.g.e., 2013, s. 51-66.

20. yüzyıl başlarına özgü Fransız ve Alman yaklaşımlarını, güncellenmeden sürdürmesi, disiplini çağdaş gelişmelerden uzaklaştırmıştır. Ayrıca Türk coğrafyası, 20. yüzyılda dünyada belirginleşen fiziki ve beşeri coğrafya arasındaki ikili yapıya uygun bir kurumsallaşmayı gerçekleştirememiştir. Akademik nitelik sorunları da bu başarısızlıkta etkilidir. Bu sorun iki yönlüdür: Bir yandan, coğrafyanın doğasına uygun olarak fen ve sosyal bilim temelli interdisipliner bir akademik topluluk oluşturulamamış; diğer yandan da bilimsel etik ve nesnellikten uzaklaşan, yalnızca unvan alma çabasında olan bir coğrafyacı kuşağı ortaya çıkmıştır. İkinci soru olan "Nasıl başarabiliriz?" ile ilgili makale çözüm yolları önermektedir. Buna göre, Türk coğrafyası mutlaka ikili yapısına uygun bir yeniden yapılanma gerçekleştirmelidir. Bu yeni yapılanma ile aynı çatı altında veya farklı yapılar içinde, iki ana eksen belirlenmelidir: Birincisi, matematik-fen tabanlı öğrenci kitlesinden beslenen ve fen bilimleriyle uyumlu çalışan fiziki coğrafya; ikincisi ise, sosyal bilimler ailesine dahil, toplumsal sorunlara çok paradigmalı bir yaklaşımla eğilen beşeri coğrafyadır. Coğrafya, ancak bu şekilde hem bilimsel olarak gelişebilir hem de toplumla bütünleşerek yeniden anlam kazanabilir. Sonuçta, her ne kadar Türk coğrafyası tarihsel süreçte birçok sorunla karşılaşmış ve çağdaş gelişmeleri yeterince takip edememiş olsa bile, son yıllarda bu problemlerin farkında olan ve eleştirel bir bakış açısına sahip yeni kuşak coğrafyacıların ortaya çıkması, disiplinin yeniden canlanması adına umut verici bir gelişmedir.[93]

Bekaroğlu ve Sarış'ın (2017), "*Türkiye'de Fiziki Coğrafya: Değişen Disipliner Pratiğin Amprik Bir Analizi"* adlı çalışması, Türkiye'de fiziki coğrafyanın yayın ve disipliner pratiklerinde zamanla yaşanan dönüşümü tarihsel bir perspektiften ele alarak, bu dönüşümü Batı'daki, özellikle de Anglo-Amerikan coğrafya geleneğiyle karşılaştırmalı biçimde değerlendirmektedir. Türk coğrafyasına ilişkin dört temel veri setine—fiziki coğrafya alanında yayımlanan makaleler, doktora tezleri, jeomorfoloji çalışmalarının yerbilimi dergilerindeki yeri ve SCI-SSCI indeksli dergilerdeki yayın performansı—dayalı analizler, 1990'lara kadar fiziki coğrafyanın Türkiye'de disiplinin en güçlü alanı olduğunu, ancak bu tarihten itibaren kurumsal zayıflama ve yapısal dönüşüm eksikliği nedeniyle ikincil bir konuma gerilediğini ortaya

[93] Özgür, Yavan, a.g.e., 2013, s. 14-38.

koymaktadır. 2005 sonrasında uluslararası yayın performansında gözlemlenen artış dikkat çekici olmakla birlikte, bu yükseliş kurumsal bir dönüşümden çok, belirli bireylerin çabaları ve disiplin dışı aktörlerle kurulan işbirlikleri sayesinde gerçekleşmiştir. Yerel ölçekte kurumsal yapıların zayıflamasıyla birlikte görünürlüğünü kaybeden Türk fiziki coğrafyası, uluslararası düzeyde sınırlı bir görünürlük kazansa da bu durum büyük ölçüde aktör bağımlı bir niteliğe sahiptir. Elde edilen bulgular, Türkiye'deki fiziki coğrafyanın Batı'daki muadillerine kıyasla kurumsal süreklilikten yoksun, bireysel çabalara dayalı, parçalı ve yer yer disiplin dışı işbirlikleriyle şekillenen özgün bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu özgünlük, günümüzde Türk coğrafyasının yerelde fiziki coğrafya dışı alanlarca, uluslararası düzeyde ise fiziki coğrafya tarafından temsil edildiği çelişkili bir tabloyu beraberinde getirmekte; aynı zamanda hem içsel kurumsal yapılar hem de uluslararası bilimsel ilişkiler bağlamında Türk fiziki coğrafyasının kırılgan ve sınırlı bir gelişim çizgisi izlediğini ortaya koymaktadır. [94]

Bekaroğlu ve Yavan (2018), "*Türk Coğrafyacılığında Dört Gelenek: Amprik Bir Analiz*"[95] başlıklı çalışmalarında Amerikalı coğrafyacı William Pattison'un 1964 yılında tanımladığı coğrafyanın dört geleneği temel alınarak, Türk coğrafyacılığının tarihsel gelişimi disipliner bir bakış açısıyla incelenmektedir. Bu çalışmada, 1943-2016 yılları arasında Türk coğrafyacılar tarafından hazırlanan doktora tezleri, Pattison'un belirlediği dört gelenek kapsamında sınıflandırılarak analiz edilmiştir. Böylece Türk coğrafya disiplininin zaman içinde hangi yaklaşımlar etrafında şekillendiği net bir şekilde ortaya konmuştur. Bulgular, incelenen dönemde en baskın geleneğin bölgesel coğrafya olduğunu; bunu sırasıyla yerbilimi ve mekânsal geleneklerin izlediğini, insan-çevre geleneğinin ise oldukça sınırlı kaldığını göstermektedir. 1943-1989 yılları arasında yerbilimi geleneği ağırlıklı olarak öne çıkarken, 1990-2016 döneminde bölgesel geleneğin belirgin biçimde baskın hale gelmesi, Türk coğrafyacılığında geleneksel ve çağdaş pratiklerin bir arada varlığını

[94] Erdem Bekaroğlu, Faize Sarış'ın, "Türkiye'de Fiziki Coğrafya: Değişen Disipliner Pratiğin Amprik Bir analizi", *Marmara Coğrafya Dergisi / Marmara Geographical Review*, Yıl/Year: Ocak/January 2017, sayı/Issue: 35, s/pp: 40-54.

[95] Erdem Bekaroğlu, Nuri Yavan, "Türk Coğrafyacılığında Dört Gelenek: Amprik Bir Analiz", *Marmara Coğrafya Dergisi / Marmara Geographical Review*, Yıl/Year: Ocak/January 2018, sayı/Issue: 37, s/pp: 79-93.

sürdürdüğüne işaret etmektedir. Ayrıca, erken dönemde merkez üniversitelerin egemenliğinde gelişen yerbilimi odaklı yaklaşımın, 1990 sonrası dönemde çevre üniversitelerde gelişen bölgesel eğilimle yer değiştirdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Türk coğrafyacılığının mevcut yapısının, geçmişten gelen coğrafi geleneklerin etkisini hâlâ taşıyan; ancak aynı zamanda yeni eğilimlerle şekillenen melez ve çok katmanlı bir örüntü sergilediğini ortaya koymaktadır.

Yavan'ın 2019 yılında kaleme aldığı "*Türkiye'deki Coğrafyacıların Uluslararası Yayın Performansı (1945-2015): Son 10 Yılda (2005-2015) Ne Değişti?"*[96] başlıklı çalışmasında, 1945-2015 yılları arasında Türk coğrafyacılarının uluslararası yayın performansını inceleyerek, özellikle son on yılda (2005-2015) yaşanan artışı ve bu artışın niteliğini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Web of Science veri tabanına dayalı olarak yürütülen analizde, Türk coğrafyacılarının SCI ve SSCI indekslerinde taranan 122 uluslararası coğrafya dergisinde yayımladıkları makaleler yedi farklı parametre doğrultusunda incelenmiştir. Bulgular, söz konusu 70 yıllık dönemde toplam 318 makale yayımlandığını, ancak bu makalelerin %86'sının son on yılda üretildiğini göstermektedir. Her ne kadar yayın sayısında dokuz katlık bir artış gözlemlense de yayın kalitesinin üç kat düştüğü, pek çok yayının hiç atıf almadığı ve yayınların %77'sinin düşük etki faktörlü, çoğunlukla coğrafya disiplini dışındaki dergilerde yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca yayınların önemli bir bölümü Anadolu'daki yeni açılan bölümlerden gelirken, üretimin büyük kısmı sınırlı sayıda araştırmacının çabalarına dayanmaktadır. Fiziki coğrafya alanındaki yükseliş, büyük ölçüde uluslararası işbirlikleriyle sağlanmış; beşeri coğrafyada ise başarıda coğrafya eğitimi çalışmalarının etkili olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, Türkiye'deki coğrafyacılar, alanın kendi dergilerindeki yayınlarda oldukça düşük bir temsil oranına sahiptir: SCI-SSCI indeksli dergilerde fiziki coğrafya yayınlarının yalnızca %16'sı, beşeri coğrafya yayınlarının ise %8'i coğrafyacılar tarafından gerçekleştirilmiş; geri kalan yayınların büyük kısmı jeologlar, şehir ve bölge plancıları gibi disiplin dışı aktörlerce yapılmıştır. Bu durum, Türkiye'nin uluslararası coğrafya literatüründe hâlen disiplin dışı uzmanlar aracılığıyla temsil edildiğine ve

[96] Nuri Yavan, "Türkiye'deki Coğrafyacıların Uluslararası Yayın Performansı (1945-2015): Son 10 Yılda (2005-2015) Ne Değişti?", *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, sayı: 39, 2019, s. 121-150.

coğrafyacıların bu alandaki görünürlüğünün sınırlı kaldığına işaret etmektedir. Sonuç olarak, son on yılda uluslararası yayın üretiminde nicel bir artış yaşansa da, bu gelişme homojen ve dengeli bir dağılım sergilememekte; dolayısıyla Türk coğrafyasının uluslararasılaşma süreci, birçok açıdan "çarpık bir uluslararasılaşma" olarak tanımlanabilecek bir karakter taşımaktadır.

Gümüşçü ve Tanrıkulu'nun "*Türkiye'de Coğrafya Biliminin Gelişimi: 1940-2000 Dönemi*" (2021) başlıklı çalışması, Türk coğrafya biliminin tarihsel gelişimini analiz ederek bu süreci altı dönemde incelemektedir: Klasik Osmanlı/Türk coğrafyası (başlangıç-Katip Çelebi), Batılılaşma sürecinde Türk coğrafyası (Katip Çelebi-1915), modern coğrafyanın kuruluşu (1915-1940), yükseliş dönemi (1941-1960), darbeler dönemi ve içe kapanış (1960-2000) ile yaygınlaşma ile yeni arayışlar dönemi (2001-günümüz). Çalışma, özellikle 1940-2000 arasındaki döneme odaklanmakla beraber, bu sürecin sağlıklı anlaşılıp yürütülebilmesi adına, 1940 öncesinin de değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. 1940 sonrası dönemde Türkiye'de coğrafya kurumsallaşmış, ders kitaplarında artış yaşanmış, "Türkiye'nin coğrafî bölgeleri" belirlenmiş ve *Türk Coğrafya Dergisi* yayımlanmaya başlamıştır. Bu dönemde Türk coğrafyası bilimsel olarak yükselmiş ve Batı ile daha yakın bir düzeye gelmiştir. Ancak 1960'lı yıllardan itibaren sosyo-ekonomik sorunlar ve askerî müdahaleler nedeniyle bu ivme duraksamış; yükseköğretim de bu süreçten olumsuz etkilenmiştir. Bu nedenle Türk coğrafyası giderek içine kapanmış, dünyadaki gelişmelerden uzaklaşmış ve bu durum ortaöğretim müfredatına da sık sık program değişiklikleriyle yansımıştır. Türkiye'deki fizikî coğrafya çalışmaları ile Anglo-Amerikan dünyası arasındaki bilimsel eşitsizliğin giderek arttığı dönemleri de kapsayan bu çalışma, Türk coğrafyasının hem kurumsallaşma sürecini hem de yaşadığı kırılmaları tarihsel bir çerçevede ele almaktadır.[97]

[97] Osman Gümüşçü, Murat Tanrıkulu "Türkiye'de Coğrafya Biliminin Gelişimi: 1940-2000 Dönemi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt: 19, sayı: 37, 2021/1, s. 467-512.

2. COĞRAFYANIN TARİHİ GELİŞİMİ

Coğrafya adını, eski Yunanca'da "*geo*" yer; "graphien" yazma/tasvir etme kelimelerinin bir araya gelmesiyle, yerin yazımı/tasviri anlamına gelen "*Geographie*" isminden almıştır. İnsanlık tarihi kadar eski ve köklü bir geçmişe sahip olan coğrafi bilgi, başlangıçta pratik amaçlar doğrultusunda sadece tasviri bilgilerden ibaret olmuş; eski Yunan döneminden itibaren dünyayı tanıma, keşfetme, anlama çabaları doğrultusunda gelişim sürecine girmiş; günümüzdeki anlamını ise XIX. yüzyılda almış ve alt dallara ayrılmıştır. Başlangıçta betimleyici bir yaklaşım sergileyen, sonraları analitik bir bilim haline gelmiş olan coğrafya "*yeryüzünü, yeryüzü üzerindeki olayları, bu olayların insanlarla karşılıklı ilişkisini araştırarak inceleyen, analiz eden, sonuçlarını sentezleyen bilim*" şeklinde tanımlanabilmektedir.

Geçmişi çok eskilere, yazının keşfinden önceki prehistorik zamana kadar uzanan coğrafya, değişen dünya koşullarına bağlı olarak farklı dönemlerde çeşitli şekillerde algılanmıştır. Başlangıçta, neyin nerede olduğunu tasvir etmeye dayanan coğrafya anlayışı, zamanla gelişen koşullar nedeniyle farklı metodolojik yaklaşımların benimsenmesini zorunlu kılmıştır. Bu çeşitlenen yaklaşımlar sayesinde, bir yandan disiplinin değişen ihtiyaçlara göre bilimsel bilgi üretme kapasitesi artarken, diğer yandan toplum ve bilim dünyasının coğrafyadan beklentileri daha kapsamlı ve çeşitli perspektiflerle karşılanmıştır.[98]

Mekânsal farklılaşmayı temel alan coğrafya, başlangıçta ağırlıklı olarak kataloglama ve betimlemeye dayalı bir yaklaşım benimsemiş; ancak zamanla daha gelişmiş ve analitik bir bilim haline gelerek, tarih boyunca tüm toplumlar için değerli bir bilgi kaynağı olmuştur. Ptolemaios (Batlamyus), Miletli Thales, Miletli Hekataios, Platon ve coğrafya (geographica) kelimesini ilk kullanan kişi olan Eratosthenes Güneş sistemi, gezegenler, yıldızlar ile dünyanın şekli, hareketleri ve boyutlarını

[98] Nazmiye Özgüç ve Erol Tümertekin, *Coğrafya: Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2000, s. 25-34; Erol Tümertekin, "Beşeri Coğrafya", *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim "Sosyal Bilimler II",* Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2001, s. 187-215, Tübitak Matbaası, Ankara.

inceleyerek, dünya üzerindeki yerlerin konumlarını belirlemeyi temel alan "*matematiksel coğrafya*" anlayışını[99] geliştirmişlerdir**.** Öte yandan, dönemin önemli bilim insanlarından Herodotos ve Strabon, o zamanki yerleşim alanlarını ve bilinen dünyayı tasvir ederek, dünya üzerindeki halkların isimlerini, geleneklerini ve yaşam biçimlerini betimlemeyi amaçlayan "bölgesel coğrafya" görüşünü ortaya koymuşlardır.[100] Aynı dönem içerisinde Thales'in Güneş sistemini inceleyerek hem ölçümler yapması hem de Güneş tutulmasını anlaması; tarihin babası olarak bilinen ve aynı zamanda bir coğrafyacı olan Heredot'un, dünyayı "*ekümen"* olarak tasvir etmesi de bölgesel coğrafya anlayışının bir göstergesi olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda, Dünya'nın çevresinin ve mesafelerin ölçülmesi ile enlem ve boylam gibi koordinat hesaplamalarını içeren konular, matematiksel coğrafya; yeryüzünün tamamının ya da belirli bir bölümünün incelenmesi, tanınması ve bu yerlerin konumlarına ilişkin keşif ve tasvirlerin yapılması ise bölgesel coğrafya kapsamında değerlendirilmektedir.

Tarihi oldukça eskilere dayanan coğrafya, bugünkü anlamına XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın ortalarında, bilimsel bir kimlik kazanarak ulaşmıştır. Coğrafya alanında eğitsel örgütlenme ise 1874 yılında Almanya'daki üniversitelerde coğrafya bölümlerinin açılmasıyla başlamış, bunu başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupa ülkeleri takip etmiştir. XX. yüzyılın başlarında ise ABD'deki üniversiteler bu sürece dâhil olmuş ve gelişimi sürdürmüşlerdir. 1874 öncesinde farklı disiplinlerde yetişmiş bilim insanları ya da bu alana ilgi duyan meraklıları tarafından yürütülen coğrafi çalışmalar, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurumsallaşarak resmiyet kazanmıştır.

Yeryüzüyle insan arasındaki karşılıklı ilişkileri ve bu ilişkilerin yeryüzündeki dağılışını araştıran, inceleyen ve izahını yapan bilim olan coğrafyanın bugünkü anlamda bağımsız bir bilim alanı olduğu, zaman içinde herkes tarafından kabul edilmiş; bu husus coğrafyanın konularıyla doğrudan veya dolaylı bağlantılı diğer bilim dallarında mevcut olmayan dağılış prensibiyle de açıkça belirtilmiştir. Şu

[99] Gümüşçü, a.g.e., 2012a, s. 42-43.
[100]Osman Gümüşçü, Fuat Sezgin Anısına Bilim Tarihine Yeni Bakışlar, "*Türk Coğrafya Çalışmalarına Genel Bir Bakış: Dün-Bugün-Yarın",* Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 155-244.

halde, bilim dalı olma özelliğini son iki yüzyıllarda almış olan coğrafya, Türkiye'de ise Cumhuriyet'imizin ilk elli yılına rastlayan devresinde, batılı standartlara uygun bir nitelik kazanmıştır. Böylelikle eskiden beri alışagelmiş masa başı coğrafya öğretiminden sahada, arazide inceleme ve araştırmalara dayanan; insanı düşünmeye ve sebepler aramaya sevk eden bir çalışma sistemi hâkim olmaya başlamıştır.[101]

2.1. İlk Çağ

M.Ö. 3200'den başlayıp, M.S. 476'da Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar süren dönem, İlk Çağ (Eski Çağ ya da Antik Çağ) olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde astronomi, matematik ve geometri bilgileri kullanılarak yeryüzünün şekli ve büyüklüğü hesaplanmış; ayrıca sınırlı alanlarda yapılan seyahatlerin tasvirleri coğrafya kapsamında değerlendirilmiş ve coğrafyanın matematik coğrafyadan ibaret olduğu fikri bu çağın, en önemli özelliği olarak kabul edilmiştir. Bu döneme ait en eski coğrafi belgeler ise Sümerler (Sümer dünya haritası) ve Mısırlılar (II. Ramses zamanına ait altın madeni haritası) dönemine ait haritalardır.[102]

İlk çağlarda coğrafya: dünyayı anlamak, tasvir etmek, çizmek veya dünya hakkında yazmak anlamlarına gelerek, eski düşünürler içinde oldukça popüler hale gelmiştir. "*Ekümen*" kavramı, insanın yaşadığı dünyanın yapısı ve çeşitlilikleriyle ilgilenmeyi ifade etmektedir. Bu coğrafi düşünce, özellikle Mısırlı, Babilli ve Yunanlı eski filozoflar ile tarihçilerin görüşlerinden doğmuştur. İlk Çağ'da bilinen dünyanın çevresinde neler olduğu, gökyüzü ve yıldızlar hakkındaki tasvir ve yorumlamların çoğu eski Mısırlılara aittir. Homer'in Odysseus'u (yaklaşık M.Ö. 900), Miletli Hekatus (yaklaşık M.Ö. 520) ile tarihin babası sayılan Herodot'un (M.Ö. 485-425) bilinen dünya hakkında bilgi vermeleri ve "*ekümen*" hakkında doğru kayıtları kapsayan eserleri, ilk eserler olmaları anlamında örnektir.[103]

[101] Gürsoy, a.g.e., 1973, s. 1-3.
[102] Ali Özçağlar, Coğrafyaya Giriş. 2009, s. 252-259.
[103] Erol Tümertekin, *Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Oluşumu ve Paul Vidal de la Blache*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1990, s. 1-11.

Thales, Herodot, Aristo, Hekataios, Platon, Eratosthanes, Strabon, Poseidonius Batlamyus (Ptolemaios) gibi filozoflar, İlk Çağ'ın önemli filozoflarıdır.[104] Dünya'nın küreselliğinin kanıtlandığı, enlem ve boylam değerlerinin hesaplandığı bu çağda Eratosthanes (M.Ö.276-194), Nil Deltası'nda Dünya çevresini ölçme çalışmaları yapmış; Theophraktus (M.Ö. 370) bitki örtüsü ile relief iklim arasındaki ilişkiyi bulmuş; Polybius (M.Ö. 210-129) akarsu yataklarının aşındırmasını tespit etmiştir. Ayrıca, Posidonius (M.Ö. 135-50) hava koşulları, deltalar, gelgitler ve taşkınlar üzerine yaptığı incelemelerle; Aristoteles (M.Ö. 384-322) ilk klimatik sınıflandırma girişimiyle; Hipparchus (M.Ö. 160-125) ise Güneş, Ay ve yıldızlara ilişkin gözlemleri doğrultusunda yeryüzünü *meridyonel dayalı klimatik zonlara* ayırarak coğrafi bilgi birikimine önemli katkılarda bulunmuşlardır.[105]

İlk Çağ'ın ilk coğrafyacısı Milet doğumlu Thales (M.Ö.640-546)'tir. Thales Güneş sistemini incelemiş, ölçümlerini yapmış, Güneş tutulmasını yorumlamıştır. Pisagor da Dünya'nın bir ateş etrafında başka gök cisimleriyle birlikte döndüğünü ileri sürerek, yuvarlaklığını ispatlamıştır.[106] İlk Çağ'ın bir diğer önemli ismi Herodot (MÖ. 485-425)'tur. Coğrafyacı kimliği de sahip olan ve bilinen dünyayı tasvir ederek "*bölgesel coğrafya*" fikrini ortaya atmış olan Heredot'a göre, birçok yeri ve özelliği bilinmeyen dünyanın sadece bilinen tasviri yapılabilmektedir.[107] Herodot'un topografik yazımları, Avrupa edebiyatının da ilk büyük çalışması sayılan "*Tarihler"* adlı eserinde toplanmıştır. Bu eserle Avrupa, Asya ve Afrika'nın bilinen yerleri dahil, geçmişle ilgili tüm bilgileri ve bunu yapan insanların başarılarını kayda geçirme yapılmaya çalışılmıştır.[108] Ayrıca Nil Nehri, Mısır'daki iklim koşulları ve toprak verimliliğine dair yapılan incelemeler ile insanların yaşam tarzları ve gelenekleri arasındaki ilişkiler bu dönemde gözlemlenmiş; doğanın insan yaşamı üzerindeki

[104] Ali Özçağlar, a.g.e., 2009, s. 252-259.
[105] Erol Tümertekin, ag.e., 1990, s. 1-11.
[106] Özgüç, Tümertekin, a.g.e., 2000, s. 25-35.
[107] Sevim Tekeli vd., *Bilim Tarihine Giriş*, Nobel Yayınları, 3. Basım, Ankara 2001, s. 52-53.
[108] Erol Tümertekin, Nazmiye Özgüç, *Beşerî Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân*, Çantay Kitabevi, 2002, s. 5

etkileri vurgulanmıştır. Bu tür yaklaşımlar, çevresel determinizm düşüncesinin ilk izlerini taşıması bakımından önemlidir.[109]

İlk Çağ'ın bir diğer ismi, Yunan kökenli Eratosthenes (M.Ö.276-194) matematikçi, şair, coğrafyacı ve tarihçidir.[110] M.Ö. III. yüzyılda yaşayan Eratosthenes, Dünya'nın yüzeyini pürüzlü bir küre olarak kabul etmiş ve bu küre üzerinde kuzey-güney doğrultusunda yer alan iki nokta arasındaki merkezi açıyı hesaplamaya çalışmıştır. Bu çalışma doğrultusunda, Dünya'nın ekvator çevresini o dönemde kullanılan "*stadion*" adlı uzunluk birimiyle tahmini olarak ölçmüş; araştırma ve gözlemlerini de "*Geographika*" adlı eserinde toplamıştır.[111]

İlk Çağ'da yeryüzüne ilişkin ilk gerçek bilgileri vererek, tasvirler yapmış olan kişi ise Miletli tarihçi Hekatus[112]'tur. Hekatus çalışmalarını, biri Avrupa diğeri Asya olmak üzere iki ciltlik "*Periodus-Yeryüzünün Tasviri*" adlı eserinde toplanmıştır. Bu çağda Eratosthenes'ten sonra İskenderiye Kütüphanesi'nde görev yapan Hipparchus, Dünya'nın ilk kez meridyen ağına göre bölümlenmesini gerçekleştiren bilim insanı olmuştur.[113] Hipparchus (öl. MÖ.170) Poseidonius ile birlikte enlem, boylam ve klimatik kuşakları bulmuşlardır. Hipparchus Güneş, Ay ve yıldızların hareketleriyle ilgilenmiş; yılın süresi ile Güneş ve Ay'ın Dünya'ya olan uzaklıkları gibi konularda çeşitli hesaplamalar yapmıştır. Bu çalışmaları, özellikle Batlamyus başta olmak üzere sonraki dönemlerin birçok bilim insanına kaynaklık etmiş olan Hipparchus, yerküre üzerine meridyenleri çizen, harita projeksiyonu üzerinde çalışan ilk kişidir.[114]

İlk Çağ'ın bir başka önemli coğrafyacısı ve tarihçisi Yunan kökenli olan Strabo (M.Ö.64-M.S.21)' dur. Roma Dönemi'nin önde gelen seyyah, tarihçi ve coğrafyacılarından biri olan Strabon, Amasya'da doğmuş ve yaşamı boyunca gezip

[109] Nuri Yavan, *Batı Coğrafyası Geleneği Üzerine*, E. Bekaroğlu, A. R. Özdemir (Ed.), *Bir Disiplinin İç Dünyası: Modern Türk Coğrafyası Üzerine Söyleşiler,* İstanbul: İdil 2014, s. 17-51.
[110] Gümüşçü, a.g.e., 2012b, s.42-52; Özgüç, Erol Tümertekin, a.g.e., 2000, s. 25-35.
[111] Özçağlar, a.g.e., 2009, s. 255-259.
[112] Özgüç, Tümertekin, a.g.e., 2000, s. 25-35.
[113] Süheyla Üçışık, Ali Demirci, "21. Yüzyılda Çağdaş Coğrafya Bilimi ve Temel Unsurları", *Marmara Coğrafya Dergisi,* sayı: 5, 2002, s. 117-133.
[114] Özgüç, Tümertekin, a.g.e, 2000, s. 25-35.

gözlemlediği yerlerden edindiği bilgileri, 17 ciltten oluşan *Geographika* adlı eserinde toplamıştır. Günümüze ulaşan bu kapsamlı çalışmasında matematiksel coğrafyadan fiziki coğrafyaya, jeopolitikten ekonomik coğrafyaya kadar birçok konuya değinmiştir.[115] Strabon'un, Batlamyus'tan önce kaleme aldığı eseri, içerdiği tarihî, coğrafî, siyasî, idarî ve toplumsal bilgiler bakımından ansiklopedik bir nitelik taşımaktadır. *Geographika*'nın XII, XIII ve XIV. kitapları özellikle Anadolu'ya ayrılmış olup, bölgenin tarihî coğrafyası ve arkeolojisi açısından temel başvuru kaynakları arasında yer almaktadır. Strabon, döneminin düşünsel sınırlarını aşarak kendini tek bir konuya hapsetmemiş; bu yönüyle modern coğrafya anlayışına yaklaşan bütüncül bir bakış açısı ortaya koymuştur.[116]

Coğrafyayı ayrı bir bilim olarak kabul eden Batlamyus ise (M.S.108-168), Yunan kökenli bir astronomdur. Ona göre coğrafya, dünyanın haritasıdır.[117] İlk Çağ ile Orta Çağ arasında bir köprü işlevi gören Batlamyus, Batı bilim dünyasında *Almagest* adıyla tanınırken, İslam coğrafyasında "Kitâb el-Macist" (Gizemli Kitap) olarak ün kazanmıştır. Pek çok yabancı kaynakta "Ptolemaios" (Ptolemy) adıyla anılan Batlamyus, gezegen hareketleri ve coğrafi yer adları üzerine yaptığı çalışmalarla bilinir. Onun coğrafya alanındaki en önemli eseri ise *Geōgraphikē Hyphēgēsis* (Coğrafi Rehber) adlı çalışmasıdır.[118] Batlamyus'un coğrafya anlayışında, yerlerin betimlenmesinden (korografi) ziyade, belirli noktaların enlem ve boylam gibi matematiksel koordinatlarla hesaplanmasına dayanan ölçümler ön plana çıkmaktadır. Eski Çağ coğrafyasına ve dönemin coğrafyacılarına ilişkin günümüze ulaşan bilgilerin büyük bir kısmı ise, Hipparchus'un görüşlerini temel alarak sistemleştiren Batlamyus'un çalışmalarına dayanmaktadır. "*Geographike Huphegesis*" adlı eserinin kopyası o zamanki Byzantium (İstanbul)'dan Fransa'ya XV. yüzyılda getirilmiştir. Kitap 1409 yılında Latinceye çevrilerek "*Geographia* ya da *Cosmographia"* başlıkları altında baskıları yapılmıştır. Eser, insanların dünya kavramını etkileyerek, keşif seyahatleri üzerinde teşvik edici etki yapmıştır.[119]

[115] Üçışık, Demirci, a.g.e.,2002, s. 117- 133; Özgüç, Tümertekin, a.g.e., 2000, s. 25-35.
[116] Özçağlar, a.g.e., 2009, s. 252-259.
[117] Özgüç, Tümertekin, a.g.e., 2000, s. 25-35.
[118] Üçışık, Demirci, a.g.e., 2002, s. 117- 133.
[119] Tümertekin, a.g.e. 1990, s. 1-11.

Kısacası insanlık tarihinin erken dönemi olarak nitelendirilen İlk Çağ'da denizcilik faaliyetlerinin sınırlı, ulaşım olanaklarının yetersiz, teknik donanımın oldukça ilkel ve eğitim-öğretim imkânlarının yok denecek kadar az olması, bilimsel gelişmenin önünde önemli engeller oluşturmuştur. Bu nedenle söz konusu dönemde bilimsel nitelikli çalışmalar, ağırlıklı olarak yerel ölçekte gerçekleşmiş; dünya ölçekli girişimler ise son derece sınırlı kalmıştır. Yapılan çalışmaların çoğu, astronomi, tarih ve felsefe gibi alanlarla bağlantılı olmuştur. Coğrafi araştırmalarda ise yakın çevrelerin tasvir edilmesinden öteye gidilememiş;[120] bu yüzden coğrafya bilimi, matematik ve bölgesellik olarak ortaya çıkan iki farklı görüş üzerinden gelişmiştir. İlk Çağ'da coğrafyanın ne olduğu ve nasıl geliştiği anlamında onun ilkleri diyebileceğimiz gelişmeler, bu dönemin önemli bilim insanları üzerinden anlatılmaya çalışılmış ve gelişmeler kaydetmiştir.

2.2. Orta Çağ

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı (MS 476) ile İstanbul'un fethine (1453) kadar geçen süre Orta Çağ olarak bilinmektedir. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışıyla Batı toplumlarında ekonomik, siyasi ve sosyal yapıda bozulmalar olmuş ve dönemin siyasi otoritesi de skolastik düşünce dışında hiçbir fikri yapıyı kabul etmeyen kilisenin eline geçmiştir.[121] Skolastik düşüncenin etkisiyle, dini inanca dayalı ve inancın yorumlanmasında yalnızca kiliseye yetki tanıyan bir anlayış egemen olmuştur. Bu durum, kamusal alanın zayıflamasına, otoritenin parçalanmasına ve yalnızca tarıma dayalı bir ekonomik yapının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Böylece, toprağı elinde bulunduran soylu sınıf ile üretim gücünü oluşturan ancak siyasal ve ekonomik haklardan yoksun bırakılmış köylü sınıfı arasında derin bir toplumsal ayrım ortaya çıkmıştır.[122]

[120] Nurettin Özgen, "Bilim Olarak Coğrafya ve Evrimsel Paradigmalar", *Ege Coğrafya Dergisi*, cilt: 19, sayı: 2, 2010, s. 1-25.
[121] İlker Yiğit, Zehra Kaya, Songül Gölge, Elif Şengül, Rahime Kök, "Orta Çağ Avrupa Düşüncesinde Dünya İmajı: T-O Haritaları", *International Journal Social Science Research,* Year: 2, Issue:2, 2013, s. 78-112, ISSN: 2146-8257.
[122] Özçağlar, a.g.e., 2009, s. 259.

Coğrafyanın geçmişteki durumunu araştıranlar, Orta Çağ'da coğrafyanın Avrupa'da uzun bir duraklama dönemine girdiği görüşünde birleşirler. Bu dönemde coğrafya çalışmaları, Avrupa dışında özellikle 766 yılında Abbasi yönetiminin kurulması ve halifeliğin Şam'dan Bağdat'a taşınmasıyla birlikte İslam bilim insanları tarafından önemli ölçüde ilerlemiştir. Orta Çağ Avrupa'sında ise birçok bilim dalında olduğu gibi coğrafya alanında da gerileme yaşanmış; dini bağnazlık ve kilisenin etkisiyle klasik coğrafya bilgileri büyük oranda unutulmaya yüz tutmuştur. Buna karşılık İslam coğrafyacıları, önceki dönemlere ait çeşitli eserlerden yararlanarak kendi dönemlerinin ötesinde önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır.[123] Buna XII. yüzyılın en büyük gezgini İbni Gubeyr, Arap aleminin son gezgini olan İbni Batuta (1304-1378), El İdrisi (1099-1154), Araplarda beşerî coğrafya kurucusu kabul edilen İbni Haldun (1322-1406) gibi birçok İslam araştırmacısının gerek dünyanın tanınmasına gerekse coğrafya biliminin gelişmesine katkıda bulunmuş olmaları birer örnek niteliğindedir.[124]

Orta Çağ İslam dünyası coğrafyacıları, Eski Çağ'ın önemli düşünürleri Heredot, Aristo, Strabon ve Batlamyus gibi yazarların eserlerinden yoğun biçimde faydalanmış; kendi seyahat ve gözlem deneyimlerini bu bilim insanlarının görüşleriyle harmanlayarak coğrafya biliminin ilerlemesine katkı sağlayan önemli eserler ortaya koymuşlardır.[125] Mesela Batlamyus'un etkisinde kalarak matematiksel ve tarihsel alanlarda çalışmalar yapmışlar; coğrafya ile kartografya ve bölgesel coğrafya ile beşerî coğrafyaya önemli katkılarda bulunmuşlardır. Ancak İslam coğrafyacılarının eserlerinin Latinceye çevrilmemiş olması, bu devredeki bilim dünyasının yapılan eserlerden yararlanmasını da güçleştirmiştir.[126]

Coğrafyanın Orta Çağ'daki temel inceleme ve araştırma alanını çevresel çalışmalar ile gezi ve gözlemler oluşturmuştur. Bu dönemde çevresel çalışmalar önemli ilerlemeler kaydetmiş; bu çalışmaların tetiklediği veya doğal bir sonucu olan

[123] Gümüşçü, a.g.e., 2012a, s. 54-55.
[124] Akyol, a.g.e., 1943b, s. 121-136; Akyol, a.g.e., 1943c, s. 247-276.
[125] Hayati Doğanay, *Coğrafya Öğretim Yöntemleri: Orta Öğretimde Coğrafya Eğitiminin Esasları,* Aktif Yayınevi,2002, Erzurum.
[126] Tümertekin, a.g.e., 1990, s. 4.

haritacılık faaliyetleri de büyük bir önem kazanmıştır.[127] Fakat Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasını takiben Avrupa'da Hristiyanlığın egemenliği, Yunan biliminin birçok eski çalışmasının reddedilmesine yol açmış; bu durum, Orta Çağ kozmolojisi ve haritacılık anlayışını da derinden etkilemiştir.[128] Bu nedenle coğrafya ve haritacılık yönünden Orta Çağ'ın ilk zamanları, Batı dünyası adına duraklama ve gerileme devri olmuştur. Bu dönemde çizilen haritalar, çoğunlukla dini temalarla süslenmiş ve haritadan çok, krokiye benzeyen tasarımlar olarak ortaya çıkmıştır. Buna kilise etkisinin çok açık bir şekilde görüldüğü Hıristiyan alemi kartografyasının tipik "To" haritası iyi bir örnektir.[129] Bu haritalarda, bilinen dünya "T" harfi biçiminde çizilen bir dairenin içinde tasvir edilmiştir. Haritanın üst kısmı doğuyu, alt kısmı batıyı; sağ taraf güneyi, sol taraf ise kuzeyi göstermektedir. "T" harfinin üstünde Asya, sağ alt kısmında Afrika, solda ise Avrupa yer almakta; merkezde kutsal kabul edilen Kudüs ve en üst bölümde cennet sembolize edilmektedir. Hereford ve Ebstorf haritaları gibi farklı örnekleri bulunmakla birlikte, amaçları benzer olduğu için bu tür haritalar genel olarak "T-O haritası" olarak adlandırılmıştır.[130] *Tabula Peutingeriana* ile temsil edilen Roma haritacılığı ve daha sonraki döneme ait olan "To" haritaları, Orta Çağ'da coğrafya alanında yapılan çalışmaların en önemli eserleridir.[131]

Orta Çağ döneminde coğrafya alanındaki düşünceler, ağırlıklı olarak İslam medeniyetindeki filozoflar ve matematikçiler tarafından geliştirilmiştir. Bu çağdaki İslam coğrafyacıları, Eski Çağ fikir ve düşünce adamları ve onların eserleri yanında, etkileşime geçtiği pek çok medeniyetten faydalanmışlardır. Özellikle VIII. yüzyılda Abbasi Devleti'nin kuruluşuyla birlikte, Yunan başta olmak üzere Çin, Hint ve İran kaynaklı astronomi ve coğrafya bilgileri tanınmış ve bu alanda kayda değer ilerlemeler sağlanmıştır. IX. yüzyıl ortalarında Irak bölgesinde tasviri coğrafya alanında bir okul kurulmuş, X. yüzyılda ise Orta Asya'nın Belh şehrinde bölgesel coğrafya eğitimi veren merkezler ortaya çıkmıştır. Bu dönemlerde, Yunan coğrafyasının etkisi altında olan bu okullarda yetişen coğrafyacılar, alanlarında temel

[127] Rüştü Ilgar, "Kartografik Veriler ile Orta Çağ Karanlığında Aydınlık Coğrafya ve Çevresel Gezi Gözlem Çalışmaları", *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* 2005 s. 193.
[128] Özgüç, Tümertekin, a.g.e., 2000, s. 49.
[129] Ilgar, a.g.e., 2005, s. 192-209.
[130] Yiğit vd., a.g.e., 2013, s.78-112.
[131] Ilgar, a.g.e., 2005, s. 192-209; Gümüşçü, a.g.e., 2012a, s. 59-60.

kabul edilen eserler üretmişlerdir. Böylece IX. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar olan süreç, İslam coğrafyacılığının klasik çağı olarak tanımlanmakta ve XI-XII. yüzyıllarda bu disiplinin en parlak dönemine ulaştığı düşünülmektedir.[132]

Orta Çağ'da Hristiyanlığın baskıcı tutumu nedeniyle Batı dünyasında coğrafya alanında kayda değer ilerlemeler sağlanamamış; hatta Dünya'nın küresel şekli inkar edilerek, yeryüzünün üst kısmının kabarık, alt kısmının ise düz ve dört köşe olduğu; ayrıca çevresinin suyla çevrili bulunduğu gibi yanlış görüşler yaygınlık kazanmıştır. Bu süreçte Venedikli seyyah Marko Polo, Çin ve Japonya'ya seyahat etmiş; Vikingler olarak da bilinen Normanlar ise Grönland ve Kuzey Amerika kıtalarına ulaşmayı başarmışlardır.[133] Hıristiyan dünyası hükümdarlarının aksine İslam dünyası hükümdarları, bilimsel çalışmalara önem vererek bilim kurulları oluşturmuş ve coğrafya bilimi adına olumlu gelişmelere önayak olmuşlardır. Mes'udi, Marzavi, Sanad bin Ali, Usturlabi, Buhtari, Biruni, İdrisi, İbni Batuta, İbni Haldun, İbni Havkal ve Uluğ Bey Orta Çağ'a damga vuran önemli İslam coğrafyacılarıdır. Bu kişilerden Marzavi, Sanad bin Ali, Usturlabi, Buhtari, tahmini VIII.- IX. yüzyıllarda yaşamışlar, dünyanın büyüklüğü üstüne araştırmalar yapmışlardır. Bu çağın dünyanın büyüklüğü hakkında en önemli ölçümü yapan ismi Biruni (973-1048)'dir. Asıl adı Ebu Reyhan El-Birunî'dir. Biruni, Gazneli Mahmud'un Hindistan'ı ele geçirmesinin ardından Hindistan'a giderek buradaki uygarlığı incelemiş; coğrafyanın yanı sıra felsefe, geometri, matematik, astronomi, fizik ve tıp gibi birçok alanda bilime önemli katkılarda bulunmuştur.[134]

Orta Çağ'ın önemli Arap tarihçisi ve coğrafyacılarından biri olan Mesudi, Hicri IV. yüzyılda yaşamış ve birçok eser kaleme almıştır. Günümüze kadar ulaşan tek eseri, "Al Müruc Al Zeheb" (Altın Çayırlar) adlı seyahatname türünde bir çalışmadır. Bu eser, tarihî bilgiler ve coğrafi betimlemeler içeren gezi notlarından oluşmaktadır. Yapılan tasvirlere bakıldığında, Mesudi'nin İran, Hindistan, Çin, Seylan, Kafkasya, Doğu Anadolu, Batı Türkistan, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika'nın çeşitli bölgeleri ve İber Yarımadası gibi dönemin önemli coğrafi alanlarını gezip detaylı şekilde

[132] Gümüşçü, a.g.e., 2012a, s. 61-63.
[133] Tümertekin, a.g.e., 1990, s. 4.
[134] Özçağlar, a.g.e., 2009, s. 259-260.

incelemiş olduğu anlaşılmaktadır. Gezdiği bu bölgelerin hem fiziki hem de beşerî özelliklerini eserlerinde kapsamlı biçimde aktarmıştır.[135]

Orta Çağ'ın önemli coğrafyacılarından biri de İdrisi'dir. İslam dünyasında Muhammed el-İdrisi adıyla tanınan ve "Arapların Batlamyus'u" olarak anılan İdrisi (1100–1166), Septe'de doğmuştur.[136] Eğitim hayatına, VIII ve IX. yüzyıllarda Emevîler döneminde önemli bir ilim merkezi haline gelen Kurtuba'da başlamıştır. Bu dönemde yalnızca Kurtuba değil, aynı zamanda Sevilla, Gırnata ve Toledo gibi Endülüs şehirleri de dünyanın dört bir yanından gelen öğrenciler için cazibe merkezleri olmuş; tıp, eczacılık, coğrafya, gökbilim, matematik, botanik, kimya, tarih ve edebiyat gibi pek çok alanda ileri düzeyde eğitim olanakları sunmuşlardır. İdrisi, birçok seyahat gerçekleştirmiş; Akdeniz Havzası ülkeleri başta olmak üzere Fransa ve İngiltere gibi bölgeleri gezmiştir. Bu yolculukları sırasında siyasi, beşerî, ekonomik ve fiziki coğrafya açısından yaptığı gözlemleri, edindiği bilgileri eserlerine aktarmıştır. En önemli eseri *Libro del Re Ruggiero* (Kral Ruggiero'nun Kitabı) olarak kabul edilmektedir.[137]

Bir diğer önemli isim İbni Batuta (1303-1384)'dır. Faslı olan Batuta, seyahatleri sırasında Kuzey Afrika'dan başlayarak Anadolu ve Kafkasya'ya, Seylan'dan Hicaz ve Nijer'e kadar uzanan geniş bir coğrafyada dolaşmış; Güney ve Güneydoğu Asya ile Afrika kıtasının büyük bir kısmını gezmiştir. Orta Çağ'ın önde gelen seyyahlarından biri olarak kabul edilen İbn Battuta, *Seyahatname* adlı eserinde ziyaret ettiği toplumların dini inançlarını, dillerini, geleneksel yaşam biçimlerini ve sahip oldukları maddi zenginlikleri ayrıntılı biçimde betimlemiş;[138] yeme-içme, giyim, gelenek ve göreneklere ait coğrafi, ekolojik, etnolojik ve folklor özelliklerini anlatmıştır. Söz konusu eser, XIV. yüzyılın başlarında İslam dünyasındaki ekonomik yapı, sanat faaliyetleri ve ulaşım olanaklarını araştırmak isteyenler için değerli ve başvurulabilir bir kaynak işlevi görmektedir.[139]

---

[135] Ilgar, a.g.e., 2005, s. 192-209.
[136] Doğanay, a.g.e., 2002, İstanbul.
[137] Emel Akay Bozdoğan, *İdrîsî'nin "Nüzhetü'l-Müştâḳ" Fi İhtirâḳı'l-Afâḳ Adlı Eserinin Batı Literatürüne Göre Değerlendirilmesi*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı 2019, s. 81-92.
[138] Üçışık, Demirci, a.g.e., 2002, s. 117- 133.
[139] Ilgar, a.g.e., 2005, s. 192-209.

Orta Çağ'da coğrafya bilimi, İslam dünyasında önemli bir gelişim gösterirken, Batı dünyasında ise Skolastik düşüncenin dogmatik etkisi nedeniyle kilise duvarları arasında sınırlı kalmıştır. Bu bağlamda, Orta Çağ'ın Batı dünyası açısından coğrafya bilimi adına bir duraklama, İslam dünyası açısından ise bir aydınlanma dönemi olduğu açıktır. Skolastik düşüncenin bilimsel gelişimi kısıtladığı Batı dünyasının aksine, İslam coğrafyacıları kendilerinden önceki bilgi birikiminden yararlanmış; matematiksel coğrafya, bölgesel coğrafya ve haritacılık alanlarında, ayrıca tasviri, gezi ve gözlem yöntemlerini kullanarak gerçekleştirdikleri çalışmalarla coğrafya bilimine önemli katkılarda bulunmuşlardır.

2.3. Yeni Çağ ve Yakın Çağ

İstanbul'un 1453'te Türkler tarafından fethedilmesinin ardından başlayan süreç, özellikle XV. yüzyılın sonlarına doğru deniz yolculukları ve coğrafi keşiflerin ön plana çıktığı bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu dönem, Avrupa'da İtalya'dan başlayarak diğer ülkelere yayılan Rönesans hareketleriyle Orta Çağ'ın etkilerinin kaldırılmaya başlandığı, büyük coğrafi keşiflerin yaşandığı, tekniğin ilerlemeyle daha doğru haritaların hazırlandığı, astronomiyle ilgili gözlemlerin yapıldığı ve bilimsel ilerlemelerin olduğu bir dönemdir.[140]

Avrupa'da "*Rönesans ve Keşifler Çağı*" olarak bilinen bu dönem, tüm bilimler gibi coğrafyayı da etkilemiş ve Avrupa tekrar coğrafi bilginin merkezi haline gelmiştir. Bu dönem, modern coğrafyanın gelişiminin başlangıcı olarak kabul edilebilir; zira bu süreçten itibaren coğrafyanın pratik bilgi üretimiyle doğrudan ilişkili bir alan haline gelmiş olması,[141] coğrafi ufkun genişlemesini, haritacılıkta ve coğrafya biliminin dallarından tabii ilimlerde de büyük gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır. Rönesans ve Keşifler Çağı'nın getirdiği değişme ve gelişmeler, yaklaşık üç yüzyıllık gibi bir sürede gerçekleşmiştir.[142]

[140] Tümertekin, a.g.e., 1990, s. 4-5.
[141] Özgüç, Tümertekin, a.g.e., 2000, s. 50-51.
[142] Gümüşçü, a.g.e., 2012a, s. 98-99.

Rönesans ve Coğrafi Keşifler dönemi olarak da anılan Yeni Çağ'da, coğrafya bilimi büyük bir dönüşüm geçirmiş; bu süreçte teolojik ve astronomik bağlamdan ayrılarak, bağımsız bir bilim dalı olma yönünde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda önemli kabul edilen coğrafyacıların başlıcaları; Peter Apian (1459-1552), Philip Cluverius (1580-1622), Sebastian Münster (1489-1552), Philip Melanchtlon (öl. 1560)'dur. Bunlar arasında Almanya'nın Strabosu olarak adlandırılan isim, Sebastian Munster'dir. Munster'in 1544 yılında basılan "*Cosmographia Universalis"* adlı eseri oldukça önemlidir. Yer kabuğunun hareketleri, akarsu etkileri gibi olayların ele alınmış olduğu eser, o dönemki dünya/evren hakkında en iyi bilgileri içeren çalışma olması anlamında önemlidir.[143] Philip Cluverius, çalışmalarında Strabon'un izinden gitmiş ve matematiksel coğrafya konularına da yer vermiştir. 1616 yılında Almanya'nın tarihî coğrafyasına ilişkin bir eser kaleme almıştır. Bu çalışmayı, Cluverius'un ölümünden sonra 1624 yılında yayımlanan "İtalya'nın Tarihî Coğrafyası" adlı eseri takip etmiştir.[144]

Belirtilen isimleri takiben, Bartholomaus Keckermann (öl. 1609) ve Bernhard Varenius (1628-1650), Immanuel Kant (1724-1804), Alexander von Humboldt (1769-1859), Carl Ritter (1779- 1859) ve Frederic Ratzel (1844-1904) gibi bilim insanları da bu dönemin öncüleridir.[145] Coğrafyanın teolojik düşüncelerden bağımsız bir bilim dalı olması gerektiğini savunan isimlerden biri olan Bartholomaus Keckermann, disiplini iki temel kategoriye ayırmanın gerekliliğine dikkat çekmiştir: özel (bölgesel) coğrafya ve genel (sistematik) coğrafya. Keckermann'ın ölümünden sonra yayımlanan *Systema Geographicum* adlı eserinde dile getirdiği görüşler, yalnızca kendi dönemini değil, aynı zamanda Bernhard Varenius ve onu izleyen birçok coğrafyacı üzerinde de kalıcı etkiler bırakmıştır.[146]

Coğrafyanın ayrı bir bilim alanı haline gelmesinde ve modern anlamda coğrafya biliminin temellerinin atılmasında büyük rol oynayan isim Bernard Varenius (1622-1650)'tur. Alman kökenli bir tıp doktoru olan Varenius, coğrafyaya ilgisi nedeniyle coğrafyacı olmuş ve coğrafya biliminin kuramsal temellerinin belirlenmesi ve

[143] Tümertekin, a.g.e., 1990, s. 4-5.
[144] Özgüç, Tümertekin, a.g.e., 2000, s. 87-88.
[145] Özgüç, Tümertekin, a.g.e., 2000, s. 12-13.
[146] Tümertekin, Özgüç, a.g.e., 2002, s. 10-11.

terminolojik yapısının oluşumuna öncülük etmiştir.[147] Çalışmalarını ünlü eseri "*Geographia Genaralis*"te toplamış olan Varenius, çalışmasında Bartholomaus Keckermann'ın özel ve genel coğrafya ayrımını temel alarak bu yaklaşımı sistematik hale getirmiş ve coğrafya disiplinine metodolojik bir çerçeve kazandırmıştır. Coğrafya adına ilk önemli adımları atan coğrafyacı olarak bilinen Varenius, bölgesel coğrafyanın temelini atmıştır. Onun modern coğrafyaya temel oluşturan yanı hem coğrafyadaki konuların "*sınır*" sorunundan haberdar olmasını hem de genel/evrensel coğrafya ile özel coğrafya arsındaki farkı açıklamış olmasıdır.[148] Varenius, genel coğrafyanın yönteminde geometri, matematik, neden-sonuç ilişkisi ve kanıt temelli önermelerin ön planda olduğunu belirtirken; özel coğrafyanın ise gözlem, deneyim ve sezgilere dayandığını ifade etmiştir.[149]

XVI. yüzyıl, yeni coğrafi bilgilerin toplanma yeri Avrupa olurken, Avrupalılar adına bu bilgilerin kataloglanması için yeni yöntemlerin arandığı dönem olmuştur.[150] Yeni Çağ'da araştırma ve fetihler yoluyla Vasco de Gama, Kristof Kolomb, Fedinand Macellan ve James Cook gibi kaşiflerle bilinen dünyanın sınırları iyice genişlemiştir. Örneğin, Kristof Kolomb'un Amerika kıtasını keşfetmesi, Bartolomeu Dias'ın Ümit Burnu'na ulaşması, Vasco da Gama'nın Hint Okyanusu'nu geçerek Hindistan'a varması ve Magellan'ın dünya etrafındaki yolculuğu, dünyanın küresel yapısını kanıtlayan önemli olaylardır.[151]

XV. ve XVI. yüzyıllar coğrafya adına yaşanan önemli gelişmeler, modern coğrafyanın temelinin atılmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemlerde Batı dünyası önceki dönemlerden aldığı bilimsel mirası, Orta Çağ İslam medeniyetlerinin bilgileriyle bir araya getirip sentezleyerek bilim dünyasının hizmetine sunmuştur. Böylelikle birçok bilim dalında olduğu gibi coğrafyanın bilimsel kimlik kazanması adına yeni gelişmeler ve dönüşümler yaşanmış; bu da coğrafyanın alt dallara (astronomi, botanik, jeoloji, meteoroloji, arkeoloji ve antropoloji gibi) ayrılma sürecine ön ayak olmuştur. Bilinidiği üzere coğrafyadaki modernleşme ve bilimsel

[147] Yavan, a.g.e., 2014, s. 17-51.
[148] Tümertekin, a.g.e., 1990, s. 4-5.
[149] Yavan, a.g.e., 2014, s. 17-51.
[150] Tümertekin, Özgüç, a.g.e., 2002, s. 12.
[151] Özgüç, Tümertekin, a.g.e., 2000, s. 50-54.

kimliğin oluşması ise 1750-1900 döneminde özellikle I. Kant, A. Humboldt, C. Ritter, Peschel ve F. Ratzel'in sayesinde gerçekleşmiştir.[152]

XVIII. yüzyılda hem filozof olarak ün yapan hem de coğrafyacı olarak da kabul edilen isimlerden biri Alman Immanuel Kant (1724-1804)'tır. Mantık ve metafizik profesörü olan Kant'ın coğrafyacı kimliği, 1755 ile 1798 dönemleri arasında çalıştığı Königsberg Üniversitesi'nde fiziki coğrafya dersleri vermesinden gelmektedir. Kant'a göre doğanın genel özeti niteliğinde olan fiziki coğrafya, sadece tarihin değil; matematiki, ahlaki (moral), ticari, siyasal ve dini coğrafya gibi diğer coğrafya konularının da temelini oluşturmaktadır. Kant'ın Königsberg Üniversitesi'nde çalıştığı dönemde, coğrafyanın gelişimi üzerinde önemli etkiler yaratacak, çağdaş coğrafyanın kurucuları kabul edilecek iki önemli Alman bilim insanı da meslek hayatına hazırlanmaktaydılar. Modern fiziki coğrafyanın öncüsü sayılan Alexander von Humboldt ile modern beşeri coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilen Carl Ritter, coğrafya biliminin gelişiminde önemli rol oynamış iki isimdir.[153]

Modern anlamda fiziki coğrafyanın kurucusu Alexander von Humbolt (1769-1859), Alman kökenli olup Oder ve Göttingen Üniversiteleri'nde teknoloji, botanik ve Grekçe eğitimi almıştır. Coğrafyacı, seyyah, doğa bilimci ve gözlemci olan Alexander von Humboldt Avrupa, Orta Amerika ve Asya'nın geniş bölgelerinde seyahat etmiş ve bu gezileri sırasında astronomi, jeoloji ile demografi gibi bilim dallarında değerli gözlemler gerçekleştirmiştir. İlk defa izoterm eğrilerini çizmiş olan Humboldt, kendi gözlediği soğuksu akıntısına adını vermiş, iklim tiplerini inceleyerek sıralamıştır. 1830-1848 dönemleri arasında önemli eseri "*Kozmos*"u yazmıştır. Bu eserin ilk iki cildi 1845-1847 arasında, üçüncü ve dördüncü cildi 1850-1858 arasında, beşinci cildi ise onun ölümünden üç sene sonra 1862 yılında yayımlanmıştır. Eserin 1. cildinde fiziki coğrafyanın ana konuları işlenmiş; 2. cildinde insan ön planda beşerî bilginin tarihçesi üstünde durulmuş; 3. cildinde dünya ve astronomi konuları; 4.-5. ciltlerde jeofizik, jeomorfoloji konuları anlatılmıştır.[154]

[152] Gümüşçü, a.g.e, 2012, s. 102.
[153] Tümertekin, a.g.e., 1990, s. 8-11.
[154] Ahmet Ardel, "Alexander von Humbolt", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi* cilt: 6, sayı: 11, 1960, s. 111-114.

Beşerî coğrafyanın kurucusu kabul edilen bilim insanı ise Carl Ritter (1779-1859)'dir. Alman kökenli olan Ritter Halle Üniversitesi'nde felsefe, matematik, tarih ve doğa bilimleri üzerine çalışmıştır. Coğrafyanın doğası, yöntemleri ve coğrafya metodolojisiyle ilgilenen Ritter'in coğrafi görüşü eserlerine göre değişmekle beraber, doğa ve insan ilişkilerini ön planda tutmuş; Vidal de la Blache'ın bölgesel coğrafyasının da habercisidir. Humboldt, sistematik coğrafyanın modern bilimsel çizgisinin kurucusu kabul görürse, Ritter'de coğrafyanın modern bölgesel çizgisinin kurucusu olarak kabul edilebilir.[155] Ritter'in anıtsal nitelikteki önemli eseri "*Erdkund*e" (coğrafya)'dir. Almanca olarak yazılmış olan eser, 1817-1859 yılları arasında tamamlanmış, 19 ciltten oluşmaktadır. Eserinde, doğadaki tüm olaylar ve şekillerin insan topluluklarıyla bağlantılı olduğunu temel ilke olarak benimsemiş; coğrafyayı ise bir bölgenin özelliklerini topografik, şekilsel ve maddesel açıdan inceleyen, yerel koşullarla ilgili bir bilim dalı olarak tanımlamıştır.[156] Ritter'in özellikle vurguladığı noktalardan biri, coğrafi çalışmaların insan merkezli ve bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğidir. Ona göre coğrafyanın nihai amacı, yeryüzündeki fiziki ve coğrafi koşulların insan yaşamı üzerindeki etkilerini ortaya koymak, özellikle de bireylerin vatanlarına dair temel karakterleri ve genel hatlarıyla coğrafi unsurların, insani gelişmişlik üzerindeki rolünü açıklamaktır. Bu doğrultuda Ritter, kapsamlı eseri *Erdkunde*'nin de bu amaca hizmet ettiğini belirtmiş; coğrafyayı, önceki teorik ve rasyonel yaklaşımlardan ziyade, gözleme ve deneyime dayalı, ampirik bir bilim olarak kurgulamıştır.[157]

Bu dönemde insan-çevre ilişkisi de Darwin'in "*çevreci determinizm"* görüşüyle açıklanmıştır. Botanikçi Charles Darwin'in (1809-1882) yayımladığı "Türlerin Kökeni" adlı eser, coğrafya alanında da derin etkiler yaratmış ve coğrafyacılarının düşünce tarzını önemli ölçüde değiştirmiştir. Eserde, insanın ve çevresinin zamanla değiştiği yani evrim geçirdiği savunulmakta; bu görüşü benimseyen coğrafyacılar, Darwin'in doğal seçilim teorisinden hareketle "insan-yer ilişkisi" kavramını geliştirmişlerdir. Bu kurama göre, insan yaşamı bulundukları fiziksel çevreye bağlı

[155] Tümertekin, a.g.e., 1990, s. 19.
[156] Bekir Derinöz, Yasin Koç, "Batı Düşünce Geleneğinde Carl Ritter'in Coğrafyası", *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* cilt: 2, sayı: 3, 2018, s. 134-141.
[157] Yılmaz, *a.g.e.,* 2016, s. 78-95.

olarak zamanla şekillenebilir.[158] Bu teori," *insan yaşamının büyük oranda bulunduğu çevrenin etkisiyle ve zamanla şekillendiğini*" savunur; beşerî olayları ve olguları anlamada ise öncelikle bir bölgenin doğal koşullarına bakılması gerektiğini vurgulamaktadır.[159]

Ritter, tasviri ve bibliografik incelemelerden derlenen bilgileri ön planda tutmasına ve bir bakıma teolojik bir determinizmin temsilcisi olmasına rağmen, açıklamalı ve ilmi coğrafyanın da kurucularındandır. Ritter modern coğrafyaya bağımsız bir bilim kimliği sağlayan temel prensiplerin, mekani görüşün, karşılıklı ilişkiler prensibinin ve coğrafyadaki bütünlüğün Humboldt ile birlikte savunucusu, coğrafyanın esas konusu ve dokunulmaz kalesi olan mevzii coğrafyanın kurucusu ve insanı ön planda tutan ekolojik beşerî coğrafyanın öncüsüdür.[160]

Ritter'i takiben de beşerî coğrafya alanında önemli çalışmaları yapan bilim insanı, Friedrich Ratzel (1844-1904)'dir. Coğrafyacı kimliğine sahip olan Ratzel, Darwin'nin evrim teorisinden etkilenmiş; insanı, "*çevresindeki fiziksel etkenlerin baskısı altında yaşayan ve ancak bu koşullara uyum sağladığında başarılı olabilen, çevrenin şekillendirdiği bir varlık"* olarak değerlendirmiştir. Coğrafi olayları insan ve çevre etkileşimini merkeze alarak inceleyen Ratzel, *Antropogeographie (1882-1891)* isimli iki ciltlik kitabıyla coğrafyaya, özellikle de beşerî coğrafya alanına büyük katkı sağlamış bilim insanıdır.[161]

Bilindiği üzere XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarında, yani 1920 öncesine kadarki geçen süre içerisinde genel kabul gören görüş çevreci determinizmdi. Ancak bu görüşün etkisi, o dönem Fransa'da bu yaklaşımdan etkilenmeyen coğrafyacıların da ortaya çıkmasıyla beraber, 1920'lerde azalmaya başlamıştır. O dönemde, Paul Vidal de la Blache (1845-1918) öncülüğünde bazı Fransız coğrafyacılar, beşerî coğrafya alanında önemli çalışmalar yürütmüş; fiziksel çevrenin insanlara çeşitli olanaklar sunduğu, ancak bu olanaklar arasındaki tercihlerin, bireylerin içinde yaşadıkları çevre ve kültürle şekillenen yaşam tarzlarına bağlı olarak yapıldığı

[158] Tümertekin, Özgüç, a.g.e., 2002, s. 25.
[159] Gümüşçü, a.g.e., 2012, s. 102-103.
[160] Erinç, a.g.e., 1973, s. 11.
[161] Özgüç, Tümertekin, a.g.e., 2000, s. 26.

sonucuna ulaşmışlardır. "Olasıcılık" (Possibilism) adı verilen bu yaklaşım, çevresel determinizme kıyasla daha geniş bir kabul görmüş ve zamanla çevreci determinist bakış açısının yerini almıştır. Possibilism, determinist görüşten tamamen kopmasa da, doğal çevrenin insan faaliyetleri üzerindeki etkisinin mutlak değil sınırlı ve yönlendirici olduğunu savunmaktadır.[162] 1930'lardan sonra Possibilism, etkisini yitirmeye ve yerini bölgeselcilik fikir akımına bırakmaya başlamıştır. Dünyanın, birbiriyle etkileşim içinde olan bölgesel parçalardan meydana geldiğini savunan bu yaklaşıma göre, küresel düzeyde bir anlayış geliştirebilmek için önce bu bölgelerin anlaşılması gerekmektedir. 1950'li yıllarda eleştirilere maruz kalan bölgeselcilik yaklaşımı, 1980'li yıllarda yeniden ilgi görmeye başlamıştır.[163]

Modern anlamda bilimsel bir kimliğe kavuşan coğrafya, Immanuel Kant ile başlayıp, Humboldt, Ritter ve Ratzel gibi donanımlı coğrafyacılar tarafından temsil edilmeye başlamış ve gelişmiştir. Coğrafya İlk kez 1874 yılında Almanya'da bir üniversitede bölüm açılarak kurumsal nitelikli bilimsel bir kimliğe kavuşmuştur. Böylece gittikçe popülerliği artan bir bilim alanı olan coğrafya, Almanya'nın ardından önce diğer Avrupa ülkelerindeki üniversitelerde, sonrasında Amerika'da ve diğer birçok ülkede kurumsallaşarak yaygınlaşmıştır. Bölümlerin açılmasını takiben coğrafya kongreleri düzenlenmeye, dergiler çıkarılmaya, coğrafya ile ilgili diğer kuruluşların kurulması gibi birçok çalışma yapılmaya başlanmıştır.

2.4. Osmanlı Döneminde Coğrafya

Osmanlı dönemine ait coğrafya literatürü incelendiğinde, başlangıçtan itibaren iki farklı eğilimin öne çıktığı görülmektedir: Bunlardan ilki, İslam dünyasına ait klasik coğrafya eserlerinin tercüme edilmesi veya bu eserlere zeyl ya da şerhler yazılmasıdır. Diğeri ise, özgün içerikler barındıran telif niteliğindeki eserlerin kaleme alınma çabalarıdır. Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı siyasi gücünün artmasına paralel olarak coğrafi bilgi üretimi de çeşitlenmiş ve sayıca çoğalmıştır. Bu dönemde tercüme faaliyetleri sürdürülürken aynı zamanda uzak bölgelere yapılan seyahatler, yeni coğrafi keşifler, denizcilik bilgisi, seyahatname yazımı ve haritacılık

[162] Özgüç, Tümertekin, a.g.e., 2000, s. 28.
[163] Yılmaz, a.g.e., 2016, s. 35.

gibi alanlarda da kayda değer ilerlemeler kaydedilmiştir.[164] XVII. yüzyıl eser tercümelerinin arttığı bir dönem olurken, XVIII. yüzyılla birlikte Avrupa'daki bilim ve sanayide meydana gelen gelişmelerle Osmanlı ve Avrupalı arasındaki güç dengesi Osmanlı aleyhine bozulmuş ve Batı bilim dünyasından seçici biçimde bazı bilgi ve yaklaşımlar alınmaya başlanmıştır. Bu durum, bilim anlayışında ve eğitim kurumlarının işleyişinde İslamî gelenekten Batı merkezli bir paradigmaya doğru kademeli bir dönüşümü beraberinde getirmiş [165] ve yeni açılan okullarda coğrafya ile haritacılık dersleri verilmiştir. XIX. yüzyılda ise modern coğrafya biliminin iyice benimsendiği, coğrafya öğretiminde de yeni bakış açılarının oluştuğu bir yüzyıl olmuştur.[166]

Temelde coğrafyanın mekâna dair bilgi üretme işlevi Osmanlılarda, özellikle matematiksel bir yaklaşımla şekillenmiş; bu süreçte Semerkand okulunun etkisi belirleyici olmuştur. Uluğ Bey'in (ö. 1449) kurduğu ve Gıyaseddin Cemşid el-Kâşî'nin (ö. 1429) ardından bir süre Bursalı Musa Kadızade'nin (ö. 1440'tan sonra) yönettiği Semerkand Rasathanesi, Osmanlı bilim çevreleri üzerinde derin bir iz bırakmıştır. Bu kurumda eğitim alan Fethullah Şirvânî (ö. 1486), Ali Kuşçu (ö. 1474) ve Abdülalî Bircendî (1528'de hayatta), Osmanlı bilim geleneğine doğrudan katkı sunarken; Ali Kuşçu'nun İstanbul'da oluşturduğu ilim çevresinde yetişen Sinan Paşa (ö. 1486), Molla Lütfi (ö. 1495) ve torunu Mirim Çelebi (ö. 1525) gibi isimler bu birikimi dolaylı olarak devralmışlardır. Kadızade'nin *Şerhu'l-Mulahhas fî 'İlmi'l-Hey'e* adlı eseri ile Ali Kuşçu'nun *Risâle der 'İlm-i Hey'e*, *el-Fethiyye fî 'İlmi'l-Hey'e* ve *Şerh-i Zîc-i Uluğ Bey* gibi çalışmaları, Osmanlı coğrafyacılığı üzerinde kalıcı etkiler yaratmış; Semerkand ekolü bu anlamda Osmanlı coğrafi düşüncesinin temellerinin atılmasında önemli bir rol üstlenmiştir.[167]

Osmanlı coğrafyacıları genel anlamda dünya coğrafya literatürüne "*metodik açıdan*" çok fazla katkıda bulunmamışlardır. Çünkü XVII. yüzyıla kadar önce klasik İslam

[164] Mahmut Ak, "Osmanlı Coğrafya Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi-TALİD*, cilt: 2, sayı: 4, 2004, s. 163-211.
[165] Gümüşçü, a.g.e., 2012b, s. 390-391.
[166] Mahmut Ak, "Coğrafya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Ankara: TDV Yayınları, cilt: 8, sayı: 62, Ankara 1993.
[167] İhsan Fazlıoğlu, "Osmanlı Felsefe Biliminin Arkaplanı: Semerkand Matematik Astronomi Okulu", *Divan İlmî Araştırmalar Dergisi*, cilt: 14, sayı: 1, 2003, s. 1-66.

coğrafyası, sonrasında da batılı coğrafya eserlerinin çevirisini yapan Osmanlı aydınları, kendi araştırma ve gözlemlerini çok düşük seviyelerde tutmuşlar; bilimsel tasnifler ve kütüphanelerdeki kataloglamada ise coğrafya bilimine gerekli önem ve ilgiyi göstermemişlerdir. Ayrıca, söz konusu dönemde kaleme alınan coğrafi eserlerin çoğunlukla bilimsel veya eğitsel amaçlardan ziyade, pratik yarar sağlamak amacıyla telif edildiği görülmektedir. Bu çalışmaların yararlarından biri, yapılması planlanan fetihlerin öncesinde coğrafi bilgi sağlayarak askerî harekatları kolaylaştırmak ve sonrasında ele geçirilen toprakların yönetimini mümkün kılmaktır. Bir diğeri ise, dönemin hükümdarı, vezirleri ya da diğer yüksek devlet görevlilerinin ilgi alanlarına hitap eden metinler hazırlayarak onların takdirini kazanmak ve bu yolla çeşitli ödül ya da hediyelere ulaşmaktır. Nitekim, bilimsel bir sorumluluk hissedilmeden ve gelişmeler dikkate alınmadan, sadece takdim edilecek kişiye göre hazırlanan eserlerin coğrafya bilimine kayda değer bir katkı sağlamadığı görülmektedir.[168]

İlk dönemlerini, büyük ölçüde Şark eserlerini tanıma, açıklama ve yorumlama faaliyetleriyle geçiren Osmanlı coğrafyacılarının[169] ilk eseri denebilecek çalışması ise XIV. yüzyılda (1361) Ali b. Abdurrahman tarafından Edirne'nin fethini (1361) müteakip kaleme alınan *Acâyibü'l mahlûkat*'tır. Önceki yazarların eserlerinden yararlanılarak oluşturulan bu kozmografik ve ansiklopedik nitelikli çalışma, iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Eserde, evrenin yaratılışından başlayarak gök cisimleri, yıldızlar, iklim koşulları gibi konulara değinilmekte; bunun yanı sıra denizler, nehirler, dağlar, şehirler, kaleler ve bu yerlerde yaşayan topluluklar da kapsamlı biçimde ele alınmaktadır.[170]

XV. yüzyılda Batılı haritacıların etkisinin gözlemlendiği dönemde, Akdeniz ve Batı Avrupa limanlarını gösteren portolan haritalar üzerinden Batı'dan bilgi aktarımı yapılmıştır. Bu süreçte, Tunuslu İbrahim el-Kâtibî ve Mürsiyeli İbrahim el-Mursî gibi isimler öne çıkmaktadır. İbrahim el-Kâtibî'nin 1413 yılı civarında ve el-Mursî'nin 1461 dolaylarında hazırladığı haritalar, Batı'daki kartografik gelişmelerin

[168] Gümüşçü, a.g.e., 2012, s. 391-392.
[169] Ahmet Üstüner, KlasikÇağ Sonrası Osmanlı Coğrafya Çalışmaları, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt: 17, sayı: 33, 2019, s. 41-104; Ak, a.g.e., 1993.
[170] Ak, a.g.e., 2004, s. 163-211.

Osmanlı dünyasına ulaştığını ortaya koymaktadır. Piri Reis'in dünya haritaları ve "Kitab-ı Bahriye" adlı kapsamlı eseri ile Emir Mehmed'in kaleme aldığı "Tarih-i Hind-i Garbi" gibi çalışmalar, Osmanlı'nın Batı bilimsel gelişmelerini yakından izlediğinin açık göstergelerindendir.[171] Pirî Reis, *Kitâb-ı Bahriye* adlı eserini 1521 yılında hem nazım hem de nesir formunda hazırlamıştır. Bu çalışmasında, Portekizli ve İtalyan portolan haritalarından ve dönemin diğer coğrafi kaynaklarından faydalanırken, aynı zamanda Türk denizcilik geleneğinin birikiminden de yararlanmıştır. Denizcilere kılavuzluk etmesi amacıyla hazırlanan bu eser, kıyı kentlerini haritalarla birlikte sunmakta; körfezler, liman noktaları, sığlık alanlar, kaleler ve bu bölgelerdeki halklara ilişkin bilgiler içermektedir. Pirî Reis ayrıca, şekil ve haritalarla desteklediği bu çalışmasının yanı sıra, Kristof Kolomb'un haritalarından da yararlanarak hazırladığı iki dünya haritasıyla Osmanlıları Amerika'nın keşfi hakkında bilgilendirmiştir. XVI. yüzyıl, Osmanlı coğrafyacılığı açısından hem İslam coğrafyacılarının eserlerinin tercümeleriyle sürdürülen birikimin devam ettiği hem de dönemin ihtiyaçlarına yanıt veren yeni içeriklerin ve monografilerin üretildiği verimli bir dönem olmuştur.[172]

XVI. yüzyılda ortaya konan eserlerin büyük kısmı, klasik İslam coğrafyacılarının metinlerinin tercüme edilmesi ve bu eserlerin üzerine "zeyl" ya da "şerh" yazılması biçiminde hazırlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin hızlı fetihlerle sınırlarını genişletmesi, coğrafi bilgi alanını da önemli ölçüde büyütmüştür. Bu gelişmelerin etkisiyle, sadece Batı kaynakları değil, aynı zamanda uzak diyarlar hakkında bilgi veren ve dönemin okuyucuları arasında ilgi gören Arapça ve Farsça "acaip ve garaip" türündeki eserlerin çevirileri de yapılmıştır. Bu dönemde hem Doğu hem Batı kaynaklarını takip eden yazarların yanı sıra, Mehmed Aşıki (Ömer bin Bayezid bin Aşık) gibi isimler de ortaya çıkmış; 1597 yılında Batı kaynaklarını göz ardı ederek tamamen İslam-Şark literatürüne dayalı olarak hazırladığı "Menazirü'l-Avalim" adlı detaylı ve nitelikli eser bu dönemin önemli örneklerinden olmuştur.[173]

XVII. yüzyıl, Osmanlı coğrafyacılığının Kâtib Çelebi, Evliya Çelebi ve Ebubekir b. Behram gibi önemli isimlerin eserleriyle zirveye ulaştığı bir dönem olmuştur. Kâtib

[171] Gümüşçü, a.g.e., 2012b, s. 392.
[172] Ak, a.g.e., 2004, s. 163-211.
[173] Gümüşçü, a.g.e, 2012b, s. 392-393.

Çelebi, henüz 14 yaşındayken babasının yanında Anadolu muhasebesinde katiplik yaparken çeşitli seferlere katılmıştır. Özellikle 1645 yılında gerçekleşen Girit seferi sırasında coğrafyaya olan ilgisi artmış ve bu alanda birçok konuda eserler vermeye başlamıştır. Onun en bilinen eseri "Cihannümâ"dır ve bu eser, Osmanlı coğrafya literatüründeki ilk sistematik çalışma olarak değerlendirilmektedir.[174]

XVII. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden biri olan Evliya Çelebi (1611-1684), dil, edebiyat, tarih, coğrafya, sanat, müzik, ekonomi ve folklor gibi birçok farklı alanda uzmanlaşmış yerli ve yabancı araştırmacıların ilgisini çeken bir figürdür. Sistematik bir coğrafya kitabı olmamakla birlikte, ansiklopedik nitelik taşıyan ve çeşitli konularda bilgi veren "*Seyahatname*" adlı eseri büyük önem taşımaktadır. On ciltlik bu eserinde, seyahat ettiği ya da bazen görmediği yerlerin tarihçesi, coğrafyası, idari yapısı, ekonomik durumu, insanları ve gelenekleri hakkında oldukça kapsamlı ve bazen abartılı bilgiler sunmaktadır. Bir diğer dikkate değer isim ise Ebubekir b. Behram ed-Dimeşkî (ö. 1691)dir. Kendisinin çeşitli eserleri olmakla birlikte, özellikle "Atlas Mayor" olarak bilinen on bir ciltlik Latince eserinin çevirmeni olarak tanınır. Bu eser, haritalarla desteklenmiş olup, bazen çeviri sınırlarını aşarak Osmanlı toprakları ve diğer İslam ülkeleri hakkında da ayrıntılı bilgiler içermektedir. Ayrıca, Osmanlı coğrafya literatüründe Arapça kaleme alınan nadir eserlerden biri olan 'Risale fi'l-coğrafya' adlı eserin de yazarıdır.[175]

XVIII. yüzyıl coğrafya çalışmaları genellikle Avrupa eserlerinin Osmanlı Türkçesi çevirilerinin olduğu dönemdir. Mesela Mühtedî Osman bin Abdülmennan, Alman coğrafyacı Bernhard Varenius (1622-1650)'un "*Geographia Generalis in Qua Affectionnes Generalles Telluri Explicantur*" adlı Latince eserini, Almanca çevirisinden "*Tercüme-i Kitâb-ı Coğrafya*" adıyla Osmanlı Türkçesine tercüme etmiştir. Cihannümâ'nın zeyli olarak kabul edilebilecek önemli bir eser de Bartınlı İbrahim Hamdi Efendi tarafından kaleme alınmıştır. "Bartınlı Atlası" adıyla tanınan bu çalışma, 1729-1749 yılları arasında hazırlanmış olup iki ciltten oluşmaktadır. Ne var ki, günümüze yalnızca ikinci cildi tek nüsha halinde ulaşabilmiştir. Eserin ilk cildinin Anadolu ve Asya ülkelerine ayrıldığı belirtilirken, ikinci cilt olan 509

[174] Üstüner, a.g.e., 2019, s. 41-104.
[175] Ak, a.g.e., 2004, s. 163-211.

sayfalık bölüm Afrika, Avrupa ve Amerika kıtalarının coğrafyasını kapsamaktadır. Aynı dönemde dikkat çeken diğer bir eser ise Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın 1756 yılında yazdığı Marifetnâme'dir. Bu ansiklopedik çalışma, coğrafya, kozmografya ve astronomi konularını içermekte olup, içinde yer alan coğrafi bilgiler büyük ölçüde Cihannümâ'dan alınmıştır.[176]

XVIII. yüzyılın önde gelen coğrafyacılarından biri olan İbrahim Müteferrika, "*El-Coğrafi*" lakabıyla tanınmıştır. Osmanlı'da matbaayı kurmadan önce, 1718 yılında harita basımı için izin almış ve Marmara Denizi, Karadeniz ile İran haritaları gibi çeşitli haritaların çevirisini yaparak bastırmıştır. Müteferrika, 1732 yılında kendi matbaasında yayımladığı "*Usulü'l Hikem fi Nizami'l-Ümem*" (Milletlerin Düzeni Hakkındaki Bilgelik Kaideleri) adlı eserinin ikinci bölümünü tamamen coğrafya konusuna ayırarak bu alana verdiği önemi ortaya koymuştur. Onun tanınmasında önemli bir adım, Katip Çelebi'nin "*Cihannüma*" adlı eserine kendi haritalarını ve güncel bilgilerini ekleyerek 3 Temmuz 1732'de yayınlamasıdır.[177] Çalışmalarında başta Mercator, Ortelius ve Hondius'un eserleri olmak üzere, J. B. Homan'ın 1712 tarihli "Neuor Atlas", N. Sanson'un 1689 tarihli "Atlas Nouveau" ve A. Cellarius'un 1708 tarihli "Atlas Coelestis" adlı eserlerinin tercümeleri gibi kaynaklardan yararlanmıştır. Bu yönüyle Müteferrika, Osmanlı coğrafyası ve haritacılığına önemli katkılar sağlamış ve dönemin en güncel coğrafi eserlerini takip eden bir bilim insanı olarak ön plana çıkmıştır.[178]

XIX. yüzyıl, Osmanlı'da coğrafya çalışmaları açısından hem müstakil eserlerin hem de özellikle Fransızcadan yapılan çeviri eserlerin ön planda olduğu bir dönemdir. 1821 yılında kurulan tercüme odasının mütercimleri sayesinde, Osmanlı Türkçesine yüzlerce eser kazandırılmıştır. Özellikle II. Abdülhamid döneminde mütercim olarak görev yapan Ahmet Nermi Efendi'nin yaklaşık iki yüz seyahatname çevirisiyle bu faaliyetler doruğa ulaşmıştır. Bu dönemde harita, topografya, astronomi ve coğrafya alanlarında pek çok tercüme yapılmışsa da, çoğu eser çığır açıcı yenilikler getirmekten ziyade, mevcut bilgilerin aktarılması niteliğindedir. Söz konusu

[176] Üstüner, a.g.e., 2019, s. 41-104.
[177] Orhan Şaik Gökyay, "Cihannümâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul: TDV Yayınları, 1993, 7, s. 541-542.
[178] Gümüşçü, a.g.e., 2012b, s. 392-393.

eserlerin, hem bilimsel hem de toplumsal ihtiyaçlara yanıt vermek üzere tercüme edilip yayımlandığı söylenebilir. Özellikle coğrafya alanında yapılan tercümeler, doğrudan bilimsel katkı sağlamaktan çok Osmanlı'da coğrafya eğitiminin gelişmesine ve coğrafya-kartografya algısının yerleşmesine önemli katkılar sağlamıştır. Avrupa'da Mercator projeksiyonu, Copernicus sistemi gibi modern coğrafyanın temelini oluşturan bilimsel gelişmeler, bu çeviri faaliyetleri aracılığıyla Osmanlı'ya geç de olsa ulaşmış ve zamanla yaygınlık kazanmıştır.[179]

XIX. yüzyılın ilk çeğreğinde, Avrupa'daki entelektüel faaliyetler sonucu oluşan bilgi birikimi; çeşitli akademik kurumların kurulmasına, yüzyılın sonuna doğru bu toplulukların sayısının hızla artmasına, coğrafya bölümlerinin kurulmasına ve coğrafya dergilerinin artmasına zemin hazırlamıştır. Böylelikle coğrafya, uzmanlaşma ve kurumsallaşma sürecine girmiştir.[180] Bu yapı içinde, coğrafyanın bazı çalışma alanlarında yaşanan gelişmeler—örneğin haritacılığın devlet ve ordu denetimine geçmesi—coğrafyanın bazı alt disiplinlerinin bağımsız bilim dalları olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ancak bu tür ayrışmaların yanı sıra, tarihî coğrafya gibi yeni alanlar da disipline eklenmiştir. XIX. yüzyılda Osmanlı, özellikle askeri alanda Batılı devletlerle rekabet edebilmek amacıyla, önceki dönemlerde başlayan çeviri faaliyetlerini Kâtip Çelebi'den itibaren daha sistematik ve yaygın biçimde sürdürmüş, Batı kaynaklarının çevirisine hız vermiştir. Ayrıca, batı tarzında yeni eğitim kurumlarının açılması, öğrencilerin yurt dışına gönderilmesi, yabancı bilim insanlarının Türkiye'ye davet edilmesi ve Robert Koleji gibi yabancı okulların kurulmasına izin verilmesi gibi uygulamalarla Batı'dan bilgi aktarımı desteklenmiştir.[181]

Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. yüzyılda da devam eden Batılılaşma gayretleri, askerî ve eğitim gibi birçok alanda gelişme sağlamaya başlamıştır. Mesela askeri alandaki ıslahatlar ve modern askeri eğitim için Fransa, Almanya ve İngiltere'den yararlanılmaya başlanmış; harita ile coğrafya eğitim düzeni adına Sultan'a sunulan eğitim modeli kabul edilmiş ve yeni ders programlarıyla birlikte yürütülen pratik çalışmalar bu alana yenilik getirmiştir. Askerî okullardaki öğretimde de yabancı

[179] Üstüner, a.g.e., 2019, s. 41-104.
[180] Özgüç, Tümertekin, a.g.e., 2000, s. 129-130.
[181] Osman Gümüşçü ve Abdullah Balcıoğulları, *Coğrafyaya Giriş,* Bilge Yayınevi, 2005, Ankara.

uzmanların gözetiminde başlatılan ders programları ve modern yöntemler olumlu sonuç vermeye başlamıştır. Bu çerçevede bu yabancı uzman ve öğretmenlere başarılarından dolayı ödüller, yüksek rütbeler verilmekte; başarılı öğrenciler de bilgi ve tecrübelerini arttırmak üzere gruplar halinde İngiltere, Fransa ve Avusturya'ya gönderilmekteydiler. Ayrıca Avrupa'da yayımlanan coğrafî eserlerin süratle Türkçeye tercüme edilmesi konusunda büyük çaba gösterilmiş ve bazı yeni telif eserler de yayımlanmaya başlanmıştır. II. Mahmud döneminde, ilk ve ortaöğretim düzeyinde yeni kurulan ya da yeniden düzenlenen sivil ve askerî okullarda coğrafyaya büyük önem verilerek, bu okulların ihtiyaçlarını karşılamak için de yeni coğrafya kitapları yayımlanmıştır. Buna 1856'da Mehmet Enver'in "Coğrafya"; 1871'de Sami Paşazade Abdülhalim'in "Beyan-i-Nakş-i-Cihan"; Hamdi Beyin "Usul-ü-Coğrafya-i-Tabii"; 1872'de Ahmet Cevat Paşa'nın "Malümat-ül-Kâfiye fi Memalik-i Osmaniye" eserleri örnek verilebilir. Yine 1876'da Esat Hüseyin'in "Coğrafya Lügati"; 1884'de Hasan Fehmi'nin "Coğrafya-i Ticari"; 1887'de Binbaşı Hüseyin'in "Memaliki Osmaniye Ziraat Coğrafyası"; 1890'de Hasan Fehmi'nin "Coğrafya-i Sınaî ve Ticari"si de örnektir. Bu eserler, coğrafya bilgisinde ve öğretiminde yeni sahaların ve ufukların açılmasına başarılı bir şekilde önderlik etmeye başlamışlardır.[182]

Osmanlı Devleti döneminde coğrafya alanındaki çalışmalar, ağırlıklı olarak eğitim amacıyla yapılan çeviri faaliyetleriyle yürütülmüştür. II. Mahmut zamanında ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi ve ortaokul ile liselerin açılması, coğrafya ders kitaplarının hazırlanmasını mümkün kılmıştır. Osmanlı' da XIX. yüzyılda Batılılaşma çabalarıyla oluşan gelişmeler, coğrafi düşünmeyi de etkilemiştir. Londra Türk elçiliği katibi Mahmut Raif Efendi, İcalet-ül Coğrafya (Coğrafya El Kitabı) adıyla Fransızca bir eser hazırlamıştır. Günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde korunan bu eser, Mahmut Raif Efendi'nin 1804 yılında İstanbul'a dönüşü sonrasında Yakovaki Efendi tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Üsküdar Matbaası'nda yayımlanmıştır. Basım aşamasında "Cedit Atlas Tercümesi" (yeni atlas tercümesi) adıyla kıtaları gösteren 24 harita esere eklenmiştir.[183]

[182] Danyal Bediz, "XIX. Asırda Türkiye'nin Coğrafya Sahasındaki Büyük Hamlesi ve Milletlerarası Bir Yarışmada Türk Başarısının 90. Yıl Dönümü", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Coğrafya Araştırma Dergisi,* sayı: 1, 1966, s. 20-21.
[183] Sekin, a.g.e., 1999, s. 147-153.

XIX. yüzyıl, coğrafya alanında Doğu'nun geleneksel anlayışı ile Batı etkisinin birleşerek yenilikçi eserlerin tercüme ve telif yoluyla ortaya konduğu bir dönem olmuştur. Bu yüzyılda kaleme alınan Coğrafya-yı Umûmî, Muhtasar Coğrafya, Coğrafya Risâlesi ve Yeni Usûl Coğrafya gibi eserlerin, genellikle coğrafi açıdan devrim niteliğinde olmadığı gözlemlenmiştir. Ayrıca "atlas" teriminin anlamında da bir daralma yaşanmış; bu kelime artık tarih ve coğrafyayı içeren kapsamlı eserlerden çok, sadece haritaların toplandığı koleksiyonlar veya kitap içindeki harita bölümleri için kullanılmaya başlanmıştır.[184] Bu çerçevede Osmanlı Devleti, coğrafya ve haritacılık alanındaki çalışmalarını uluslararası platformlarda tanıtmayı amaçlamış ve XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Paris, Londra, Viyana ve Şikago gibi önemli şehirlerde düzenlenen sekiz sergiye katılmıştır. Bu etkinliklerde el sanatlarından askeri ve sanayi ürünlerine, coğrafya kitaplarından plan ve haritalara kadar çeşitli eserler tanıtılmıştır. Özellikle 1875 Paris Kongresi, Fransa, Amerika ve Almanya gibi coğrafya alanında gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında Osmanlı'nın ulaştığı düzeyin anlaşılması açısından önem taşımaktadır.[185]

Buraya kadar verilen bilgiler ışığında görüldüğü üzere, Batı coğrafya biliminin gelişmelerini geriden de olsa takip etmeye çalışan Türk coğrafyası, esasen modernleşme bağlamında Katip Çelebi ile yeni bir döneme girmiştir denilebilir. Modern Türk coğrafyasına hazırlık şeklinde de isimlendirilen dönem, Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma*'yı yazarak (1645-50) açtığı yolda, Orta Çağ İslam coğrafyası eserlerinin güncel ihtiyacı karşılamadığının anlaşılması üzerine, Batı coğrafya eserlerinin çevirileriyle başlayıp 1915'te Darülfünun'da coğrafya bölümünün açılmasına kadar devam eden zaman dilimini kapsamaktadır.[186] 1915 yılı, Türk coğrafyasının gelişim sürecinde olumlu bir dönüm noktası olarak görülmeli; modern coğrafya biliminin Türkiye'de kurulmasına yönelik önemli ve ilerici bir adımın başlangıcını işaret etmektedir. Ancak 1915'te başlayan ve Cumhuriyet döneminde devam eden gelişmelerin bize kazandırdıklarını daha iyi değerlendirmek ve

[184] Üstüner, a.g.e., 2019, s. 41-104.
[185] Bediz, a.g.e., 1966, s. 20-21.
[186] Gümüşçü, a.g.e., 2012b, s. 392-393.

karşılaştırma yapabilmek adına 1915 öncesi dönemde Türk coğrafyasının durumunu da iyi bilmek gerekir.[187]

1915 yılı öncesi ve sonrasında ülkemizin siyasal ve sosyal bazı olayların etkisiyle gelişmelere kapalı kalması, ezberci ve tekrarcı eğitim anlayışının yaygın olması nedeniyle ilerlemesinin yavaşlamasına yol açmıştır.[188] Buna karşılık, özellikle askeri düşüncelerle çeşitli seviyelerdeki okullarda coğrafya öğretimine geniş ders saatlerinin ayrılması, bu maksatla getirtilen yabancı öğretmenler içerisinde coğrafyacıların olması, 1875'te Paris ve 1895'te Londra'da düzenlenen milletlerarası coğrafya kongrelerine iştirak edilmesi ve birçoğu asker olan kişiler tarafından coğrafya eserlerin yayınlanması gibi olumlu gelişmeleri de unutmamak gerekir. Bu bağlamda Binbaşı Ahmed Cevad'ın "*Malumat Al-Kafiye Fi Mamlik Al-Osmaniya (1872)*", Binbaşı Hüseyin'in "*Memalik'i Osmaniyye Ziraat Coğrafyası (1877)*", Ö. Suphi'nin "*Coğrafya-i hikemi (1896)*" gibi eserler belirtilebilir. O halde, Türk coğrafyası 1915 öncesi dönemde kavram ve metod bakımından milletlerarası ölçüye ulaşmamış, geri kalmış; hatta Almanya ve Fransa gibi ülkelerle karşılaştırıldığında ise yaklaşık iki asırlık gecikmeyi yansıtan bir durum tüm açıklığıyla ortaya çıkmış durumdadır. Oysaki, incelediğimiz dönemde modern coğrafyanın esasları, Avrupa'nın ileri ülkelerinde klasik ve post klasik devreler olarak nitelenen yılların büyük ustaları (Humboldt ve Ritter gibi) önderliğinde çoktan kurulmuş; konusu, metodu ve gayeleri belirlenmiş; hatta Osmanlı toprakları üzerinde Banse, Ramsey, Frech, Hoerness, Philippson, Grund ve Cvijic gibi tanınmış coğrafyacılar da modern coğrafya esaslarına göre araştırma yapmaya başlamışlardır. Ayrıca coğrafya biliminin öncülerinden Ritter'in fikirleri, o dönem içerisinde Türkiye'yi etkilemiş olsaydı, 1915'li yıllara gelindiğinde Türk coğrafyası çok ileri seviyelere ulaşmış olurdu. Diğer taraftan, bu geri kalışın esas sebeplerini: Türkiye'nin Batı bilim alemindeki gelişmelerine o dönemin siyasal ve sosyal politikaları nedeniyle kapalı kalmış olmasında, o dönemin sonlarına doğru ise esas kaynaklardan değil, ikinci hatta

[187] Erinç, a.g.e., 1973, s. 5-6.
[188] Koçman, a.g.e., 1999, s. 1-14.

üçüncü derecedeki kaynaklardan faydalanma tercihinin yapılmış olmasında aranmalıdır.[189]

Kısaca Türkiye'de Batı'dan yapılan bilgi aktarımında tercümelerin büyük çoğunluğunun padişah, sadrazam ya da üst düzey yöneticilerin talebi doğrultusunda yapılması; Varenius dışında Batı coğrafya tarihine dair önemli eserlerin çevrilmemesi ve modern coğrafyanın kurucuları sayılan bilim insanlarının eserlerine yer verilmemesi, modern coğrafyanın ülkemize geç girmesine ve gelişiminin geride kalmasına önemli ölçüde neden olmuştur. XVI. yüzyıldan sonra Osmanlıların Avrupa'daki hızlı teknolojik ve özellikle askeri ilerlemelerden etkilenmesi, yeni bilim ve teknolojileri öğretmek üzere modern eğitim kurumları kurulması gerekliliğini doğurmuştur. Bu bağlamda Darülfünun, en dikkat çeken örneklerden biridir. İlk olarak 1846'da kurulması planlanan, çeşitli engeller nedeniyle faaliyeti kesintiye uğrayan Darülfünun, 1900'de yeniden açılmış ve II. Meşrutiyet sonrasında ismi "Darülfünun-ı Osmanî" olarak değiştirilmiş; 1912'de ise dört fakülteli kapsamlı bir eğitim kurumu halini almıştır. Bu fakültelerden biri olan Edebiyat Fakültesi bünyesinde, 1915'te "Coğrafya Darülmesaisi" adı altında coğrafya bölümü kurulmuştur. Böylece Türkiye'de coğrafyanın kurumsal bir bilim dalı olarak tanınması, İstanbul'daki bu bölümün açılmasıyla gerçekleşmiş ve kurum 1933 reformuna kadar eğitim vermeye devam etmiştir. Bu gelişme sayesinde Türk coğrafyası, kendisinden sonraki nesilleri yetiştirme imkanı bulmuş ve alanına, zaman ayıran bilim insanları sayesinde önceki dönemlere kıyasla çok daha hızlı bir ilerleme süreci yaşamıştır.[190]

2.5. Cumhuriyet Döneminde Coğrafya

Cumhuriyet dönemi, Türkiye'de sosyal, ekonomik, bilimsel ve teknik alanlarda önemli bir sıçrama yılı olmuştur. Bu dönemde ülke, uzun yıllar süren durağanlıktan çıkarak bilimsel alanda büyük gelişmeler kaydetmiş ve uluslararası arenada rekabet

[189] Erinç, a.g.e., 1973, s.7-8.
[190] Gümüşçü, a.g.e., 2012b, s. 392-393.

edebilecek seviyeye ulaşmak için güçlü adımlar atmıştır. Bu nedenle, ulusu aydınlığa kavuşturan Cumhuriyet döneminin bilim dünyasındaki yerimizi belirleyen başarılarını ve bu başarıların temelinde yatan unsurları göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca Cumhuriyet'in ilanıyla diğer bilim dallarında olduğu gibi coğrafyada da modernleşme hareketleri hız kazanmış; akademik bir disiplin olarak gelişme süreci görece yeni sayılan çağdaş coğrafya, batı ülkelerinde gözlemlenen eğilimlere paralel olarak ülkemizde de ilk adımlarını atmıştır.[191]

Aynı hususa değinen Darkot, 1951 yılında kaleme aldığı yazıda şu noktalara temas etmiştir: Geçmişi çok eskilere dayanan coğrafya bilimini, ülkemize girişi açısından ele aldığımızda, bilindiği üzere yakın geçmişte memleketimize ait coğrafya algılayışı belirsiz ve temel bir özellik taşımaktaydı. Bu nedenle coğrafyanın bağımsız bir meslek sayılması için uzun zamana ihtiyaç duyulmuştur. Hatta, mesleğimiz bugün dahi eski geleneklerin bir uzantısı olarak, oldukça çeşitli ve bazen coğrafya ile doğrudan ilgisi olmayan kaynaklardan beslenmektedir. Yakın geçmişe bakıldığında, ülkemiz adına yarım asır önce kaleme alınan coğrafya eserlerinde coğrafyacılardan çok amatörlerin bu alanda faaliyet gösterdiği fark edilmektedir. Örneğin, günümüz Türkçesiyle "*Osmanlı memleketlerinin mufassal coğrafyası*" adlı eserin, askeri okulda matematik öğretmeni olarak görev yapan bir binbaşı tarafından; "*Osmanlı memleketlerinin ziraat coğrafyası*" diye Türkçeleştirilen bir eseri başka bir binbaşının yazılmış olması gibi. Ayrıca önceki dönemlerde yazılan coğrafya kitaplarının isimlerinin farklı gelme nedeni, o dönemlerde coğrafi tabirlerin yerleşmemesinden dolayı, herkesin kendisine uygun gelen ismi kullanmış olmasıdır. Buna ekonomik-iktisadi coğrafyaya o zaman "*coğrafya-yı umrani*" denilmiş; bir fiziki coğrafya kitabı "*coğrafya-yı hikemi*" diye tercüme etmiş; 1919'da "Anadolu coğrafyasının üstüne "*istatistiki, iktisadi ve askeri coğrafya*" yazılmış; "Umumi coğrafya" adı o zaman Avrupa'dan Okyanusya'ya kadar bütün yeryüzünü inceleyen kitaplara verilmiş olması örnektir. Sonuçta şimdiki manasında Türkiye coğrafyası, daha dün denebilecek kadar yakın bir zamana ait çalışmaların eseridir.[192]

[191] Koçman, a.g.e., 1999, s. 1-14.
[192] Darkot, a.g.e., 1951, s. 59-62.

Türkiye'de modern anlamda coğrafya bilimi ile ilgili gelişmeler 1870'lerde eğitime başlayan Darülfünun adıyla bilinen eğitim kurumunda, 1915'te coğrafya bölümünün açılmasıyla hızlanmıştır. Bu bağlamda 1915 ve sonrasını kapsayan dönem, Türkiye'de coğrafyanın modernleşme yolundaki ilk adımları attığı, kuruluş ve kurumsallaşmanın ağır bastığı dönemdir. Coğrafya bilimiyle ilgili kurumların ortaya çıkışı, değişimi ya da dönüşümü ile de doğrudan ilişkili olan bu dönemde, daha önce başlayan yenileşme/batılılaşma çabalarının da devam ettiği söylenebilir.[193] Cumhuriyet'in kuruluşunu da kapsayan bu dönemin önemli gelişmelerinden biri, İstanbul Darülfünun'unda yapılan yeniden düzenleme çalışmaları sonucunda tıp, hukuk, fen ve edebiyat fakültelerinden oluşan dört temel bilim kurumunun oluşturulmasıdır. Bu fakültelerden Edebiyat Fakültesi'nde edebiyat, felsefe, tarih ve coğrafya olmak üzere dört farklı bölüm kurulmuştur. Coğrafya Bölümü (Coğrafya Darülmesaisi) ise 1915 yılında Almanya'dan davet edilen coğrafyacı E. Obst'un katkılarıyla hayata geçirilmiştir. Obst'un başkanlığındaki bölümde, Fransa'da eğitim almış ve ülkeye dönmüş olan Faik Sabri Duran, Ali Macit Arda, Selim Mansur ile Viyana'da doktora yapan Hamit Sadi Selen, ilk öğretim kadrosunu oluşturmuştur. 1924'te ise Lozan'da fiziki ve doğal bilimler alanında eğitim görmüş İbrahim Hakkı Akyol'un katılımıyla, fiziki coğrafya ağırlıklı, jeoloji ve jeofiziğin de etkili olduğu bir dönem başlamıştır. Bu dönemde Darülfünun Coğrafya Bölümü'nde "Coğrafya-i Tabii, İslam ve Türk Coğrafyası, Beşeri Coğrafya, Coğrafya Usul ve Tatbikatı, Mevzii Coğrafya ve İstatistik" gibi dersler verilmiş; bölüm zengin bir kütüphane ve dönemin periyodik yayınlarıyla donatılarak araştırmaya ağırlık verilmiştir. 1935 yılına kadar bu bölüm, Türkiye'de coğrafya araştırma ve öğretimi alanında tek yetkili kurum olarak hizmet vermiştir.[194]

1920' de E. Obst'un İstanbul Darülfünun Coğrafya bölümünden ayrılışının ardından, bölüm hocaları çalışmalarına devam etmiş ve bu kadroyla Cumhuriyet dönemine girilmiştir.[195] Bölümde, Alman ekolünün temsilcisi olan İbrahim Hakkı Akyol, fiziki coğrafya alanında birçok çalışmalar yapmış, önemli eserler vermiştir. O dönemde ülkemizde saha araştırmaları yapabilecek konumda yetişmiş Türk coğrafyacılarının

[193] Gümüşçü, Karakaş/Özür, a.g.e., 2016, s.105-148.
[194] Tümertekin, a.g.e., 2001, s. 194-196; Koçman, a.g.e., 1999, s.1-14; Gümüşçü, a.g.e., 2012a, s. 67.
[195] Koçman, a.g.e., 1999, s. 1-14.

bulunmaması, yurt dışından özelikle kültürel çerçevede ilişkimizin olduğu Fransa'dan bilim insanlarının davet edilmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Fransa'dan Th. Lefebvre gelerek, 1925-1928 yılları arasında; Dijon Üniversitesi'den de Prof. Dr. Ernest Chaput ise, 1926-1937 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nde çalışmışlardır.[196]

1915-1933 yılları arasında Türk coğrafyası, modern coğrafyanın temel taşları olarak kabul edilen dönemde, Batılı ülkelerin bilimsel ve araştırmaya dayalı yaklaşımlarından etkilenmiştir. Bu süreçte Chaput, jeomorfoloji alanında saha çalışmaları yaparak önemli katkılar sağlamış; Th. Lefebvre ise beşeri ve ekonomik coğrafya alanlarında çalışmalar yaparak Türk coğrafyacılarının yetişmesine destek olmuştur. İbrahim Hakkı Akyol fiziki coğrafya ve jeoloji alanında, Hamit Sadi Selen (1892-1968) ve Ali Macit Arda (1887-1967) ise beşeri coğrafya alanında aktif rol oynamışlardır. 1933 yılına gelindiğinde, fiziki ve beşeri coğrafya arasındaki dengenin sağlanması için yeni bir yapılandırma ihtiyacı ortaya çıkmış ve bu çerçevede İstanbul Darülfünun'unun üniversiteye dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. Reform öncesinde, Fransa'ya öğrenim amacıyla gönderilen Besim Darkot, Ali Tanoğlu, Ahmet Ardel ve Cemal Arif Alagöz, yurda dönerek İstanbul Darülfünun'unda görev almaya başlamışlardır.[197] Bahsedilen isimler, ülkemizde modern manada coğrafyanın kurulmasında, coğrafyanın bilimsel kimliğine kavuşmasında önemli hizmetler yapmışlardır.

1 Temmuz 1933'te, fiziki ve beşeri coğrafya alanları arasında dengeyi kurmayı amaçlayan yeni bir organizasyon hayata geçirilmiş ve bu değişimle beraber coğrafyada yepyeni bir dönem başlamıştır. Söz konusu tarihte gerçekleşen üniversite reformuyla İstanbul Darülfünun'u, İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür.[198] Reformdan önce Faik Sabri Duran üniversiteden ayrılınca yerine Ali Macit Arda getirilmiş; Hamit Sadi Selen ise Türkiye Coğrafyası derslerini vermek üzere üniversiteden ayrılarak Ankara Mülkiye Mektebi'ne (şimdiki Siyasal Bilgiler

[196] Özçağlar, a.g.e.. 2009, s. 278-285.
[197] Koçman, a.g.e., 1999, s. 1-14.
[198] Tümertekin, a.g.e., 2001, ss. 194-196; Erinç, a.g.e., 1973, s. 17-19.

Fakültesi) geçmiştir. Ayrılan hocaların ardından, Reform öncesinde devlet tarafından eğitim amacıyla Fransa'ya gönderilen Besim Darkot, Ali Tanoğlu, Ahmet Ardel ve Cemal Arif Alagöz, yurda döndükten sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü başkanı İ. Hakkı Akyol ile birlikte Türkiye'de modern coğrafya biliminin temellerini atarak, yeni perspektifler ve yaklaşımlar geliştirmişlerdir.[199]

1933'teki reformların ardından, 1935 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesinde Coğrafya Bölümü kurulmuş ve bu bölüm, 1936 itibarıyla çağdaş anlamda eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Kurucu kadroda Almanya'dan davet edilen Herbert Louis müdür olarak görev alırken; İstanbul Üniversitesi'nden Cemal Arif Alagöz, Danyal Bediz, Reşat İzbırak ve Niyazi Çıtakoğlu öğretim üyesi olarak bölüme dahil olmuşlardır. Eğitim, fiziki coğrafya ile jeoloji, beşerî ve ekonomik coğrafya ile ülkeler coğrafyası olmak üzere üç ayrı kürsü üzerinden yürütülmüştür.[200] Prof. Dr. H. Louis, fiziki coğrafya (özellikle jeomorfoloji) alanında uzman olmasına rağmen beşeri coğrafya ve bölgesel coğrafyaya da büyük ilgi göstermiştir. Türkiye'de bulunduğu süre (1936-1943) zarfında saha çalışmalarına büyük önem vermiş, coğrafyanın masa başında değil sahada öğrenilmesi gerektiğini vurgulamış; kendinden sonra bölümü emanet edeceği hocaların eğitimiyle de ilgilenmiştir. Bu hocalardan Cemal Arif Alagöz, bölgesel coğrafya (Fransız ekolü); Niyazi Çıtakoğlu, jeomorfoloji (Alman ekolü); Danyal Bediz ise beşeri-ekonomik coğrafya (Alman ekolü) alanlarında uzmanlaşmışlarıdır. Bu hocalardan Niyazi Çıtakoğlu'nun ayrılmasından sonra Almanya'da öğrenim görmüş jeomorfoloji, hidrografya ve bitki coğrafyası konularında da uzmanlaşan Reşat İzbırak, fiziki coğrafya kürsüsünün başına getirilmiştir. Yine aynı dönem içerisinde Ferruh Ali Sanır, Cevat Rüştü Gürsoy kartografya ve bölgesel coğrafya; Talip Yücel, Türkiye coğrafyası ve bölgesel coğrafya uzmanı olarak kadroda yer almışlardır. H. Louis'in ayrılmasının ardından İskoçyalı jeoloj Mc. Callien, fiziki coğrafya kürsüsünde (1944-1950) yılları arasında çalışmıştır. Aynı dönem kürsüye Oğuz Erol da katılmış ve 1933 ve sonrası dönem, modern anlamda coğrafyanın kavramlarının, araştırma amaçlarının, yöntemlerinin ve terminolojisinin geliştirildiği;

[199] Tümertekin, a.g.e., 2001, s. 194-196.
[200] Koçman, 1999, s. 1-14.

coğrafi çalışmalara, okul coğrafyasına ve modern coğrafya bilimine yön verilmesinde önemli rol oynayan Birinci Türk Coğrafya Kongresi toplantılarının yapıldığı dönemdir. Aynı zamanda bu dönem, Türk Coğrafya Kurumu'nun kurulduğu; Türk coğrafyacıların milletlerarası kongrelerde bildiri sundukları ve bilimsel çalışmalarla kendilerini gösterdikleri bir dönemdir. Bu süreçte B. Darkot, A. Tanoğlu, A. Ardel, İ. H. Akyol, C. A. Alagöz, Faik S. Duran, Hamit S. Selen gibi coğrafyacılar, Türkiye'de modern coğrafi görüşe göre yetişen ilk profesyonel coğrafyacılar olarak ön plana çıkmışlardır.[201]

Bilindiği üzere 1933 ile 1941 yılları arasındaki dönem, Türkiye'de coğrafya disiplininin kurumsallaşmaya başladığı ve örgütlendiği bir geçiş süreci olarak değerlendirilmektedir. Bu süreç, 21 Haziran 1941 tarihinde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde gerçekleştirilen Birinci Türk Coğrafya Kongresi ile somut bir yapıya kavuşmuştur. Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in başkanlığında 6–21 Haziran tarihleri arasında düzenlenen bu kongre, Türkiye'de coğrafya eğitimi açısından dönüm noktası niteliği taşır. Yücel, kongrede yaptığı konuşmada modern coğrafyanın bilimsel esaslara dayalı olarak ele alınması, tüm eğitim basamaklarında coğrafya öğretiminin gerçekçi ve amaca yönelik şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu hedeflere ulaşmak amacıyla, kongrede Türk coğrafyacılarının ortak çalışmasını sağlayacak bir kurumun kurulması gündeme gelmiş ve bu kurumun "Türk Coğrafya Kurumu" adıyla hayata geçirilmesi kararlaştırılmıştır.[202]

Türk Coğrafya Kongresi, Türkiye'de coğrafyanın bilimsel anlamda değer kazanmasında ve teşkilatlanmasında büyük rol oynamıştır. Kongrede aktif rol oynayarak, coğrafi bölgelerin sınırlarının belirlenmesindeki en etkili isimlerden biri Darkot'tur. Kongrede alınan kararlar neticesinde: ilk ve orta öğretimde okutulan coğrafya ders programları yeniden düzenlenmiş, müfredat programlarına alınması gereken kitaplar belirlenip içerikleri tespit edilmiş, coğrafi terimlerin

[201] Erinç, a.g.e., 1973, s. 17-20.
[202] Koçman, a.g.e., 1999, s. 1-14.

oluşturulabilmesi adına komisyonlar kurulmuş, Türkiye'nin coğrafi bölgeleri/bölümleri adına raporlar hazırlanmış, Türk Coğrafya Kurumu'nun kurulma çalışmalarının başlatılması kararlaştırılmıştır. Kongreden yaklaşık dokuz ay sonra 12 Mart 1942'de Türk Coğrafya Kurumu kurulmuştur. Bu kurum, coğrafyacıları bir araya getirerek yurdun özelliklerini çeşitli yönlerden araştırma, yurt gezi-gözlemleriyle gelişmeleri öğretmenlere aktarma, yapılan çalışmaları dergi ve kitap çıkararak yayımlama amaçlarını benimsemiştir. Bu çalışmalar neticesinde 1943 yılında Türk Coğrafya Dergisi çıkartılmaya başlanmış ve bu 1975 yılına kadar devam etmiştir. Dergi gerek devlet desteğinin kesilmesi gerek üyelerinin duyarsızlığı neticesinde çalışmaları durdurmuş; 1992 yılında tekrar faaliyete başlamıştır.[203]

1941-1981 arası dönem, "*Türk coğrafyasının yükseliş*" dönemi olarak nitelendirilmektedir.[204] 1941 yılı itibariyle, İstanbul ve Ankara'da açılan coğrafya bölümlerinde çalışan öğretim üyeleri, çağdaş ilke ve metodlara uygun nitelikte eğitimin verildiği, araştırmaların yapıldığı yoğun bir döneme girmişler; ayrıca coğrafya öğretiminde "sertifika ve kürsü" esasına dayalı bir sistem benimsemişlerdir. Bu sistem kapsamında; fiziki coğrafya, bölgesel (mevziî) coğrafya, genel (umumî) coğrafya ile beşerî ve ekonomik coğrafya gibi alanlara yönelik ayrı kürsüler ve bunlara bağlı sertifika programları oluşturulmuştur. 1941–1981 yılları arasında, Türk Coğrafya Kurumu'nun resmî yayını olan *Türk Coğrafya Dergisi* dışında, ilgili üniversitelerde görevli akademisyenler tarafından hazırlanan doktora ve doçentlik tezleri de yayımlanmıştır. Dönemin sonlarına doğru, coğrafya eğitiminin yaygınlaşması amacıyla yeni akademik birimler oluşturulmuş; 1974 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde, 1979 yılında ise İzmir Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi çatısı altında coğrafya kürsüleri kurulmuştur.[205]

Cumhuriyet dönemine ait yayınlar (kitap, makale, dergi) incelendiğinde, özellikle 1915–1940 arası dönemde hem nicelik hem de nitelik açısından önceki dönemlere

[203] Özçağlar, a.g.e., 2009, s. 280-285.
[204] Erinç, 1973, s. 17-20.
[205] Koçman a.g.e., 1999, s. 1-14.

kıyasla kayda değer bir artış yaşandığı görülmektedir. Bu süreçte yayımlanan eserlerin çoğu, Türkiye'de ilk kez ele alınan konulara odaklanmış ve modern bilimsel yöntemlere dayalı olarak kaleme alınmıştır. Bu dönemde yalnızca yeni konular işlenmekle kalmamış; aynı zamanda daha önce yayımlanmış bazı eserlerin ikinci ve üçüncü baskıları yapılmış, kimi eserler ise farklı başlıklarla yeniden basılmıştır. Böylelikle, söz konusu çalışmalar, Türkiye'de coğrafya eğitiminin ve akademik coğrafya araştırmalarının yöntemsel çerçevesini belirlemiş; gelecek kuşak coğrafyacılar için bir yön çizmiştir. Özellikle Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nin ardından üretilen bilimsel çalışmalar, sonraki dönemlerde önemli bir kırılma noktası oluşturarak alana yeni bir yön vermiştir. 1915–1960 yılları arasında, yurtdışında eğitim görüp yurda dönen Türk bilim insanları ile yabancı akademisyenler tarafından hazırlanan eserler de Türkiye'de bilimsel coğrafyanın ilk sistemli ürünleri arasında yer almaktadır.[206]

Cumhuriyet döneminde basılan kitapların ardından coğrafya dergilerine baktığımızda: Birinci Coğrafya Kongresi'nde alınan "*Türk Coğrafya Kurumunun kurulması*" kararı ve hemen ardından 1942 yılında bu kurumun yayın organı olarak "*Türk Coğrafya Dergisi*" çıkmaya başlamıştır. Türk Coğrafya Dergisi'ne ek olarak ikinci bir coğrafya dergisi, 1951 yılında İstanbul coğrafya bölümünde çıkmaya başlamış; 1954 yılında ise bu bölümün farklı dillerde (İngilizce, Fransızca ve Almanca) coğrafya dergisi olan Rewiew yayına başlamıştır. Ankara D.T.C. fakültesi 1935 yılında kurulmuş ama bu bölümün dergisinin çıkması uzun zaman sonra 1966 yılında yayına başlamıştır. İstanbul Üniversitesi coğrafya bölümünün 1954'te yayına başlayan Rewiew dergisi, yabancı dillerde yazıldığı için, coğrafyacıların, o dönemde dünya ile barışık olduklarını, dünyayı takip ettiklerini göstermesi yönüyle önemlidir. Dergilerden sonra yurt dışındaki yayınlara bakılırsa: SCI, SSCI VE AHCI kapsamındaki dergilerdeki ilk yayının 1949 yılında yapıldığına bakılırsa, Türk coğrafyasının dünya coğrafya camiasında az da olsa biz de varız demesi yönüyle önemlidir. Ayrıca dünya coğrafya tarihi ve Türk coğrafya tarihi süreci ile ilgili eserler karşılaştırıldığında aralarındaki fark: dünya coğrafyasında yapılan tasnif, basılan eserlerin çokluğuna ve içeriğine bağlı olarak "*niteliksel*"; Türk coğrafya eserleri hem

[206] Gümüşçü, a.g.e., 2012a, s. 140-160.

sayı hem içerik yönünden yeterince olgunlaşmadığından yapılan tasnifler "*tarihsel*"dir.[207]

Gümüşçü, (2012)'de Türk coğrafyasının tarihsel gelişimini dönemlere ayırarak değerlendirmiştir. Buna göre, Klasik Osmanlı coğrafyasını temsil eden ve Katip Çelebi'ye kadar uzanan süreç birinci dönem olarak tanımlanırken; Katip Çelebi ile başlayıp 1915 yılına kadar süren, Batılılaşma ve modernleşme çabalarının belirginleştiği dönem ise ikinci evreyi oluşturmaktadır. Bu iki ana dönemin ötesinde, S. Erinç tarafından geliştirilen ve A. Koçman ile İ. Kayan tarafından sistematik hale getirilen beş dönemlik tasnif dikkate alındığında, Türk coğrafya biliminin evrimsel süreci beş ayrı dönem çerçevesinde bütüncül olarak incelenebilmektedir. Bu dönemler şunlardır:

1. Klasik Osmanlı/Türk Coğrafyası dönemi: Başlangıcından Katip Çelebi'ye kadar süren dönemdir. Osmanlı öncesinden bugüne ulaşan eser az olduğundan bu dönemle ilgili fikir yürütmek zordur.

2. Batılılaşma/Modernleşme yolunda Türk coğrafyası dönemi: Katip Çelebi ile başlayan dönem 1915 yılında İstanbul Darülfünunu'nda coğrafya bölümünün kurulup Darülhilafeti'l Aliyye Medresesi'nde coğrafya derslerinin okutulmaya başlanması ile sona ermiştir.

3.Modern Türk coğrafyasının kuruluşu ve örgütlenme dönemi: 1915-1941 arasındaki (Cumhuriyet'in kuruluşunu da kapsayan) bu dönem, İstanbul Darülfünunun'da Coğrafya Mesaisi'nin açılması ile başlayıp Birinci Türk Coğrafya Kongresi ile tamamlanmıştır. Bu dönemde Cumhuriyet ilan edilmiş; üniversite reformu gerçekleşmiş ve İstanbul Darülfünunun'u reform ile İstanbul Üniversitesi'ne dönüşmüş; Birinci Türk Coğrafya Kongresi gerçekleşmiştir.

4. Türk coğrafyasının yükseliş dönemi: Türk coğrafyasının gelişiminde üçüncü dönem olarak kabul edilen süreç, 1941 yılında düzenlenen Birinci Türk Coğrafya Kongresi ile başlamış ve 1981 yılında yürürlüğe giren Yükseköğretim Kanunu

[207] Gümüşçü, a.g.e., 2012a, s. 140-160.

(YÖK) ile üniversitelerin yeniden yapılandırılmasına kadar devam etmiştir. Bu dönemde üniversitelerde coğrafya bölümlerinin sayısı artmış; coğrafya eğitimi ve araştırmaları, Türk Coğrafya Kurumu ile iş birliği içerisinde daha kurumsal ve sistematik bir yapı kazanmıştır.

5. Türk coğrafyasının yaygınlaşması ve yeni arayışlar dönemi: 1981 yılında YÖK'ün kuruluşuyla başlar ve günümüze kadar devam eden dönemdir. YÖK yasasıyla yükseköğretimde yeniden yapılanma olmuş; bu ise, coğrafya öğretimi ve coğrafya öretmeni-coğrafyacı yetiştirme işlerini de etkilemiştir. 1981'de yeni yapıya kavuşan üniversiteler, zamanla artan ve değişen ihtiyaçlar neticesinde 1992'de yeni bir aşama kaydetmiştir. Hem devlet hem de özel üniversite sayıları artmış, üniversitelerde coğrafya bölüm sayıları artmıştır. 1998 değişikliğiyle YÖK, eğitim fakültelerinde düzenlemeye gitmiş ve coğrafya dışında sosyal bilgiler, sınıf öğretmenliği, Türkçe öğretmenliği bölümlerinde de coğrafya dersini okutulması yeni coğrafya bölümlerinin kuruluşunu gerektirmiştir. 2006 yılında da yeni bir düzenleme olmuş, Türkçe bölümlerinde okutulan coğrafyanın hepsi, sınıf öğretmenliğindeki coğrafya dersinin üçte bir kaldırılmıştır.

Özellikle 2000 yılından sonra üniversitelerdeki coğrafya bölümlerinin sayısının artmasıyla birlikte Türkiye'de büyük bir coğrafya camiası oluşmuştur. 2024 resmi verilerine göre, devlet üniversitelerinde 53 coğrafya bölümü, 1 açık öğretim programı (İstanbul Üniversitesi bünyesinde) ve 9 coğrafya eğitimi bölümü bulunmaktadır. Coğrafya bölümlerinde 12.117 öğrenci eğitim görmekte olup, bu bölümlerde 133 profesör, 95 doçent, 144 doktor öğretim üyesi, 113 araştırma görevlisi ve 2 öğretim görevlisi olmak üzere toplam 487 akademik personel görev yapmaktadır. Coğrafya eğitimi bölümlerinde ise toplam 673 öğrenci bulunmakta; bu alanlarda görev yapan akademik personel sayısı 309 olup, bunların 145'i profesör, 58'i doçent, 56'sı doktor öğretim üyesi, 49'u araştırma görevlisi ve 1'i öğretim görevlisidir. Açık öğretim sistemiyle eğitim veren İstanbul Üniversitesi coğrafya bölümünde ise 11.633 öğrenci kayıtlıdır.[208]

[208] Veriler YÖK tarafından erişime açılan YÖK ATLAS sitesinden (www.yokatlas.yok.gov.tr), 7-8 Temmuz 2025 tarihinde alınmıştır.

3. MEHMET BESİM DARKOT

Ord. Prof. Dr. M. Besim Darkot, Türk coğrafya biliminin önde gelen isimlerinden biri olup, modern anlamda coğrafya disiplininin Türkiye'de yerleşmesini sağlayan bilim insanları arasında yer almaktadır. Uzun yıllar akademik yaşamını sürdüren Darkot, yaptığı araştırmalar ve bilimsel çalışmalarıyla Türk coğrafyasının çağdaş bir bilim alanı olarak şekillenmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu bölümde, Darkot'un ailesi, başarılarla dolu eğitim süreci ve meslek hayatı ele alınmakta; aynı zamanda Türk coğrafya bilimine sağladığı çok yönlü katkılar kapsamlı biçimde ortaya konmaktadır.

3.1. Ailesi

Ordinaryüs Prof. Dr. Mehmet Besim Darkot, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlının son dönemine rastlayan evresinde batıdan ilham alınan eğitim siteminin geliştirilmesinde; kendisinin de beyan ettiği üzere Türkiye'de coğrafya biliminin uğraşanlarının sayısının arttırılması ve terim havuzu oluşturulması noktasında; yazdığı yazılar, yaptığı çalışmalar ile coğrafya biliminin Türkiye'de geliştirilmesinde emek vermiş öncülerdendir.

Mehmet Besim 1903[209] yılının şubatında İstanbul Üsküdar'da dünyaya gelmiştir. Ailesi yaşadıkları yerin ileri gelenlerinden olan M. Besim, ailesine üçüncü çocuk olarak katılmıştır. Babası Mehmet Asaf Bey,[210] annesi Tevhide Safiye Hanım'dır.[211]

[209] Geniş bilgi için bkz. Erinç, a.g.e., 1991, s. 1-16; Tuncel, a.g.e., 1991, s. 1-13; Tuncel, a.g.e., 1992, s. 1-14; Yiğit, Tunçel, a.g.e., 2017, s. 49-59.

[210] Tuncel'e (1991; 1992) göre, Mehmet Besim'in babası Mehmet Asaf Bey (1852-1906), Enderunu Humâyun'a talebe olarak alınmış, sonra orada yetişerek Arapça ve Farsça dillerini öğrenen ve Sultan Abdülmecit (1839-1861)'in kitapçı başılığına tayin edilen Ahmet Kemal Efendi (Darkot'un dedesi) ile Nefise Saide hanımın oğullarıdır. Mehmet Asaf Bey babası Ahmet Kemal Efendi gibi, Enderun'a kaydedilmiş, 1885'te Padişah seccadeceliği görevine alınmıştır. 1896 yılı başlarında da ikinci Abdülhamit onu oğullarından Abdülkadir Efendi'nin lalalığı payesine yükseltmiştir.

[211] Tuncel'e (1991; 1992) göre, Mehmet Besim'in annesi Tevhide Safiye Hanım (1872-1952), Osmanlı sarayının müzik topluluğu olan Muzıka-i Hümâyun'da görev yapmış, besteleri ve padişaha ithaf edilmiş marş, şarkı ve gazelleri bulunan Neyzen Raşit Efendi (edebî mahlasıyla Kemterî) ile Huriye Hanım'ın kızıdır.

Hem Türkiye'de hem de yurt dışında eğitim görmüş olan Mehmet Besim, 1932 yılında İstanbul'da o zamanki adıyla Darülfünunda akademisyen olarak çalışma hayatına başlamıştır. 1945'te de önceki dönemlerden öğrencisi olan Mevhibe Hanım ile evlenmiş, bu evlilikten Sırma (1946 doğumlu)[212] isimli kızları dünyaya gelmiştir.

Müşahede kabiliyeti yüksek, ileri görüşlü önemli bir bilim insanı olan M. Besim, hayatının her safhasında araştırma/öğrenme merakı ve çalışkanlığıyla dikkat çekmiştir. Buna, Darkot'un 1929-1930 ders yılında Strasbourg Üniversitesi'nde girdiği bir imtihanın sonucu iyi bir örnek durumundadır. Ünlü Fransız coğrafyacı Prof. Baulig, onun sınavdaki üstün başarısını "*Alsace bölgesi Fransa'ya geçtiğinden bu yana coğrafya sınavlarında elde edilen en dikkate değer başarı*" olarak değerlendirmiş ve bu durumu Türkiye Millî Eğitim Bakanlığı'na resmi olarak iletmiştir.[213] Yine İstanbul Üniversitesi'nde öğrenciyken Fransız Profesör Th. Lefebvre'in[214] derslerini arkadaşlarına kürsüden tercüme (M. Besim) etmesi ve bunun Fransa'daki öğrenim hayatında da devam etmesi; lisede çalışkanlığıyla en gözde öğrencilerden olması da bu bağlamda belirtilmesi gereken örneklerdir.

[212] Sırma Kafalı, M. Besim Darkot'un kızıdır. Sırma Hanım da babası (Besim Darkot) gibi eğitimci olup emekli sanat tarihi öğretmenidir. İstanbul'da ikamet etmektedir. Evli ve iki çocuk annesi olan Sırma Hanım, çalışmalarımızda hem kaynak temini (fotoğraf, kitap, günlük gibi) hem de sözlü bilgi (anılar gibi) aktarımında yardımcı olmuştur. Kendisine, burada tekrar teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

[213] Tuncel, a.g.e., 1992, s. 1-14.

[214] Th. Lefebvre (1889-1943). Fransız uyruklu Th. Lefebvre, 1912 yılında Fransa'daki Lille Üniversitesi'nde tarih ve coğrafya alanında lisans eğitimini tamamlamıştır. Esasen tarihçi kimliğiyle tanınan Lefebvre, 1925-1928 yılları arasında, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın talebi doğrultusunda Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın onayıyla İstanbul Darülfünun Coğrafya Şubesi'nde öğretim üyesi (müderris) olarak görev yapmıştır. 1928 yılında Fransa'ya dönen Lefebvre, 1931 Paris, 1934 Varşova ve 1938 Amsterdam Uluslararası Coğrafya Kongrelerinde bildiriler sunarak etkin bir bilimsel faaliyet yürütmüştür. Yaklaşık üç yıl süren Türkiye görevi boyunca, öğrencileri ve meslektaşları nezdinde oldukça sevilen, çalışkan ve içten kişiliğiyle takdir kazanmıştır (Alagöz'ün değerlendirmesiyle). (Ceylan, 2013). Alagöz'e göre, Lefebvre'nin Türkiye'de bıraktığı başlıca eseri, 1927 yılından beri eğitimimize hizmet eden ve aralarında dört üniversite profesörü de bulunan talebeleridir (Alagöz, 1949). Ord. Prof. Dr. Mehmet Besim Darkot (1903-1990), Lefebvre'nin öğrencisi olmuş, ondan yararlanmış, yakın bilimsel iş birliği yapmış ve bu arada Lefebvre'nin ülkeler coğrafyası konusunda inceleme yapacaklar için hazırladığı bir anketi Türkçeye çevirmiştir (Erinç, 1991). Bir diğeri Ord. Prof. Dr. Ahmet Hulusi Ardel (1902-1978)'dir. 1927'de Edebiyat Fakültesi Coğrafya şubesinden mezun olan Ardel, üniversite öğrenimi sırasında Türk hocaların yanı sıra Lefebvre ve Chaput gibi uluslararası şöhrete sahip yabancı profesörlerden de dersler görmüştür (Erinç, 1980). Keza ünlü coğrafyacılarımızdan Ord. Prof. Dr. Ali Tanoğlu (1904-1978) ile Prof. Dr. Cemal Arif Alagöz (1902-1991) de Lefebvre'nin öğrencileri arasındadır (Ceylan, 2013).

M. Besim'in araştırmacı bir kimliğe sahip oluşu, edebiyata merakı ve çeviriler yapabilmesi, onun kaliteli çalışmalar yazması ile güçlü tasvirler yapmasının kaynağını oluşturmuştur. M. Besim'in çalışmalarında, mektuplarında betimlemeler/tasvirler yapar ve tasvirlerinin çoğunun da coğrafî olmasına dikkat ederdi. Mesela Los Angeles'ten 1973 tarihinde Metin Tuncel'e yazdığı bir mektupta, uçaktan gözlediği coğrafyayı şu satırlarla anlatıyordu:

> "*Nihayet 31 Mayıs günü Londra saatiyle 13.30'da yine Jumbo (747) ile havalandık. Hava bulutlu idi. Hemen bulutların üstüne çıktık. Kuzeylere gidildikçe bulutluluk devam etmekle beraber, üzerinde uçtuğumuz denizi, sonra da karayı (Grönland) görmek fırsatını bulduk: unutulmayacak manzara! Karaya yaklaşırken önce küçük parçalar halinde başlayan buzlar, daha sonra çatlaklı bir örtü halini aldı (bankiz). Grönland'ın doğu kıyısı dağlık, karlı başladı. Sonra uçsuz-bucaksız bir beyaz örtü (inlandsis) altında kayboldu. Baffin arazisinden Kanada'ya (Winnipeg), sonra A.B.D.ye girdik. Bulutları yararak kapalı havada Los Angeles'e indik...*"[215]

Mektuptaki bu satırlar bile coğrafyayı ne derece hayatının bir parçası haline getirdiğinin açık bir örneği niteliğindedir. M. Besim, soyadı kanununun kabul edildiği 1934 yılında soyadını coğrafyadan alarak "*Darkot*"[216] yapmıştır. Orta Asya'dan Himalayalara inen ve Türkçe bir geçit adı olan "*Darkot*"u soyadı olarak kabul etmesi de onun coğrafyayı yaşadığına, coğrafyayla ne kadar özdeşleştiğine başka bir örnektir.

Aktif çalışma hayatını 1973'te emekli olarak bırakan Darkot, araştırma ve gözlemlerine ömrü boyunca devam etmiştir. Mesela emeklilikten bir ay sonra İç Anadolu üzerinden Akdeniz kıyılarına, 1974'te Doğu Karadeniz'e, 1975'te Çanakkale ve 1979'da Antalya-Kaş çevresine bilimsel geziler düzenlemiştir. Yine 71 yaşındayken Sümela Manastırı'na tırmanmış, 76 yaşında Teke Yarımadası

[215] Tuncel, a.g.e., *1991,* s. 1-13.
[216] Bilindiği üzere Türkiye'de soyadı kanunu 2 Temmuz 1934 yılında kabul edilmiştir. O dönem (1934) üniversitede "Orta Asya" derslerine girmekte olan M. Besim hoca, bu derslerden esinlenerek hem Türkçe olan hem de coğrafi bir yer ismi olan *Darkot'u,* soyadı olarak kabul etmiştir.

kıyılarındaki Kapıtaş kumsalının dik falezlerinde öğrenci yardımıya yürümüştür. Darkot, 81 yaşında olmasına rağmen bilimsel faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Nevşehir Valisi ve yakın dostu Dr. Süleyman Oğuz'un daveti üzerine Göreme'de düzenlenen bir etkinlikte "Nevşehir yöresinin coğrafi özellikleri" üzerine bir söyleşi gerçekleştirmiştir. Bu konuşmadan kısa bir süre sonra, Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Arif Çağlar'ın davetiyle Elazığ'a giderek burada üniversite bünyesinde Elazığ'ın coğrafyasına dair bir konferans vermiştir. Kasım 1984'te gerçekleşen bu konferans, Darkot'un uzun ve üretken akademik kariyerindeki son sunum olmuştur. Yaşına rağmen sürdürdüğü bu aktif yaşam tarzı, 16 Ağustos 1986 tarihinde eşi Mevhibe Darkot (Taşçı)'un vefatıyla birlikte önemli ölçüde duraksamış; bu kayıp, onun yaşamında derin bir kırılma noktası olmuştur. [217]

İyi derecede Fransızca, çalışmalarında kullanacak kadar da Almanca bilen Darkot, aynı zamanda çok iyi bir müzik dinleyicisi ve Klasik Batı müziği dinleyicisi/izleyicisi olmuştur. Darkot, yaşamı boyunca Atatürk Kültür Merkezi'nde düzenlenen cumartesi konserlerine düzenli olarak katılmış ve bunları önemli bir mazeret olmadan hiç kaçırmamıştır. Hayatının son dönemlerinde de bu alışkanlığını sürdürmüş; vefatından sadece dokuz gün önce, 24 Mart 1990 tarihinde gerçekleşen konsere katılmıştır. Ancak, 31 Mart 1990 tarihindeki konser için kendisini iyi hissetmediğinden dolayı katılmak istememiştir.[218]

Türkiye'de çağdaş coğrafya biliminin temel taşlarını atan ve bu alanda uluslararası standartlara ulaşılmasında büyük katkılar sağlayan Ord. Prof. Dr. M. Besim Darkot, 1 Nisan 1990 Pazar günü hayatını kaybederek aramızdan ayrılmıştır. Kendisini tanıyan ve eserlerinden etkilenen her kuşak Türk coğrafyacısı, onun bilimsel mirasına derin saygı duymaktadır. Darkot'un anısı, bugün olduğu gibi gelecekte de saygı ve minnetle yaşatılacaktır. Merhumun kabri İstanbul Erenköy'de, Karaca Ahmet aile mezarlığında bulunmaktadır.[219]

[217] Tuncel, a.g.e., 1992, s. 1-14.
[218] Tuncel, a.g.e., 1991, s. 1-13.
[219] Erinç, a.g.e., 1991, s. 7.

3.2. Eğitim Hayatı

İlköğrenimine İstanbul Üsküdar'da başlayan Darkot, burada önce Bulgurlu'daki "mahalle mektebine", sonrada İhsaniye'deki "Mirat-ı Feyz" adlı mektebe devam etmiştir. Darkot'un küçük yaşta hem babasını kaybetmesi ve hem de savaşlar (*Balkan Savaşı yıllarının geçiş dönemi*) nedeniyle aksayan eğitim hayatı, 1914'de ailesinin Kadıköy'e yerleşerek orada bulunan Terakki mektebine (*6 yıllık olan Terakki mektebini 3 yılda okuyarak 1917'de birincilikle mezun olmuştur*) yazdırılmasıyla düzene girmiştir.[220]

Darkot, ortaöğrenimine Kadıköy Sultanisi'nde (lise) başlamıştır. Okulda birçok dersin Fransızca okutulması üzerine Albert Diego Efendi isimli yaşlı bir hocadan Fransızca dersleri almış; böylelikle akademik hayatı süresince kullanacağı ve üstelik Fransız Akademisi üyelerinden Andre Maurois'nin "Un Art De Vivre" adlı eserini "Yaşamak Sanatı"[221] adıyla Türkçeye çevirecek kadar iyi öğrendiği Fransızcasının da temellerini atmıştır. Kadıköy Sultanisi'nde başlayan eğitim hayatı İstanbul Erkek Muallim Mektebiyle (Darülmuallim) devam etmiştir. Okulda zekâsı, prensipleri, çalışkanlığı ve yaşına göre olgunluğu ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Öyle ki okulda Kimya hocası olan Rüştü Bey (Uzel), laboratuvarın anahtarlarını ona (Darkot'a) teslim etmiş,[222] tatbikat hocası İhsan Bey (Sungu)'in de takdir ettiği öğrencilerinden olmuştur. Öğretmen okulundan da 1923 yılında mezun olunca başarılı öğrencilerin görevlendirildiği Tatbikat Okulu'nda hoca olmuş ve 1923-1924 ders yılı başından 1928-1929 ders yılının ilk aylarına kadar görev yapmıştır.[223]

1925'te İstanbul Darülfununu Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'ne kaydolan Darkot, hayatını vakfettiği coğrafya bilimi alanında üniversite düzeyinde öğrenim görmeye başlamıştır. Darkot'un üniversite öğrenim yılları, Darülfünun Coğrafya Bölümü'nde araştırma yapılabilecek yetenekte Türk coğrafyacı yetiştirmeye yönelik

[220] Tuncel, a.g.e., 1991, s. 1-13.
[221] Darkot bu tercümeyi L.C. rumuzunu kullanarak yapmıştır. Kanaat kitabevi tarafından yayınlanan bu eser, ilk önce 1939 yılında basılmış; daha sonra 1943'te ikinci, 1946 yılında da üçüncü baskısını yapmıştır.
[222] İstanbul Muallim Mektebi'nde okurken, ömrünün sonuna kadar en yakın arkadaşı ve dostu olacak olan Prof. Cemal Arif Alagöz ile tanışır.
[223] Tuncel, a.g.e., 1992, s. 1-14.

çabaların başladığı ve bu maksatla yurt dışından yabancı hocaların görevlendirilmesi yoluna gidildiği döneme rastlamaktadır.[224] Öğrenciliği döneminde Ali Macit (Arda), İbrahim Hakkı (Akyol) ve Hamit Sadi (Selen) gibi değerli Türk hocalar ile Fransız profesörlerden Th. Lefebvre ve E. Chaput'un da öğrencisi olmuştur. 1927 Ağustos/Eylül aylarında yurt dışına ilk seyahatine çıkan Darkot, 1928 yılı ilkbaharında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nden coğrafyacı olarak mezun olmuştur.[225]

Darkot 1928 yılında, çağdaş bilim anlayışıyla akademik düzeyde yetişmiş kadro sağlama düşüncesiyle uygulanan bir yüksek eğitim programı çerçevesinde devlet tarafından Fransa'ya gönderilmiş, Strasbourg Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü'nde 1928-1932 yılları arasında yeniden lisans eğitimi görmüştür. Eğitim dönemi içerisinde *üç coğrafya sertifikası* ile *sonçağ tarihi* sertifikası almış ve H. Baulig gibi o dönemin bütün dünyada otorite olarak kabul edilen büyük hocalardan ders almıştır.[226] Yurt dışında bulunduğu son yılını da Cezayir'de araştırma yaparak geçiren Darkot, "*Cezayir Yüksek Ovaları*" konulu teziyle yüksek etüt diploması almış ve 1932 yaz döneminde İstanbul'a dönüş yapmıştır.[227]

3.3. Meslek Hayatı

Akademik anlamda çalışma hayatına 1932 yılında başlayan Darkot, o dönem *Darülfünun* (İstanbul Üniversitesi) denilen üniversiteye müderris muavini vekili olarak atanmıştır. 1933'te hazırladığı "*Kurak Bölgeler Morfolojisi*" konulu doktora çalışmasıyla, doktor unvanını almış ve Tabii Coğrafya müderris muavini olmuştur.[228] Böylece, 41 yıl sürecek üniversite akademisyenlik hayatı başlamıştır. 1933 yılı reformundan sonra Darülfünun'un dönüştürülmesiyle, yeni adı ve yeni şekliyle açılan İstanbul Üniversitesi'nde, Profesör İbrahim Hakkı Akyol ile birlikte Türkiye ve Ülkeler Coğrafyası doçentliğine tayin edilmiştir.[229]

[224] Erinç, a.g.e., 1991, s. 7.
[225] Tuncel, a.g.e., 1991, s. 1-13.
[226] Erinç, a.g.e., 1991, s. 7.
[227] Tuncel, a.g.e., 1992, s. 14.
[228] Tuncel, a.g.e., 1991, s. 1-13.
[229] Erinç, a.g.e., 1991, s. 7.

Darkot, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nde çalışırken, üniversitenin izniyle Haydarpaşa Lisesi'nde de ders vermeye başlamış ve 1935 yılına kadar bu göreve devam etmiştir. 1935 yılından sonra İstanbul Siyasal Bilgiler Okulu'nda Siyasî ve İktisadî Coğrafya derslerini veren Darkot, bu derslere o okulun Ankara'ya nakledilişine kadar devam etmiştir. Ülkemiz coğrafyasına sayısız katkısı olan Darkot, üniversite de Kartoğrafya, Türkiye Coğrafyası, Ön Asya-Orta Asya, Kuzey Amerika dersleri, Türkiye İktisadi Coğrafyası, Avrupa Coğrafyası, jeopolitik dersleri, Siyasi ve İktisadi Coğrafya gibi dersleri de vermiştir. Bu derslerden Türkiye Coğrafyası ve Türkiye Coğrafi Bölgeleri derslerini sürekli olarak okutmuş, diğerlerini ise dönüşümlü şekilde vermiştir.[230]

Doçentlik görevini sürdürdüğü 7 yıllık bu süre içerisinde, 1934'te Varşova, 1938'de Paris Uluslararası Coğrafya Kongreleri'ne katılan Darkot, 1940'da Türkiye Coğrafyası profesörlüğüne atanmıştır. Profesör olduktan sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nde devam ettirdiği görevi dışında, İstanbul Siyasal Bilgiler Okulu, Yüksek Ticaret Okulu'nda da "İktisadî Coğrafya" dersleri, İktisat Fakültesi'nde "Türkiye İktisadî Coğrafyası", Gazetecilik Enstitüsü'nde "Jeopolitik" derslerini vermiş; 1941-1946 döneminde ise Yüksek Öğretmen Okulu'nun müdürlüğünü yapmıştır.[231]

Darkot, akademik kariyeri boyunca yalnızca çeşitli coğrafya kongrelerine değil, aynı zamanda üniversite tarafından görevlendirilerek meslek dışı farklı toplantılara da katılmıştır. Örneğin, eski rektör Prof. Tevfik Sağlam ile birlikte 2-13 Ağustos 1948'de Hollanda'nın Utrecht şehrinde ve 4-9 Aralık 1950 tarihlerinde ise Fransa'nın Nice kentinde düzenlenen uluslararası üniversiteler konferanslarında Türkiye'yi temsil etmiştir. Bu konferansların ardından, üniversite yönetimine 16 sayfalık ve 30 sayfalık iki kapsamlı rapor sunmuştur. Ayrıca, 1953 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile birlikte Doğu Anadolu bölgesinde kurulması planlanan üniversiteye ilişkin düzenlenen toplantıya katılan 15 profesörden biri olarak yer almış ve bölgeyi gezen heyette bulunmuştur. Bu gezinin ardından

[230] Sami Öngör, *Geçen Yılları Düşündükçe*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1987, s. 77.
[231] Gümüşçü, a.g.e., 2012a, s. 140-160.

hazırlanan “Doğu Üniversitesi Hakkında Rapor”un önemli bir bölümünü kendisi kaleme almıştır. [232]

Birkaç kez İstanbul Coğrafya Enstitüsü müdürlüğü görevini yürüten Darkot, bir dönemde İstanbul Üniversitesi Senatosu'nda, Edebiyat Fakültesi temsilcisi olarak görev yapmıştır. Darkot 1956’da Türkiye Coğrafyası Ordinaryüs Profesörlüğü’ne atanmış, 1973 tarihinde de yaş haddinden emekli olmuştur. Emekli olduktan sonra da çalışmalarını sürdüren Drakot, Türkiye’yi yakından tanıma ve araştırma adına bilimsel gezilerine devam etmiştir.[233]

Darkot’un akademisyenlik kariyeri boyunca (1932-1973) yetiştirdiği birçok öğrenci, ilerleyen yıllarda önemli görevler üstlenmiştir. Bunlar arasında vali olarak görev yapan Ethem Yetkiner, Kemal Aygün ve Vefik Kitapçıgil gibi isimler; eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan ile Milli Eğitim ve Gümrük-Tekel Bakanlığı yapmış Prof. Rıfkı Salim Burçak da yer almaktadır. Ayrıca, Darkot’un öğrencileri arasında öğretmenler, yöneticiler ve millî eğitim müdürleri de bulunmaktadır. Bu öğrencilerden 20’den fazlası profesör unvanını kazanmış; bunlardan biri ise 1960 yılında Millî Eğitim Bakanlığı görevine getirilmiştir (Orhan Dengiz).[234]

[232] Tuncel, a.g.e., 1992, s. 1-14.
[233] Tuncel, a.g.e., 1991, s. 1-13.
[234] Tuncel, a.g.e., 1992, s. 1-8.

4. ÇALIŞMA HAYATI VE ESERLERİ

Cumhuriyet dönemi coğrafyacılarından M. Besim Darkot, çalışma hayatına oldukça erken dönemlerde (öğrenci iken) başlamış; hem ortaöğretim hem de yükseköğretim alanına yönelik çok sayıda önemli eserler ortaya koymuştur. Kitapları, ansiklopedi maddeleri, haritaları ve ders notlarıyla coğrafya bilimine önemli katkılarda bulunan Darkot'un çalışma hayatı ve eserlerine yer verilecek olan bu bölümde; sırasıyla harita çalışmaları, ansiklopedi (İslam, Aylık, Türkiye, Atlaslı Coğrafya ile Meydan Larousse: Büyük Lugat ve Ansiklopedileri) maddeleri, katıldığı konferans ve kongreler, yayımladığı makaleler ile kitapları, kitap bölümleri ve ders notları ele alınacak; konu, tablolarla desteklenerek açıklanacaktır.

Bilindiği üzere Darkot'un akademik anlamda çalışma hayatı 1925 tarihinde başlamıştır. Bu tarihte bir taraftan üniversite öğrenimini diğer taraftan da Tatbikat Mektebi'ndeki ilkokul hocalığı görevini sürdüren Darkot, arkadaşı Cemal Arif (Alagöz) ile birlikte ilkokullar için üç kitaplık bir coğrafya serisi hazırlamıştır. (Şekil 4.1; Şekil 4.2). 1926'lı yıllardan itibaren de bir taraftan *Terbiye Mecmuası*'nda yazılar yayımlamış, diğer taraftan "*Tabiat Dersleri*" serisi hazırlayarak bilimsel faaliyetlerine devam etmiştir. Darkot'un eserleri arasında, öğrencilerin derslerinde faydalanabilecekleri çeşitli kitaplar önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar arasında "Kartografya Dersleri", "Avrupa Coğrafyası", Yüksek Ticaret Okulu için hazırladığı "Ekonomik Coğrafya", "Türkiye İktisadî Coğrafyası" ile birlikte, Tuncel ile birlikte kaleme aldığı "Ege Bölgesi Coğrafyası" (1978-1988) ve "Marmara Bölgesi Coğrafyası" (1981) gibi çalışmalar öne çıkmaktadır.[235]

[235] Tuncel, a.g.e., 1992, s. 1-14.

Şekil 4.1: Mehmet Besim ve Cemal Arif tarafından 1926 yılında hazırlanan "Cumhuriyet Çocuklarına- Yeni- Coğrafya Dersleri" adlı kitabın, Arap harfleriyle hazırlanmış ön kapağı.

Şekil 4.2: Mehmet Besim ve Cemal Arif tarafından 1926 yılında hazırlanan "Cumhuriyet Çocuklarına- Yeni- Coğrafya Dersleri" adlı kitabın, Arap harfleri ile hazırlanmış iç kapağı.

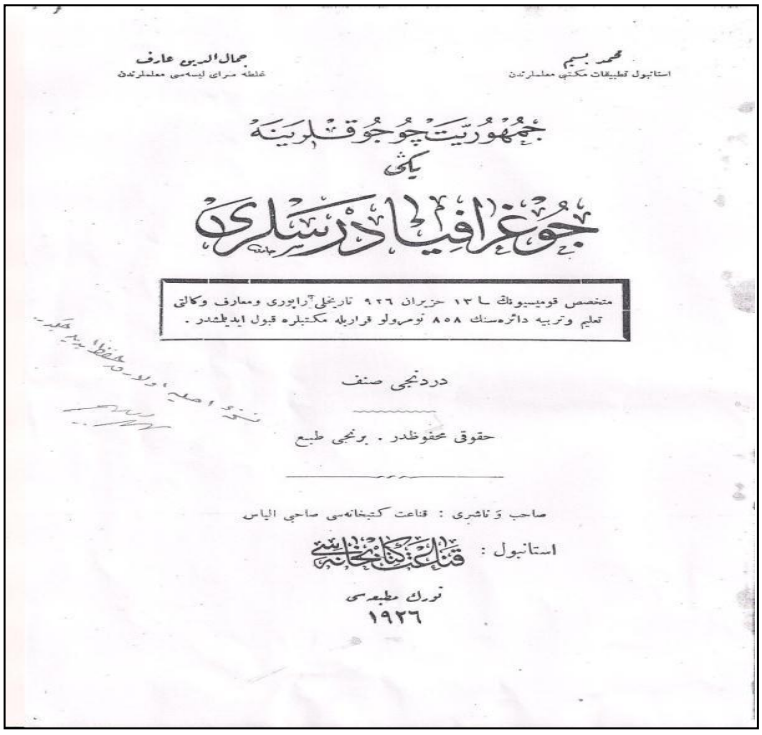
محمد بسيم
استانبول تطبيقات مكتبى معلملرندن

جمال الدين عارف
غلطه سراى ليسه‌سى معلملرندن

جمهوريت چوجوقلرينه
يكى
جوغرافيا درسلرى

متخصص قوميسيونك ٤ ١٣ حزيران ٩٢٦ تاريخلى راپورى ومعارف وكالتى تعليم وتربيه دائره‌سنك ٨٥٨ نومرولو قراريله مكتبلره قبول ايديلمشدر .

دردنجى صنف

حقوق محفوظدر . برنجى طبع

صاحب وناشرى : قناعت كتبخانه‌سى صاحبى الياس

استانبول : قناعت كتبخانه‌سى

تورك مطبعه‌سى
١٩٢٦

1932-1943 arası yıllar, Darkot adına çoğunlukla, coğrafyanın fiziki alanlarıyla ilgili araştırmalar yaptığı, morfoloji ve klimatoloji konularında eserler ürettiği bir dönem olmuştur. Örneğin 1938'de yayınladığı "*Coğrafi Araştırmalar I*" adlı eseri (1938, "Boğazların Menşei"; 1938, "Türkiye'de Yakın İklim Değişiklikleri ile İlgili Bazı Morfoloji Müşahedeleri"; 1938, "Ege Haliçlerinin Menşe ve Tekâmülü") gibi. Eser, Türkiye'de iklim değişiklikleriyle ilgili meydana gelen morfolojik şekillenmeler, Ege haliçlerinin oluşumu gibi konularda orijinal görüşler ortaya koymuş olması yönüyle önemlidir. Darkot (1942), jeomorfoloji alanındaki makale ve kitaplarıyla morfolojinin gelişimine önemli katkılar sağlamış bir bilim insanıdır.[236] 1932 yılında Strasbourg Üniversitesi'nde yüksek etüt diploması için hazırladığı "Cezayir Yüksek Ovaları" adlı çalışması, 1933'te tamamladığı "Kapalı Havzalar Morfolojisine Ait Tetkikler" konulu doktora tezi ile 1934'te katıldığı Varşova Milletlerarası Coğrafya Kongresi'nde sunduğu "Kapalı Havzaların Morfolojik Tekamülü" başlıklı bildirisi, morfoloji alanındaki önemli katkıları arasında yer almaktadır.

Bilimsel çalışmalarıyla Türk coğrafyacılarının öncülerinden Darkot, ülkemiz coğrafya eğitimi adına yaptığı seyahatlerinin bazı gözlem ve incelemelerini "*Coğrafi Araştırmalar I*"[237] adlı eserinde toplamıştır. Dört bölümlü olan eserin "*Boğazların Menşei"* bölümünde Darkot, boğazı oluşturan parçaların bir bütünün parçaları mı yoksa farklı yerlerden gelme parçalar mı olduğu veya boğazı oluşturan vadideki suyun akış istikameti ile vadi oluşumu üzerinde olması gibi, boğazların oluşumu üzerine ortaya atılan fikirler üzerinde durmaktadır. Boğazların oluşumuyla ilgili yakın glasyasiyon/buzullaşma devirlerinde oluşan debi artması ve eksilmelerinin etkilerini araştıran Darkot'a göre boğazların denizaltı profilinin girinti ve çıkıntıları, sedimantasyonla ilgilidir. Ona göre eski araştırmacılar, İstanbul Boğazı'nın güneyindeki eşiği abartmışlar ve mevcut denizaltı oluğunu küçümseyerek boğazın oluşumu hakkında kuramlar (Haliç-Boğaz temadisi gibi) ileri sürmüşlerdir. Darkot'ta şimdiye kadar literatürde de ele alınmayan kuzey eşiğinin varlığına dikkat çekmiş ve

[236] Ahmet Ertek, "Türkiye'de Jeomorfoloji Biliminin Tarihçesi (1915–2016)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, sayı: 33, 2016, s. 5-19.
[237] "Coğrafi araştırmalar I" adlı çalışma, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü yayınıdır. 1938 yılında yayınlanmıştır. Fiziki coğrafya konularının işlendiği eser, 94 sayfa olup, dört bölümden oluşmaktadır.

hem kuzey eşiğinin etkisine ve hem de akıntıların rolüne dayanan yeni bir bakış açısıyla boğazların oluşumunu açıklamıştır.[238]

1940'tan sonra Türkiye şehirlerinin tarihî coğrafyası ile ilgili birçok çalışma yayınlayan[239] Darkot'un eserleri arasında, 1942 yılında lise düzeyinde yayımlanan "Türkiye Coğrafyası" kitabı ayrı bir öneme sahiptir. Bu kitap, 1941'de Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde üstlendiği önemli görev sonrasında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından kendisine yazdırılmıştır.[240] 1941 sonrasında Darkot, Türkiye'nin coğrafi bölgelerinin sınırlarını belirlemek, tanıtımını güçlendirmek ve tali bölgelere ayırmak amacıyla yoğun çalışmalar yapmış; bu kapsamda yedi coğrafi bölge üzerine çeşitli araştırmalar gerçekleştirmiştir.

Darkot 1945'ten sonraki yıllarda nüfus konuları (*6. Nüfus sayımı, Türkiye'de nüfus hareketleri, Nüfus hareketleri üzerine yeni gözlemler gibi*), yöre tetkikleri (*Gördes, Göksu, Havran, Kahta gibi*) ve şehir monografyaları (*Ankara, İstanbul, Gaziantep, Adana gibi*) gibi beşeri ve tarihi coğrafya konuları ile fiziki coğrafya gibi konuları çeşitli sahaları ele alan çalışmalar yapmıştır. Bununla birlikte bu dönemde zaman zaman fiziki coğrafya çalışmaları da yapmış; Antalya taraçalarının teşekkülü, Antalya piliyosenine dair Madame Chaput ile birlikte yaptığı "*Academie des Sciences*" de neşredilen not, bu konuda önemli bir örnek niteliğindedir. Ayrıca Darkot'un çalışmaları arasında haritalar ve atlaslar da oldukça önemli yer tutmaktadır. Bunlar içerisinde MEB tarafından bastırılarak okullara dağıtılan renkli Türkiye duvar haritası, Türkiye fiziki haritası ve 1954 yılında hazırladığı Balkan Yarımadası haritası önemlilerindendir.[241]

Darkot'la ilgili belirtilmesi gereken noktalardan biri de onun, ansiklopedi maddeleriyle ilgili başarılarıdır. Darkot, MEB tarafından yayımlanan İslam

[238] Özlük Dosya, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, "Ordinaryüs Prof. Dr. Mehmet Besim Darkot", 163 numaralı dosya. s. 31.
[239] Yiğit, Tunçel, a.g.e., 2017, s. 49-58.
[240] Sırrı Erinç, *Büyük Larousse*, "Darkot Maddesi", cilt: 5, s. 2893.
[241] Tuncel, a.g.e., 1991, s. 1-13.

Ansiklopedisi'nin (*şehir maddeleri*) yayın kurulunda uzun süre[242] madde yazarlığı (*bunlarda birincisi: "Adakale", sonuncusu: "Vezirköprü" olmak üzere toplamda 196 madde)* ve redaktör[243] olarak görev yapmış;[244] İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı makalelerden dolayı da Türk yazarlar arasında önemli bir seviyeye yükselmiştir.[245] Ayrıca, Aylık (28 madde), Türkiye (79) ve Meydan Larousse: Büyük Lugat (108) ansiklopedilerindeki hem il hem de şehir maddeleri ile ilgili çalışmalarını da unutmamak gerekir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında denilebilir ki Darkot, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı'nın son dönemine rastlayan evresinde batıdan ilham alınan eğitim siteminin geliştirilmesinde; kendisinin de beyan ettiği üzere Türkiye'de coğrafya bilimiyle uğraşanların sayısının arttırılması ve terim havuzu oluşturulması noktasında; yazdığı yazılar, yaptığı çalışmalar ile coğrafya disiplinin Türkiye'de geliştirilmesinde emek vermiş isimlerdendir. Ayrıca Türkiye'de çağdaş anlamda coğrafya eğitim siteminin kurulup geliştirilmesi ve bu eğitim sistemi dahilinde bilim insanları yetiştirilmesinde de önemli hizmetlerde bulunmuş araştırmacılardan Darkot, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nün ardından yurt dışında aldığı eğitimin katkısıyla, XX. yüzyılda şekillenen modern coğrafya eğitim sisteminin ülkemize kazandırılmasında ve coğrafya bilimini uluslararası düzeye yükseltme sürecinde de etkin biridir.

Bilindiği üzere Darkot, üniversitede coğrafya ilminin eğitimcisi ve akademisyeni olarak yaklaşık elli yılı bulan aktif çalışma hayatına, 1932-1933 ders yılında matematik ve fiziki coğrafya çalışmalarıyla başlamış; bu çalışmalarını, mevziî (bölgesel) coğrafya ile Türkiye ülkeler coğrafyası alanı, *özellikle Balkan memleketleri*, Kuzey Amerika ve Avrupa ülkeleri coğrafyası üzerine sürdürmüştür. Cumhuriyet döneminde, çağdaş metodik *Türkiye İktisadi Coğrafyası* ders kitabını yayınlayan Darkot, Türkiye Bölgesel coğrafyası derslerini üniversitede 7 bölge, 21 bölüm olarak detaylı olarak öğrencilerine okutan ilk coğrafyacıdır.

[242] Erinç, a.g.e., 1991, s. 7.
[243] Redaktör: Yazılmış bir metnin, yayımından önce okunabilirliğinin artırılması, dil bilgisi ve olgusal hatalarının giderilmesi gibi düzeltmeleri yaparak, yazıyı yayıma hazır hale getiren kimsedir (TDK sözlük, 21 Aralık 2024'te alındı).
[244] Sekin, a.g.e., 1999, s. 147-153.
[245] Yiğit, Tunçel, a.g.e., 2017, s. 49-58.

Cumhuriyet dönemi coğrafyacısı, modern anlamda coğrafya biliminin ülkemizdeki öncülerinden Darkot'un ders kitapları, ders notları, kitap/ansiklopedi bölümleri, konferans/kongre çalışmaları, ansiklopedi maddeleri, ortak makaleleri; atlasları, birçoğu alanında ilkleri temsil niteliğindeki önemli haritaları bulunmaktadır. Bu bağlamda Darkot'un tüm araştırmalarının listesini oluşturulabilmek adına ulaşılan çalışmaları, kütüphane ve web sayfalarından taranarak elde edilen verileri incelenmiştir. Örnek oluşturması adına incelenen dergi, ders notu, kitap/kitap bölümü, ansiklopedi, konferans/kongre, harita/atlas çalışmalarının sayılarına; dergi/konferans/kongre makalelerinin yayımlandığı yıllara ve dergilere; yine dergi makalelerinin de konularına göre dağılımı aşağıda tablolaştırılmıştır.

Aşağıdaki tablo Darkot'un eserlerinin kitap/kitap bölümü, dergi, ders notu, ansiklopedi maddeleri ve bölümlerinin bulunduğu eser sayısı, ansiklopedi (Meydan Larousse: Büyük Lügat, İslam, Aylık ve Türkiye Ansiklopedileri) maddelerine ve konferans/kongre çalışmalarına göre genel dağılımını göstermektedir. Tablo incelendiğinde Darkot'un 32 dergi makalesi, 18 kitap/kitap bölümü, 9 ders notu, 6 Ansiklopedi maddeleri ve bölümlerinin bulunduğu eser, 13 Konferans/Kongre çalışmaları, 196 İslam, 28 Aylık, 79 Türkiye (il, şehir ve bölge maddeleri), 108 Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedisi maddesi ve 1 Atlas çalışması bulunmaktadır (Tablo 4.1).

Tablo 4.1: Besim Darkot'un eserlerinin kitap/kitap bölümü, dergilere, ders notları, ansiklopedi maddeleri ile bölümlerinin bulunduğu eserler, konferans ve kongre çalışmaları gibi farklı türlere göre dağılımı

Yayın Türü	**Sayısı**
Kitap/Kitap Bölümü	18
Dergi makaleleri	32
Ders notu	9
Ansiklopedi maddeleri ve bölümlerinin bulunduğu eser sayısı	6
Konferans/Kongre çalışmaları	13
Ansiklopedi maddeleri (İslam +Aylık +Meydan Larousse: Büyük Lügat +Türkiye) toplamı	196+28+108+79

Aşağıdaki Tablo 4-2'de, Darkot'un kitap ve kitap bölümlerinin yayımlanma yıllarına göre sıralanışı yer almaktadır. Bilindiği üzere, Darkot akademik çalışmalarına 1925'li yıllarda başlamış, 1973 yılında emekli olmasına rağmen 1988 yılına kadar bilimsel üretkenliğini devam ettirmiştir. Bu durum, eserlerinden bazı örneklerle somutlaştırılabilir. Örneğin, üniversite öğrencisiyken arkadaşı Cemal Arif (Alagöz) ile birlikte kaleme aldığı *Cumhuriyet Çocuklarına (Yeni) Coğrafya Dersleri* adlı 3.4. ve 5. sınıflara yönelik ders kitabı serisi, Türkiye'yi tanıtmayı ve coğrafyayı sevdirmeyi amaçlamış; ilkokul düzeyinde hazırlanmış ilk pedagojik coğrafya kitapları arasında yer almıştır. 1927 baskısının iç kapağında yazarların görev yerleri belirtilmiş; kitabın girişinde ise bu eserlerin 1926 programlarına uygun olarak düzenlendiği ve Maarif Vekaleti tarafından beş yıl süreyle okutulmak üzere onaylandığı bilgisi verilmiştir. Bir diğer önemli eser ise *Tabiat Dersleri I ve II*'dir. Darkot'un 1930–1932 yılları arasında *Terbiye Dergisi*'nde yayımlanan "Tabiat Üzerine Müşahedeler" ve "Tabiat ve İnsan" başlıklı yazılarının birleştirilmesiyle oluşturulan bu kitap, ilkokul öğrencileri için doğayı gözlemleme ve anlama becerilerini geliştirmeye yönelik hazırlanmıştır. Üniversite düzeyindeki çalışmalarına örnek olarak ise *Coğrafya Araştırmaları II* adlı eserde yer alan "Katip Çelebi–İbrahim Müteferrika ve Sema Hareketleri" başlıklı çalışması verilebilir. Bu kitap, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü'nün bilimsel yayın geleneği çerçevesinde yayımlanmış; dönemin Enstitü Müdürü de Ahmet Ardel'in önsözünde "*Coğrafi araştırmalar adı altında çıkan bu eser, bir araştırma müessesesi olan İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü'nün amacına uygun olarak, şimdiye kadar yapılmakta olan neşriyatının (Türkçe ve yabancı dilde çıkarılan enstitü dergileriyle adedi 20 yi bulan monografi mahiyetindeki etüdler ve ders kitapları) bir devamı olup enstitü üyelerinin coğrafya haftalarında yaptıkları tebliğlerle ve ilmi toplantılarda verdikleri konferanslardan meydana gelmiş bir etüd mecmuasıdır" demektedir.* Ardel'in de belirtildiği üzere eser, konferans metinleri ve bilimsel tebliğlerin bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. Fiziki coğrafya eğitimi açısından önemli bir kaynak olan *Kartografya Dersleri* ise, coğrafya bölümü öğrencilerine haritaları okuma, anlama ve yorumlama becerisi kazandırmak amacıyla

hazırlanmış temel ders kitaplarından biridir. Öte yandan, *Türkiye İktisadi Coğrafyası* adlı eseri,[246] Darkot'un İktisat Fakültesi'nde verdiği ders notlarından derlenmiş olup, Cumhuriyet dönemi çağdaş iktisadi coğrafya anlayışını yansıtan nitelikli bir kaynak olarak değerlendirilmelidir (Tablo 4.2)

Tablo 4.2: Darkot'un kitap ve kitap bölümlerinin yayım yıllarına göre sıralanışı

Kitap/Kitap Bölümü Adı	Yayım Yılı
Cumhuriyet Çocuklarına (Yeni) Coğrafya Dersleri (3.4. ve 5. Sınıflar için)	1926
İlk Mekteplerde Coğrafya Muallim Kitabı	1928
İstanbul Coğrafyası	1934
Yeni Tabiat Dersleri (1934-1935)	1934
Coğrafi Araştırmalar I	1938
Kartografya Dersleri	1938
"İlk ve Ortaokul Coğrafya Terimleri Hakkında Rapor", içinde Birinci Coğrafya Kongresi, Raporlar Müzakereler	1941
Türkiye Coğrafyası. Lise III	1942
Kuzey Amerika	1944
Avrupa Coğrafyası, Birinci Kitap	1949
Doğu Üniversitesi Hakkında Rapor	1952
Türkiye İktisadi Coğrafyası.	1955
"Kâtip Çelebi-İbrahim Müteferrika ve Sema Hareketleri" içinde Coğrafi Araştırmalar II	1958
Ekonomik Coğrafya	1960
Edirne: Coğrafi Giriş" İçinde: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı	1964
Türkiye Coğrafyası, Ortaokul III	1974
Marmara Bölgesi Coğrafyası	1981
Ege Bölgesi Coğrafyası	1988

1941 yılının Haziran ayında Ankara'da düzenlenen Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde, Türkiye yedi coğrafi bölgeye bölünmüş ve bu bölgeler 1942-43 ders yılından itibaren memleketimizin bütün öğretim basamaklarında öğretilip, uygulanmaya başlanmıştır. Bölgelerin tek tek ele alındığı müfredat programında, memleketimizin doğudaki iki bölgesi olan Doğu Anadolu ile Güneydoğu Anadolu,

[246] Türkiye İktisadi Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü yayınıdır. Eserin ilk baskısı 1955 yılında İktisat Fakültesi tarafından yayınlanmış; daha sonra birtakım değişiklikler yapılarak, 1958 ve 1963 yıllarında da ikinci ve üçüncü baskıları yapılmıştır. Burada çalışmada, kitabın üçüncü baskısı incelenmiştir. Türkiye İktisadi Coğrafyası kitabı 236 sayfa olup, 2 bölümden oluşmaktadır.

birbirine paralel olarak incelenmesi kararlaştırılmıştır.[247] Darkot'un İstanbul Üniversitesi'nde görev yapması dolayısıyla, ders notları İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından yayımlanmıştır (yalnızca Kuzey Amerika dersiyle ilgili teksir edilmiş notları — Raşit Bütün Matbaası). Coğrafi bölgelerle ilgili ders notları arasında ise sadece Marmara ve Ege Bölgeleri'ne ilişkin olanların yayımlandığı tespit edilmiştir (diğer bölgelerle ilgili yayımlanmış notlara ulaşılamamıştır). Darkot'un Marmara ve Ege bölgeleri üzerine yaptığı çalışmalar, aynı zamanda en çok atıf alan eserleri arasında yer almaktadır (Tablo 4.3).

Tablo 4.3: Darkot'un ders notlarının yayım yıllarına göre sıralanışı

Ders Notu Adı	Yayım Yılı
Kuzey Amerika	1944
Yerleşme Coğrafyası (1964-1966)	1964
Karadeniz Bölgesi (1965-1966)	1965
Marmara Bölgesi	1966
Siyasi Coğrafya-Jeopolitik (1966-1967)	1966
Akdeniz Bölgesi (1969-1970)	1969
İç Anadolu Bölgesi	1970
Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi	1973
Ege Bölgesi Coğrafyası	1978

Aşağıdaki tabloda Darkot'un 14 farklı dergide yayımlanmış makalelerinin yıl aralıkları verilmektedir. Darkot'un Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası' nda 1; Terbiye Mecmuası' nda 1; Terbiye Dergisi'nde "Tabiat Üzerinde Müşahedeler I-II-III-IV-V" ile "Tabiat ve İnsan I-II"; Ülkü Dergisi'nde 2; Enerji- Aylık Kültür Dergisi'nde "Isparta Çevresinde Coğrafi Görüşler I-II-III" ile "Tabiat Bilgisi"; Kaynak Dergisi'nde 2; Türk Coğrafya Dergisi'nde 6; Tarih Coğrafya Dünyası Dergisi'nde 1; İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi'nde 13; Istanbul University Geography Institute Review' de 4; Çele Dergisi'nde 1; Türk İdare Dergisi'nde 1; Mimarlık (Mimarlar Odası Yayın Organı) Aylık Dergisi'nde 1; Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi'nde 1 makalesi bulunmaktadır. Bu dergilerin dışında Darkot, 1968 tarihinde Arkın Kitabevi tarafından aylık yayınlanan Bilim Dünyası-Aylık Fen ve Tabiat Bilimleri Dergisi'nde de çevirmen olarak görev almıştır (Tablo 4.4).

[247] Özlük Dosya, s. 22.

Tablo 4.4: Darkot'un çalışmalarının, yayımlandığı dergiler ve yayımlandığı yıl aralıkları

Dergi Adı	**Yıl Aralığı**
Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası	1927
Terbiye Mecmuası	1927
Terbiye Dergisi	1930-1931
Ülkü Dergisi	1936-1937
Enerji- Aylık Kültür Dergisi	1937
Kaynak Dergisi	1941-1942
Türk Coğrafya Dergisi	1943-1961
Tarih Coğrafya Dünyası Dergisi	1959
İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi	1951-1967
Istanbul University Geography Institute Review	1954-1972
Çele Dergisi	1964
Türk İdare Dergisi	1966
Mimarlık (Mimarlar Odası Yayın Organı) Aylık Dergisi	1967
Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi	1974

Bilindiği üzere, Darkot, araştırma ve incelemelerinin bir bölümünü katıldığı konferans ve kongrelerde sunmuştur. Konulara olan hakimiyeti ve sunumundaki pedagojik yetkinlikleri açıkça görülen Darkot'un, dilindeki akıcılık, anlatımındaki sadelik ve yalınlık, eserlerine ayrı bir değer katmaktadır.[248] Darkot hem yurt içi hem de yurt dışında incelemelerde bulunmuş; önemli konferans ve kongrelere katılarak ülkemizi temsil etmiştir. Aşağıdaki tabloda**,** Darkot'un 1934 ila 1966 yılları arasında katıldığı konferans ve kongrelerin adları, bunların yapıldığı yerler**,** düzenlendikleri yerler ve tarihleri yer almaktadır. Darkot'un Fransızca ve Almanca dillerini bildiği düşünüldüğünde, katıldığı konferans ve kongrelerin ağırlıklı olarak bu dillerin konuşulduğu ülkelerde düzenlenmiş olması dikkat çekicidir (Tablo 4.5).

[248] Özlük Dosya, s. 3.

Tablo 4.5: Darkot'un katıldığı konferans ve kongrelerin, yapıldığı yıla ve yere göre dağılımı

Konferans/Kongre Adı	Konferans/ Kongre Yılı	Konferans/ Kongre Yeri
Congres International de Geographie	1934	Varşova
Congres International de Geographie (Tome II. Travaux de la section II)	1936	Varşova
II. Türk Tarih Kongresi	1937	İstanbul
İstanbul Konferanslar Serisi I	1938	İstanbul
Yakın Yurt Gezileri, konferanslar	1939	İstanbul
Congres International de Geographie	1938	Amsterdam
Ankara, Birinci Türk Coğrafya Kongresi	1941	Ankara
İstanbul Üniversitesi, III. Üniversiteler Haftası Konferansları-Elazığ	1942	İstanbul
1942-1943 Üniversite Konferansları	1943	Ankara
Elazığ, Üniversiteler Haftası Konferansı	1943	İstanbul
İstanbul Üniversitesi, Üniversiteler Haftası Konferansları-Çanakkale	1952	İstanbul
Note présentée à l'Académie des sciences en collaboration avec Mme G. Chaput (Actes des réunions)	1953	Türkiye/ Fransa
İTÜ Şehircilik Konferansı, (1963-1964)	1966	İstanbul

Aşağıdaki tabloda Darkot'un İslam, Aylık, Coğrafya-Ülkeler-İnsanlar, Atlaslı Coğrafya, Türkiye ve Meydan Larousse: Büyük Lügat ansiklopedilerinde bulunan maddelerinin kapsamı veya sayısı ile kapsadığı yıl aralıklarının dağılımı gösterilmektedir. 2-5 Mayıs 1939 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen I. Türk Neşriyat Kongresi'nde alınan karar doğrultusunda, Maarif Vekili Hasan Âli Yücel, 9 Mayıs 1939 tarihli yazısıyla İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne Hollanda'nın Leiden kentinde yayımlanmış olan *The Encyclopaedia of Islam'ın* zeyil maddeleriyle birlikte Türkçeye çevrilmesini talep etmiştir.[249] Leiden'de 1913-1936 yılları arasında yayımlanan *The Encyclopaedia of Islam'ın* "Türkçeye tercümesi, tadili, ikmali ve bazı maddelerinin telifi" esas alınarak hazırlanan İslâm Ansiklopedisi'nin ilk fasikülü, 1940 yılının Kasım ayında yayımlanmıştır. Bu çalışma, Maarif Vekâleti'nin kararıyla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde oluşturulan bir

[249] Orhan F. Köprülü, "İslam Ansiklopedi*", DİA,* 3, 2001, s. 43-44.

komisyon tarafından [250] hazırlanan ansiklopedi, her biri iki ciltlik on üç cilt olarak hazırlanmış ve ancak 1988 yılında tamamlanmıştır. Aslı müsteşrikler tarafından kaleme alındığı için, içerisinde İslâmiyet ve Türklüğe yönelik maksatlı eleştiriler ve iftiralar bulunmaktaydı. İlk fasikülün yayımlanmasının ardından, dönemin önde gelen din alimleri İsmail Hakkı İzmirli, Kâmil Miras, Ömer Rıza Doğrul ve Eşref Edip tarafından "İslâm-Türk Ansiklopedisi" adıyla yeni bir ansiklopedi yayına alınmıştır (1941). Bu gerçek bir telif ve bilimsel çalışma ürünü olan eser, ilk elli fasikülüyle birinci cildi oluşturmuş ve 70. sayısında "Abdülgani" maddesiyle sona ermiştir (1948). [251] Aylık Ansiklopedi, 1944 yılında yayımlanmaya başlamıştır. Türkçe literatürde benzeri az bulunan ve dönemin ihtiyaçlarını karşılayan bu eser, adında "ansiklopedi" kelimesi geçmesine rağmen daha çok aylık dergi formatında hazırlanmıştır.[252] Bu eser, Fransızlar'ın *Larousse Mensuel* adlı yayını örnek alınarak, dönemin önde gelen düşünür, sanatçı ve bilim insanları[253] insanları tarafından iki seri halinde hazırlanmıştır. Birinci seri, 1 Mayıs 1944'te yayımlanmaya başlamış ve 15 Nisan 1949 tarihli 60. fasikül ile beş cilt olarak tamamlanmıştır. Yaklaşık iki aylık bir aradan sonra aynı yıl Temmuz ayında başlatılan ikinci seri ise, 1 Haziran 1950 tarihli 12. sayıdan itibaren yarım bırakılmıştır.[254] Meydan Larousse: Büyük Lugat ve Ansiklopedinin önsözünde eser ile ilgili "Büyük Lugat ve Ansiklopedi, insanın büyüklüğünü sağlayan öğrenmek ve anlamak ihtiyacını duymakta devam eden, bugüne gelişini, üzerinde yaşadığı dünyayı, çevresinde olup bitenleri merak eden ve hayatına bilginin ışığı altında yön vermek isteyen Türklerin, yirminci yüzyılın üçüncü çeyreğinde hala ve gittikçe artan bir şiddette hissettikleri noksanı gidermek amacı ile yayımlanmaktadır." Büyük Lügat ve Ansiklopedi, yalnızca Türkiye'nin iki önemli ihtiyacını tek bir kaynakta karşılamak amacıyla değil, aynı zamanda farklı ülkelerde deneyimlenen ve lügat ile ansiklopedi unsurlarının bir araya gelmesiyle en işlevsel ve kapsamlı yapıyı oluşturduğu gerçeği dikkate alınarak hazırlanmıştır.

[250] İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde oluşturulan bir komisyonun hazırladığı raporlar doğrultusunda, Aralık 1940'ta İslam Ansiklopedisi'nin ilk fasikülü yayımlanmıştır. Başlangıçta fakülte dekanı Hamit Ongunsu'nun yürüttüğü çalışmalar, kısa süre içinde ansiklopedinin yönetimine Abdülhak Adnan Adıvar'ın geçmesiyle devam etmiştir. Yayın kurulunda Reşit Rahmeti Arat, üyeler arasında Avni Başman, Sabri Esat Siyavuşgil ve M. Şerefettin Yaltkaya yer alırken; Besim Darkot, Mükrimin Halil Yinanç, Zeki Velidi Togan, Cavit Baysun, Ahmet Ateş ve M. Tayyib Gökbilgin ise yardımcı olarak görevlendirilmiştir (Köprülü, 2001).
[251] Ayhan Aykut, "Ansiklopedi", *DİA*, 3, 1991, s. 217-227.
[252] Kazım Yetiş, "Aylık Ansiklopedi", *DİA*, 4, 1991, s. 254.
[253] Ali Fuat Başgil, A Süheyl Ünver, Fuad Köprülü, Ömer Rıza Doğrul, Peyami Safa, Selim Nüzhet Gerçek, Suut Kemal Yetkin gibi (Aykut, 1991).
[254] Aykut, a.g.e., 1991, s. 217-227.

Ansiklopedinin hazırlanma aşamasında görevli danışma kurulu/merkez üyeleri, yayın kurulu ve yayıma katılanlar: Prof. Dr. Münir Aktepe, Ord. Prof. Şükrü Baban, Ord. Prof. Dr. Besim Darkot, Prof. Dr. Nihat Erim, Burhan Felek, Prof. Dr. Macit Gökberk, Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Prof. Dr. Sabri Esat Siyavuşgil (öl. 1968), Prof. Dr. Faruk Timurtaş'tır. Ayrıca Darkot, *Coğrafya–Ülkeler–İnsanlar Ansiklopedisi*nin hem redaksiyonunu üstlenmiş hem de Türkiye bölümünü hazırlamıştır. *Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi*nde "Haritalar" bölümünü kaleme almış; *Türkiye Ansiklopedisi* kapsamında ise toplam 79 il, şehir ve bölgeye ilişkin madde yazımı gerçekleştirmiştir (Tablo 4.6).

Tablo 4.6: Darkot'un çalışmalarının bulunduğu ansiklopedilerin adı, ansiklopedi maddelerinin kapsamı veya sayısı ile kapsadığı yıl aralığının dağılımı.

Ansiklopedi Adı	Ansiklopedi Maddelerinin Kapsamı veya Sayısı	Kapsadığı Yıl Aralığı
İslam Ansiklopedisi	196 madde	1940-1988
Aylık Ansiklopedi	28 madde	1944-1950
Meydan Larousse: Büyük Lugat ve Ansiklopedi	108 madde	1968-69
Coğrafya-Ülkeler-İnsanlar Ansiklopedisi	Türkiye kısmı ve redaksiyonu görevi	1967
Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi	Haritalar bölümü	1964
Türkiye Ansiklopedisi	79 madde (şehir, il ve bölgeler)	1923-1973

4.1. Harita Çalışmaları

Harita sözcüğünün kökeni, Latince "*charta*" sözcüğüdür ve bu sözcük "belge" anlamına gelmektedir. Haritalar, yeryüzünün fiziksel özellikleriyle ilgili, bizi ilgilendiren detayları belirtmek üzere projeksiyon esaslarına göre meydana getirilmiş; üzerinde açıklama amaçlı yazı ve rakamların bulunduğu çizimlerdir.[255] Yani haritalar, yeryüzünün herhangi bir ülkesini, bölgesini veya yöresini, belli bir çerçevede ve oranda küçülterek incelememize; o yeri, mekânı zihnimizde canlandırarak, anlamamıza yardımcı olan görsellerdir.

[255] Ekrem Ulsoy, "Harita Mühendisliği ve Coğrafya", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sayı: 23, 1980, s. 202.

Mekânı tanıma ve tanıtma bilgisi olan coğrafya adına haritalar mekân tanımlamada, verilerin görsel olarak sunulması noktasındaki en değerli araçtır. Haritalar, sayfalar dolusu yazıyla anlatılamayacak bilgileri, görselleştirerek kolayca anlaşılır hale getiren önemli materyallerdir.[256] Haritalar, yerkürenin bilinen bölgelerini betimlemek için coğrafyacılar tarafından kullanılan temel tekniklerden biridir; aynı zamanda insanlığın ortaya çıktığı zamandan beri dünyayı algılayışını yansıtan ve bu algıyı şekillendiren güçlü araçlar olarak işlev görürler.[257]

Coğrafî eleman ve olayların açıklanmasından önce gözlenerek tasvirlerinin yapılması adına harita ve diyagramlar oldukça önemli materyallerdir. Özellikle dağılışları çok geniş alanlara yayılan coğrafi oluşumların haritalarda gösterilmesi metodu, coğrafyacının gözlemlerini kolaylaştırdığı gibi dağılışlar ve bunların yönleri arasındaki ilişkileri de saptama imkânını vermektedir. Haritalar, hem coğrafi olayların etüt ve analizinin yapıldığı hem de coğrafi bilgilerin tasvirinin ve mekâna göre dağılışlarının belirtilmesinde yararlanılan çerçeve durumundadır.[258]

Coğrafya eğitim-öğretiminde önemli bir yere sahip olan haritalar, eski dönemlerden beri etkin şekilde kullanılmaktadır. Eski dönem haritaları, zaman ve mekanı bir arada sunarak, çizildikleri döneme ve coğrafyaya ilişkin imajların oluşmasına, belirli kültürel özelliklerin ortaya çıkmasına ve toplumun anlaşılmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Mesela, Piri Reis'in 1513'te çizdiği haritada Güney Amerika kıtasında yer alan efsanevi yaratıklar, yılanlar, sembolik papağanlar gibi unsurların betimlenmesi gibi. İlk çağlarda harita ve atlasların çizilmesindeki temel amaç, insanların dinsel bilgilerini görselleştirmek iken; XV. ve XVI. yüzyıllarda bu araçlar sömürgecilik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde kullanılmış ve bu yönüyle kabul görmüştür. XIX. ve XX. yüzyıllarda ise siyasi coğrafyada büyük ölçekte devlet olgusunun ön plana çıkmasıyla, bu durum haritalarla temsil edilmiştir. Daha sonraki dönemlerde de coğrafya bilimi, haritaları dinsel içeriklerden arındırarak bilimsel bir

[256] Kayan, a.g.e., 2023, s. 1-12.
[257]Mehmet Ünlü, Süheyla Üçışık, Ramazan Özey**,** "Coğrafya Eğitim ve Öğretiminde Haritaların Önemi", *Marmara Coğrafya Dergisi,* sayı: 5, İstanbul 2002, s. 14-15.
[258] Ulsoy, a.g.e., 1980, s. 201.

çerçevede değerlendirmeye başlamış ve haritalar kendi bilimsel anlamını kazanmıştır.[259]

Yukarıdaki bilgiler ışığında, coğrafya disiplini, biri matematiksel (riyazi, Hey'i) diğeri ise bölgesel (ülkesel, mevzii) olmak üzere iki temel yapıya sahip olarak ortaya çıkmıştır. Bu ikili yapı, XIX. yüzyıl başlarında Avrupa'da modern coğrafyanın temelleri atılana kadar varlığını sürdürmüştür. İnsanların en eski dönemlerden itibaren elde ettiği coğrafi verilerin toplanıp gösterilmesinde haritalar başlıca araç olmuş; bu nedenle haritacılık, coğrafyanın ayrılmaz bir bileşeni olarak kabul edilmiştir. Coğrafya, yüzyıllar boyunca haritacılık ve keşif faaliyetleriyle iç içe ele alınmış ve bu anlayış, özellikle XVII. yüzyıl sonlarına kadar, yani keşiflerin büyük ölçüde tamamlandığı döneme kadar etkisini korumuştur. Ancak, keşiflerin sona ermesi ve bilimsel zihniyetin gelişmesiyle birlikte, eski coğrafî anlayış yavaş yavaş terk edilmiş ve modern coğrafyanın temelleri atılmıştır.[260]

Bilindiği üzere Avrupa'da harita merkezlerinin kurularak resmileşmesi, XVIII. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiştir. Avrupa'da coğrafyacılık, XVI. yüzyılın sonlarına doğru haritacılıktaki gelişmelerle birlikte, modern anlamda "ilk atlas" olarak kabul edilen *Abraham Ortelius ve Gerardus Mercator* ile onların çağdaşı olan coğrafyacılar ve kartografların çalışmalarıyla ön plana çıkmıştır. Bu eserler hem coğrafya hem de haritacılık alanlarında sistematik ve bilimsel bir yaklaşım kazandırarak disipline öncülük etmişlerdir. Avrupa'daki coğrafi çalışmalar, Osmanlı coğrafya ve kartografyasına temel teşkil etmiş; bu kapsamda XVII. yüzyılda Avrupa'da basılan eserlerin tercümeleriyle Osmanlı coğrafyacılığı modern ve sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Örneğin, Kâtib Çelebi'nin (1609-1657) Levâmi'u'n-Nûr adlı eseri, hem özgün şerh-tercümesi hem de Mercator'un Atlas Minor'ünden alınarak yeniden yorumlanması ile dikkat çekmektedir. Bu çalışmalarda izdüşüm tekniği kullanılarak Dünya bütünsel olarak haritalandırılmış; teknik tam olarak kavranmasa da Osmanlı coğrafya ve kartografya çalışmalarında yeni bir yöntem olarak uygulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, Kâtib Çelebi'nin

[259] Ünlü, Üçışık, Özey**,** a.g.e., 2002, s. 14-15**.**
[260] Gümüşçü, a.g.e., 2012a, s. 61-63.

coğrafya alanındaki eserlerinden biri olan Cihannüma, Doğu ve Batı bilgi birikimlerinin sentezi olarak ortaya çıkmış; ayrıca onun Levâmi'u'n-Nûr'u şerh ve özgün yorumlarla tercüme etmesi, Osmanlı'da modern coğrafya ve kartografya anlayışının başlangıcı sayılmalıdır.[261]

Ülkemizde haritacılıkla ilgili bilimsel manadaki teşkilatlanma, XIX. yüzyıl sonlarında (yaklaşık 1892 yılları) başlamıştır.[262] Bu dönemle birlikte haritacılık ve coğrafya öğretimine önem verilmeye başlanmış; Harbiye'nin müfredat programlarında ıslahatlar yapılmıştır. Bu çerçevede İstanbul'da Hasköy Mühendishanesi, Tersane-i Amire Hendesehanesi ve Mektep-i-Bahriye'ye yurt dışından hocalar davet edilmiştir. Davet edilen çoğu Fransız olan yabancı hocaların bir kısmı harita ve coğrafya öğretimiyle görevlendirilmiş; yanlarına ise yetiştirilmek üzere Türk öğrenciler verilmiştir. Batılılaşma gayretleri neticesinde askeri alandaki ıslahat ve modern askeri eğitim konusunda da Fransa, Almanya ve İngiltere'nin tecrübelerinden istifade edilmiş; kabul edilen yeni ders programlarıyla beraber yürütülen pratik çalışmalarla, bu sahaya bir yenilik getirilmiştir.[263]

Ülkemize dair çizilen ilk haritalar ise çeşitli tarihlerde ülkemizi gezen yabancı gezginler, büyükelçiler (Avusturyalı, İngiliz, Fransız, Alman ve Rus bilim insanları gibi) veya ordu subaylarının (Fransız, İngiliz, Rus ve Alman) çizdikleri haritalardır. Bunlar içerisinde en çok bilinenleri Kiepert haritaları, Osmanlı-Rus Savaşı (1877) sırasında Ruslar tarafından çizilen 1:210 000 ölçekli haritalar ve Avusturyalıların çizdiği 1:300 000 ölçekli haritalar gelmektedir. Baba-oğul Kiepertlerin 60 yıl kadar süren çalışmalarıyla 1:400 000 ölçekli bir harita oluşturulmuş; bu haritadan uzun süre yararlanılmıştır.[264] Çalışma konumuz olan ve ülkemiz adına coğrafya biliminin gelişiminde önemli bir yere sahip olan Darkot, haritacılık çalışmalarına büyük önem vermiş; onun haritacılık çalışmaları, Türkiye coğrafyasını bilimsel bir temele oturtma çabalarının önemli bir parçası olmuştur. Darkot, çalışmalarında coğrafi olayların incelenmesi ve analizinde haritaların temel bir araç olarak kullanılmasının hem

[261] Üstüner, a.g.e., 2019, s. 41-43.
[262] Ulsoy, a.g.e., 1980, s. 206-207.
[263] Bediz, a.g.e., 1966, s. 17-18.
[264] Ulsoy, a.g.e., 1980, s. 206-207.

öğrenme düzeyini artırdığını hem de coğrafi analizlerin vazgeçilmez unsurlarından biri olduğunu vurgulamaktadır.

Darkot çalışma hayatının ilk yıllarını çoğunlukla fiziki coğrafya çalışmalarına ayırmış; Türkiye'nin fiziki coğrafyasını ele alan ve bunları detaylı şekilde anlatan haritaların hazırlanmasında (iklim, sıcaklık, yağış ve bölgeler haritaları gibi) önemli bir rol oynamıştır. Buna 1926 yılında çizdiği iklim haritası, önemli bir örnektir (Şekil 4.3). Bilindiği üzere Türkiye'nin coğrafi bölgelere ayrılma mevzusu, 1941 yılında düzenlenen Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde alınan kararlarla resmiyet kazanmıştır. Ancak Darkot'un 1926 yılında çizdiği iklim haritasında Türkiye'yi bölgelere ayırarak göstermesi, bu bölgesel sınıflandırma anlayışını, yıllar öncesinden öngördüğünü ortaya koymakta; bu yönüyle "Darkot'un Türkiye İklim Bölgeleri Haritası" ayrı bir önem taşımaktadır. Darkot'un 1926 tarihli olan bu harita ile 1941 sonrası hazırlanan haritalar arasındaki temel fark, Türkiye'yi yedi değil de altı coğrafi bölgeye ayırmış olmasıdır. Harita üzerinde Marmara, Karadeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgeleri ayrı ayrı gösterilirken; Ege ve Akdeniz Bölgeleri tek bir bölge gibi sunulmuştur. Darkot, bu tercihinin gerekçesini de her iki bölgede Akdeniz ikliminin etkili olduğu fikrine dayandırmıştır.

Şekil 4.3: Mehmet Besim Darkot'un "Türkiye İklim Bölgeleri" haritası (Darkot ve Alagöz, 1926)

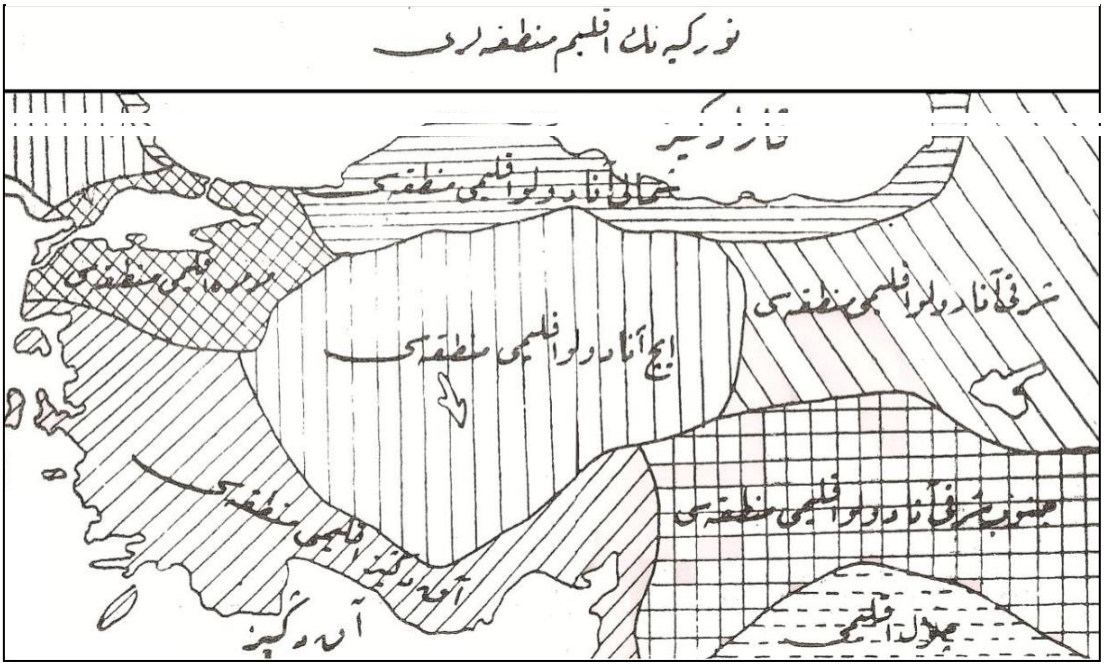

Darkot'un harita ve kartografik çalışmalarına bir diğer önemli örnek "*Kartografya Dersleri*"[265] adlı eseridir. Günümüzde hala başvuru niteliğinde kabul edilen bu kitap, Türkiye'de hem üniversite düzeyinde yazılmış ve kartografya öğretiminin temellerini oluşturan "ilk Türkçe eser" hem de fakültelerde öğrencilere verilen ilk ders kitapları arasında yer almaktadır. 1933 ders yılından itibaren, Darkot'un verdiği dersler, "Kartografya Dersleri" adı altında İstanbul Coğrafya Enstitüsü tarafından derlenmiş ve yayımlanmıştır. Bu eser, üniversite öğrencilerine haritaları anlama ve yorumlama (tefsir etme) konusunda gerekli bilgileri sunan önemli bir kaynaktır.[266]

"*Kartografya Dersleri*" kitabının girişinde Darkot, *"büyük ölçekli haritalar üzerinde yer şekillerine ve insanların yerleşme tarzlarına dair gözlemler yapılması, sonrasında görülen şeylerin izahına çalışılması yani haritanın okunması, coğrafyacının başlıca işlerindendir*" demektedir. Ayrıca Darkot'a göre:

> "*Coğrafya incelemeleri yaparken, hele gözlem alanı biraz genişleyecek olursa, mutlaka haritaya başvurmak gelir. Haritaya başvurma, coğrafyacı için sadece faydalı bir iş değil, zaruri bir iştir. Coğrafyacıya düşen görev, arazide harita alınması ve büroda çalışıp tamamlanacak teknik bir iş değildir. Haritaya başvurma işi topograf ve kartograf denilen uzmanların bilgi ve tecrübelerine bırakılmıştır. Coğrafyacının amacı, haritalar üzerinde tabiata ve insana ait olguları görüp seçmek ve bunların neden böyle olduklarını izaha çalışmak yani tefsir etmektir*."[267]

"*Kartografya Dersleri*" kitabının önsözünde eserle ilgili olarak Darkot:

> "*Kartografya dersleri kitabı İstanbul Üniversitesi'nin coğrafya enstitüsünde 1932-1933 ders yılından beri vermekte olduğum*

[265] İstanbul Üniversitesi yayını olan "*Kartografya Dersleri*" kitabının üç baskısı bulunmaktadır. Kitabın ilk baskısı 1938'de, sonraki 1939 'da ve üçüncü baskısı ise 1947'de yapılmıştır. İncelediğimiz baskı birinci baskıdır. 270 sayfa olan birinci baskısının son 31 sayfası çeşitli harita, grafik ve çizimlerle düzenlenmiştir.
[266] Özlük Dosya, s. 9-10.
[267] Besim Darkot, *Kartografya Dersleri*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, No: 5, 1938, İstanbul.

Kartografya derslerine ait notlardır. Esasında pratik laboratuvar çalışmaları şeklinde idare edilen bu dersler, iki senelik süre içinde tamamlanmış, bu sürenin birinci kısmını harita okumaya hazırlık; ikinci kısmını da asıl harita okuma işleri yani büyük ölçekli haritalar üzerinde tabiata ve insana ait izlerin görülmesi ve izah edilmesi teşkil etmektedir" diye yazmaktadır. Yine, burada konuya dair verilen şu bilgiler de ayrıca önemlidir: "*Tabii coğrafya tatbikatı veya Kartografya tatbikatı türünden çalışmaları, enstitümüze ilk defa birinci dünya savaşı yıllarında girmiş, o dönem zümre başkanımız olan İbrahim Hakkı Akyol, değerli Prof. Hamit Sadi Selen ve daha sonra görev almış, Th. Lefebvre ve E. Chaput tarafından yapılmıştır. Bu derslerin başlıca dayanağı, enstitüde bulunan ve çeşitli ülkelere ait topografya haritalarıdır. Bu derslerde amaç, harita okumaya hazırlamak, öğrenmek, sonrasında ise haritalar ve planlar üzerinde görüşler yapmaya ve bu görüşleri tefsir etmeye çalışmaktır. Bu kitapta baş sayfaya konulan fihristte de görüldüğü gibi, kartografya tatbikatımız mümkün olduğunca sadeleştirilmiş bir matematik coğrafya şeklinde başlayıp, genel bir topografya haritasının paftası üzerinde mümkün olduğu kadar derinleştirilen gözlem ve tefsirlerle yani harita monografyaları ile sona ermektedir*."[268]

Darkot, memleket coğrafyasına ait gerçekçi bilgilerin eksik olduğu ve büyük ölçekli haritaların henüz mevcut olmadığı bir dönemde, eldeki dağınık ve yetersiz verileri önce İbrahim Hakkı Akyol[269] ile birlikte değerlendirmeye başlamıştır. Sonrasında ise gelişen istatistikî ve kartografik kaynakların bilimsel yorumları sayesinde, 1941 yılında, Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde, Türkiye'nin coğrafi bölgelerinin ilk kez tespit edilmesinde etkili olmuştur.[270] Bu bağlamda Darkot, bölgesel coğrafya çalışmalarına öncülük etmiş ve detaylı haritaların hazırlanmasında önemli katkılar

[268] Darkot, a.g.e., 1938, İstanbul.
[269] İbrahim Hakkı Akyol, (1888-1950). Türk Coğrafya Kurumu'nun Edebiyat Fakültesi'nde görev yapan Ordinaryüs Profesörü, 1888 yılında Silistre (şimdiki Bulgaristan) doğumludur. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra, Meşrutiyet'in ilk dönemlerinde Maarif Nezareti tarafından eğitim amacıyla Avrupa'ya, özellikle İsviçre'ye gönderilmiş; burada üç yıl boyunca fiziki ve tabi ilimler alanında eğitim almıştır. Daha sonra İstanbul'a dönerek, 1923 yılında Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde açılan fiziki coğrafya öğretim üyeliği sınavını kazanmış ve yaklaşık 30 yıl süren akademik kariyerine başlamıştır. Akyol, alanında önemli çalışmalar yapmış ve yaklaşık otuz eser yayımlamış saygın bir bilim insanı olarak tanınmaktadır (Arda, 1955).
[270] Özlük Dosya, s. 30.

sağlamıştır. Örneğin, Marmara, Ege, Güneydoğu Anadolu, Karadeniz, Akdeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerine yönelik ders notları ve yayımlanmış çalışmaları bulunan Darkot, bu bölgelerin doğal ve beşerî coğrafi özelliklerini açıklayan haritalar üzerine önemli çalışmalar yapmıştır.

Darkot'a göre, ülkemizin yüzey şekillerinin hakim çizgileri, dağların yükselti değerleri ve akarsuların mecraları, ilk kez 1934 yılında Harita Umum Müdürlüğü tarafından hazırlanan 1:800.000 ölçekli Türkiye haritasıyla doğru şekilde belirlenebilmiştir. Ayrıca bu harita, 1941 yılında Türkiye'nin coğrafi bölgelere ayrılması sürecinde de önemli bir rol oynamıştır.[271] Bilindiği üzere 1941 yılının haziran ayında AÜ-DTCF'de Birinci Türk Coğrafya Kongresi düzenlenmiş ve Darkot bu kongrede bölge sınırlarının çizilmesinde önemli görevler üstlenmiştir.[272] Ayrıca Darkot, kongre sonrasında Türkiye'nin coğrafi bölgelerinin sınırlarının belirlenmesi, tanıtımının güçlendirilmesi ve bu bölgelerin alt yörelere ayrılması konusunda da kayda değer katkılar sağlamıştır. Kongrede kabul edilen bölge ayrımı da Darkot'un hazırlayıp sunduğu (Şekil 4.4) rapor doğrultusunda şekillenmiştir.[273]

Şekil 4.4: Mehmet Besim Darkot'un "Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri" haritası (Darkot ve Motta, 1975)

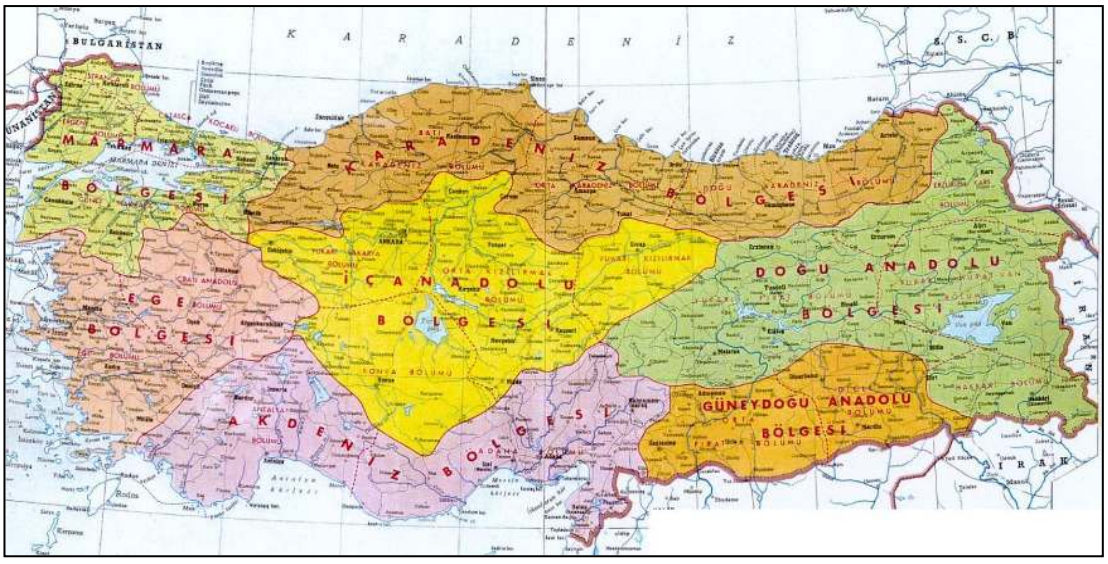

[271] Darkot, a.g.e., 1951, s. 60.
[272] Sedat Avcı, "Birinci Coğrafya Kongresi ve Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Hakkındaki Tartışmalara Dair Bir Not", *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı: 57, 2012, s. 95-99; Yiğit, Tunçel, a.g.e., 2017, s. 49-58.
[273] Tuncel, a.g.e., 1992, s. 1-14.

Bilindiği üzere Darkot'un çalışmaları arasında fiziki alan çalışmaları oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmalar arasında, Türk Coğrafya Dergisi'nde yayımlanan *"Türkiye'de Yağışların Dağılışı"* (1944) ve *"Türkiye'de Sıcaklık Derecesinin Dağılışı"* (1943-1944) başlıklı araştırmalar da ayrıca önem taşımaktadır. Yağış haritası konusunda birçok yenilikler sunan Darkot, sıcaklık dağılışı konusunda da ülkemiz adına önemli gerçek izoterm denemelerini yapmıştır. Türkiye gibi eğimli, engebeli ve yüksek bir ülkede, deniz seviyesine indirgenmiş izotermlerin gerçek sıcaklık değerlerinden ne denli sapma gösterdiği bilindiğinden, sıcaklık derecelerinin gerçek dağılımına dair fikir veren bu haritaların büyük emeklerle hazırlanması, ortaya son derece özgün ve bilimsel açıdan önemli sonuçlar çıkarmıştır.[274] Ayrıca Darkot çalışmalarında, yakın tarihlere kadar ülkemizle ilgili sıcaklık ve yağış haritalarının hazırlanmasında gerek farklı istasyonların (komşu ülkeler, Kıbrıs gibi) verilerinin kullanılması gerekse de ülkemizin coğrafi özelliklerinin dikkate alınmaması gibi nedenlerden kıyı ile iç kesimler arasında sıcaklık ve yağış değerlerinin dağılışı arasında ölçüm eksikliklerinin olduğuna da dikkat çekmektedir.

Türkiye'de ilk gerçek izotermler denemesini yapan Darkot'tur. Darkot'un gerçek izoterm denemelerine göre çizilmiş haritalarla ilgili bilgiler verdiği "*Türkiye'de Sıcaklık Derecesinin Dağılışı (1943)*"[275] adlı makalesinde, gerçek izoterm denemelerine dayanarak hazırladığı haritalarla ilgili önemli bilgiler vermektedir. Çalışmada, haritaların hazırlanmasında yeryüzü şekillerinin dikkate alınması, eski ve yeni verilerin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi; bölge, il ve ilçe düzeyinde ayrıntılı analizlerin titizlikle yürütülmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca, 1942-1943 öğretim yılında son sınıf coğrafya ders kitaplarına da eklenmiş olan sıcaklık haritasının, örnek bir çalışma olarak değerlendirilmesi gerektiğini; bu haritanın, ileride yapılacak daha kapsamlı çalışmalar ve biyocoğrafya araştırmaları için de değerli bir kaynak teşkil edeceğini ifade etmektedir.

1933 yılından itibaren memleketimize ve komşu ülkelere ait yağış verilerini toplayarak 1934'de bir duvar haritası taslağı hazırlayan Darkot, Türkiye'de ilk renkli

[274] Özlük Dosya, s. 29.
[275] Besim Darkot, "Türkiye'de Sıcaklık Derecesinin Dağılışı", *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı: l, 1943, s. 23-35.

yağış haritasını hazırlayan kişidir. Darkot'un "*Türkiye'de Yağışların Dağılışı (1943)*"[276] adlı makalesi, ülkemiz adına hazırlanan yağış haritalarında coğrafi özelliklerin yeterince dikkate alınmaması, yağış istasyonlarının yetersizliği ve kıyı ile iç kesimler arasındaki yağış dağılımına ilişkin ölçümlerin eksikliği gibi gözlemlerden yola çıkarak, bu alandaki eksikliklere dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Darkot, bu durumu makalesinde, Türkiye üzerine çalışmış araştırmacıların örnekleri üzerinden açıklayarak ortaya koymaktadır. Darkot, makalesinde Fischer, Supan ve Fitzner gibi araştırmacıların Türkiye üzerine yaptığı erken dönem yağış haritası çalışmalarını eleştirel bir bakışla değerlendirmektedir. Ona göre, Fischer 1878'lerde çizdiği Akdeniz Bölgesi yağış haritasında bazı komşu Akdeniz ülkelerindeki verileri Türkiye üzerinde uygulamış; bu yaklaşımını da memleketimizin yeryüzü şekillerine ve sınırlı sayıdaki yağış verilerine dayandırmıştır. XIX. yüzyılın sonlarında Türkiye'deki yağış dağılımına dair çalışmalar yapan A. Supan ise, kıyıdan iç kesimlere doğru yağışın nasıl değiştiğine dair fikir edinebilmek için Anadolu'nun minyatürü saydığı Kıbrıs Adası'ndaki altı istasyonun kayıtlarını kullanmış; bu nedenle sağlıklı sonuçlara ulaşamamıştır.

Türkiye'de yağış dağılımına dair ilk bilimsel başarıyı ise, Supan'dan dört yıl sonra Fitzner ortaya koymuştur. Fitzner, 1902 yılında, yabancı şirketlerce işletilen Anadolu demiryolunun yaklaşık yetmiş istasyonundan elde ettiği verileri, yeryüzü şekillerini de dikkate alarak değerlendirmiş ve *Küçük Asya Yağmur Haritası*'nı hazırlamıştır. Fitzner'in bu çalışması, uzun yıllar boyunca temel kaynak olarak kullanılmıştır. Ancak Fitzner'in haritalarında Ege ve Akdeniz kıyı dağlarını dikkate almamış olması, haritanın sınırlı yönlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Fitzner dışında, Reichel ve Lembke de Türkiye için yağış haritası denemelerinde bulunan diğer araştırmacılardır. Ancak Reichel eski verilere dayandığı, Lembke ise yeterli veri bulunmadığı için çalışmalardan beklenen başarıyı elde edememiştir.

Cumhuriyet dönemi çağdaş Türk coğrafya ilminin, Türkiye İktisadi Coğrafyası ve Türkiye Bölgesel Coğrafyası bilim alanlarının ilk temsilcisi Ordinaryüs Prof. Dr. M. Besim Darkot, Cumhuriyet döneminin Türkçe Türkiye duvar haritalarının ve Türkçe

[276] Besim Darkot, "Türkiye'de Yağışların Dağılışı", *Türk Coğrafya Dergisi,* sayı: 2, 1943, s. 137-159.

atlaslarının hazırlayıcılarındandır.[277] Darkot'un önemli çalışmalarından biri, 1960 yılında Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı tarafından bastırılıp okullara dağıtılan 1/800.000 ölçekli renkli Türkiye Duvar (Fiziki) Haritası'dır. Ayrıca, 1954 yılında Kanaat Yayınları tarafından yayımlanan Balkan Yarımadası Haritası da dikkat çekici eserleri arasındadır. Özellikle bu haritada eski ve yeni yer adlarının birlikte yer alması, eseri tarihi coğrafya açısından da değerli kılmaktadır.[278] Darkot 1971 yılında 1/1.000.000 ölçekli haritasını, 1973'te 1/1.500.000 ölçekli "*Türkiye coğrafi bölgeler*" haritasını, 1960 yılında da "*Asya Siyasi haritası" ve* "*Avrupa Siyasi haritası"* hazırlayarak yayımlamıştır.

Darkot'un yalnızca haritalarıyla değil, hazırladığı atlaslarla da coğrafya literatürüne önemli katkılarda bulunduğu unutulmamalıdır. Bu kapsamda, bilimsel denetimi Darkot'a ait olan ve 1975 yılında yayımlanan *Büyük Dünya Atlası*, Kafaoğlu, Öner ve Mutluay tarafından hazırlanmıştır. Aynı yıl yayımlanan bir diğer önemli çalışma ise *Modern Büyük Atlas* ya da diğer adıyla *Resimli Büyük Atlas*tır. Bu atlasın başında bir sayfalık içindekiler kısmı yer almakta, ardından 128 sayfalık haritalar bölümü gelmekte ve en sonda 16 sayfalık bir indeks bulunmaktadır. Toplamda 145 sayfadan oluşan atlas, Ord. Prof. Dr. M. Besim Darkot, Prof. Dr. Visintin (seksiyon şefi), Dr. Bonapace (teknik müdür) ve Gökalp Arkın (editör) tarafından hazırlanmıştır. Darkot'un ayrıca birçok önemli harita çalışması da bulunmaktadır. Bunlar arasında *Balkan Haritası*, *Asya Siyasi Haritası*, *Avrupa Siyasi Haritası*, *Türkiye Duvar Haritası*, Türkiye'de renkli olarak hazırlanan ilk harita olma özelliğine sahip *Sıcaklık Haritası*, yine ilk olma niteliği taşıyan *Yağış Haritası* ve Türkiye'nin 7 coğrafi bölgeye ayrıldığı ilk harita olan *Türkiye Coğrafi Bölgeler Haritası* yer almaktadır. Bu haritalar, yalnızca teknik özellikleriyle değil, aynı zamanda taşıdıkları tarihsel öncelik ve yenilikçilik açısından da oldukça önemlidir.

Darkot, zaman zaman coğrafi haritaların hazırlanmasında tespit ettiği eksikliklere yönelik eleştirilerde bulunmuş ve bu konuları çeşitli çalışmalarında belirtmiştir. Örneğin "*Türkiye Coğrafyasının Kuruluşuna Bir Bakış*" adlı çalışmasında, 1934

[277] Yiğit, Tunçel, a.g.e., 2017, s. 49-58.
[278] Tuncel, a.g.e., 1991, s. 1-13.

yılına kadar Türkiye adına tüm ülkeyi kapsayan, yeryüzü şekillerini ayrıntılı ve doğru şekilde yansıtan büyük ölçekli bir haritanın bulunmadığını; mevcut haritaların ise birçok yanlışlık ve eksiklik içerdiğini belirtmiştir. Darkot'a (1961) göre, 1915 öncesi dönemde Türk coğrafyasının kavramsal ve yöntemsel olarak uluslararası standartların çok gerisinde kalmasının başlıca nedenleri arasında doğru haritaların bulunmayışı, bilgi ve veri eksikliği, araştırmaların yetersizliği ve yer adlarının ezbere, yanlış biçimde öğretilmesi yer almaktadır. Darkot'un dikkat çektiği bir diğer önemli sorun da coğrafya öğretiminde hala eski geleneklerin izlerinin sürmesi ve bu alanda görev alan kişilerin, coğrafya dışı disiplinlerden gelmesidir. Ona göre, coğrafya bilimiyle coğrafyacılardan çok, amatörler ya da farklı meslek gruplarından kişiler ilgilenmiştir.

Coğrafya ilminin eğitimcisi ve akademisyen Darkot'un İktisat Fakültesi'nde okuttuğu dersler için kaleme aldığı notları bir araya getirmesiyle "*Türkiye İktisadi Coğrafyası" adlı* eser ortaya çıkmıştır. Kitabın girişinde:

> "*İktisadi coğrafya, beşeri coğrafya kapsamında, coğrafyanın dallarından biridir. Bilindiği üzere coğrafyanın inceleme alanı yeryüzüdür ve yeryüzünde göze çarpan olayların bir kısmı sadece tabiatı ilgilendirir ve bununla coğrafyanın tabii (fiziki) kolu ilgilenir. Bir kısım olaylar ise tabiatla beraber insanı ilgilendirir ve bununla da coğrafyanın beşeri kolu meşgul olur. Coğrafya -fiziki veya beşeri olsun- incelediği olayları önce hem tasvir eder hem de bunların sebeplerini bulmaya çalışır; daha sonra bu olayların aralarındaki bağlılıklar üzerinde durur, bu olayların yeryüzündeki yayılma sahalarını tespit ederek, onları bir araya getirerek (bütünleştirerek) bu sahaları haritalar üzerinde gösterir*" demektedir. [279]

[279] Türkiye İktisadi Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü yayınıdır. Eserin ilk baskısı 1955 yılında İktisat Fakültesi tarafından yayınlanmış; daha sonra birtakım değişiklikler yapılarak, 1958 ve 1963 yıllarında da ikinci ve üçüncü baskıları yapılmıştır. Burada çalışmada, kitabın üçüncü baskısı incelenmiştir. Türkiye İktisadi Coğrafyası kitabı 236 sayfa olup, 2 bölümden oluşmaktadır.

4.2. Ansiklopedi Maddeleri

Ansiklopediler, hazırlandıkları dönemin bilim, kültür, spor ve sanat gibi çeşitli alanlarındaki kişi, eser, bölge ve kurumları tanıtmanın yanı sıra, kelime, kavram, olay ve konuları sistematik bir biçimde ele alan bilgi kaynaklarıdır. Genellikle alfabetik ya da sistematik bir düzen içinde sunulan ansiklopediler, farklı konulardaki bilgilere hızlı erişim imkânı sağlar ve konular arasındaki ilişkileri de ortaya koymaktadır. Günümüzde, bu tür eserler çoğunlukla birden fazla uzmanın uzun süreli ve sistemli çalışmaları sonucunda ortaya çıkan, kapsamlı ve detaylı bilgi kaynaklarıdır. "Encyclopaedia" kelimesi Latince'den, Yunanca "enkyklios paideia" ifadesinden türemiş olup, bilgi dairesi veya genel eğitim anlamlarına gelmektedir. Terim, ilk olarak 1531'de Thomas Eliot tarafından İngilizceye, François Rabelais tarafından ise Fransızcaya "encyclopedie" biçiminde geçmiştir. Kelimenin bir yayın türü olarak yani "ansiklopedi" şeklinde yaygın kullanımı ise XVIII. yüzyılda Diderot ve arkadaşlarının Encyclopédie adlı eseri yayımlaması sonrasında başlamıştır.[280] Bu bağlamda bu kısımda, Türk coğrafya biliminin önemli isimlerinden biri olan akademisyen, araştırmacı, redaktör ve madde yazarı Darkot'un; *İslam Ansiklopedisi*, *Aylık Ansiklopedi*, *Meydan Larousse: Büyük Lügat*, *Coğrafya–Ülkeler–İnsanlar*, *Atlaslı Coğrafya* ve *Türkiye Ansiklopedisi* gibi çeşitli ansiklopedilerde yer alan madde çalışmalarına odaklanılacaktır.

4.2.1. İslam Ansiklopedisi

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan ve 12 ciltten oluşan (5. ve 12. ciltler ikişer cilt halinde) İslam Ansiklopedisi, 1940-1988 yılları arasında hazırlanmıştır. Ansiklopedi, İslam dünyası, tarih, coğrafya, etnografya ve biyografi alanlarını kapsayan kapsamlı bir sözlüktür. Ansiklopedinin iç kapağında, "Milli Eğitim Bakanlığı'nın kararı doğrultusunda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde kurulan bir heyet (A. Adıvar, R. Arat, A. Ateş, C. Baysun, B. Darkot gibi isimler)

[280] Aykut, a.g.e., 1991, s. 217.

tarafından *Leyden tab'ı* [281] baskısı esas alınarak telif, tadil, ikmal ve tercüme yoluyla yayımlanmıştır" ifadesi yer almaktadır.

Ansiklopedinin birinci cildinin başı, mukaddime ile başlamakta ve 21 sayfa sürmektedir. Mukaddimeden sonra ansiklopedide kullanılan "*Transkripsiyon alfabesinin*"[282] olduğu cetvel yer almaktadır. Birinci cildin son üç sayfasında Atatürk'ün biyografisi ve ilgili olayların kronolojik sıralaması; ikinci cildin son sayfalarında düzeltmeler; üçüncü cildin arkasında Çanakkale Boğazı'nı da içine alan bir harita; altıncı cildin son sayfasında düzeltmeler; dokuzuncu cildin ilk 806 sayfası ansiklopedi, sonraki sayfalarında ise düzeltmeler yer almaktadır. Mukaddimenin başında:

> "*İslam Ansiklopedisi, Müslümanların ilim, fikir ve sanat aleminde vücuda getirdiği eserler ile Müslüman kavimlerin gerek vatanlarına ve yayıldıkları yerlere ve gerekse İslam dininin girdiği bütün sahalara dair tarih, coğrafya, etnografya, felsefe, kelam, fıkıh ve dil malumatlarını veciz ve kesif bir ansiklopedi üslubu ile yani az satır içine çok malumat sıkıştırmak suretiyle ihtiva eden muazzam bir eserdir" diye yazmaktadır.*[283]

Darkot'un özellikle coğrafya camiası dışında tanınırlığını artıran ve yüksek kalitedeki niteliğinden dolayı günümüzde hala atıf yapılan araştırmaları hiç kuşkusuz bu ansiklopediye yazdığı maddelerdir. Darkot, 1941'den itibaren bir Türk bilim

[281] Başlangıçta, 1940'lı yıllarda ansiklopedinin yalnızca tercüme yoluyla yayımlanması planlanmıştı. Ancak, Türkiye'ye ait maddelerdeki eksiklikler ve hatalar göz önünde bulundurularak, bu maddelerin düzeltilmesi, ilaveler yapılması ve bazı maddelerin yeniden yazılması gerekliliği ortaya çıktı. Bu nedenle, her cildin iç kapağında "Leyden baskısı esas alınarak telif, tadil, ikmal ve tercüme suretiyle yayımlanmıştır" ifadesi yer almaktadır (Köprülü, 2001).

[282] Transkripsiyon alfabesi: Bir yazının belirli bir kural dahilinde, gerektiğinde bazı işaretler kullanılmak suretiyle, başka yazıya çevrilmesine *transkripsiyon* ya da *çeviri yazı* denir. Osmanlı Türkçesi elif-besiyle yazılmış metinlerin transkripsiyonu, bu metinleri Latin harfleriyle yazma işlemi demektir. Ancak Arap yazı sisteminde mevcut bazı harflerin (örneğin peltek se, sin ve sad; ha, hı ve he gibi) Latin harf sistemindeki ses karşılıkları tek bir harfle gösterildiği için bunları birbirinden ayırt edebilmek maksadıyla Latin harfi karşılıklarında bazı işaretler kullanılmıştır. Transkripsiyon işaretleri de denilen bu yazım şekline *transkripsiyon alfabesi* denir (OMÜ, https://avys,.omu.edu.tr, 17 Haziran 2024'te alındı).

[283] İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, 5. Baskı, İstanbul 1978.

heyeti tarafından hazırlanan İslam Ansiklopedisi'nin yetkili komisyonunda yer aldığından beşeri ve tarihi coğrafyayla esaslı şekilde ilgilenmiştir. Ansiklopedinin Leiden'de yapılan ilk baskısında Türkiye'ye ait maddelerin ihtiyacı karşılamaktan uzak ve eksik bulunması, bu maddelerin yeniden telifini gerektirmiş, bu maddelerin pek çoğunun coğrafyası, hatta tarihi, Darkot tarafından hazırlanmıştır. Darkot'un ansiklopedi için hazırladığı telif makalelerinin içinde şehirler, denizler, nehirler, dağ monografyaları (Akdeniz, Fırat Nehri, Amanos Dağları gibi) ve memleket dışı konular (Arabistan, Balkan Yarımadası, Karadağ, Lut Gölü, yeryüzünde İslam gibi) bulunmaktadır. Darkot'un özellikle Anadolu şehirlerine ait telifleri, bahis konusu olan yerin coğrafi şartları, isminin menşei, tarihi hadiseleri, iktisadi fonksiyonları ile birlikte önemli bir boşluğu kapatan değerli monografyalarını teşkil etmekte ve geniş bir bibliyografya temeline dayanmaktadır. Üstelik Darkot'un ansiklopedideki bu makaleleri memleket coğrafyası adına, klasik kaynaklar mahiyetindedir.[284]

Yabancı kritiklerde, ansiklopedinin ilk basılan nüshasında Türkiye hakkında ya çok eksik ya da hiç bilinmeyen bilgi ve belgelerin Türk-İslam Ansiklopedisi'nde geniş ölçüde neşri, bu ansiklopedinin uluslararası bilim araştırmalarında vazgeçilemeyecek bir değere ulaştığı belirtilmektedir. Bu durum Darkot'un yalnız coğrafya bilimine değil, aynı zamanda Anadolu şehirlerinin tarihi topoğrafyasına, tarihine ve "*Landşaftına*" ait değerli ve müteaddit makalelerinden de kaynaklanmaktadır.[285]

Türkiye'de tarihi coğrafya alanında yabancı araştırmacılar dışarıda bırakıldığında, Cumhuriyet dönemi Türk coğrafyacılığının öncülerinden biri Darkot olarak kabul edilmektedir. Darkot'un Cumhuriyet sonrası yaptığı çalışmalar arasında, özellikle Millî Eğitim Bakanlığı'nın İslam Ansiklopedisi için kaleme aldığı şehir ve bölge maddeleri konumuz açısından büyük önem taşımaktadır. İncelediği bölgelerin tarihî durumlarına dair bilgiler sunarken, çeşitli tarihî kaynaklardan da faydalanmıştır; bu özelliğiyle kendisi, bu alanda çalışma yapan ilk coğrafyacı olma niteliğine sahiptir. Darkot, İslam Ansiklopedisi'nde toplam 196 madde ve makale yazmış; bunların çoğu

[284] Özlük Dosya, s. 29-30.
[285] Özlük Dosya, s. 30-31.

ilk defa yayımlanırken, bazıları ise ikmal niteliğindedir.[286] Darkot'un kaleme aldığı maddeler arasında Akdeniz, Anadolu, Ankara, Antalya, Arabistan, Balat, Birgi, Diyarbekir, Fırat, Harput, Gavur Dağları, İslam, İstanbul, İzmir, Kıbrıs, Külek, Konya, Manisa ve Mısır gibi önemli başlıklar yer almaktadır. Ayrıca Türkiye'den ve dışından çeşitli şehirler, denizler, dağlar, adalar ve kavramlar da bu makaleler içinde bulunmaktadır. Darkot, çalışmalarında ağırlıklı olarak ikinci el kaynaklara başvurarak, geçmişi mümkün olduğunca yeniden yapılandırmaya çalışmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, tarihi coğrafya alanında sağlam bir başlangıç yaptığı söylenebilir.[287]

Darkot MEB İslam Ansiklopedisi'ne şehir, ada, deniz, yarımada, dağ, kaza, kasaba, nahiye, bölge, sancak, devlet, memleket, nehir, göl, liman, boğaz gibi olmak üzere 196 madde (makale) yazmıştır. Bu maddelerden 70 tanesini şehir maddeleri oluşturmaktadır. Şehir maddelerinde o şehrin neden orada kurulmuş olduğu detaylı şekilde anlatıldıktan sonra, şehrin isminin menşei üzerinde durulmakta, sonrasında şehrin nasıl geliştiği, fonksiyonel özellikleri ele alınmaktadır. Darkot'un, şehirlerin tarihî coğrafyasıyla ilgili olan bu çalışmaları, memleket coğrafyası adına dalında, klasik kaynaklar niteliği taşımaktadır. Yine Darkot'un İslam Ansiklopedisi'ndeki maddeleri içinde eskiden var olmuş günümüzde ortadan kalmış (Ammuriye, Frigya dönemi önemli ulaşım yolu üstünde bir yer; Rum Kale, Güney Anadolu da Fırat nehrinin sağ kolunda kale harabesi) yerleşim yerleri; 8 tane isim niteliğinde olan ve farklı yerlere (Balat, Deve boynu, Göl, İslam, Karahisar, Koçhisar, Kupra, Ladik) verilmiş isimler de bulunmaktadır (Tablo 4.7).

Tablo 4.7: İslam Ansiklopedisi'ndeki makalelerin konularına göre dağılımı

Konusu	**f**	**%**
Şehirler	**70**	35,90
Ada	**11**	5,64
Deniz	**2**	1,03

[286] Osman Gümüşçü (Ed.), *Tarihi Coğrafya*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013a, Eskişehir.
[287] Gümüşçü, a.g.e., 2012a, s. 140-160.

Yarımada	**3**	1,54
Bölge- Sancak, Devlet-Memleket	**15**	7,69
Dağ	**6**	3,08
Kasaba	**25**	12,82
Kaza	**29**	14,87
Nahiye	**7**	3,59
Ortadan kalkmış olanlar	**2**	1,03
Nehir	**10**	5,13
Göl	**3**	1,54
Liman	**2**	1,03
Boğaz	**2**	1,03
Diğerleri	**8**	4,10

Darkot'a dair yapılan çalışmalarda, onun İslam Ansiklopedisi maddeleriyle ilgili verilen listelerinde: yanlışlıklar/eksiklikler yapıldığı tespit edilmiş ve gerekli düzeltmeler yapılarak aşağıda, liste yeniden düzenlenmiştir. Düzeltmeler, doğrudan İslam Ansiklopedisi'ndeki ilgili maddelere bakılarak yapılmıştır. Tespit edilen yanlışlıklar/eksiklikler şu şekildedir:

1.Listede cilt numaraları ve sayfa numaraları yanlış-eksik yazılan maddeler bulunmaktadır. Mesela:

"Bala", MEB İslâm ansiklopedisi, C: 2, S.268-269, İstanbul. **Bu maddenin sayfası yanlış yazılmış ve doğrusu**: 263 (İslam Ansiklopedi listesinde Bala ile Balahisar'ın yeri değiştirilmiş).

"Balahisar" MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 2, S.263, İstanbul**. Bu maddenin sayfası yanlış yazılmış ve doğrusu:**268-269.

"Basra" (Genişletme) MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 1, S.320-337, İstanbul. **Bu maddenin hem sayfası hem de cilt numarası yanlış yazılmış ve doğrusu:** sayfa, 320-327; cilt, C2.

“Gümüşhane” MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 4, S.836-814, İstanbul. **Bu maddenin sayfası yanlış yazılmış ve doğrusu:** 836-837

“Eğridir” MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 4, S.198-201, İstanbul. **Bu maddenin sayfası yanlış yazılmış ve doğrusu:**199-201.

“Harran” (Tamamlama) MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 5/1, S.300, İstanbul. **Bu maddenin sayfası eksik yazılmış ve doğrusu:** 299-300. (Ayrıca ikinci a’nın üstünde inceltme olmalı).

“Kars” MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 6, S.221-360, İstanbul. **Bu maddenin sayfası yanlış yazılmış ve doğrusu:** 360.

“Kemah” MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 6, S.559-403, İstanbul. **Bu maddenin sayfası yanlış yazılmış ve doğrusu:** 559-561.

“Kuveyt” (Tamamlama) MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 6, S.1131-1134, İstanbul. **Bu maddenin sayfası yanlış yazılmış ve doğrusu:**1130-1134.

“Limni” (Tamamlama) MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 7, S.61-63, İstanbul. **Bu maddenin sayfası yanlış yazılmış ve doğrusu:** 60-61.

“Lut Gölü” MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 7, S.90-93, İstanbul. **Bu maddenin sayfası yanlış yazılmış ve doğrusu:** 91-93.

“Oramar” (Değiştirme) MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 9, S.282-284, İstanbul. **Bu maddenin sayfası yanlış yazılmış ve doğrusu:** 389-390.

“Rum-Kale” (Tamamlama)MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 9, S.777-778, İstanbul. **Bu maddenin sayfası yanlış yazılmış ve doğrusu:** 777-781.

“Sapanca” MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 10, S.196-198, İstanbul. **Bu maddenin sayfası yanlış yazılmış ve doğrusu:** 196-199.

“Süveydiye” MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 12/1, S.253-255, İstanbul. **Bu maddenin cilt numarası yanlış yazılmış ve doğrusu:** C: 11.

“Tekirdağ” MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 12/1, S.18-24, İstanbul. **Bu maddenin sayfası yanlış yazılmış ve doğrusu:** 133-135.

“Bilecik” MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 2, S.627-628, İstanbul**. Bu maddenin sayfası yanlış yazılmış ve doğrusu:** .611-612.

2. Harf hatası/inceltme eksikliği yapılarak yanlış yazılanlar var. Mesela:

"Çölemik" MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 3, S.441-442, İstanbul. **Bu madde yanlış yazılmış ve doğrusu:** Çölemerik.

"Elaziz (Elazığ)" MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 4, S.221-223, İstanbul. **Bu madde yanlış yazılmış ve doğrusu**: El'aziz.

"Hısn Keyf (Hasankeyf)" MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 5/1, S.452-454, İstanbul. **Bu madde yanlış yazılmış ve doğrusu:** Hısn Keyfa

"Kuveyt" (Tamamlama) MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 6, S.1131-1134, İstanbul. **Bu madde yanlış yazılmış ve doğrusu:** Küveyt.

"Meyyafakirin (Silvan)" MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 8, S.195-196, İstanbul. **Bu madde yanlış yazılmış ve doğrusu:** Meyyafarikin (ayrıca "a" ların üstünde inceltme olacak).

3. Listeler genel olarak alfebetik sıraya göre düzenlenmiştir. Fakat bazımaddelerin alfabetik sırası yanlış yazılmıştır. Mesela: Bala ile Balahisar'ın ve Şemdinan ile Süveydiye'nin yeri değiştirilmiş; Harput, Harran'dan sonra yazılmış, aslında ondan önce yazılması gerekirdi.

Buraya kadar verilen bilgilerden sonra, Darkot için daha önce verilen İslam Ansiklopedisi maddeleri listelerindeki eksiklik ve hataları düzelterek tarafımızdan hazırlanan ve 196 maddeden oluşan listenin son durumu aşağıda verilmiştir:

1.1940, "Adakale" MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.124.

2.1940, "Adana" MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.127-129.

3.1940, "Aden" (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.135-137.

4.1940, "Ahsa" MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 1, S.225.

5.1940, "Akdeniz" MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.233-237.

6.1940, "Akhisar" (Genişletme ve Düzeltme) MEB İslam Ansiklopedisi C: 1, S.237-238.

7.1940, "Akkerman" MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.251.

8.1940, "Aksaray" (Değiştirme ve Düzeltme) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.274.

9.1940, “Akşehir” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.277.

10.1940, “Alacadağ” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.279.

11.1940, “Aladağ” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.279.

12.1940, “Alaiye (Alanya)” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.286-287.

13.1940, “Alaşehir” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.290-291.

14.1940, “Amasya” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.392-394.

15.1940, “Amman” (Genişletme) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.409.

16.1940, “Ammuriye” (Genişletme) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.411-412.

17.1940, “Anadolu” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.428-430.

18.1940, “Ankara” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.437-453.

19.1940, “Antalya” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.459-462.

20.1940, “Arabistan” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.479-481.

21.1940, “Arapkir” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.553-554.

22.1940, “Aras” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 1, S.554-555.

23.1940, “Asir” (Değiştirme -Tamamlama) MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 1, S.674-675.

24.1942, “Ayas” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.42-43.

25.1942, “Ayasuluk (Selçuk)” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.56-57.

26.1942, “Aydın” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.61-62

27.1942, “Ayvalık” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.78.

28.1942, “Bala” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S. 263.

29.1942, “Balahisar” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S. 268-269.

30.1942, “Balat” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.272-273.

31.1942, “Balıkesir” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.276-277.

32.1942, “Balkan” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.280-283.

33.1942, “Basra” (Genişletme) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.320-327.

34.1942, “Bayburt” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.365.

35.1942, “Bayezid” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.368-369.

36.1942, “Belen” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.473-475.

37.1942, “Bergama” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.537-538.

38.1942, “Besni” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.570.

39.1942, “Beyşehir” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.589.

40.1942, “Biga” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.603.

41.1942, “Bilecik” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.611-612.
42.1942, “Bingöl” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.627-628.
43.1942, “Birgi” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.632-634.
44.1942, “Bitlis” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.657-661.
45.1942, “Boğaziçi” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.666-671.
46.1942, “Bolu” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.707-709.
47.1942, “Bolvadin” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.709-710.
48.1942, “Bosna-Hersek” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.725-729.
49.1942, “Bosna-Saray” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.735-736.
50.1942, “Burdur” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.805-806.
51.1942, “Bursa” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 2, S.806-810.
52.1944, “Canik” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 3, S.25.
53.1944, “Ceyhan” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 3, S.128-129.
54.1944, “Çad” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 3, S.263-265.
55.1944, “Çanakkale” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 3, S.331-340, 347-35.
56.1944, “Çankırı” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 3, S.357-359.
57.1944, “Çölemerik” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 3, S.441-442.
58.1944, “Çuha Adası” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 3, S.444.
59.1944, “Darülbeyda” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 3, S.491-492.
60.1944, “Denizli” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 3, S.527-531.
61.1944, “Deve Boynu” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 3, S.558.
62.1944, “Deyr-i Zor” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 3, S.574.
63.1944, “Dimetoka” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 3, S.589.
64.1944, “Divriği” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 3, S.596-599.
65.1944, “Diyarbekir” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 3, S.601-605.
66.1946, “Eğin” MEB İslsm Ansiklopedisi, C: 4, S.194-196.
67.1946, “Eğridir” MEB İslsm Ansiklopedisi, C: 4, S.199-201.
68.1946, “El’aziz (Elazıg)” MEB İslsm Ansiklopedisi, C: 4, S.221-223.
69.1946, “Elmalı” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 4, S.238.
70.1946, “Erciş” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 4, S.285-286.
71.1946, “Erciyas-Dağı” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 4, S.286-288.
72.1946, “Ereğli” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 4, S.307-309.
73.1946, “Ergani” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 4, S.310-311.

74.1946, “Erzincan” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 4, S.338-340.

75.1946, “Erzurum” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 4, S.340-345.

76.1946, “Eskişehir” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 4, S.384-387.

77.1946, “Fırat” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 4, S.622-625.

78.1946, “Filistin” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 4, S.636-638,

79.1946, “Gavur Dağları” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 4, S.724-726.

80.1946, “Giresun” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 4, S.789-790.”

81.1946, “Göksu” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 4, S.811-812.

82.1946, “Göksun” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 4, S.812-813.

83.1946, “Göl” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 4, S.813-814.

84.1946, “Gördes” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 4, S.815.

85.1946, “Gümüşhane” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 4, S.836-837.

86.1948, “Hakari (Hakkari)” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 5/1, S.97-99.

87.1948, “Harput” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 5/1, S.296-299.

88.1948, “Harran” (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 5/1, S.299-300.

89.1948, “Haruniye” (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 5/1, S.303-304.

90.1948, “Havran” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 5/1, S.378-379.

91.1948, “Hısn Keyfa (Hısn Kayfa-Hasankeyf)” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 5/1, S.452-454.

92.1948, “Hısn Mansur (Adıyaman)” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 5/1, S.454-455.

93.1948, “Hudeyde” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 5/1, S.579-581.

94.1950, “Irak” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 5/2, S.667-670.

95.1950, “Isparta” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 5/2, S.681-683.

96.1950, “İçel” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 5/2, S.928-931.

97.1950, “İndenozya” (Değiştirme ve Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C:5/2, S.996-1008.

98.1950, “İskenderun” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 5/2, S.1090-1093.

99.1950, “İstanbul” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 5/2, S.1135-1142.

100.1950, “İzmir” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 5/2, S.1239-1251.

101.1950, “İzmit” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 5/2, S.1251-1256.

102.1950, “İslam” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 5/2, S.1093-1103.

“103.1952, “Kaçh” (Değiştirme ve Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.38-39.

104.1952, “Kahta” (Değiştirme ve Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.89-91.

105.1952, “Kalikut” (Değiştirme ve Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.134.

106.1952, “Kalküte” (Değiştirme ve Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.139.

107.1952, “Karadağ” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.221-230.

108.1952, “Karahisar” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.276-284.

109.1952, “Karaşi” (Değiştirme ve Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.336-338.

110.1952, “Kars” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S. 360.

111.1952, “Kastamonu” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.399-403.

112.1952, “Katanga” (Değiştirme ve Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.419-420.

113.1952, “Katar” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.420-422.

114.1952, “Katıf” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.439-440.

115.1952, “Kavala” (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.452-453.

116.1952, “Kayseri” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.484-491.

117.1952, “Kemah” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.559-561.

118.1952, “Kıbrıs” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.672-676.

119.1952, “Kırşehir” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.764-767.

120.1952, “Kızıldeniz” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.796-798.

121.1952, “Kızıl-Irmak” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.798-802.

122.1952, “Kilis” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.806-808.

123.1952, “Koca-Eli” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.830-831.

124.1952, “Koç-Hisar” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.831-832.

125.1952, “Konya” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.841-853.

126.1952, “Koyul-Hisar” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.880-881.

127.1952, “Kufra” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.967-969.

128.1952, “Kula” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.973-976.

129. 1952, “Kut ül Amare” MEB İslâm Ansiklopedisi, C: 6, S .1060-1061.

130.1952, “Külek” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.1075-1078.

131.1952, “Küveyt” (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 6, S.1130-1134.

132.1955, “Ladik” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 7, S.1-2.
133.1955, “Lazkiye” (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 7, S.22-25.
134.1955, “Limni” (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 7, S.60-61.
135.1955, “Lut Gölü” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 7, S.91-93.
136.1955, “Madagaskar” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 7, S.120-123.
137.1955, “Madras” (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 7, S.136-137.
138.1955, “Madura” (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 7, S.138-139.
139.1955, “Malaka” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 7, S.221-225.
140.1955, “Malatya” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 7, S.225-232.
141.1955, “Malazgirt” (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 7, S.239-241.
142.1955, “Manisa” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 7, S.288-290.
143.1955, “Maraş” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 7, S.310-312.
144.1955, “Menderes” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 7, S.710-712.
145.1955, “Menteşe” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 7, S.722-724.
146.1955, “Mersin” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 7, S.769-772.
147.1955, “Merzifon” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 7, S.785-787.
148.1957, “Meyyâfârikin (Silvan)” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 8, S.195-196.
149.1957, “Mısır” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 8, S.217-218,
150.1957, “Midilli” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 8, S.282-284.
151.1957, “Mihran” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 8, S.304-305.
152.1957, “Milas” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 8, S.311-316.
153.1957, “Mustafa Kemal Paşa” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 8, S.717-720.
154.1957, “Musul” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 8, S.741-744.
155.1957, “Muş” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 8, S.744-747.
156.1960, “Nablus” (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 9, S.13-15.
157.1960, “Nasibin” (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 9, S.99-103.
158.1960, “Necef” (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 9, S.157-159.
159.1960, “Necid” (Değiştirme ve Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 9, S.159-162.
160.1960, “Nedroma” (Kısaltma) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 9, S.174-176.
161.1960, “Niğde” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 9, S.253-256.
162.1960, “Niksar” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 9, S.273-275.
163.1960, “Nil” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 9, S.282-284.

164.1960, “Oramar” (Değiştirme) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 9, S.389-390.
165.1960, “Osmancık” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 9, S.450-453.
166.1960, “Payas” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 9, S.531-532.
167.1960, “Re’s ül Ayn” (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 9, S.695-698.
168.1960, “Revandiz” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 9, S.715-717.
169.1960, “Rodos” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 9, S.753-758.
170.1960, “Rum-Kale” (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 9, S.777-781.
171.1964, “Sakarya” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 10, S.90-94.
172.1964, “Sakız Adası” (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 10, S.94-97.
173.1964, “Samsun” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 10, S.172-178.
174.1964, “Sapanca” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 10, S.196-199.
175.1964, “Sart” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 10, S.237-239.
176.1964, “Sebte” (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 10, S.295-298.
177.1964, “Serez” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 10, S.516-518.
178.1964, “Seyhan” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 10, S.540-542.
179.1964, “Sivas” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 10, S.569-577.
180.1964, “Siird” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 10, S.619-621.
181.1964, “Simav” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 10, S.648-650.
182.1964, “Sinop” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 10, S.683-689.
183.1964, “Sis” (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 10, S.708-712.
184.1964, “Sisam” (Tamamlama) MEB İslam Ansiklopedisi, C: 10, S.712-714.
185.1964, “Sivrihisar” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 10, S.726-728.
186.1964, “Söğüt” MEB İslâam Ansiklopedisi, C: 10, S.761-763.
187.1970, “Süveydiye” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 11, S.253-255.
188.1970, “Suruc” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 11, S.66-67.
189.1970, “Şemdinan” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 11, S.405-406.
190.1970, “Tarsus” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 12/1, S.18-24.
191.1970, “Tekirdağ” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 12/1, S.133-135
192.1970, “Tire” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 12/1, S.379-381.
193.1970, “Tirebolu” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 12/1, S.381-382.
194.1979, “Uşak” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 13, S.73-75.
195.1979, “Uludağ” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 13, S.26-27.
196.1983, “Vezirköprü” MEB İslam Ansiklopedisi, C: 13, S.314-315.

4.2.2. Aylık Ansiklopedisi

Darkot'un, Server İskit Yayınevi tarafından yayımlanan Aylık Ansiklopedisi'ne yazdığı il maddeleri, coğrafya bilimi literatüründe önemli yer tutmaktadır. MEB onaylı ve altı ciltten (beş cilt ve bir yeni seri şeklinde) oluşan Aylık Ansiklopedisi, 1944-1950 yılları arasında yayımlanmıştır. Kronoloji, bibliyografya, tarih, kültür hareketleri gibi konu başlıklarını işlemiş olan ansiklopedi: resim, harita, kroki, bentler ve tablolarla desteklenerek dizayn edilmiştir. Ansiklopedide Darkot'un 28 maddesi bulunmakta olup, bunların 26 tanesi il, 2'si fiziki coğrafya (Türkiye'nin dağları ve fiziki haritası) maddesidir.

Bilinen bir baskısı bulunan Aylık Ansiklopedi, 1945 yılında basılarak yayımlanmıştır. Kitabın iç kapağında "*yüzden fazla profesör, doçent, doktor, yüksek mühendis ve uzmanımızın elbirliğiyle hazırlanmıştır*" diye yazmaktadır. Bentler, resim ve fotoğraflar, harita, kroki ve notalar, renkli tablolar, ayrıca kronoloji ve bibliyografya gibi oldukça geniş bir havuza sahip olan eserde, Darkot'un yazdığı il maddeleri şunlardır: "*Adana, Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bolu, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Burdur, Isparta, İstanbul, Kars, Kastamonu, Konya, Kütahya, Malatya, Samsun, Tokat, Trabzon, Trakya illeri, Tunceli, Van".* Ansiklopedideki "*Türkiye'nin fiziki haritası" ve "Türkiye'mizin dağları"* başlıklı maddeler de Türkiye fiziki coğrafyasıyla ilgilidir.

Darkot'un ansiklopedide yer alan il maddelerinde, ilgili illerin yüzölçümü, komşu illeri, arazi şekilleri, iklimi ve bitki örtüsü gibi coğrafi özelliklerinin yanı sıra, nüfus yapısı, ekonomik geçim kaynakları ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Örneğin, nüfus bilgileri kapsamında 1940 yılı genel nüfus sayımı esas alınmış; nüfusun dağılımını etkileyen faktörler, ortalama nüfus yoğunluğu, şehir, kasaba, köy nüfus oranları, sık ve seyrek nüfuslu alanlar ile sık nüfuslu bölgelerde kilometrekareye düşen kişi sayısı gibi veriler değerlendirilmiştir. İlçeler ise daha çok iktisadî coğrafya açısından ele alınmış; tarım arazileri, hububat alanları, başlıca hububat ürünleri ve üretim

bölgeleri, sanayi ürünleri ile sebze ve meyve üretimi gibi konular ayrıntılı şekilde işlenmiştir. Ayrıca, hayvancılık, sanayi faaliyetleri (sanayinin gelişim nedenleri ve başlıca sanayi merkezleri) ile ulaşım coğrafyası (münakale coğrafyası) açısından da kapsamlı değerlendirmeler yapılmıştır.

Aylık Ansiklopedisi'nde Darkot tarafından kaleme alınan maddeler, aşağıda yanlışlıkları ve eksiklikleri düzeltilerek listelenmiştir:

"1.1944, "Adana Bölgesi Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 1, S.195-197, İstanbul."

"2.1944, "Bursa Vilayeti Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 1, S.77-80."

"3.1945, "Balıkesir İli Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 1, S.329-331."

"4.1945, "Diyarbakır İlinin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 2, S.493-495, İstanbul."

"5.1945, "Kars İlinin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 2, S.464-467."

"6.1945, "Konya Vilayet Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 1, S.275-277, İstanbul. **Yanlış yazılmış. Konya C:2 de değil C:1'dedir)"**

"7.1945, "Trabzon İlinin ve Bölgesinin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 2, S.408-411, İstanbul."

"8.1945, "Tunceli'nin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 2, S.575-577."

"9.1945, "Van Bölgesi Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 2, S.609-611, **(Hakkari ili de bu bölge içinde yer almış.), İstanbul."**

"10.1946, "Afyon İli Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 2, S.675-677."

"11.1946, "Amasya İlinin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 3, S.923-925, İstanbul.

"12.1946, "Bolu İlinin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 3, S.766-769, İstanbul."

"13.1946, "Eskişehir İlinin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 2, S.711-713, İstanbul."

"14.1946, "Erzurum İlinin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 3, S.839-842, İstanbul."

"15.1946, "Kastamonu İlinin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 3, S.834-837, İstanbul."

"16.1946, "Malatya İlinin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 2, S.651-654, İstanbul."

"17.1946, "Trakya İllerimizin Coğrafyası (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ)" Aylık Ansiklopedi, C: 3, S.890-895, İstanbul."

"18.1947, "Antalya İlinin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 3, S.980-983, İstanbul."

"19.1947, "Gaziantep İlinin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 3, S.1010-1013, İstanbul."

"20.1947, "Isparta ve Burdur İllerinin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 4, S.1286-1289, İstanbul."

"21.1947, "Kütahya İlinin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 4, S.1186-1189, İstanbul."

"22.1947, "Samsun İlinin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 3, S.1076-1078, İstanbul."

"23.1947, "Zonguldak İlinin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 3, S.1061-1064, İstanbul."

"24.1948, "Ankara İlinin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 4, S.1334-1337, İstanbul".

"25.1948, "Tokat İlinin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 4, S.1373-1375, İstanbul."

"26.1948, "Türkiye'mizin Fiziki Haritası" Aylık Ansiklopedisi, C: 5, S.1423-1428, İstanbul."

"27.1948, "İstanbul İli Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, C: 5, S.1553-1556, İstanbul."

"28.1949, "Türkiye'mizin Dağları" Aylık Ansiklopedi, C: 5, S.1701-1705, İstanbul."

4.2.3. Meydan Larousse: Büyük Lügat Ansiklopedisi

1960 yılında Fransızca, 1969 yılında ise Türkçe Büyük Lügat ve ansiklopedinin fasikül halindeki ilk sayılarının yayın tarihidir. Darkot'un Meydan Larousse: Büyük Lügat Ansiklopedisi için kaleme aldığı madde sayısı 108'dir. Ansiklopedinin hazırlanmasında görevli danışma kurulu/merkez üyeleri, yayın kurulu ve yayıma

katılanlar: Prof. Dr. Münir Aktepe, Ord. Prof. Şükrü Baban, Ord. Prof. Dr. Besim Darkot, Prof. Dr. Nihat Erim, Burhan Felek, Prof. Dr. Macit Gökberk, Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Prof. Dr. Sabri Esat Siyavuşgil (öl. 1968), Prof. Dr. Faruk Timurtaş'tır.

Aşağıda Darkot'un Meydan Larousse: Büyük Lügat Ansiklopedisi'ndeki il, şehir ve bölge maddeleri numaralandırılarak listelenmiştir:

"1.""Adana" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1, S."
"2.""Adapazarı" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:1S."
"3.""Adıyaman" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1, S"
"4.""Afyonkarahisar" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1, S."
"5.""Ağrı" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1, S".
"6.""Ahlat" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1, S."
"7.""Akdeniz" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1, S."
"8.""Akdeniz Bölgesi" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1"
"9. "Akhisar" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1, S."
"10"Aksaray" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1, S".
"11.""Alanya" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1, S".
"12."Amasya" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1, S."
"13."Amik" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1, S."
"14."Anadolu" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1, S."
"15.""Anamur" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1, S."
"16.""Ankara" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1, S."
"17.""Antakya" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1, S."
"18.""Antalya" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1, S."
"19.""Artvin" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1, S."
"20.""Aydın" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C: 1, S."
"21.""Balıkesir" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:2, S".
"22.""Bilecik" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:2, S."
"23.""Bingöl" Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:2, S."

“24.“Bitlis” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:2, S.”
“25.“Boğaziçi” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:2, S.”
“26.“Bolu” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:2, S.”
“27.“Bozdağlar” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:2.”
“28.“Burdur” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:2, S.”
“29.“Bursa” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:2, S.”
“30.“Coğrafya” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:3”
“31.“Çanakkale” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:3”
“32.“Çankırı” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:3, S.”
“33.“Çorum” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:3, S.”
“34.“Çukurova” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:3,S.”
“35.“Denizli” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:3, S.”
“36.“Dicle” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:3, S.”
“37.“Divriği” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:3, S.”
“38.“Diyarbakır” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:3,”
“39.“Doğu Anadolu Bölgesi” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:3, S.”
“40.“Edirne” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:4, S.”
“41.“Elazığ” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:4, S.”
“42.“Erzincan” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:4, S.”
“43.“Erzurum” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:4, S.”
“44.“Eskişehir” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:4,”
“45.“Fırat” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:4, S.”
“46.“Gaziantep” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:5”
“47.“Gebze” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:5, S.”
“48.“Giresun” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:5, S.”
“49.“Girit” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:5, S.”
“50.“Gümüşhane” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:5”
“51.“Güney Doğu Anadolu” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:5, S.”
“52.“Hakkari” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:5, S.”
“53.“Hatay” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:5, S.”
“54.“İç Anadolu” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:6”

“55.“İçel” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:6, S.”

“56.“İstanbul” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:6, S.”

“57.“İstanbul Boğazı” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:6, S.”

“58.“İzmir” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:6, S.”

“59.“İzmit” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:6, S.”

“60.“İznik” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:6, S.”

“61.“Karadeniz” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:6”

“62.“Karadeniz Bölgesi” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:6, S.”

“63.“Kars” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:7, S.”

“64.“Kastamonu” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:7”

“65.“Kayseri” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:7, S.”

“66.“Keban” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:7, S.”

“67.“Kıbrıs” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:7, S.”

“68.“Kırklareli” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:7”

“69.“Kırşehir” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:7, S.”

“70.“Kocaeli” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:7, S.”

“71.“Konya” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:7, S.”

“72.“Kuzey Anadolu Dağları” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:7”

“73.“Kütahya” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:7, S.”

“74.“Lüleburgaz” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:8”

“75.“Malatya” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:8, S.”

“76.“Manisa” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:8, S”.

“77.“Maraş” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:8, S.””

“78.“Mardin” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:8, S.

“79.“Marmara Bölgesi” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:8, S.”

“80.“Mersin” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:8, S.”

“81.“Midilli” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:8, S.”

“82.“Milas” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:8, S.”

“83.“Muğla” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:9, S.”

“84.“Nevşehir” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:9, S.”
“85.“Niğde” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:9, S.”
“86.“Ordu” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:9, S.”
“87.“Rize” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:10, S.”
“88.“Sakarya” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:10”.
“89.“Samsun” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:10.”
“90.“Sıvas veya Sivas” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:11, S”
“91.“Siirt” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:11, S”
“92.“Silifke” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:11, S”
“93.“Sinop” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:11, S”
“94.“Tarsus” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve AnsiklopediC:11, S”
“95.“Tekirdağ” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:12.”
“96.“Tokat” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:12, S”
“97.“Trabzon” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:12, S”
“98.“Trakya” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:12, S”
“99.“Tunceli” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:12, S”
“100.“Türkiye Cumhuriyeti” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:12, S”
“101.“Urfa” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:12, S”
“102.“Uşak” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:12, S”
“103.“Van” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:12, S”
“104.“Van Gölü” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:12.”
“105.“Yozgat” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:12, S”
“106.“Yukarı Fırat Bölümü” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:12, S”
“107.“Yukarı Murat-Van Bölümü” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi,” C:12, S.”
“108.“Zonguldak” Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C:12, S”

4.2.4. Coğrafya-Ülkeler-İnsanlar Ansiklopedisi

İtalyan profesörlerden kurulu bir heyet tarafından yazılan eserin çevirisi, Rekin Teksoy tarafından, Türkiye kısmı ve redaksiyonu[288] ise Besim Darkot tarafından yapılmıştır. Telif hakkı, İtalya'nın Novara kentinde bulunan "Istituto Geografico De Agostini" (De Agostini Coğrafya Enstitüsü)'ne aittir. Kitap, 1967 yılında İstanbul'da Arkın-Ofset Basımevi tarafından basılarak yayımlanmıştır. Dört ana bölümden oluşan eserde şu konular ele alınmıştır: Dünya, Güneş Sistemi, Ay ve Samanyolu (ss. 1–24); Dünyanın kısa tarihçesi (ss. 25–112); Atmosfer (ss. 113–130); ve Dünya'nın bölümleri- kıtalar: Avrupa (ss. 171–279), Asya (ss. 280–347), Afrika (s. 348–389), Amerika (ss. 390–444) ve Okyanusya (ss. 445–455). Darkot'un kaleme aldığı Türkiye bölümü, Asya kıtası başlığı altında yer almakta olup 327–336 sayfaları arasında bulunmaktadır. Bu bölümde Türkiye; yüzey şekilleri, iklim ve bitki örtüsü, nüfus yapısı, ekonomik coğrafyası, hayvancılık ve balıkçılık, madencilik, sanayi faaliyetleri, ulaşım ağı ve dış ticaret gibi başlıklar altında hem fiziki hem de beşerî yönleriyle ele alınmıştır.

4.2.5. Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi

Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi 1964 yılında basılmıştır. 295 sayfa olan ansiklopedinin ilk 166 sayfası genel bilgiler; 167-168. sayfalarda içindekiler kısmı; sonraki 128 sayfada haritalar yer almaktadır. Önsöz kısmında Atlaslı Coğrafya Ansiklopedisi ile ilgili modern insanın, üstünde yaşadığımız dünyaya dair bilmesi gereken her şeyi öz, fakat doyurucu şekilde kendinde toplayan bir astronomik, fiziksel, insani, siyasal ve ekonomik coğrafya eseri olduğundan bahsetmektedir.

Ansiklopediyi tamamlayan atlasın Türkiye'ye ait haritaları, Ord. Prof. Dr. Besim Darkot tarafından hazırlanmış; diğer haritalar ise İtalya'nın Novara kentinde bulunan Agostini Coğrafya Enstitüsü'nün çalışmaları temel alınarak oluşturulmuştur.

[288] Redaksiyon: Yayımlanmamış bir metnin, dil bilgisi kurallarına uygunluğunun sağlanması ve gerekli düzeltmelerin yapılarak, yayıma hazır hale getirilmesidir (TDK, online sözlük, 30 Aralık 2024 tarihinde alındı).

Ansiklopedi, *Evren* ve *Güneş Sistemi* ile başlamakta; ardından *zaman* ve *takvim* başlıklarıyla devam etmektedir. İçeriğinde, Yer'in hareketleri; fiziki coğrafya ve jeoloji kavramları; atmosfer, iklim elemanları ve bitki örtüsü; beşeri coğrafyayla ilgili bilgiler yer almaktadır. Türkiye'ye ilişkin bölümlerde ise ülkenin coğrafi konumu, fiziki coğrafyası, iklimi, akarsuları, nüfusu, tarım ve hayvancılığı, sanayisi, yer altı zenginlikleri, ulaşımı ve ticareti ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Ayrıca Avrupa, Asya, Afrika, Amerika ve Avustralya kıtalarına ve bu kıtalardaki ülkelere dair genel bakışlar ve detaylı konu başlıkları da ansiklopedide yer almaktadır.

Atlaslı coğrafya Ansiklopedisi'nin ilkokullar için, ayrı bir basımı da yapılmıştır. İlkokullar için hazırlanan ansiklopedi 16 fasikül, 64 sayfadan oluşmaktadır. Renkli bir kapağı olan ansiklopedinin içinde astronomi olayları, evren ve güneş sistemi, iklim haritaları, harita ve projeksiyonlar, bitki örtüsü, izohipsler, galaksiler ve ay gibi konu başlıkları bulunmaktadır. Eserin kapak ve atlasları, İtalya'da" İstituto Geografico De Agostini Novara" tesislerinde hazırlanmış, Arkın Kitabevi tarafından basılarak yayınlanmıştır.

4.2.6. Türkiye Ansiklopedisi

Türkiye Ansiklopedisi, 4 kitaplık bir seridir. 1923-1973 yıllarını kapsayan seri, 1974 yılında basılmıştır. Toplam 1523 (4. kitabın arkasındaki 18 sayfa indeks, dahil 1523 sayfadır. 1. kitaptaki 2 sayfa önsöz toplam sayfaya dahil değildir) sayfadır. Ansiklopedi, Kaynak Kitap Yayınevi tarafından basılmıştır. Ansiklopedinin 1. kitabı 1-384, 2. kitabı: 385-768, 3. kitabı 769-1152 ve 4. kitabı ise 1153-1523 sayfa aralıklarını kapsamaktadır. Çoklu yazarlı bir set olan Türkiye Ansiklopedisi'nde: coğrafya, tarih, hukuk, iktisat, tıp, kütüphanecilik, mühendislik, bankacılık, sanayi, temaşa sanatları, maliye, eczacılık, hat, resim, heykel, bale, dilbilimi, edebiyat, din, sinema, tiyatro vb. gibi birçok konu başlığı bulunmaktadır. Yalın bir dille yazılan ve coğrafya kısmı Darkot tarafından kaleme alınan çalışma renkli resimler, haritalar ve grafiklerle donatılmıştır.

> Bu ansiklopedide yöntem konusuna dair verilen bilgi şöyledir: "*Eser, yazılma yöntemleri ile ilgili iki ayrı yöntemle hazırlanabilirdi. Bunlarda biri, eserde verilecek bilginin en ufak ayrıntısı verilebilecek şekilde alfabetik düzene göre sıralanması, diğeri de okuma sürekliliğinin sağlanması açısından konular, temel sorunlar, büyük dönemeç ve kavşaklarla yetinilmesiydi. Biri bölüştürücü, öbürünü toparlayıcı diye nitelendirdiğimiz bu iki yolun, birbirlerine üstün yanları olduğu gibi sakıncalı yanları da bulunmaktadır. Bölüştürücü ansiklopedi en sınırlı, en ayrıntılı bilgiyi bulmayı, en küçük birime inmeyi sağlar, fakat birimler arasında bağlantıyı, karşılıklı etkileri gözden kaybettirir. Toparlayıcı ansiklopedi ise temel kavramları, başlıca sorunları gelişme süreci içinde verirken, belirli bir noktada bilgi edinmek isteyene zaman alıcı yollara sürükler. Sonuçta her iki yöntemden de vazgeçilemeyeceği kararı alınmış ama bu yöntemlerin alışılagelmiş şekliyle kullanılamayacağı ortaya çıkmıştır*."[289]

Türkiye Ansiklopedisi'ne Darkot'un maddelerinden 68 tanesini il, 4 tanesini şehir (Ceyhan, Karabük, Kırıkkale ve Tarsus), 7 tanesini de bölge (Doğu Anadolu, İç Anadolu, Güney Doğu Anadolu, Akdeniz, Karadeniz, Ege, Marmara) maddeleri oluşturmaktadır. İl maddelerinde o illerin yeryüzü şekilleri, iklim be bitki örtüsü, nüfus ve yerleşme, akarsuları ve gölleri, ovaları, tarım, hayvancılık, sanayi, maden, ulaşım, sağlık, eğitim, turizm, önemli kentleri, ticareti ve bankacılığı anlatılmaktadır. Şehir maddelerinde o şehrin neden orada kurulduğu ayrıntılılı anlatıldıktan sonra şehrin isminin menşei üzerinde durulmakta, sonrasında şehrin nasıl geliştiği, fonksiyonel özellikleri ele alınmaktadır. Bölge maddelerinde ise bölgenin sınırları, yeryüzü şekilleri, iklim be bitki örtüsü, nüfus ve yerleşme, akarsuları ve gölleri, ovaları, tarım ve hayvancılık, iktisat ve sanayi, maden, ulaşım ve kentleri sıralanmaktadır.

Darkot'un Türkiye Ansiklopedisi'ndeki maddeleri numaralandırılarak listelenmesi aşağıdaki gibidir:

[289] Türkiye Ansiklopedisi (1923-1973), Kaynak Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

“1. “Adana”, Türkiye Ansiklopedisi, C:1, S:18-31”
“2. “Adıyaman”, Türkiye Ansiklopedisi, C:1, S:36-41”
“3. “Afyon”, Türkiye Ansiklopedisi, C:1, S: 50-55”
“4. “Ağrı”, Türkiye Ansiklopedisi, C:1, S:59-64”
“5. “Akdeniz Bölgesi”, Türkiye Ansiklopedisi, C:1, S:80-84”
“6. “Amasya”, Türkiye Ansiklopedisi, C:1, S:112-120”
“7. “Ankara”, Türkiye Ansiklopedisi, C:1, S:158-174”
“8. “Antalya”, Türkiye Ansiklopedisi, C:1, S:182-191”
“9. “Artvin”, Türkiye Ansiklopedisi, C:1, S:215-222”
“10. “Aydın”, Türkiye Ansiklopedisi, C:1, S:291-302”
“11. “Balıkesir”, Türkiye Ansiklopedisi, C:1, S:314-319”
“12. “Bilecik”, Türkiye Ansiklopedisi, C:1, S:368-371”
“13. “Bingöl”, Türkiye Ansiklopedisi, C:1, S:376-379”
“14. “Bitlis”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:387-389”
“15. “Bolu”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:395-399”
“16. “Burdur”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:408-411”
“17. “Bursa”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:412-419”
18. “Ceyhan”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:436”
“19. “Çanakkale”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:460-464”
“20. “Çankırı”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:464-467”
“21. “Çorum”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:481-484”
“22. “Denizli”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:506-510”
“23. “Diyarbakır”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:541-545”
“24. “Doğu Anadolu Bölgesi”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:545-548”
“25. “Edirne”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:566-570”
“26. “Ege Bölgesi”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:570-572”
“27. “Elazığ”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:578-582”
“28. “Erzincan”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:599-602”
“29. “Erzurum”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:602-606”
“30. “Eskişehir”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:611-615”
“31. “Gaziantep”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:653-657”
“32. “Giresun”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:667-670”
“33. “Gümüşhane”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:680-682””

“34. “Güney Doğu Anadolu Bölgesi”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:685-687

“35. “Hakkari”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:703-703”

“36. “Hatay”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:727-731”

“37. “Isparta”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S: 759-762”

“38. “İç Anadolu Bölgesi”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:763-765”

“39. “İçel”, Türkiye Ansiklopedisi, C:2, S:765-768”

“40. “İskenderun”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:810-811”

“41. “İstanbul”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:811-821”

“42. “İzmir”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:833-839”

“43. “Kahramanmaraş”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:853-857”

“44. “Karabük”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:867”

“45. “Karadeniz Bölgesi”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:869-872”

“46. “Kars”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:887-891”

“47. “Kastamonu”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:892-896”

“48. “Kayseri”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:899-904”

“49. “Kırıkkale”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:915”

“50. “Kırklareli”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:915-918”

“51. “Kırşehir”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:918-921”

“52. “Kocaeli”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:928-931”

“53. “Konya”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:939-946”

“54. “Kütahya”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:977-980”

“55. “Malatya”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:1006-1010”

“56. “Manisa”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:1012-1016”

“57. “Mardin”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:1017-1020”

“58. “Marmara Bölgesi”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:1021-1022”

“59. “Muğla”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:1090-1094”

“60. “Muş”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:1096-1098”

“61. “Nevşehir”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:1121-1124”

“62. “Niğde”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:1124-1127”

“63. “Ordu”, Türkiye Ansiklopedisi, C:3, S:1150-1152”

“64. “Rize”, Türkiye Ansiklopedisi, C:4, S:1195-1198”

“65. “Sakarya”, Türkiye Ansiklopedisi, C:4, S:1209-1213”

“66. “Samsun”, Türkiye Ansiklopedisi, C:4, S:1214-1218”

“67. “Sivas”, Türkiye Ansiklopedisi, C:4, S:1242-1246”

“68. “Siirt”, Türkiye Ansiklopedisi, C:4, S:1248-1252”

“69. “Sinop”, Türkiye Ansiklopedisi, C:4, S:1257-1260”

“70. “Tarsus”, Türkiye Ansiklopedisi, C:4, S:1314-1315”

“71. “Tekirdağ”, Türkiye Ansiklopedisi, C:4, S:1317-1320”

“72. “Tokat”, Türkiye Ansiklopedisi, C:4, S:1342-1345”

“73. “Trabzon”, Türkiye Ansiklopedisi, C:4, S:1352-1356”

“74. “Tunceli”, Türkiye Ansiklopedisi, C:4, S:1357-1360”

“75. “Urfa”, Türkiye Ansiklopedisi, C:4, S:1384-1388”

“76. “Uşak”, Türkiye Ansiklopedisi, C:4, S:1389-1392”

“77. “Van”, Türkiye Ansiklopedisi, C:4, S:1404-1408”

“78. “Yozgat”, Türkiye Ansiklopedisi, C:4, S:1445-1448”

“79. “Zonguldak”, Türkiye Ansiklopedisi, C:4, S:1462-1467.”

4.3. Konferans ve Kongreleri

Darkot’un kongre ve konferanslarından bazıları: Varşova, Uluslararası Coğrafya Kongresi (1934); İstanbul, İkinci Türk Tarihi Kongresi (1937); Amsterdam, Uluslararası Coğrafya Kongresi (1938); Ankara, Birinci Türk Coğrafya Kongresi (1941); Ankara, üniversite konferansları (1942-1943); İstanbul Üniversitesi Elazığ Haftası gibi.

Ülkemizin coğrafya adına aktif şekilde katıldığı ilk kongre Varşova’dır. Darkot’un 1934 yılında Varşova’da katıldığı Uluslararası Coğrafya Kongresi’ inde verdiği muhtıra, bu tür toplantılara ülkemizin aktif şekildeki ilk katılım vesilesi olmuş olması yönüyle önemlidir. Darkot, 1934 yılında Varşova Uluslararası Coğrafya Kongresi’ne “Quelques observations sur L’evolution morpologique des bassins fermes en relation avec les variations du climat” yani “Kapalı havzaların yakın iklim değişiklikleri ile ilgili morfolojik gelişimlerine dair düşünceler ve gözlemler” adlı tebliğ ile katılmıştır. Darkot’un tezinin (Cezayir Yüksek Ovaları) özeti olan bu tebliğde

Darkot, Cezayir Yüksek ovalarında hidrografya şebekesinin teşekkülü ve yakın iklim değişmeleriyle ilgisi üzerine sunum yapmıştır.[290]

Darkot Varşova'da katıldığı kongreye "Coğrafi araştırmalar I"[291] içinde yer alan "*Boğazların menşei*" ile "*İstanbul civarında sahil topografyası*" adlı iki çalışmayı da göndermiş, fakat bu çalışmaların raporlarında eksiklikleri olduğu gerekçesiyle sunulamamıştır. 1937 yılında da İstanbul'da toplanan İkinci Türk Tarihi Kongresi'ne "*Yurdumuzun iklim tarihinin son safhalarına dair bazı görüşler*" adlı çalışmasıyla katılan Darkot, özellikle yakın jeolojik dönemler başta olmak üzere, morfoloji, biyocoğrafya ve diğer doğa bilimlerinden yararlanarak iklim değişimleri konusunda dikkat çekici bilgiler sunmuştur.[292]

Darkot'un katıldığı önemli uluslararası etkinliklerden biri de 1938 yılında Amsterdam'da düzenlenen Uluslararası Coğrafya Kongresi'dir. Bu kongrede "Quelques observations morphologiques en relation avec les variations récentes du climat en Turquie" (Türkiye'deki yakın dönem iklim değişiklikleriyle ilişkili bazı morfolojik gözlemler) başlıklı bir bildiri sunmuştur. Çalışmasının ilk bölümünde, daha önce hiç ele alınmamış bazı Kuvaterner döneme ait buzullaşma izlerine — özellikle Giresun'daki Karagöl Dağı çevresinde — dikkat çekmiştir. İkinci bölümde ise, akarsu ağındaki bozulmalar ile son dönemlerdeki iklim değişimleri arasındaki ilişkiyi irdelemiştir.[293] Ayrıca, Alp Dağları'nın iklimsel özelliklerini değerlendirirken Darkot, "bir dağın zirvesi, bulunduğu bölgeyi değil; kuzey yarımküredeyse daha kuzeydeki, güney yarımküredeyse daha güneydeki bölgelerin ekolojik özelliklerini yansıtır" ifadesiyle, yükselti faktörünün ekolojik farklılıklar üzerindeki etkisini kavradığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.[294]

[290] Özlük Dosya, s. 9-13.
[291] Coğrafi Araştırmalar I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü yayını olan "Coğrafi Araştırmalar I" 1938 yılında yayınlanmıştır. Fiziki coğrafya konularının işlendiği eser 94 sayfa olup, dört bölümden oluşmaktadır.
[292] Özlük Dosya, s. 13.
[293] Özlük Dosya, s. 13-14.
[294] Darkot, a.g.e., 1969, İstanbul.

Darkot, 1938'de *Amsterdam Coğrafya Kongresi'*nde sunduğu "Yakın iklim değişiklikleriyle ilgili bazı morfolojik düşünceler-gözlemler"[295] çalışmasını daha sonra Fransızca olarak da yayımlamıştır. Bu makale, ilk olarak 1937 yılında Türkiye'de düzenlenen İkinci Türk Tarih-Coğrafya Kongresi'nde, ardından 1938 yılında Amsterdam'daki uluslararası kongrede sunulmuştur. Darkot'un bu kongrelerde sergilediği tutum, herhangi bir konuyu ortaya koyma ve onu savunma konusundaki pedagojik yetkinliğini göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Türkiye'de coğrafyanın bilimsel bir disiplin olarak değer kazanmasında ve kurumsallaşmasında, 6-21 Haziran 1941 tarihleri arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde düzenlenen Birinci Türk Coğrafya Kongresi önemli bir rol oynamıştır. Kongrede etkin görevler üstlenen Darkot, aynı zamanda çeşitli komisyonlarda da yer almıştır. Bu kapsamda, ilk ve ortaokul coğrafya terimleriyle ilgili raporu hazırlayan kişi de Darkot'tur. Hazırlanan rapor, iki ana başlık altında incelenmiştir: Birincisi, coğrafi terimlerin belirlenmesinde dikkate alınması gereken esaslar; ikincisi ise, oluşturulan terim listesinde yer alan bazı telaffuzlara ilişkin değerlendirmelerdir. Darkot'un belirttiği esaslar şu şekilde sıralanabilir: terimlerin Türkçeleştirilmesi, uluslararası köklerin (enternasyonal terimlerin) mümkün olduğunca korunması, terimlerin türetilebilir (iştikaka kabiliyetli) olması, anlamda açıklık ve doğruluk, sözlük anlamı ile terimsel anlam arasındaki farkların gözetilmesi, eski ve yeni terimlerin dengeli biçimde değerlendirilmesi. Darkot'a göre, "*her ileri milletin sadece kendine ait kelime ve tabirlerle ifade ettiği ilmi mefhumları bizim de yabancı bir dile muhtaç olmadan, kendi dilimizden aramak çok önemlidir*". Cümlesiyle Darkot, kongrede en önemli amacının terimleri Türkçeleştirmek olduğu ve Türkçeye girmiş/kökleşmiş kelimelerin de Türkçe kabul edilebileceğini dile getirmektedir.[296] Ayrıca Darkot'a göre, bilimsel anlamda kullanılan bazı yabancı kökenli terimlere Türkçe karşılıklar üretmek yerine, bu

[295] Besim Darkot, 1938, "Türkiye'de Yakın İklim Değişiklikleri ile İlgili Bazı Morfologi Müşahadeleri", Coğrafi Araştırmalar I, s. 15-27, İ. Ü. Yayını. No: 62, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, No: 4, İstanbul; Besim Darkot, (1938). "Quelques Observations Morphologiques en Relation avec les Variations Recentes du Climat en Turquie" Coğrafi Araştırmalar I, s. 89-93, İ.Ü. Yayını. No: 62, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü N: 4, İstanbul; Besim Darkot, (1938). "Quelques Observations Morphologiques en Relation Avec Les Variations Re'centes Du Climat En Turquie" Comp. Ran. Cong. Int. Geogr. Amsterdam, Sec, A-F, s. 291-299, Leiden.

[296] Birinci Coğrafya Kongresi (6-21 Haziran 1941): Raporlar, Müzakereler, Kararlar, s. 138, Ankara.

terimlerin uluslararası köklerini koruyarak dilimize uygun şekilde telaffuz edilebilir hale getirmek daha doğru bir yaklaşımdır. Örneğin "kozmo" yerine "kosmo", "jeo" yerine "geo", "izo" yerine ise "iso" şeklinde kullanımlar önerilmektedir.

1942-1943 döneminde Ankara'da düzenlenen üniversite konferanslarına katılan Darkot "*Ankara'nın Coğrafyası*"[297] makalesinde başkentin tarihini ele almıştır. Makalede Ankara'nın isminin kaynağı ve kurulduğu yerin özellikleri tek tek anlatılmış, neden bulunduğu yerde kurulduğu ve bu yerin gelişimindeki etkileri dile getirilmiştir. Ayrıca eski tarih döneminde de yapıldığı gibi Ankara'nın başkent olmasındaki nedenler üzerinde durulmuş, bu durumun en önemli nedeninin, kavşak noktasında olması sonucuna da varılmıştır.

Darkot, betimleyici bir üslupla kaleme aldığı ve III. Üniversiteler Haftası kapsamında Elazığ'da sunduğu "*Tunceli Üzerine Coğrafi Görüşler*" adlı makalesinde, Tunceli halkının dili, dini ve tarihsel süreci hakkında bilgiler vermiştir. Tunceli'yi "Tunçeli" şeklinde telaffuz eden Darkot, yörede kullanılan yerel konuşmalar ile yer, dağ ve ova gibi coğrafi terimlere de dikkat çekmiştir. Ayrıca, yörede konuşulan dil üzerine Rusya tarafından 8.000 kelimelik bir sözlük hazırlandığını; ancak bu sözlükteki kelimelerin büyük çoğunluğunun kökeninin Türkçe olduğunu ve bu kelimelerin Türkçeden Farsça ve Arapçaya geçtiğini belirtmiştir. Türkçe olduğu, Türkçeden Farsça ve Arapçaya geçmiş olduğunu belirtmiştir. Tunceli'nin yeryüzü şekillerini de anlatan Darkot "*bir yerin iklimi olumsuz, arazi engebeli, şartlar iyi olmayabilir. Önemli olan sabırla-ısrarla çalışmak, bahane bulmak yerine şartları iyileştirme yolları aramaktır*" demektedir.

İstanbul Üniversitesi Üniversiteler Haftası, Çanakkale: Çanakkale Boğazı'nın coğrafyasının anlatıldığı, İTÜ Şehircilik konferansı: Türkiye'de coğrafi bölgelerin teşkilinde kriterlerin araştırılması üzerine yapılmış çalışmalardır. İstanbul Üniversitesi III. Üniversiteler Haftası, Elazığ: "Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri

[297] Besim Darkot, "Ankara'nın Coğrafyası", *1942-1943 Üniversite Konferansları*, İstanbul 1943, s. 297-309.

Arasında Yukarı Fırat Bölümü" makalesi, Türkiye'nin eskiden bölgelere nasıl ayrıldığı, bölge taksimatının nasıl yapıldığı sorularının yöneltilmesiyle ilgilidir.

4.4. Makaleleri

Darkot'un 1927–1974 yılları arasında yayımladığı dergi makalelerinin yıllara göre dağılımını gösteren aşağıdaki tabloda, bu dönem içindeki yayın faaliyetleri incelenmiştir. Makalelerin yayımlandığı yıllara bakıldığında, Darkot'un ilk yazılarını üniversite öğrencisi olduğu 1927 yılında kaleme aldığı ve bu sürecin, emekli olduğu 1973 yılından sonra da bir süre devam ederek 1974 yılına kadar sürdüğü görülmektedir. Tabloya göre, araştırma kapsamındaki makaleler arasında en fazla yayının yapıldığı yıl, 10 makale ile (%15,87) 1938 yılıdır. Bu yılı 6'şar makale ile (%9,52) 1937 ve 1943; 4 makale ile (%6,34) 1930; 3'er makale ile (%4,76) ise 1931, 1954, 1959, 1961 ve 1966 yılları takip etmektedir. Diğer yıllarda yayımlanan makale sayısının ise genellikle 1 ile 2 arasında değiştiği görülmektedir (Tablo 4.8).

Tablo 4.8: Makalelerin yayımlandığı yıllara göre dağılımı

Yıl	f	%	Yıl	f	%
1927	**2**	3,17	1954	**3**	4,76
1930	**4**	6,34	1955	**2**	3,17
1931	**3**	4,76	1956	**1**	1,58
1934	**1**	1,58	1958	**2**	3,17
1936	**1**	1,58	1959	**3**	4,76
1937	**6**	9,52	1961	**3**	4,76
1938	**10**	15,87	1963	**1**	1,58
1941	**2**	3,17	1964	**1**	1,58
1942	**1**	1,58	1966	**3**	4,76
1943	**6**	9,52	1967	**2**	3,17
1951	**2**	3,17	1972	**1**	1,58
1953	**2**	3,17	1974	**1**	1,58

Tablo 4.9, Darkot'un makalelerinin yayımlandığı dergilere göre dağılımını göstermektedir. Tablo incelendiğinde, Darkot'un en fazla makalesinin 13 yayınla (*f*=13) İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi'nde yer aldığı görülmektedir. Bu durumun temel nedeni, Darkot'un uzun yıllar İstanbul Üniversitesi'nde görev yapmış olmasıdır. Bu dergiyi, 7 makale (f=7) ile Terbiye Dergisi, 6 makale (f=6) ile Türk Coğrafya Dergisi**,** 4 makale (f=4) ile Enerji – Aylık Kültür Dergisi ve yine birkaç makalesinin yayımlandığı Istanbul University Geography Institute Review takip etmektedir. Diğer dergilerde ise Darkot'un yalnızca birer makalesi (f=1) bulunmaktadır.

Tablo 4.9: Darkot'un makalelerinin yayımlandığı dergilere göre dağılımı

Dergi İsimleri	**f**	**%**
Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası	**1**	2,22
Terbiye Mecmuası	**1**	2,22
Terbiye Dergisi	**7**	15,54
Ülkü Dergisi	**2**	4,44
Enerji- Aylık Kültür Dergisi	**4**	8,88
Kaynak Dergisi	**2**	4,44
Türk Coğrafya Dergisi	**6**	13,32
Tarih Coğrafya Dünyası Dergisi	**1**	2,22
İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi	**13**	28,86
Istanbul University Geography Institute Review	**4**	8,88
Çele Dergisi	**1**	2,22
Türk İdare Dergisi	**1**	2,22
Mimarlık (Mimarlar Odası Yayın Organı) Aylık Dergisi	**1**	2,22
Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi	**1**	2,22

Aşağıda, Darkot'un dergi, konferans ve kongrelerde yayımladığı makalelerin konularına göre dağılımını gösteren tablo yer almaktadır. Tablo incelendiğinde, makalelerin içeriklerine göre en yoğun şekilde "coğrafi bölgeler" (f=8), "şehirler" (f=6), "nüfus" (f=5) ve "Türkiye coğrafyası" (f=4) konularında kaleme alındığı

görülmektedir. Coğrafi bölgeler ve şehirlerle ilgili makalelerin sayıca fazla olmasında, Darkot'un bir bölgesel coğrafyacı olarak bu alanlara özel önem vermesi ve dönemin Türkiye'sinde bu konulara duyulan bilimsel ve pratik ihtiyaç etkili olmuştur. Nitekim, Birinci Türk Coğrafya Kongresi'ndeki aktif katkıları, onun bu doğrultudaki çabasının somut bir göstergesidir (Tablo 4.10).

Tablo 4.10: Dergi makalelerinin konularına göre dağılımı

Makale Konuları	**f**	**%**
Tabiat ve İnsan	**2**	4,65
Türkiye Coğrafyası	**4**	9,30
Türkiye'de Coğrafya Gezileri ve Görüşleri	**2**	4,65
Türkiye'nin iklim değişiklerine ilişkin Gözlemler ve Görüşler	**1**	2,33
İlk ve Ortaokul Coğrafya Terimleri	**1**	2,33
Şehirler	**6**	13,95
Coğrafi Bölgeler	**8**	18,60
Ziraat Problemleri	**1**	2,33
İklim elemanları (sıcaklık, yağış)	**2**	4,65
Türkiye İdari Coğrafyası	**2**	4,65
Çanakkale Boğazı	**1**	2,33
Sema Hareketleri	**2**	4,65
Morfoloji ve Paris Havzası Morfolojisi	**1**	2,33
Nüfus	**5**	11,63
Kalkınma Planı	**1**	2,33
Antalya Traverten Taraçaları ve jeolojik tarihi	**2**	4,65
Güneybatı Anadolu'da Coğrafi Müşahedeler	**2**	4,65

Darkot tarafından kaleme alınan makalelerin listelenmesi aşağıdaki gibidir:

"1927, "Türkiye Coğrafyasına Dair Sualler" (T. Lefebvre'den çeviren), *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası,* Cilt: V, Sayı: 4-5, ss. 446-485, İstanbul."

"1927, "Türkiye Coğrafyasına Dair Sualler", *Terbiye Mecmuası*, Sayı: 4, ss. 323-363, Ankara."

"1930, "Tabiat Üzerinde Müşahedeler I", *Terbiye Dergisi*, Sayı: 23, ss.5-17, Ankara."

"1930, "Tabiat Üzerinde Müşahedeler II", *Terbiye Dergisi*, Sayı: 26, ss.53-58, Ankara."

"1930, "Tabiat Üzerinde Müşahedeler III", *Terbiye Dergisi*, Sayı: 27, ss.43-51, Ankara."

"1930, "Tabiat Üzerinde Müşahedeler IV", *Terbiye Dergisi*, Sayı: 28, ss.24-31, Ankara."

"1931, "Tabiat Üzerinde Müşahedeler V", *Terbiye Dergisi*, Sayı: 32, ss.20-27, Ankara."

"1931, "Tabiat ve İnsan I", *Terbiye Dergisi*, Sayı: 33, ss. 19-27, Ankara."

"1931, "Tabiat ve İnsan II", *Terbiye Dergisi*, Sayı: 34, ss. 35-44, Ankara."

"1934, "Quelques Observations sur l'ovulation Morphologique des Bassins Fermes en Relation avec les Variations du Climat" Cong. Int. Geogr. Varsovie, Tom: II, ss. 209-215."

"1936, "Memleketimizde Coğrafya Gezintileri", *Ülkü Dergisi*, Sayı 44, ss.139-142, Ankara."

"1937, "Memleket Coğrafyası Hakkında Bazı Görüşler", *Ülkü Dergisi*, Sayı 50, ss. 95-100, Ankara."

"1937, "Yurdumuzun İklim Tarihinin Son Safhalarına Dair Bazı Görüşler", II. Türk Tarih Kongresi. ss. 634-645, İstanbul."

"1937, "Isparta Çevresinde Coğrafi Görüşler I", *Enerji- Aylık Kültür Dergisi,* Sayı 1, Cilt 1, ss. 2-7."

"1937, "Isparta Çevresinde Coğrafi Görüşler II", *Enerji- Aylık Kültür Dergisi,* Sayı 2, Cilt 1, ss. 39-43."

"1937, "Isparta Çevresinde Coğrafi Görüşler III", *Enerji- Aylık Kültür Dergisi,* Sayı 3, Cilt 1, ss.73-76."

"1937, "Tabiat Bilgisi", *Enerji- Aylık Kültür Dergisi,* Sayı 5, ss. 131-142.

"1938, "İstanbul'un Coğrafyası", Konferanslar Serisi I, ss. 5-15."

"1938, "Boğazların Menşei" Coğrafi Araştırmalar I, ss. 1-14, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü,* İstanbul."

“1938, “Türkiye’de Yakın İklim Değişiklikleri ile İlgili Bazı Morfologi Müşahedeleri”, Coğrafi Araştırmalar I, ss. 15-27, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü,* İstanbul.”

“1938, “Ege Haliçlerinin Menşe ve Tekâmülü” Coğrafi Araştırmalar I, s. 29-52, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü*, İstanbul.”

“1938, “Kütahya Yaylalarında Yapılan Coğrafi Seyahate Ait Rapor” Coğrafi Araştırmalar I, ss. 53-83, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü*, İstanbul.”

“1938, “L’origine des Dètroits” Coğrafi Araştırmalar I, ss. 84-89, İstanbul Üniversitesi Yayını, no: 62, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, n: 4, İstanbul.”

“1938, “Quelques Observations Morphologiques en Relation avec les Variations Rècentes du Climat en Turquie” Coğrafi Araştırmalar I, ss. 89-93, İstanbul Üniversitesi Yayını, no: 62, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, n: 4, İstanbul.”

“1938, “Rapport sur un Voyage Entrepris dans la Phrygie Orientale” Coğrafi Araştırmalar I. ss. 95, İstanbul Üniversitesi Yayını, no: 62, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, n: 4, İstanbul.”

“1938, “Sur l’origine et l’èvolution Morphologique des Estuaires de la Mer d’Egèe” Coğrafi Araştırmalar I, s. 93-95. İstanbul Üniversitesi Yayını, no: 62, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, n: 4, İstanbul.”

“1938, “Quelques Observations Morphologiques en Relation Avec Les Variations Re’centes Du Climat En Turquie” Comp. Ran. Cong. Int. Geogr. Amsterdam, Sec, A-F, ss. 291-299, Leiden.”

“1941, “Coğrafi Bakımdan Balıkesir Şehri ve Bölgesi I”, *Kaynak Dergisi,* Sayı: 101, ss. 517-528, Balıkesir.”

“1941, “İlk ve Ortaokul Coğrafya Terimleri Hakkında Rapor”, Birinci Coğrafya Kongresi, Raporlar Müzakereler, Kararlar, Maarif Vekilliği Yayını, ss. 138-149, Ankara.”

“1942, “Coğrafi Bakımdan Balıkesir Şehri ve Bölgesi II”, *Kaynak Dergisi*, Sayı: 113, ss. 2-6, Balıkesir.”

“1943, “Ankara’nın Coğrafyası” 1942-1943 Üniversite Konferansları, ss. 297-309, İstanbul.”

“1943, “Memleketimizin Bazı Ziraat Problemleri”, *Türk Coğrafya Dergisi,* Sayı: 3-4, ss. 277-287, Ankara.”

“1943, “Tunceli Üzerine Coğrafi Görüşler”, İstanbul Üniversitesi, III. Üniversiteler Haftası Elazığ, ss. 114-128, İstanbul.”

“1943, “Türkiye’de Yağışların Dağılışı (La distribution des precipitations enTurquie)”, *Türk Coğrafya Dergisi,* Sayı: 2, ss. 137-159, Ankara.”

“1943, “Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri Arasında Yukarı Fırat Bölgesi”, İstanbul Üniversitesi, III. Üniversiteler Haftası Elazığ, ss. 225-268, İstanbul.”

“1943, “Türkiye’de Sıcaklık Derecesinin Dağılışı (Distributions des temperatues en Turquie)”, *Türk Coğrafya Dergisi,* Sayı: 1, ss. 23-35.”

“1951, “Türkiye Coğrafyasının Kuruluşuna Bir Bakış”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi,* Sayı: 1, ss. 59-62, İstanbul.”

“1951, “Aksu Batısında Antalya Traverten Taraçaları” (S. Erinç ile), *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2, ss. 56-65, İstanbul.”

“1953, “Çanakkale Boğazının Coğrafyası”, İstanbul Üniversitesi Üniversite Haftası Konferansları- Çanakkale, ss. 87-95, İstanbul.

“1953, “Sur le Pleistocene des Environs d’Antalya, Turquie” (mme Chaput ile) Comp. Rendus des Seances de l’Acad. Le Science: 236, ss. 2259-2260.””

“1954, “Türkiye’de Nüfus Hareketleri”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 5-6, ss. 3-22, İstanbul.

“1954, “Güneybatı Anadolu’da Coğrafi Müşahedeler” (S. Erinç ile), *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 5-6, ss. 179-196, İstanbul.”

“1954, “Observations Geographiques dans le Sud-Ouest de l’Anatolie”(S. Erinç ile), *Istanbul University Geography Institute Review,* Sayı: 1, ss. 149-167, İstanbul.”

“1955, “Sur les Mouvements Demographiques en Turquie”, *Istanbul University Geography Institute Review,* Sayı: 2, ss. 37-44, İstanbul.”

“1955, “Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri Hakkında” (Sur les regions geographiques de la Turquie), *Türk Coğrafya Dergisi,* Sayı:13-14, ss. 141-150, İstanbul.”

“1956, “Altıncı Genel Nüfus Sayımı” (Le sixieme recensement de la populationen Turquie), *Türk Coğrafya Dergisi,* Sayı: 15-16, ss. 85-103, İstanbul.”

“1958, “Kâtip Çelebi-İbrahim Müteferrika ve Sema Hareketleri” Coğrafi Araştırmalar II, s. 5-19, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü yayını, no:21, İstanbul.””

“1958, “Sema Hareketleri ve Doğu Âlemi”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 9, ss. 1-10, İstanbul.”

“1959, “Malazgirt’in Coğrafyası”, *Tarih Coğrafya Dünyası Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 6, ss. 420, 423, 425, 427, İstanbul.”

“1959, “Paris Havzasının Morfolojisi Üzerine Yeni Düşünceler”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10, ss. 52-65, İstanbul.”

“1959, “Yeni Morfoloji El Kitapları”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10, ss. 151-153, İstanbul.”

“1961, “La Geographie Administrative”, *Istanbul University Geography Institute Review,* Sayı: 7, ss.19-23, İstanbul.”

“1961, “Türkiye’nin İdari Coğrafyası Üzerinde Düşünceler”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12, ss. 35-46, İstanbul.

“1961, “Türkiye’nin Nüfus Hareketleri Üzerine Yeni Gözlemler”, *Türk Coğrafya Dergisi,* Sayı: 21, ss. 1-14, İstanbul.

"1963, "Beş Yıllık Kalkınma Planı Üzerine Düşünceler", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 13, ss. 1-13, İstanbul."

"1964, "Bolu", *Çele Dergisi*, Sayı:17, ss. 8-10, Ankara."

"**1966**, Geografiya Turtsii. (P. S. Boçkarova, L. N. Dolganova ile) Moskova."

"1966, "Türkiye'de Coğrafi Bölgelerin Teşkilinde Kriterlerin Araştırılması", İTÜ Şehircilik Konferansı, (1963-1964), ss. 31-47. İstanbul.""

"1966, "Türkiye'nin '*İdari Coğrafyası'* Üzerinde Düşünceler", *Türk İdare Dergisi*, 289, ss. 78-90, Ankara."

"1967, "Şehir Ayrımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 16, ss. 3-8, İstanbul."

"1967, "Türkiye'de Nüfus Artışı ve Şehirleşme", *Mimarlık (Mimarlar Odası Yayın Organı) Aylık Dergisi*, Sayı 37, ss. 31-37."

"1972, "Sur les Mouvments démographiques en Turquie", *Istanbul University Geography Institute Review,* Sayı: 2, s. 37-44, (1955); Türkiye İktisadî Coğrafyası. 5. baskı."

"1974, "Doğu Anadolu'nun Coğrafi Özellikleri", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi,* Sayı: 5, ss. 111-118, Erzurum."

4.5. Kitap/Kitap Bölümü/Ders Notları

Hem yurt içinde hem de yurt dışında eğitim almış olan Darkot, akademik kariyerine 1932 yılında İstanbul Üniversitesi'nde başlamıştır. İlköğretimden yükseköğretime kadar eğitimin her kademesinde çeşitli çalışmalarda bulunmuş; özellikle hazırladığı kitaplar aracılığıyla Türk coğrafyasına önemli katkılar sunmuştur. Aşağıda, Darkot'un yayımladığı kitaplar, kitap bölümleri ve ders notlarının listesi ayrı başlıklar halinde sıralanmıştır.

Kitap/Kitap Bölümü listesi:

"1926, Cumhuriyet Çocuklarına (Yeni) Coğrafya Dersleri (3. Sınıf). (Cemal Arif [Alagöz] ile)."

"1926, Cumhuriyet Çocuklarına (Yeni) Coğrafya Dersleri (4. Sınıf). (Cemal Arif [Alagöz] ile)."

"1926, Cumhuriyet Çocuklarına Coğrafya Dersleri (5. Sınıf). (Cemal Arif [Alagöz] ile)."

"1928, İlk Mekteplerde Coğrafya Muallim Kitabı. İstanbul."

"1934, İstanbul Coğrafyası, Burhaneddin Basımevi, İstanbul."

"1934, "Tabiat Dersleri I-II", Kanaat Yayınları ve Resimli Ay Matbaası, İstanbul."

"1938, Coğrafi Araştırmalar I, İstanbul Üniversitesi Yayını No: 62, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, N: 4, İstanbul.""

"1938, Kartografya Dersleri. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, No: 5, İstanbul."

"1942, Türkiye Coğrafyası. Lise III (1943, 1945, … 1974'de 22. Basılış), Kanaat Yayını, İstanbul."

"1949, Avrupa Coğrafyası. Birinci Kitap, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, No:12, İstanbul."

"1952, Doğu Üniversitesi Hakkında Rapor. (H. Ongunsu, İ. Cıvaoğlu, A. Türkmen ile), MEB Basımevi."

"1955, Türkiye İktisadi Coğrafyası. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, No: 80, İstanbul."

"1958, "Kâtip Çelebi-İbrahim Müteferrika ve Sema Hareketleri" içinde Coğrafi Araştırmalar II, s. 5-19, İstanbul Üniversitesi Yayını, No: 759, Coğrafya Enstitüsü Yayını, No: 21, İstanbul."

"1960, Ekonomik Coğrafya. İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu Yayını, No:14, İstanbul."

"1964, "Edirne: Coğrafi Giriş" İçinde: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı."

"1974, Türkiye Coğrafyası. Ortaokul 3 (21. Basım) Kanaat Yayını, İstanbul."

"1981, "Marmara Bölgesi Coğrafyası", (M. Tuncel ile). İstanbul Üniversitesi Yayınları, no: 2510, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 118, İstanbul."

"1988, Ege Bölgesi Coğrafyası. (M. Tuncel ile) (2. Baskı) İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını No: 99, İstanbul."

Ders Notları Listesi:

"1944, "*Kuzey Amerika (1944-1945)*", Raşit Bütün Matbaası, Teksir edilmiş Ders Notları, İstanbul."

"1964, "*Yerleşme Coğrafyası (*1964-1966)*"* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Teksir edilmiş Ders Notları, İstanbul."

"1965, *Karadeniz Bölgesi (1965-1966),* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Teksir Ders Notları. İstanbul."

"1966, "*Marmara Bölgesi",* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Teksir Ders Notları. İstanbul.

"1966, "*Siyasi Coğrafya-Jeopolitik (*1966-1967)", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Teksir Ders Notları, İstanbul.

"1969, "*Akdeniz Bölgesi (1969-1970)*", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Teksir Ders Notları, İstanbul."

"1970, "*İç Anadolu Bölgesi*", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Teksir Ders Notları, İstanbul."

"1973, "*Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi*", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Teksir Ders Notları, İstanbul."

"1978, "*Ege Bölgesi Coğrafyası*", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Teksir Ders Notları, İstanbul."

5. BİLİMSEL FAALİYETLERİ VE FİKİRLERİ

5.1. Bölgesel Coğrafya Düşüncesi

Mekânı tanıma ve tanıtma bilgisi olan coğrafya, fiziki çevre ile insan etkinlikleri arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesine dayanan bir bilim alanıdır.[298] Bu bağlamda, coğrafyaya yüklenen mekânsal betimleme ve çevresel determinizm yaklaşımları; coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform gibi bilim, sanat ve teknolojideki ilerlemelerin yanı sıra, coğrafyanın tarihsel süreçte kazandığı ilgi ve çalışma alanlarının çeşitlenmesiyle birlikte farklı düşünsel yönelimlerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Ortaya çıkan bu kuramsal yaklaşımların bir kısmında, doğal çevrenin insan yaşamı üzerinde belirleyici olduğu görüşü öne çıkarken; bir kısmında ise insanın doğaya müdahale edebilen, çevreyi dönüştürebilen etkin bir özne olduğu anlayışı "possibilism" benimsenmiştir.[299]

Bilindiği üzere, XIX. yüzyılın sonuyla XX. yüzyılın başında insan-doğa ilişkisine yönelik coğrafi yaklaşımlar, çevresel belirlenimcilik ve olanakçılık ekseninde yoğunlaşmaya başlamıştır.[300] Bu dönem, çevrenin insan faaliyetleri üzerinde belirleyici bir unsur olarak görüldüğü ve çevresel determinizm yaklaşımının genel kabul gördüğü yıllardır. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, 1906 yılında William Morris Davis, Amerikan Coğrafyacılar Derneği'ndeki (AAG) konuşmasında, coğrafyacıların betimleyici yaklaşımlardan uzaklaşarak insan-doğa etkileşimini nedensel ve bilimsel yöntemlerle ele alması gerektiğini vurgulamış; Bowman, Huntington, Semple bu düşüncenin önemli savunucuları olmuşlardır.[301] İnsan davranışlarının ve toplumsal faaliyetlerin, doğanın belirli ve değiştirilemez yasaları doğrultusunda biçimlendiğini; insanın da diğer canlılar gibi doğal düzenin sınırlarına tabi olduğunu[302] savunan çevreci deterministlere göre, fiziki çevre kültürlerin biçimlenmesindeki faal bir güç, insan ise fiziki ortamın etkileri karşısında pasif bir sonuç olarak kabul edilmektedir.

[298] Kayan, a.g.e., 2023, s. 1-12.
[299] Özgen, a.g.e., 2010, s. 1-25.
[300] Özgüç, Tümertekin, a.g.e., 2000, s. 196-210.
[301] Murat Karabulut, "20. yy'da Coğrafi Düşüncede Meydana Gelen Değişimler", *TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu 2012 Bildiriler Kitabı* (s. 357-361), Ankara: TÜCAUM.
[302] Şahin, Belge, a.g.e., 2016, s. 439-467.

Çevresel determinizm savunucuları bu görüşü daha da ileri taşıyarak, insanı, doğanın yoğurduğu bir çamurdan ibaret olduğunu dile getiren ifadelerde bulunmuşlardır. [303]

Çevresel determinizmin hakim olduğu dönemde, İngiliz coğrafyacılar H. J. Fleure ve A. J. Herbertson, doğanın insan hayatı üzerinde mutlak bir belirleyici olduğu fikrine karşı çıkarak, insanın kültürel kapasitesinin doğal çevreyi dönüştürme gücüne sahip olduğunu savunmuşlardır. Fleure, insan faktörünün çevreyi değiştirmedeki rolünü ön plana çıkararak, coğrafyanın öncelikle doğal bölgeler yerine tarih boyunca birbirleriyle etkileşim içinde olan farklı kültürlerin oluşturduğu geçiş bölgelerine odaklanması gerektiğini ifade etmiştir. A. J. Herbertson ise, coğrafyayı stratejik önem taşıyan doğal alanlar bağlamında tanımlayarak, dünya genelindeki insani farklılıkların dağılımında çevre, kalıtım ve bilinç unsurlarının karşılıklı etkileşim içinde olduğunu öne sürmüştür. XX. yüzyılın başlarında çevresel determinizme karşı çıkan önemli bir başka isim de Fransız coğrafyacı Vidal de la Blache'dir. Vidal ve onun takipçileri, çevrenin mutlak bir belirleyici olmasa da, kültürel gelişmelerin sınırlarını belirleyen bir unsur olduğunu ve bu yaklaşımın possibilizm olarak adlandırıldığını belirtmişlerdir.[304]

Modern coğrafyaya damgasını vuran yaklaşımlardan biri olan possibilismde insan, fiziki çevreye yalnızca edilgen bir şekilde tepki veren bir varlık olarak değil, aynı zamanda bilinçli tercihler yapabilen aktif bir unsur olarak kabul edilmektedir. Fransız tarihçi Lucien Febvre'in fikirlerinden esinlenen Fransız coğrafyacılar tarafından geliştirilen possibilizm yaklaşımı, fiziksel çevrenin sınırlayıcı etkilerine rağmen bireylerin kendi sosyo-kültürel konumlarına en uygun seçenekleri belirleyip uygulayabildiklerini savunmaktadır.[305] İnsanın doğal ortama etki ederek, doğayı dönüştürüp şekillendirebildiğini de belirten possibilismin, sanayi devrimiyle birlikte insanın, doğa ve mekân üzerinde çeşitli etkiler ve düzenlemeler yapma yetisine sahip

[303]Osman Gümüşçü, *Tarihi Coğrafya Kavramlar-Tarihçe-Kaynaklar-Mekan-Metod*, Yeditepe Yayınevi, 2006, İstanbul.
[304] David N. Livingstone, "Coğrafyanın kısa bir tarihi", (Çev. N. Yavan ve C. K. Anlı), *International Journal of Geography and Geography Education,* 38, 2018, s. 311-317.
[305] Robert E. Dickinson, *The Makers Of Modern Geography*, Routledge: London 1969.

olması onun, dayanak noktasını oluşturmaktadır.[306] Possibilistler, bütün kültürlerde doğanın (fiziki çevre) etkin bir güç olduğunu kabul etmişler, ancak insan davranışlarını etkilemede doğa (fiziki çevre) kadar kültürel yapıyı da önemsemişlerdir. Onlara göre, bir kültürün geçim tarzı, çevrenin sunduğu olanaklar arasında insanların yaptığı seçime dayanmakta ve bu seçimler de insanların kültürel birikimi tarafından yönlendirilmektedir.[307]

İnsan-çevre ilişkilerinde merkezin insana verilmesi gerektiğini savunan possibilistler, bu etkileşimde en belirleyici unsurun insan olduğunu öne sürmektedirler. Onlara göre, insanın çevreyi dönüştürme kapasitesi, doğal çevrenin kısıtlayıcı ya da engelleyici etkisinden çok daha baskındır ve etkilidir.[308] Possibilistlere göre, fiziki çevre, olanaklar ve sınırlamalar sunmakta, insanlar da bunlar arasından seçim yapmaktadırlar.[309] Üstelik burada üzerinde durulması gereken nokta, coğrafya hem possibilistlerin hem de çevresel determinizmin görüşlerinden yararlanarak doğru bilgiye ulaşmakta ve insan-çevre etkileşimini yorumlamadaki ikilemi aşmaktadır. Bu bağlamda, beşeri coğrafyanın kurucusu sayılan Carl Ritter (1779-1859), "*Beşeri coğrafya, insan ve çevre arasındaki ilişkiyi inceler ve bu ilişkide herhangi bir tarafın tek başına üstünlüğü savunulmaz. Yani ne yalnızca determinizm ne de sadece possibilizm tamamen coğrafya bilimine uygun düşer. Tarih ve coğrafya ise birbirini tamamlayan bilim dallarıdır*" diyerek, coğrafya bilimine çok önemli yenilik getirmektedir.[310]

1920'li yıllardan itibaren önce çevresel determinizmin, ardından possibilizmin olayları açıklamadaki zayıflıkları, bu akımların etkilerini yitirmelerine ve coğrafyada yeni arayışların oluşmasına neden olmuştur. Bu neden ise, kültürel ve doğal unsurların birlikte değerlendirilebildiği bölgesel coğrafyanın benimsenmesi sonucunu doğurmuştur. Küresel anlamda bölgesel yaklaşım temelli göstergelerin

[306] Nurettin Özgen, "Beşeri Coğrafyada Bilimsel Bilgi ve Metodolojik Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme", *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi),* sayı: 24, 2017, s. 195-221.
[307] Yılmaz Arı, Abdullah Köse, İnsan-Çevre Etkileşimini Yorumlamada Yeni Bir Alternatif: Kültürel Coğrafya, *Ulusal Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı* (s. 51-59), 2005, İstanbul.
[308] Hayati Doğanay, Coğrafyaya Giriş, Çizgi Yayınevi, 2000, s. 20-30.
[309] Arı, Köse, a.g.e., 2005, s. 51-59.
[310] Doğanay, a.g.e., 2000, s. 20-30.

coğrafi düşünce içinde somutlaşması sürecinde, ilk paradigma olarak kabul edilen çevresel determinizmin ardından, bilimsel kimlik kazanma yolunda atılan önemli adımlardan biri olarak değerlendirilmiş olan bu dönem, bir geçiş devresi olarak değerlendirilmektedir.[311] Barrows'un "*İnsan Ekolojisi olarak coğrafya*" başlıklı çalışması, insan-çevre ilişkisinin karşılıklı olduğu, sebeplerinde her ikisi tarafından oluşturulduğu fikrini ileri sürmüş; sonrasında Sauer'in kaleme aldığı "Peyzajın Morfolojisi" çalışmasında, olayları yalnızca fiziki çevre açısından değil, insan etkisi bağlamında ele alarak dikkatleri toplumsal boyuta yöneltmiştir. Bu yaklaşım, coğrafi düşünce tarzında önemli bir dönüşümü beraberinde getirmiş; insan-çevre ilişkisine odaklanan ilgiler yerini daha çok bölgesel analizlere bırakmıştır. Bu yeni dönemde, genellemelere dayalı yaklaşımlar yerine sınıflandırma, yerel özelliklerin açıklanması ve yoğun arazi gözlemleri ön plana çıkmıştır. Bu değişimlerle birlikte, önceki dönemin genelleme ve yasa üretmeye dayanan nomotetik yaklaşımı terk edilmiş; bunun yerine tanımlayıcı ve betimleyici nitelik taşıyan idiografik yöntemlerle bölgesel farklılıkların incelenmesi öne çıkmıştır. Modern anlamda ilk arazi kullanım haritalarının bu dönemde oluşturulmaya başlanması ve 1939'da yayımlanan Hartshorne'un "*Coğrafyanın Doğası*" adlı eserinin bölgesel coğrafyaya odaklanması, dönemin coğrafya anlayışını simgeleyen önemli gelişmeler arasında yer almıştır.[312]

Bölgeselcilik düşüncesi, özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren Alman coğrafyacılar tarafından geliştirilmiş, XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise Fransız coğrafya okulunun önde gelen isimlerinden Paul Vidal de la Blache aracılığıyla belirgin bir dönüşüm geçirmiştir. Bu gelişmeler, "*bölgesel devrim*" olarak adlandırılan süreci doğurmuş ve Almanya ile Fransa'yı bu yaklaşımın en çok geliştiği merkezler haline getirmiştir. Gerçek anlamda bölgesel yaklaşım ise XIX. yüzyılın sonlarıyla XX. yüzyılın başlarında şekillenmiştir. Fiziki ve beşerî coğrafya alanlarında yürütülen çalışmaları sentezleyen Vidal de la Blache, bu paradigmanın öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir. Friedrich Ratzel'in görüşlerinden etkilenmiş olmakla birlikte, onun çevresel determinizmine karşı daha esnek bir anlayış geliştirmiştir. Her ne kadar kendisi bu terimi kullanmasa da "possibilizm" kavramı Vidal'in yaklaşımını

[311] Suat Tuysuz, Nuri Yavan, "Bölgesel Coğrafya Yaklaşımı ve Türk Coğrafyasındaki Etkileri Üzerine Kritik Bir Değerlendirme", *TÜCAUM VI. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2012, s. 390-405.
[312] Karabulut, a.g.e., 2012, s. 357-361.

özetlemek üzere literatürde yer bulmuştur. Bu anlayışa göre insan, doğal çevrenin belirleyiciliğine karşı daha aktif ve tercih yapabilen bir özne olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, yaşam tarzlarını temel alarak bölgeleri sınıflandıran Vidal, coğrafyanın temel hedefinin yeryüzünü bölgelere ayırmak ve bu bölgeler çerçevesinde analizler yapmak olduğunu ileri sürmüştür. Çalışmaları boyunca tematik haritalar, beşerî peyzaj analizleri, demiryolu ve kent ağlarının coğrafi etkileri gibi araçlardan kapsamlı şekilde yararlanmıştır. Onun geliştirdiği bölgesel yaklaşım, coğrafi gerçekliğe çok katmanlı bir bakış kazandırmış ve farklı bölgelerin iç içe geçmiş kimliklerini anlamayı mümkün kılan bir yöntem haline gelmiştir.[313]

Fransa coğrafyası, Fransız tarihçi Michelet'nin ifadesiyle "çeşitliliğin birliğini", Vidal de la Blache'ın bakış açısıyla ise "birbiriyle ilişkili bölgelerin toplamını" yansıtır. Bu yaklaşım, Fransa'da hem yurttaşlık esasına dayanan ortak bir aidiyeti hem de bölgesel kimliğin ulusal kimlik içerisinde dışlanmadan yer bulduğu bir anlayışı ortaya koymaktadır. Fransız coğrafya geleneğinde bölgesel yaklaşımın kökleşmesinde, muhtemelen Vidal de la Blache'ın etkisiyle, Fransız kimliğini şekillendiren parça-bütün algısı ve ulusal toprakların siyasal aidiyetin somut bir mekânı olarak kabul edilmesi önemli bir rol oynamıştır.[314] Alman coğrafya ekolü, başta Humboldt ve Ratzel gibi isimlerin etkisiyle çevresel determinizmi temel alarak özellikle fiziki coğrafya alanında etkili olurken; Fransız coğrafya geleneği, Vidal de la Blache'ın öncülüğünde geliştirilen bölgeselci yaklaşımla beşerî coğrafya sahasında belirleyici bir rol üstlenmiştir.[315] Bu bağlamda coğrafyanın kurumsallaştığı XVIII. yüzyıldan XX. yüzyıla uzanan dönemde, Fransız coğrafyacı Vidal de la Blache ile temellenen ve Alman coğrafyacı Ratzel'in katkılarıyla gelişimini sürdüren bölgesel coğrafyanın, coğrafya disiplininde baskın bir paradigma haline geldiği görülmektedir.[316]

[313] Paul Claval, Regional Geograpy: Past and Present (A Review Of Ideas/Consepts, Approaches And Goals), UFR de Géographie et Aménagement, Université Paris Sorbonne (Paris IV), 191, rue St.Jacques; 2007, 75005 Paris.
[314] E. Murat Özgür, Nuri Yavan, "Türk Coğrafyacılarının İç Hesaplaşması: Neden Başaramadık? Nasıl Başarabiliriz?", *Beşeri Coğrafya Dergisi*, sayı: 1, 2013, s. 14-38.
[315] Sezgi Durgun, Memalik-i Şahane'den Vatan'a. İletişim Yayınları, 2011, İstanbul.
[316] İrfan Kaygalak, "Postmodern Eleştirilerin Coğrafi Düşünce ve Yeni Mekân Kavrayışları Üzerine Yansımaları", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, cilt: 9, sayı: 1, 2011, s. 1-10.

Modern coğrafyayı karakterize eden yaklaşımlardan biri olan bölgeselcilik, XX. yüzyılın ilk evresine kadar coğrafya disiplinine derinlemesine yön veren ve belirleyici bir rol üstlenen coğrafya anlayışından biri olarak değerlendirilmektedir.[317] Bilindiği üzere coğrafya geleneksel olarak üç inceleme alanına sahiptir. Bunlardan ilki, yeryüzünün fiziksel olarak çeşitli kısımlarını inceleyen fiziki coğrafyanın; ikincisi, insan ve faaliyetleriyle ilgili olguları vurgulamasıyla, fizikiden ayrılan beşeri coğrafyanın konusudur. Üçüncü yaklaşım ise, doğal ve toplumsal unsurları eş zamanlı olarak değerlendiren ve bu iki öğe arasındaki etkileşimi temel alan bölgesel coğrafya yaklaşımı yani bölgesel coğrafyadır.[318]

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda, coğrafya kendi içinde fizikî ve beşerî olmak üzere farklı alt disiplinlere ayrılmış olsa da bu unsurların birbirinden bağımsız düşünülmesi de mümkün değildir. Doğal ve beşerî ögeler, yeryüzü üzerindeki olay ve olguların bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle coğrafya, ikili yapısına rağmen bütüncül yapısını korumuş; fiziki ve beşerî yönleri bir arada ele alarak disipliner bütünlüğünü sürdürmüştür.[319] Beşeri coğrafyanın kurucularından biri olarak kabul edilen Ritter'e göre ise yeryüzündeki herhangi bir bölge, yalnızca kendi özellikleriyle değil, diğer bölgeler ve tüm dünya ile olan ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmelidir. Ritter, coğrafi incelemelerde yalnızca fiziksel görünüme odaklanmakla kalmamış, bu fiziki çevrenin insanla kurduğu ilişkiyi de temel almıştır. Bu sebeple, eserlerinde ülkelerin yalnızca doğal coğrafi özelliklerini değil; aynı zamanda tarihsel gelişimlerini, siyasal yapılanmalarını ve etnik çeşitliliklerini de derinlemesine incelemiştir. Böylece tasvirî coğrafyanın ötesine geçerek, bir bölgedeki karşılıklı ilişkileri ve etkileşimleri açıklamaya yönelik bütüncül bir yaklaşım geliştirmiştir.[320] O halde denilebilir ki, konu açısından coğrafyanın fiziki ve beşeri olmak üzere iki dalı bulunmaktadır. Bilim dallarını birbirinden ayıran temel unsurlardan biri ele aldıkları konu, diğeri ise kullandıkları yöntemdir. Coğrafyada da diğer bilimlerde olduğu gibi, analiz ve sentez temel

[317] Richard Hartshorne, *The Nature of Geography*: *A Critical Survey of Current Thought in the Light of the Past.* Annals of the Association of American Geographers, 29, 1939, s. 173-658.
[318] Gümüşçü, a.g.e., 2012a, s. 272-314; Gümüşçü, a.g.e., 2012b, s. 390-391.
[319] Ali Yiğit, "Sırrı Erinç'in Bölgesel Coğrafyanın İlke ve Yöntemleri ile İlgili Literatüre Katkıları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* cilt: 17, sayı: 34, 2019, s. 583-608.
[320] Yılmaz, *a.g.e.,* 2016, s.78-95.

yaklaşımlar olarak öne çıkmaktadır. Bu zamana kadar değinilen içerikler, ağırlıklı olarak çözümleyici yani analitik yöntemle ele alınan ve sistematik (konusal) coğrafya kapsamında değerlendirilen görüşlerdir. Bununla birlikte, olay ve olguların bir bütünlük içinde ele alındığı sentezleyici (terkip edici) yaklaşım da mevcuttur. Bu durumda, belirli bir konu yerine coğrafi bir alan merkeze alınır. Tam da bu aşamada, bölgesel (yerel veya mevziî) coğrafya ön plana çıkar. Dolayısıyla coğrafya, konu bakımından fiziki ve beşeri olarak; yöntem açısından ise sistematik (genel) ve bölgesel (özel) olmak üzere iki ana yaklaşıma ayrılmaktadır. Ancak bu yöntemler birbirine karşıt değil, birbirini tamamlayıcı niteliktedir.[321] Yani neden-sonuç bağlarıyla birbirine örülmüş topluluklar oluşturarak, yeryüzünün coğrafi birimleri arasındaki bu türden gruplaşmaların, birlikte ve bütünsel bir yaklaşımla ele alınması, bölgesel coğrafyanın sentezleyici analizlerinin temelini oluşturmaktadır.[322]

Bölgesel coğrafyanın temel amacı, coğrafi birimlerin kendilerine özgü özelliklerini ortaya koymak ve bu birimlerin birbirinden hangi ölçütlerle ayrıldığını anlamaktır. Bu doğrultuda, her bölgenin ayırt edici fiziksel ve toplumsal unsurlarının bir arada değerlendirilmesiyle bütüncül bir senteze ulaşmak hedeflenmektedir.[323] Bölgeselci yaklaşımın hedeflediği senteze ulaşabilmek için, yerel düzeyde ayrıntılı ve derinlemesine bilgiye ihtiyaç duyulması, coğrafya disiplininin uzun bir süre boyunca "sistematik" ve "bölgesel" olmak üzere iki ana dala ayrılmasına neden olmuştur. Mekânsal temelli bir konu incelemesi olarak tanımlanabilecek sistematik coğrafya ise, modern coğrafyada uzmanlaşma eğilimleriyle örtüşen yapısı sayesinde, bölgesel coğrafyanın ortaya koyduğu sentez için gerekli veri ve analizleri sağlayan tamamlayıcı bir rol üstlenmiştir.[324]

XX. yüzyılda Batı coğrafyasında uzun yıllar boyunca egemen olan bölgesel coğrafya yaklaşımı, özellikle Fransa ve Almanya'da büyük bir etki yaratmıştır. Fransa'da

[321] Yiğit, a.g.e., 2019, s. 583-608.
[322] Ali Yiğit, "Türkiye'nin Doğu Bölgelerinin Yeniden Belirlenmesi Hakkında Düşünceler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi*, cilt: 8, sayı: 1, 1996, s. 359-378.
[323] Ali Yiğit, "Türkiye'de Daha Kullanışlı Coğrafi Bölgeler Oluşturma Gerekçeleri ve Öneriler", *9. Ulusal Bölge Bilim/Bölge Planlama Kongresi Bildiriler,* ss.514-528, 2000, KATÜ-Trabzon; Erdem Bekaroğlu ve Nuri Yavan, "Modern Türk Coğrafyasının Tarihsel Gelişiminde Batılı Coğrafya Okullarının Etkisi: Ampirik Bir Analiz", *Beşeri Coğrafya Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1, 2013, s. 51-66.
[324] Bekaroğlu, Yavan, a.g.e., 2013, s. 51-66.

Vidal, Almanya'da ise Hettner bu yaklaşımı güçlü bir şekilde savunmuş ve her iki ülkede de coğrafyanın temel görüşü haline gelerek alanın yönlendirilmesinde belirleyici olmuştur. Fransız bölgesel coğrafya okulu, özellikle monografik çalışmalarla bilimsel yöntem açısından öne çıkmış ve uzun süre dünyadaki coğrafi düşünce ve uygulama biçimlerinin ana modeli olarak kabul edilmiştir. Almanya'da "Landerkunde" olarak bilinen bu bölgesel monografya yöntemi, yani belirli sınırlarla tanımlanmış alanların kapsamlı betimlenmesi, dünya çapında coğrafyacılar tarafından benimsenmiş ve yaygın şekilde uygulanmıştır. Vidal'in Fransa'da, Hettner'in Almanya'da ve Hartshorne'un Amerika'da ortaya attığı bölgesel bakış açısı; 1950'lere kadar Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1960'lara kadar Birleşik Krallık'ta, 1970'lere kadar Almanya'da ve 1980'lere kadar Fransa'da coğrafya araştırmalarının ana eksenini oluşturmuştur.[325]

Yukarıda anlatılan yaklaşımlar arasındaki farklılıklar ne olursa olsun, coğrafyacılar genel olarak coğrafyanın temel amacının bölgelerin ayrıntılı incelenmesi olduğunu kabul etmektedir. Bu anlayışın en çarpıcı ve önemli örneklerinden biri, Richard Hartshorne'un "The Nature of Geography" (Coğrafyanın Doğası)[326] isimli eseridir. Özellikle coğrafyanın köken aldığı Almanya'ya ait kaynaklardan yola çıkarak kaleme alınan bu eser, sonraki eleştirilere rağmen coğrafyanın tanımı ve uygulama biçimi konusunda yeni bir anlayış getirmiştir. Bu nedenle, bölgeselcilik olarak adlandırılan bu yaklaşım, coğrafya bilimi için önemli bir paradigma değişimini temsil etmektedir. Günümüzde, ister bölgesel özelliklere odaklanan niteliksel çalışmalar, ister bölge bilimi alanındaki niceliksel araştırmalar olsun, bölgeselleştirmenin bilimsel çalışmalarda kritik bir konumda olduğu açıkça görülmektedir.[327]

Türkiye özelinde ele alınıldığında Darkot'un "Türkiye Coğrafyasının Kuruluşu" üzerine yazdığı bir makalesinde "*bugün coğrafya kitaplarında rastlanan ilmi telakkilerden pek çoğunun mazisi hiç de uzaklara çıkmaz. Daha dün denecek kadar*

[325] Bekaroğlu, Yavan, a.g.e., 2013, s. 51-66.
[326] Bkz. R. Hartshorne, "Thenature of geography: A critical survey of current thought in thelight of thepast", *Annals of the Association of American Geographers*, 29, 1939, s. 173-658.
[327] Livingstone, a.g.e., 2018, s. 311-317.

yakın bir zamanda memleketimize ait coğrafya telakkileri gayet müphem ve umumi bir mahiyet taşımakta idiler. Coğrafyanın bağımsız bir meslek dalı olarak kabul görmesi ise ancak günümüzde mümkün olabilmiştir" [328] derken, ülkemizdeki modern coğrafyanın başladığı 1915 ve sonrası döneme dikkat çekmektedir. Bu dönemde, coğrafya disiplininde hakim olan çevresel determinist anlayış, Fransa ve Amerika'da possibilist yaklaşımların öne çıkmasıyla etkisini yitirmeye başlamış ve zamanla yerini bölgesel çalışmalara dayalı bir yaklaşıma bırakmıştır. Türkiye'de ise aynı zamanda, modern anlamda Türk coğrafyasının kurularak örgütlenmeye başladığı bir süreci kapsayan bu dönem de Türkiye'de coğrafya disiplininin genel olarak çevresel determinist ve possibilist bakış açılarıyla şekillendiği, yöntemsel olarak ise bölgesel coğrafya yaklaşımını benimsediği görülmektedir.[329] Cumhuriyet'in kuruluşunu da kapsayan bu devre, hem yurda davet edilen yabancı bilim insanları hem de eğitim amacıyla yurt dışına gönderilen öğrencilerin katkılarıyla coğrafya alanında önemli çalışmalar yürütülmüş; Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte de bu süreç daha da hız kazanmıştır.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte hem yurtdışından gelen akademisyenler, yeni kurulan coğrafya bölümlerinde kurucu öğretim üyeleri olarak görevlendirilmiş ve hem de yurtdışında eğitim gören öğrenciler de bu bölümlerde görev almaya başlamıştır. Bu dönemde yetişen genç Türk coğrafyacılar, modern Türk coğrafyasının temel taşlarını oluşturmuşlardır. Bu önemli isimlerden biri kuşkusuz Ordinaryüs Prof. Dr. Mehmet Besim Darkot'tur. Darkot, Türkiye'de çağdaş anlamda coğrafya eğitim sisteminin kurulması ve geliştirilmesi ile bu sistem çerçevesinde bilim insanlarının yetiştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Darkot, eğitiminin bir bölümünü yurt dışında (Fransa) aldıktan sonra Türkiye'ye dönmüş ve yaklaşık elli yılını eğitim neferi olarak çalışarak geçirmiş, ömrünü coğrafyaya vakfetmiş bir bilim insanıdır. Pek çoğu defalarca baskısı yapılmış ilköğretim, orta öğretim ve yükseköğretim ders kitapları/ders notları, ansiklopedi maddeleri/ansiklopedi bölümleri, konferans/kongre çalışmaları, makaleleri, atlasları, birçoğu alanında ilkleri temsil niteliğindeki haritaları bulunan Darkot'un çalışmalarını bilmek, coğrafi görüşlerini anlamada noktasında önemlidir.

[328] Darkot, a.g.e., 1951, s. 59-62.
[329] Tuysuz, Yavan, a.g.e., 2012, s. 390-405.

Darkot, kaleme aldığı eserlerde coğrafyanın anlaşılabilirliğini ve eğitim-öğretim bağlamında ulaştığı düzeyi değerlendirdikten sonra, bu alanın temel özelliklerinin açıklanmasının gerekli olduğunu savunmaktadır. Yönteme dair yaklaşımlarında ise, coğrafi ilkelerin taşıdığı önemi ön plana çıkarır ve bu ilkelerin birbirinden ayrıştırılabilir nitelikte olduğunu ifade eder. Ona göre coğrafya, "*öncelikle incelediği olayların* "*tarz-ı tevziini ve saha-i intişarını*" *tayin, hatta bunu harita ile göstererek ifade eder. Ayrıca, bir olayı sadece incelemekle yetinmez, yeryüzünün diğer noktalarında olabilecek benzer olaylardan ders çıkarma ve okumalar yaparak, olayı tasvir eder ve açıklamaya çalışır. İşte bu noktaların verdiği çeşitlilikle hareket eden coğrafya için, çeşitli kaynaklardan topladığı dağınık bilgileri birleştiren, bütünleştiren, yeni bir bina inşa eden bilimdir.*"[330]

Darkot'a göre coğrafya öğretiminde izlenmesi gereken en etkili yöntem, öğrencinin bilgiyi adım adım edinmesini sağlayan tümevarım[331] ilkesine dayalı bir yaklaşımdır. Öğrencilere konular, parçaların bir bütünü oluşturduğu düşüncesiyle, basitten karmaşığa doğru yapılandırılmalı; böylece öğrencinin bütünsel anlayışı doğru bir şekilde inşa edilmelidir. Bu bağlamda, birey için anlamlandırma süreci en yakından başlayarak: önce yakın çevre, ardından ülke ve en sonunda dünya düzeyinde gelişmektedir. Darkot'un benzetmesine göre, bir ülke canlı bir organizma gibi düşünülebilir; bölgeler bu organizmanın organları, daha küçük coğrafi birimler ise bu organları oluşturan dokular ve hücreler gibidir. Organizmayı tüm yönleriyle kavrayabilmek için, önce onu oluşturan parçaları tek tek analiz etmek ve sonrasında aralarındaki ilişkiyi kurarak bütünsel bir yapıya ulaşmak gerekmektedir. Bu yaklaşım "kül'den cüz'e" yani tümdengelim [332] yöntemini yansıtırken, ters yönde yani

[330] Darkot, a.g.e., 1928, s. 21-24.

[331]Tümevarım (İndüktif): Gözlenen, ölçülebilen, hesaplanabilen verilere göre sonuçlandırılan akıl yürütme işidir. Tümevarım genellikle sağlam temellere dayanmayan genellemeye yol açar (Holt-Jensen Arild, 2019). Tümevarımda amaç, özelden genele yani parçadan bütüne ulaşmaktır.

[332] Tümdengelim (Deductive): Daha genel ifadelerden gerçeği türetme işidir. Yani genel ifadelerden başlayarak, bu ifadelerin doğruluğunun hesaplanabilir, deneylenebilir ve sınanabilir gözlemlerle test edilmesidir (Holt- Jensen Arild, 2019). Bilimsel çalışmanın temel amacının ölçülebilir şeyleri tanımlamak, evrendeki tekrarlanabilir, gözlemlenebilir olgulardan oluşan gerçekliği ve olayların düzenini objektif, tarafsız bir gözle, araştırmacının konumundan bağımsız olarak açıklanabileceği iddiasını taşır. Bunun için ise tümdengelim yöntemini, yani teoriden pratiğe, genelden özele açıklama yöntemini esas alır (Trochim, 2006'dan akt. Kaygalak, 2011).

parçadan bütüne giden tümevarımsal yöntem de özellikle saha çalışmalarında daha işlevsel görülmektedir. Nitekim, ülkelerin bölgelerden, bölgelerin bölümlerden, bölümlerin ise yörelerden oluştuğu kabul edilirse, küçük ölçekli birimlerden başlayarak yukarı doğru yapılan sınıflandırma daha mantıklı ve ayrıntılı bir çözümleme sunar. Ancak bu yolun uzmanlık ve zaman gerektirdiği de göz ardı edilmemelidir. Uygulamada ise çoğunlukla bölge veya bölüm düzeyinde kalınırken, arazi planlaması ve şehircilik gibi mikro ölçekteki çalışmalarda yöre düzeyine kadar inilmesi mümkün olabilmektedir.[333]

Darkot'un çalışmaları incelendiğinde, onun yaşadığı dönemin etkilerini yansıtan ve bölgeselci yaklaşımı destekleyen pek çok düşüncesine rastlamak mümkündür. Özellikle "*İlk Mekteplerde Coğrafya: Muallim El Kitabı"* [334] adlı eserinde, eğitim sürecinde karşılaşılan eksiklikleri tartışırken, öğrenci odaklı bir öğretim anlayışını savunmuş ve kendi yöntemsel bakış açısını da ortaya koymuştur. Tatbikat Mektebi'nde öğretmenlik yaptığı dönemde öğrencilerin coğrafya dersine ilgisini doğrudan gözlemleme fırsatı bulmuş; dersin onlarda nasıl bir etki yarattığını, verilen bilgilerin nasıl karşılandığını birebir deneyimlemiştir. Bu tecrübeler, onun yayın hayatına ilk olarak ilköğretim seviyesinde bir eserle başlamasına zemin hazırlamıştır. Söz konusu kitap, coğrafya eğitiminin sadece sınıf içinde, metin temelli bir ezber süreciyle değil; gezi, gözlem ve saha çalışmaları aracılığıyla öğrencinin bizzat deneyimleyerek öğrenmesi gerektiğini vurgulaması açısından, dönemi için dikkat çekici bir pedagojik yaklaşım sunmaktadır. Kitap aynı zamanda öğretmenlere yönelik sınıf içi uygulamalar konusunda da öneriler içerir; öğretim sürecinde dikkat edilmesi gereken hususları ve öğrenciyle etkili iletişim kurmanın yollarını açıklamaktadır. Her coğrafi olgunun kendi bağlamı içinde ele alınması gerektiğini savunan bu yaklaşım, Darkot'un parçadan bütüne ilerleyen, yani bölgeselci anlayışa dayalı metodolojisini açıkça yansıtmaktadır.

[333] Besim Darkot, "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Üzerinde Düşünceler", *Türk İdare Dergisi*, s. 298 (Ocak–Şubat), 1966, s. 78-90.
[334] İlk Mekteplerde Coğrafya: Muallim El Kitabı*:* Darkot'un tek imzalı olarak, yayınladığı ilk eseridir. Maarif Vekâleti tarafından ödüllendirilen eser, 265 sayfa olup 1926 yılında eski Türkçeyle yazılarak yayınlanmıştır.

Darkot'un çalışmalarındaki önemli nokta, "*parçadan bütüne ulaşma*" vurgusunu yapmasıdır. Avcı'nın belirttiği üzere, bir bütünün sağlıklı şekilde kavranabilmesi için onu oluşturan parçaların ayrıntılı olarak incelenmesi, öğretilmesi ve kavranması temel eğitim yöntemleri arasında yer almaktadır. Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle fiziki, sosyal ve ekonomik açıdan çeşitli özellikler taşımaktadır. Ancak, tüm bu farklılıkları tek bir bütün olarak değerlendirmek, aralarındaki neden-sonuç ilişkilerini anlamayı güçleştirir. Bu nedenle, daha homojen küçük birimlerin analiz edilerek buradan bütüne ulaşılması, pedagojik açıdan daha etkili bir yöntem olarak kabul görmektedir. Özellikle coğrafyada her unsurun diğerleriyle sıkı bir ilişki içinde olması nedeniyle, doğrudan bütünü anlatmaya çalışmak öğrenme sürecinde zorluklara yol açabilir. Konunun parçalar halinde ele alınması ve ardından genel bir senteze ulaşılması, kalıcı öğrenmeyi destekleyen gerçekçi bir yaklaşım sunmaktadır.[335]

Darkot'un *parça-bütün ilişkisine* bir örnek, onun "Türkiye İktisadi Coğrafyası" eserinden verilebilir. Eserde iktisadi faaliyet üzerinde etkili olan sebepler sıralanmıştır. Bunlar, önem sırası ile tabiat şartları, iklim-bitki örtüsü, sıcaklık, yağış ve yer şartları, memleketin coğrafi konumu, büyüklüğü, arazi şekilleri, toprak altı-üstü zenginlikleri ve ulaşım şeklinde sıralanmıştır. Bilindiği üzere tabiat şartları tek başına iktisadi faaliyetleri aydınlatmaya yeterli değildir. Bu nedenle önce tabiat şartları birbirine benzeyen memleketler arasında, önce kıyaslama yapılır, sonra aradaki farkları anlayabilmek için insan faktörünün ortaya koyduğu beşeri şartlar (nüfus miktarı, nüfus yoğunluğu, din, dil, ırk gibi) hesaba katılır. İktisadi faaliyetler dünya bütünü üzerinde yahut bir kıta, bir bölge, bir memleket sınırları içinde ele alınıp incelenebilir. Bunun için genel iktisadi coğrafya ile yerel iktisadi coğrafya adı altında inceleme metodu seçilmelidir. Türkiye örneğinde olduğu gibi Türkiye'nin iktisadi coğrafyası incelenirken ilk olarak ülkemizdeki iktisadi faaliyetlere etki eden tabii (fiziki) ve beşeri şartlar ele alınıp sonra Türkiye'nin üretim ve mübadele coğrafyası bahislerine geçilmiş, en sonda da genel yargılara varılarak fikir bütünlüğü oluşturulmuştur.

[335] Avcı, a.g.e., 2012, s. 95-99.

Darkot, "Türkiye Coğrafyası" kavramının şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiş; gözlem gücü yüksek, vizyon sahibi ve araştırmacı yönüyle öne çıkan bir bilim insanıdır.[336] Türkiye'ye ait coğrafi bilgilerin yetersiz ve haritaların büyük ölçekte hazırlanmadığı bir dönemde, İbrahim Hakkı Akyol ile birlikte mevcut sınırlı ve dağınık verileri derleyerek çalışmalara başlamış; zamanla gelişen istatistiki ve kartografik kaynakları bilimsel yöntemlerle analiz edip raporlaştırarak, 1941'de gerçekleştirilen Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde sunmuştur. Bu süreç sonunda ortaya çıkan rapor, Türkiye'nin coğrafi bölgelerinin ilk kez sistemli biçimde tanımlandığı belge olmuştur.[337] Söz konusu kongre, yalnızca Türkiye'nin bölgeler temelinde sınıflandırılmasına değil, aynı zamanda coğrafya biliminin akademik ve pedagojik temellerinin tartışıldığı; coğrafya eğitiminin nasıl yapılandırılması gerektiğine dair çerçevenin çizildiği kapsamlı bir bilimsel etkinlik olarak değerlendirilebilir.[338]

Birinci Türk Coğrafya Kongresi, 6 Haziran 1941 Cuma günü saat 14.00'te Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde toplanmıştır. Kongre, Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in açılış konuşmasıyla başlamış ve Yücel, coğrafya alanında daha önce böyle kapsamlı bir toplantının düzenlenmediğine vurgu yaparak, bu toplantının "Birinci Türk Coğrafya Kongresi" olarak anılmasını sağlamıştır. Ayrıca Yücel, coğrafya ile ilgili tüm temsilcilerin katıldığı kongrenin ilk gündem maddesinin coğrafya öğretim programlarının geliştirilmesi olduğunu belirterek, kongrenin temel hedefini ortaya koymuştur.[339] Kongre, müfredat programları, coğrafya terimleri ve coğrafi isimlendirmeler, ders kitapları ile Türkiye coğrafyasının ana hatları ve yer adlandırmaları gibi önemli konu başlıklarını ele almak üzere toplanmıştır. Toplantı tutanaklarında bu amaçlar açık şekilde yer almaktadır. Maarif Vekilliği (MEB) böyle bir toplantının düzenlenmesine karar verirken, uzun süredir devam eden coğrafya alanındaki sorunların çözümünü ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin önceliklerinin belirlenmesini hedeflemiştir. Günümüzde ise, coğrafyacılarının planlama süreçlerindeki rolünün küçümsenmesi ve bu tür çalışmalara dahil

[336] Erinç, a.g.e., 1991, s. 7.
[337] Özlük Dosya, s. 20.
[338] Ufuk Karakuş, "Coğrafya Eğitimi İçin Önemli Bir Kaynak: Birinci Türk Coğrafya Kongresi", *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı: 25, 2012, s. 198-212.
[339] Karakuş, a.g.e., 2012, s. 198-212.

olamamaları, geçmişte başarıyla gerçekleştirilen bu çalışmaların öneminin tekrar değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.[340]

1941 yılında yapılan coğrafya kongresinde günümüzde "bölge" olarak adlandırılan birimler, geçmişte "mıntaka" terimiyle ifade edilmekteydi; benzer şekilde, "bölüm" kavramı o dönemde "bölge" olarak tanımlanırken, "yöre" ise "tali bölge" olarak nitelendirilmiştir. Böylece, bir bütünün farklı büyüklükteki parçaları dikkate alındığında, Türkiye yalnızca 7 coğrafî bölgeden değil, bu bölgelerin detaylandırıldığı 21 bölümün bir araya gelmesiyle oluşur, demek daha doğrudur. Bu ünitelerin ayrımında coğrafî kriterler esas alınmış, kongrede ve sonraki süreçte komisyon üyeleri tarafından bu sınırların kesin olmayıp zamanla değişebileceği de belirtilmiştir; çünkü bölgeler arasında mutlak çizgilerle belirlenmiş sınırlar yoktur, genişliği değişen bir geçiş alanı söz konusudur. Geçiş alanlarında, bir bölgenin karakteristik özellikleri zayıflarken, komşu bölgenin özellikleri daha belirgin hale gelebilir. Bu durum nedeniyle, coğrafi bölgelerin sınırları günümüzde bile kesin çizgilerle belirlenmiş sayılmaz. Zaman zaman coğrafyacılarca, haklı ve geçerli gerekçelere dayanan çeşitli düzeltme önerileri sunulsa da genel olarak 1941'de belirlenen sınırlar uygulanmaya devam etmektedir. Bilindiği gibi bölge, genel olarak benzer özelliklere sahip alanları ifade etmekte; sınırlar ise bu alanlar arasındaki farklılıklara dayanarak çizilmektedir. Coğrafi bölgeler ne idari ne siyasi sınırlar ne de akarsu veya jeolojik havzalar gibi doğal sınırlardır. Bir bölgenin oluşumunda sadece jeolojik, jeomorfolojik, hidrografik ve iklimsel faktörler değil; yerleşim biçimleri, yapı tarzları, baskın ekonomik faaliyetler ve yaşam tarzları gibi pek çok coğrafi unsur da rol oynamaktadır. Bu yüzden, özellikle beşeri ve ekonomik koşullardaki değişimler zaman içinde coğrafi sınırların yeniden değerlendirilmesi için gerekçeler oluşturabilir; ancak bu tür değişikliklerin kabulü ortak bir kanaatin oluşmasına bağlıdır. Bu tür bir değişikliğin getireceği fayda ile yapılmaması durumunda ortaya çıkacak eksiklik arasındaki farkın genellikle önemsiz olduğu görüşü, coğrafyacılar arasında yaygın bir kanaattir. Bu çerçevede bazı yazarların ileri sürdüğü

[340] Avcı, a.g.e., 2012, s. 95-99.

"farklılıkların öne çıkarıldığı, ortaklıkların geri planda bırakıldığı" yönündeki değerlendirmeye katılmak güçtür.[341]

Ülkemiz topraklarının coğrafi esaslara göre taksimi meselesi, resmî ve sistematik biçimde ilk kez 1941 yılındaki Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde ele alınmış; ancak bu konuyla ilgili 1941 öncesinde de çeşitli teşebbüslerde bulunulmuştur.[342] Bu duruma H. Louis'in[343] çeşitli vesilelerle ileri sürdüğü görüş ve çabaları,[344] S. Selen'in[345] coğrafi bölgeleri bölme çalışmaları,[346] ayrıca etrafı yüksek dağlarla çevrili olan ülkemizin iç ve kıyı kesimlerinin farklı özellikler gösterdiğinin eskiden beri bilinmesi, verilebilecek örneklerdir. Yine Doğu Anadolu'nun, İç Anadolu havzasından farklı olduğu, buna karşın, Doğu Torosların güneyindeki ve bazı Avrupalı yazarlar tarafından Kuzey veya Yukarı Mezopotamya (Banse) yahut Doğu Toros Ön Eli (Louis) veyahut başka isimlerle zikredilen bölge, yerli kaynaklarımızda

[341] Avcı, a.g.e., 2012, s. 95-99.
[342] Selen, a.g.e., 1941, s. 251-255.
[343] Herbert Louis (1900-1985). Berlin doğumlu olan Louis, Berlin Üniversitesi'nde Coğrafya, Jeoloji ve Fizik alanlarında eğitim görmüş ve 1930 yılında doktorasını tamamlamıştır. 1935 yılında aynı üniversitede coğrafya profesörü olarak görev almıştır. Aynı yılın Kasım ayında, Türkiye Maarif Vekaleti tarafından Ankara'ya davet edilerek yeni kurulan Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde (DTCF) görevlendirilmiştir. Burada sekiz yıl boyunca görev yapmış, bilimsel çalışmalarıyla dikkat çekmiştir. Türk Coğrafya Kurumu'nun kurucu üyeleri arasında yer alan Louis, 1941 yılında düzenlenen Birinci Türk Coğrafya Kongresi'ne katılmış ve "Türkiye Coğrafyasının Bazı Esaslar" başlıklı raporunu sunmuştur. Türkiye'nin yedi coğrafi bölgeye ayrılmasında önemli katkıları bulunan Louis, 1943'te Almanya'nın Köln Üniversitesi'nde ordinaryüs profesörlüğe atanarak ülkesine dönmüştür. 1965-1966 öğretim yılında misafir akademisyen olarak tekrar DTCF'ye gelmiş ve 16 Mayıs 1966 tarihinde görevinden ayrılmıştır (Yiğit, Tunçel, 2017).
[344] Bkz. Herbert Louis, "Das Natürliche Pflanzenkleid Anatoliens Geographisch Gesehen", *Geographische Abhandlungen*, 3, 12, Stuttgart 1939; Herbert Louis, "Türkiye Coğrafyasının Bazı Esasları Hakkında Rapor", *Birinci Türk Coğrafya Kongresi, Müzakere ve Raporlar Kitabı*, İçinde, (s. 171-228), Ankara 1941.
[345] Hamit Sadi Selen (1892-1968). İstanbul'da doğan Selen, öğrenimini İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'nde tamamlamış ve 1916 yılında yeni kurulan Coğrafya Enstitüsü'nde asistanlık görevine başlamıştır. 1920 yılında İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nde coğrafya öğretmeni olarak görevlendirilmiş, aynı yıl Avusturya'nın Viyana kentine giderek 1923 yılına dek Viyana Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nde eğitimine devam etmiştir. Bu süreçte, "Tarihi Belgelere Göre Anadolu'da Türklük" başlıklı doktora tezini hazırlamıştır. Türkiye'ye döndükten sonra 1924-1933 yılları arasında İstanbul'daki çeşitli liselerde eğitimci olarak görev almış; 1934 yılında ise Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü'nde çalışmaya başlamıştır. 1937 yılından itibaren, Siyasal Bilgiler Okulu'nun Ankara'ya taşınmasıyla birlikte bu kurumda İktisadi Coğrafya dersini vermek üzere profesör olarak atanmıştır. Fakülteye dönüşen bu okul bünyesinde, 1953'te kurulan İskan ve Şehircilik Enstitüsü'nün hem kurucu hem de ilk müdürü olmuştur. 1962 yılında emekli olan Selen, 29 Ekim 1968 Salı günü yaşamını yitirmiştir (Yiğit, Tunçel, 2017).
[346] Bkz.Hamit Sadi Selen, "Türkiye Coğrafyası", Liselerin Üçüncü Senesi ile Kız ve Erkek Muallim ve İmam ve Hatib Mekteblerinde Tedris Edilmek Üzere, Kanaat Matbaası, İstanbul 1925; Hamit Sadi Selen, *Türkiye Coğrafyası*, İstanbul Basım 1926; Hamit Sadi Selen, "Türkiye'nin Coğrafi Bölgelere Taksimine Dair Bir Mıhtıra", *Birinci Türk Coğrafya Kongresi, Müzakere ve Raporlar Kitabı* (s. 251-255), Ankara 1941.

ayrı bir saha olarak Cezire-i Ulya (Mehmet; Duran) diye adlandırılması [347] gibi örnekler vardır. Kıyı kesimlerinin ise, deniz isimlerine göre yani Karadeniz, Akdeniz, Adalar Denizi (Ege) ve Marmara diye ayrılmasını da unutmamak gerekir. 1941 yılının Haziran ayında Ankara'da Maarif Vekâleti'nin girişimiyle düzenlenen Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde, Türkiye'nin coğrafi bölgeler temelinde sınıflandırılması, o döneme kadar yapılan çeşitli bölgeleme denemeleri ve mevcut bilgi birikimi dikkate alınarak ileriye dönük önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Ancak 1941'den bu yana gerçekleştirilen araştırmalar, söz konusu bölgelemenin bazı yönlerden eksiklikler ve hatalar içerdiğini ortaya koymuş; dolayısıyla bu konunun yeniden ele alınıp tartışılması ve bazı noktaların revize edilmesi gerektiği anlaşılmıştır.[348]

Darkot'un 1943 yılındaki "Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Arasında Yukarı Fırat Bölümü" başlıklı makalesi, ülkemizde geçmişte bölge taksimatının nasıl yapıldığına dair örneklemeler içermektedir. Buna göre, bazı müellifler bölge taksimatının bilimsel temellere dayandırılması gerektiğini savunmuş, ancak bu görüşlerinde yalnız kalmışlardır. Diğer bazı yazarlar ise herhangi bir fiziki temele dayanmadan, inceleme yapmaksızın, kolaycı bir yaklaşımla idarî esaslara göre bölgelendirme önerisinde bulunmuştur. Ayrıca bazı müellifler, nehir havzalarına göre bir bölümleme yapılmasını teklif etmiş, fakat bu düşünce de kabul görmemiştir. Bilindiği üzere, ülkemiz dağlık ve engebeli bir yapıya sahip olduğundan, nehirleri birbirinden ayıran su bölümü çizgisi her zaman dağ doruklarından geçmez; bu çizgi bazen bir ovanın ortasından, bazen de bir dağ yamacından geçebilir. Örneğin, Toros Dağları'nın en yüksek kütlesi olan Aladağlar nehirler bakımından bir sınır teşkil etmemekte, aynı şekilde Anadolu'nun kuzey kenarındaki dağ silsilesi olan Kuzey Anadolu Dağları da

[347] Bkz. Ewald Banse. Die Türkei. Eine moderne Geographie. Braunschweig, 1919, s. 252; Max Blanckenhorn. Syrien, Arabien und Mesopotamien. Handbuc h der Region alen Geologie. Bd. V, 4. Heidelberg (1914), s. 61-62.; Herbert Louis. Anatolien. Geographische Zeitschrift. 45. Jahrg. (1939), Heft 11/12. Leipzig- Berlin, s. 357. Remzi Mehmed Yeni Coğrafyay-i Osmanî. 1325 (1909) (İstanbul), s. 3.; Faik Sabri Duran. Osmanlı Coğrafyay-i İktisadîsi. Dersaadet (İstanbul), 1331 (1915) s. 67 ve 201.

[348] Cevat R. Gürsoy, 'Türkiye'nin Coğrafî Taksimatında Yapılması İcab eden Bazı Tashihler', *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi,* cilt: XV, sayı: 1-3, 1957, s. 219-239.

nehirler tarafından sıraları boyunca yarıldığından, doğal bir sınır olarak kabul edilmemektedir. [349]

Darkot yine aynı çalışmada ayrıca, bazı coğrafya kitaplarında Türkiye'nin, Avustralya'da olduğu gibi enine ve boyuna düz çizgilerle bölünerek coğrafî bölgelerinin oluşturulmaya çalışıldığını, ancak ülkemizin engebeli yapısı göz önüne alındığında, bu yaklaşımın şaşkınlık verici olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Avrupa kaynaklarında, Türkiye'nin bölgelere ayrılmasında bazı müelliflerin tarihî bölge adlarını kullandıklarına dikkat çekmektedir. Örneğin, "Kilikya", "Pontus", "Armeniya" gibi millî duygulara aykırı gelen tanımlar; "Trakya" gibi Türk adını çağrıştırarak dayatmacı bir biçimde kullanılan isimler; ya da "Bitinya", "Frigya", "Galatya" ve "Kapadokya" gibi tarihsel sempati uyandırmaya yönelik adlandırmalar bunlara örnektir. Darkot'a göre, bu tür tanımlama ve ayrımların kullanılması hem belirgin olmayışı hem de şüphe uyandırıcı nitelikleri nedeniyle mümkün değildir. Bunun yerine, tarihimizden gelen ve bizim coğrafi gerçekliğimizle daha çok örtüşen adlandırmaların kullanılması daha uygun olacaktır. Örneğin, Teke Yöresi, Menteşe Yöresi gibi isimler bu bağlamda tercih edilmelidir.[350]

1941 yılında Türk Coğrafya Kurumu'nun kurulmasında etkin görev üstlenen Darkot, aynı zamanda Türk Coğrafya Dergisi'nin yayımlanmasına öncülük etmiş ve Coğrafya Meslek Haftaları'nın düzenlenmesinde gösterdiği yüksek enerji ve özveriyle dikkat çekmiştir. Bu çabaları, Türk coğrafya eğitiminin kurumsallaşması açısından son derece değerlidir. Aynı kongrede yürüttüğü çalışmalar arasında, Türkiye coğrafyasının bölgelere dayalı bir sistemle okutulması, ders kitaplarının hazırlanması, ilk ve ortaöğretim coğrafya müfredatlarının yeniden düzenlenmesi ve coğrafya terimlerinin sadeleştirilerek anlaşılır hâle getirilmesi gibi önemli katkılar yer almaktadır. Ayrıca, ortaöğretimde karşılaşılan kavram karmaşalarını gidermeye yönelik bölge ayırımı çalışmalarındaki rolü de göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir.[351] Ayrıca, Türkiye'nin coğrafî bölgelerinin sınırlarının belirlenmesi, bu

[349] Besim Darkot, "Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Arasında Yukarı Fırat Bölgesi", *İstanbul Üniversitesi III. Üniversiteler Haftası Elazığ*, 1943, s. 225-268.
[350] Darkot, a.g.e., 1943, s. 225-268.
[351] Erinç, a.g.e., 1991, s. 7-8.

bölgelerin daha iyi tanıtılması ve alt bölümler ile yörelere ayrılması konularında da çalışmalar yapan Darkot, 6–21 Haziran 1941 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen Birinci Türk Coğrafya Kongresi tutanaklarına göre kongrede etkin bir rol üstlenmiş; kabul edilen coğrafî bölge ayırımı, büyük ölçüde onun hazırladığı rapor doğrultusunda şekillenmiştir. Üniversitelerde Türkiye'yi 7 coğrafî bölge ve 21 bölüm şeklinde sınıflandırarak derslerde bu ayrımı kullanan ilk araştırmacı da Darkot olmuştur.

Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde ilk defa Türkiye'nin coğrafi bölgelerinin tespit edilmesine katkısı olan Darkot, bölgeler esasına dayanan "Türkiye Coğrafyası"[352] adlı eserini, bu yıllarda neşrederek ülkemiz coğrafyasının bilimsel manadaki ana çizgilerini belirtmiştir. Eser, rehber bir kaynak olması itibariyle klasik bir öneme sahip durumdadır.[353] Türkiye Coğrafyası (lise) eseri, Darkot'un Coğrafya Kongresi'ndeki (1941) yoğun çabaları sonucunda Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yazımı kendisine tevdi edilen bu eser, onun çalışmaları arasında özel bir konuma sahiptir. Özellikle lise son sınıf düzeyine yönelik hazırlanan *Türkiye Coğrafyası* adlı kitap, ortaöğretimde bilimsel temelli coğrafya öğretiminin yapılandırılmasında önemli bir rol oynamış ve alanında temel kaynaklardan biri haline gelmiştir.

"Türkiye Coğrafyası" adlı eser, 1959 yılında (P. S. Bochkapeba, L. N. Dolganova, Predıslovıe P. S., Boçkareva tarafından) Rusçaya çevrilmiştir. Kitabın önsözünde eserle ilgili şu ifadelere yer verilmiştir: "Prof. Darkot'un çalışması, Sovyet okuyucularının güneyindeki komşumuz Türkiye'nin doğası, nüfusu ve ulusal ekonomisi hakkında bilgi sahibi olmalarına olanak tanıyacak ve komşu halklar

[352] Türkiye Coğrafyası (lise) Kitabı: Maarif matbaası tarafından basılan Türkiye Coğrafyası kitabının ilk baskısı 1942 yılında yapıldı. Bu baskıyı takiben kitabın birçok baskısı yapılmıştır. Bizim burada incelediğimiz baskı, ilk baskısıdır. 201 sayfa olan kitap, üç ana bölümden ve bu bölümler altında alt başlıklardan oluşmaktadır. Her bölüm içinde konuları destekler harita, resim gibi görseller bulunmaktadır. Yedi alt başlık altında incelenen birinci kısımda incelenen konular: Türkiye'nin coğrafi durumuna genel bakış; Türkiye'nin yüzey şekilleri-A Yüzey şekillerinin genel görünüşü, Yüzey şekillerinin kuruluşu. Türkiye'nin yüzey şekilleri- B Yüzey şekillerinin özel tetkiki; Türkiye'nin iklimi: A. Genel şartlar; Türkiye'nin iklimi: B. İklim bölgeleri ve bitki örtüsü; Akarsular ve Göller; Türkiye'nin nüfusu-Türk ulusu. Yedi coğrafi bölgenin incelendiği ikinci kısımda ise, bölgelerin harita üzerindeki yerleri, bölümleri ve genel özellikleri; Üçüncü kısımda ise ülkemizin ekonomik coğrafyası başlığı altında ormanlar, madencilik, endüstri, sanayi, ulaşım ve ziraat konuları işlenmiştir. Ayrıca konular sade bir dille anlatılmış, resim ve haritalarla da desteklenmiştir.

[353] Özlük Dosya, s. 20.

arasında, geçmişte ortak mücadeleyle birbirine bağlanan kültürel bağların büyümesine katkıda bulunacaktır. "Türkiye Coğrafyası", İstanbul Üniversitesi Profesörü B. Darkot Türk coğrafyacısı tarafından Türk liseleri için yazılmış ders kitabıdır. Üç bölümlü olan kitapta Türkiye'nin coğrafi konumu, iklimi, yüzölçümünün yapısı, fiziki-coğrafi ve idari bölümleri, sanayinin gelişimi, tarımı, ulaşımı, iç-dış ticareti hakkında kısa bilgi verilmektedir. Konular harita, diyagram ve dijital verilerle örneklendirilmiştir. Türkiye'ye ilgi duyan okuyucular, bu çalışmada Türk coğrafyasının çeşitli konularına ilişkin referans materyaller de bulacaklardır. Kitabın içeriği mevcut müfredatın kapsamına göre belirlenmiş olup, materyalin sunumu öğrencilerin bilgi düzeyine göre oldukça popülerdir. Yazar, konuların teorik analizine zarar verecek şekilde olgusal materyale asıl dikkati verdiğinden, kitap az sayıda sonuç içermekte ve gelişme kalıplarını, coğrafi olaylarla coğrafi çevrenin unsurları arasındaki ilişkiyi, zayıf şekilde göstermektedir. Yazar eserinde fiziki-coğrafi bölgeleri ayırırken de 1941 yılında Türk coğrafyacıların ilk kongresinde kabul edilen düzenlemeyi esas almıştır. Bu bölünme, bu konuda daha önce var olan görüş ayrılıkları son vermiştir. Üstelik Türkiye tarihinde ilk kez düzenlenen ilk kongre kararıyla, Türk coğrafyacılarının kendi bakış açıları formüle edilmiştir ki, bundan önce Türk coğrafyası, batı coğrafyacılarını körü körüne takip etmekteydiler. Türkiye'deki 7 coğrafi bölgenin belirlenmesinde jeomorfolojik ve iklimsel farklılıklar, bitki örtüsü, nüfusun dağılımı ve ekonomik faaliyetinin niteliği temel alınarak yapılmıştır. Dolayısıyla bu düzenleme, sadece fiziki-coğrafi değil aynı zamanda ekonomik-coğrafidir. Gerçekçi bölgesel bir incelemede de, her bölgenin doğal koşullarının özelliklerine dikkat edilmekte ve ekonomilerinin yalnızca açıklaması verilmektedir. Kitabın en eksik kısmı ise, yazarın yalnızca genel istatistiksel veriler sunduğu, Türkiye nüfusu bölümüdür." [354]

Darkot'un 1955 tarihli "Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Hakkında"[355] çalışması, 1941'de Ankara'da düzenlenen Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde kabul edilen

[354] P. S. Bochkapeba,, L. N. Dolganova, Predıslovıe P. S. ve Boçkareva. (1959). "Теография Турции". Издательство зарубежной литературы, Москва. ("Türkiye Coğrafyası", Yabancı Edebiyat Yayınevi, Moskova).
[355] Mehmet Besim Darkot, "Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Hakkında" (Sur les regions geographiques de la Turquie), *Türk Coğrafya Dergisi,* sayı: 13-14, 1955, s. 141-150.

coğrafi bölge sistemine ilişkin tanıtım, eğitim ve sınır düzeltme çalışmalarının devamıdır. Darkot bu çalışmada, bölge kavramından tamamen kaçmanın mümkün olmadığını; Türkiye'nin her zaman bir bütün olarak ele alınamayacağını ve küçük coğrafi alanların detaylı incelenmesinin sürekli olamayacağını belirtir. Bölge sınırlarını belirlemede yaşanan temel sorunlardan biri olarak, bu bölgeleri oluşturan daha küçük coğrafi birimler hakkında yeterli araştırma ve monografik çalışmanın eksikliğini gösterir. Ayrıca, bölge sisteminin önemli bir eksikliğinin, daha temel olan yörelerin dikkate alınmadan doğrudan bölge oluşturulması olduğunu vurgular. Yörelerin göz ardı edilmesinin iki nedeni vardır: Birincisi, öğretimde bölgelerin daha kullanışlı görülmesi; ikincisi ise o zamana kadar yöreler üzerinde yeterli çalışmanın yapılmamış olmasıdır. 1941 Kongresi'nde bu eksiklik nedeniyle pratik bir çözüm olarak doğrudan bölgeler belirlenmiş, günümüzde ise coğrafyacılar bölge içindeki yöreleri incelemeye yönelmiştir. Darkot'a göre coğrafi çalışmalar, mevcut bölgelerin hangi yörelere ayrılacağı değil, hangi yörelerin bir araya gelerek bölge oluşturduğu sorusu etrafında şekillenmelidir; çünkü bu, çağdaş Türk coğrafyasının en önemli sorunlarından biridir.

Darkot'un "Türkiye'de Coğrafi Bölgelerin Teşkilinde Kriterlerin Araştırılması" başlıklı makalesi, coğrafi bölge kavramının farklı ülkelerde ve Türkiye'de nasıl şekillendiğini ele alması açısından dikkat çekicidir. Ona göre, coğrafi bölgeler iki ana gruba ayrılabilir: Birincisi, tarihsel temellere dayanan ve yerleşik özel adlar taşıyan bölgeler; ikincisi ise, tarihsel dayanağı bulunmayan, coğrafi özelliklerin sentezlenmesiyle modern çağda oluşturulan bölgelerdir. Türkiye'nin hem zengin tarihi geçmişi hem de karmaşık doğal yapısı, tarihsel temelli bölgelerin oluşmasına uygun bir zemin hazırlasa da coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca kurulan uygarlıkların kalıcılığı sağlanamamış, dolayısıyla bu tür bölgeler yeterince yerleşememiştir. Tarihsel dayanağı olmayan bölgeler ise, geçmişte belirgin bölgesel kimlik geliştirmemiş ülkelerde, özellikle modern dönemlerde ortaya çıkmıştır. Örneğin ABD'de Kuzeydoğu (Yeni İngiltere), Orta Atlantik, Güney Atlantik, Pasifik Dağlık Bölgesi gibi isimlerle anılan ve her biri birkaç eyaleti kapsayan bölgeler bu yapıya örnektir. Türkiye'de ise bu modele benzer bir uygulama Cumhuriyet döneminde 9 zirai bölgeyle görülmüştür. Benzer şekilde Brezilya'da da Kuzey,

Kuzeydoğu, Doğu, Güney ve Orta Batı gibi milyonlarca kilometrekareyi kapsayan geniş bölgeler oluşturulmuştur.[356]

Tarihi temele dayanan coğrafi bölgeler çoğunlukla geçmişte, bir ülkeye veya onun bir kısmına yerleşmiş kavimlerin adını almışlardır. Sözü geçen kavimler, çoğu zaman yerleştikleri yerde siyasi bir varlık oluşturmuş yani devlet kurmuşlardır. Bu devletler büyümüş veya daralmış, sonra da ortadan kalmışlar fakat bu alanda isimlerini bırakmışlar yani bu bölgeye kendilerinden bir şey katmışlardır. İber Yarımadası'nda, İtalya'da, Fransa'da, İngiltere'de ve Almanya'da bu tür isimlendirmeleri görmek mümkündür. Mesela İspanya'nın güneyindeki *Vandalusia* adından *Andalucia* şekline geçen ve Arapların deyimiyle bizim de *Endülüs* dediğimiz bölge, ismini Cermen asıllı Vandallardan almıştır. Bu kavim, Orta Çağ başında Azak Denizi kıyılarından başlayıp, önce Baltık Denizi güneyine, sonra şimdiki Macaristan'a gelmişler, V. yüzyılda da önce kuzey İtalya'ya sonra İspanya'nın güneyine yerleşmişlerdir. Burada hüküm sürdükten sonra Kuzey Afrika'ya geçip şimdiki Fas ve Cezayir'e yayılmışlar, VI. yüzyıl ortalarında dağılmışlardır. Fakat dağılsalar bile adlarını, yaşanmışlıklarını Güney İspanya'ya bırakmışlardır. Başka bir örnek yine Cermen kavmi olan Burgondların, bir zamanlar Fransa'da hakimiyet kurduklarını, fakat adlarını bu alanların tamamına değil, izlerini en fazla bıraktıkları bir sahaya, baş şehirlerinin ve başlıca anıtlarının bulunduğu bölgeye yerleşip kökleştikleri yere verdiğini söyleyebiliriz (Bourgogne). Bu şekilde tarihi dokuya sahip yerler, kendilerini komşularından ayıran özellikleri (tarihi gelenek, örf ve adetleri, folkloru, mesken tipleri, gastromomisi gibi) ile hem ülke içinden hem de ülke dışından gelen turistlerin cazibe merkezi haline gelirler.[357]

Darkot'a göre "*geçen 15 yıllık süre içerisinde (1941-1955) öğretim programlarını hazırlayıp takip eden birimin*, *coğrafi bölgelerle ilgili bir metotlu bir anket bürosu kurmuş olsalardı, bugün okullarda, coğrafi bölgeler konu başlığını işleyen coğrafyacıların deneyim ve düşüncelerini öğrenme imkanı oluşurdu. Fakat böyle bir*

[356] Besim Darkot, "Türkiye'de Coğrafi Bölgelerin Teşkilinde Kriterlerin Araştırılması", *İTÜ Şehircilik Konferansları (1964-64)*, 1966, s. 31-47, İstanbul.
[357] Darkot, a.g.e., 1966, s. 31-47.

düzen oluşturulmadığı gibi, bölgelerle ilgili bu durumun önemine ilişkin hiçbir yayında ortaya konulmamıştır." Yine ona göre, bölgelerin sınırlarının belirtilmesi, genel özelliklerinin ve fiziki-beşerî yönlerinin detaylı anlatılması, bölgelerle ilgili fikirlerin oluşması adına, bölgelerin sınırlarının göz önünde bulundurularak verilmesi gerekir. Ayrıca bölgelerle ilgili yapılan araştırma çalışmaları da Coğrafya dergisinin yayımlanmaması nedeniyle de geniş kitlelere ulaşmamıştır. Bu durum Türkiye'nin coğrafi bölgelerinin ortaya koyduğu problemlerin neden çözülemediğinin de açık ispatı niteliğindedir.[358]

Bilindiği üzere Darkot, Terbiye Mecmuası'nda yayımlanan "Tabiat ve İnsan; Tabiat üzerine müşahedeler"[359] konulu makalelerini, sonradan birleştirerek "*Tabiat Dersleri*" adı altında kitaba dönüştürmüştür. Darkot'un yöntemi, görüşü ile ilgili ipuçlarını örneklendirerek anlattığı bu makalelerde determinismden, possibilismden bahsederek, bölgeselliğe vurgu yapması, önem arz etmektedir. Örneğin 1931 yılı mart sayısındaki "tabiat ve insan" makalesinde Darkot, doğal çevrenin insan veya insan cemiyetleri üzerine etkisinin eskiden beri araştırma konusu olduğunu anlatmaktadır. Çalışmaya göre, Yunan alimleri insan karakterlerini doğal çevre şartları ile açıklamak istemişler, bunun için de tarihi olayların seyri ile iklim, doğa, coğrafi mevki gibi olaylar arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. İtalya çevrelerinden bahseden Strabon'dan Montesquieu'ye kadar birçok yerde yine bu tür araştırmalara değinildiğini, hatta Montesquieu, İngiliz kavminin tarihini anlatırken "İngiltere bir adadır" diye başlayarak olayların, coğrafi çevre şartlarına bağlı değiştiği fikrini vermek istemiştir. Bununla birlikte Alman coğrafyacı Ritter'den itibaren "*beşeri olayların, etrafında döndüğü mihver tabiattır ve bu olaylar tabiatın müdahalesi olmadan açıklanamaz*" fikrini, takip edenler, daha ileri götürmüşler. "*Doğanın beşeri olaylar üzerindeki etkisi ya yoktur ya da dolaylıdır*" sonucuna vararak, kendine has bir kuvvet ve cana sahip olan tabiatın müdahalesini hesaba katmak istememişlerdir. Şu halde mesele bu iki nihai hudut olan tabiat ve insan arasında abartmadan ve insanın dahil olduğu tesirlerin derecesini ölçmektir.[360]

[358] Darkot, a.g.e., 1955, s. 141-142.
[359] Besim Darkot, "Tabiat ve İnsan", *Terbiye Dergisi*, cilt: IV-VII, 1931, Ankara.
[360] Besim Darkot, "Tabiat ve İnsan" Terbiye Dergisi. Cilt: IV-VII, 1931, Ankara.

Darkot'un "Tabiat Üzerine Müşahedeler" başlıklı makalelerinde, parçadan bütüne ulaşma yaklaşımı üzerinden bir tür bölgeselci bakış açısı geliştirdiği görülmektedir. Özellikle ilk makalesinde, bir bireyin yaşadığı çevreyi tanımadan o çevreye ait hissedemeyeceğini vurgulayan Darkot, gözleme dayalı bilgi edinmenin dikkat ve yöntem gerektirdiğini belirtmektedir. Ona göre, planlı ve sistemli yapılan çevre incelemeleri sayesinde öğretmen, çevresi hakkında düzenli ve bütünlüklü bilgilere ulaşabilmekte ve bu birikim zamanla bir monografi niteliği kazanabilmektedir.[361] Beşinci makalesinde ise, yaşanılan çevreye dair bilgi edinmenin yolunun doğrudan bütüne yönelmekten değil, önce parçaları tanıyıp sonrasında bu parçaları birleştirerek bütüncül bir anlayışa ulaşmaktan geçtiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda verdiği örnekte, çevreyi anlamanın yolunun tabiatı tanımaktan, tabiatı tanımanın iklim bilgisinden, iklimi bilmenin ise toprağı anlamaktan geçtiğini belirtmektedir. Toprağın yapısı, katmanları ve oluşumu ayrıntılı şekilde ele alındıktan sonra, toprağın çevre üzerindeki etkilerine değinilerek özelden genele uzanan bir çözümleme süreci önerilmektedir.[362]

Tabiat üzerine müşahedelerin bir başka makalesinde Darkot, önce küçük alanların öğrenilip sonra büyük alanlara geçilmesi gerektiğini vurgulamış, bunun için de haritanın önemine dikkat çekerek, eğitim-öğretimde aşama aşama yapılması gereken durumları anlatmıştır. Tabiat üzerine müşahedelerin beşinci makalesinde "*toplu eğitim sistemi yerleştikten ve eğitimin ekseni yaşanılan çevre olarak belirlendikten sonra, genel bir fikre ulaşma noktasında yerel tetkik ve gözlemler daha önemli olacaktır. Her yer, her köşe için bir eğitim rehberi elde edilemeyeceğinden burada iş öğretmene düşmektedir. Yine çevre hakkında genel bir fikir içinde plan ve haritalar çok önem arz etmektedir*" derken Darkot, öncelikle eğitimde parçadan bütüne ulaşma noktasında haritanın önemine vurgu yaparak, özellikle dar alanları ayrıntılı gösteren haritaların sonuca hızlı ulaşma noktasındaki etkisine dikkat çekmektedir. Sonrasında da bu durum Viyana üzerinden örneklendirilmektedir. Örnekte *Arbeits-und Lernbuch der Erdkunde* "*für die Unterstufe 1. Band*" kitabının birinci sınıflar için hazırlanan yer bilgisi bölümünde, Viyana anlatılmaktadır. Viyana üzerinden coğrafi kavramlar, şehir ve civarında yapılan incelemeler anlatılarak çocuklara, şehri (Viyana) tanıma ve

[361] Besim Darkot, "Tabiat Üzerinde Müşahedeler I" *Terbiye Dergisi*, sayı: 23, 1930, s. 5-17, Ankara.
[362] Besim Darkot, "Tabiat Üzerinde Müşahedeler V" *Terbiye Dergisi*, sayı: 32, 1931, s. 20-27, Ankara.

şehrin tarihini öğrenme imkanı sunmaktadır. Kitabın giriş kısmının Viyana'ya tahsis edilmiş olması, muhtemelen ileri sınıflarda da hareket noktasının yine Viyana olacağı ve böylece çocukların yaşadıkları şehri inceleme fırsatı bulacağı ve böylece sınıf derecesi ilerledikçe, seviyeye uygun yeni bilgilerin eklenerek bu durumun devam edeceği anlamına gelmektedir. Kitaba göre birinci derste, coğrafi kavramlar anlatılarak şehrin çan kulesinden bakmak suretiyle yönü tespit edilmiş, ikinci derste Tuna kanalı üzerinden şehrin karşı yakası incelenmiş, üçüncü derste şehrin güneyinde bulunan Viyana tepesi ve eski yerleşim yeri incelenmiş, dördüncü derste ise Viyana'nın yanı başında olan ve ona Avrupa krallıklarının en güzeli olma imkanını sunan tepelere bir gezinti yapılmıştır. Daha sonraki derslerde de şehrin farklı kısımları anlatılmış ve böylelikle öğrenci yakın çevresindeki parktan başlayıp önce Viyana'yı, sonra yavaş yavaş Avusturya'yı, sonra onun komşularını, sonra Avrupa'yı öğrenecek, böylece bütüne ulaşırken yaşanılan değişimi okuyarak, öğrenerek, görerek adeta yaşayacaktır[363] vurgusu yapılmıştır.

Darkot'un bölgelerle (Ege, Marmara, Akdeniz, Karadeniz, İç Anadolu, Doğu ve Güney Doğu Anadolu) ilgili ayrı ayrı kendi araştırma, gözlem ve tasvirlerine göre yaptığı çalışmaları da bulunmaktadır. Darkot, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile ilgili ders notlarında,1941 yılında Ankara'da toplanan Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde Türkiye 7 coğrafi bölgeye ayrımı yapıldıktan sonra, 1942-43 ders yılından itibaren müfredat programına dahil edilip, öğretim basamaklarında anlatılıp öğretilmeye ve uygulanmaya başlandığından bahsetmektedir. Darkot bu çalışmalarında, bölgelerin hem fiziki hem de beşeri coğrafya özellikleri üzerinden Türkiye coğrafyasını anlatmaktadır. Ayrıca bu eserlerden Marmara[364] ve Ege[365] ile

[363] Darkot, a.g.e., 1931, s. 20-27.

[364] Bkz. Marmara Bölgesi (1981): Darkot'un Metin Tuncel ile birlikte yapmış olduğu çalışmasıdır. 176 sayfa olan eserin, aynı formatta yapılmış ve teksir edilmiş ders notları da bulunmaktadır. 1981 yılı baskısı incelenmiş olan eser, bölgenin yeri ve sınırları, bölgenin özellikleri, bölgenin fiziki özellikleri, beşeri ve iktisadi özellikleri, bölüm ve yöreleri gibi bölümlerden oluşmaktadır. Eserde ilk bölümlerinde önce bölgenin yeri ve sınırları, sonra genel özelliklerinden bahsedilmektedir. Bölgenin fiziki coğrafyası başlığı altındaki kısmında: Marmara bölgesinde yeryüzü şekillerinin ana çizgileri; denizler ve kıyı çizgileri; iklim ve bitki örtüsü; akarsu ve gölleri gibi konularına değinilmektedir. Sonraki bölümlerde ise bölgenin beşeri ve iktisadi coğrafyası başlığı altında bölgenin nüfusu, ekonomik durumu anlatılarak, son olarak da bölgenin bölüm ve yöreleri üzerinde durulmaktadır.

[365] Bkz. Ege Bölgesi (1988): Darkot'un Metin Tuncel ile birlikte yapmış olduğu bir diğer yayınıdır. İlk baskısı 1978, ikinci baskısı 1988 yılında yapılmış olan eserin, ikincisi baskısı incelenmiştir. 163 sayfa olan eserde bölge yeri ve sınırları, çevresel faktörleri, fiziki, beşeri ve iktisadi özellikleri, bölüm

ilgili bölümler daha sonra (1981 ve 1988 yıllarında) Metin Tuncel ile birlikte yeniden tasniflenip basımı yapılmıştır. Darkot Ege bölgesinin önsöz kısmında coğrafi bölge ayrımının önemi noktasında şunları söylemektedir: Türkiye coğrafyası üzerine çalışma yapan bazı araştırmacılar, geçmişte ülkenin coğrafi bölgelerini sınıflandırmaya yönelik çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Ancak bu ilk bölgeleme denemeleri, genellikle yeterli bilgi altyapısının bulunmaması nedeniyle sınırlı başarı göstermiştir. O dönemdeki eksiklik, daha çok araştırmacıların yetersizliğinden değil, ihtiyaç duydukları verilerin henüz sağlanmamış olmasından kaynaklanmıştır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, coğrafi verilere dair temel bilgiler kademeli olarak toplanmış ve bu sayede bölgeleme çalışmalarının bilimsel bir zemin kazanması mümkün olmuştur. Harita Genel Müdürlüğü, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Elektrik İşleri Etüt İdaresi ve İstatistik Genel Müdürlüğü gibi kurumlar bu sürece önemli katkılar sunmuştur. Özellikle İstatistik Genel Müdürlüğü'nün fiziki, beşerî ve ekonomik verilere dair düzenli veri üretimi ve yayını, Türkiye coğrafyasının bilimsel temellere oturtulmasında kritik bir rol oynamıştır.

5.2. İdari Coğrafya Düşüncesi

Genel anlamıyla Tanoğlu'na göre coğrafya "*yeryüzü olaylarını (tabiî ve beşerî), bu olaylar arasındaki karşılıklı ilişkileri ve bunların neden-sonuç bağlamında nasıl dağıldığını inceleyen bir disiplindir".* İdarî coğrafya ise, coğrafya bilimi içerisinde beşerî coğrafyanın bir alt çalışma disiplinidir. Kavramsal açıdan birbirinden farklı olan "*coğrafya*" ve "*idare*" kavramları yan yana getirildiği zaman "*mekânın idaresi-yönetimi*" anlamı ortaya çıkmaktadır.[366]

İdare (yönetim), belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere kurulan organizasyonu ve bu amaca ulaşmak için gerçekleştirilen planlı insan faaliyetlerini kapsayan bir kavramdır. Bu çerçevede yönetim hem örgütsel yapıyı hem de bu yapının işleyiş

ve yöreleri gibi konu başlıkları çerçevesinde ele alınmıştır. Ege bölgesi enine boyuna ele alındığı eserin, aynı formatta yapılmış makalesi de bulunmaktadır.

[366] Ali Tanoğlu, "Coğrafya nedir?", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi,* cilt: 7, sayı: 14, 1964, s. 3.

süreçlerini ifade etmektedir. Dolayısıyla yönetim terimi, yalnızca kamu sektörünü değil, özel sektör organizasyonlarını da içine alan geniş bir alanı kapsamakla birlikte, burada üzerinde durulan idare, *kamu idaresi*dir. Yeryüzündeki farklı coğrafi koşullara sahip yaşam alanlarının (mekânların) yönetimiyle ilgili olarak ele alınmasında da idarî/yönetsel coğrafya devreye girmektedir. İdari coğrafya, ülkelerin yönetimsel bölünüşü doğrultusunda oluşan yönetsel alanları coğrafi kriterler temelinde analiz eden ve bu yapıların kamu yönetiminin mekânsal işleyişine etkilerini inceleyen bir disiplindir. Bir başka ifadeyle, idarî coğrafya; devletlerin egemen oldukları topraklar üzerindeki örgütlenme biçimlerini, bu örgütlenmeden doğan idarî yapıyı ve bu yapının coğrafi çevreyle olan ilişkisini çok yönlü biçimde ele almaktadır.[367]

İdari coğrafya, bir devletin topraklarının çeşitli yönetimsel birimlere ayrılarak incelenmesini konu edinmektedir. Bu alan, literatürde bazen idari bölümleme, mülki taksimat veya mülki idare düzenlemesi olarak da adlandırılmaktadır. Bir ülkenin yönetsel yapısını ve bu yapıyı oluşturan birimleri anlamak isteyen araştırmacılar için idarî coğrafya çalışmalarının ayrıntılı incelemesinde iller konusuna girmeden öncelikle ülke, sonra illeri kapsayan idari bölgeler ve iller, en sonda da daha küçük idari birim olan ilçeler incelenmelidir.[368] İdari coğrafyanın uğraşı alanı, yeryüzündeki siyasi birimlerin bir araya gelmesiyle kurulan devletlerin yönetimsel bölünüşünü incelemektir. Bu çalışmalar, uluslararası alanda farklı siyasi birimlerin karşılaştırılması yoluyla gerçekleştirilir. Türkiye'de ise en geniş kapsamlı idari bölünme il düzeyinde yapıldığından, ülkemizin idari coğrafyasını tam anlamıyla kavrayabilmek ve gelecekte karşılaşılabilecek idari yapı sorunlarını çözümleyebilmek için iller ile mülki idare sistemi detaylı şekilde ele alınmalıdır.[369]

[367] Ali Özçağlar, "Türkiye'de Mülkî İdare Bölümlerinin İdarî Coğrafya Analizi", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, cilt: 3, sayı: 1, 2005, s. 19.
[368] Besim Darkot, "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Üzerinde Düşünceler", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi,* s.12, 1961, s. 35-36; Besim Darkot, "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Üzerinde Düşünceler", *Türk İdare Dergisi*, s. 298 (Ocak–Şubat), 1966, s. 78-90.
[369] Sinan Kocaman, "Kars İli'nin İdari Coğrafya Analizi", *The Journal of Academic Social Science Studies (International Journal of Social Science),* sayı: 29, 2014, s. 271-292.

Ülkemiz bağlamında düşünüldüğü zaman, 1892-1894 yılları arasında Fransız Vital Cuinet tarafından Osmanlının Asya toprakları hakkında dört ciltlik *idari coğrafya*[370] ismini taşıyan eser yazılmıştır. Asya topraklarındaki vilayet ve sancakları tabii, beşeri, tarihi, iktisadi açılardan inceleyen Cuinet eserinde, vilayetleri bugünkü şekliyle değil de gelişigüzel sıralamış (*örneğin birinci ciltte Trabzon, Erzurum, Akdeniz adaları, Sivas ve Konya'nın olmaması gibi*) ve kaynak eksikliğinden düzenlemesi yarım kalmıştır. Fakat, XIX. yüzyıl sonundaki durumlarla ilgili fikir edinmek, bugünü dün ile karşılaştırmak ve farkları ortaya koymak açısından faydalanılabilecek bir eserdir. Cumhuriyetin kurulmasını takiben mesela doğru meteorolojik verilerle doğru haritaların çizilmesi, Türkiye iklimiyle ilgili gerçeğe yakın verilerin alınması, yapılan sayımlarla toplam nüfus sayısı ve hareketliliği, şehir sayısı ve nüfusunun öğrenilmesi gibi güvenilir verilerin alındığı devirde, Cuinet'in eserinin yerini tutacak bilimsel eserlerin olmaması ayrıca çok üzücüdür. Bu durumu olumsuz etkileyen birkaç önemli faktör vardır. Bunlardan biri, imparatorluk döneminde meşrutiyetten önce düzenli olarak yayımlanan Vilayet Salnameleri'nin, meşrutiyet döneminde kesintiye uğraması ve bu kesintinin Cumhuriyet döneminde de devam etmesidir**;** diğeri, okulda sınıf geçmek amaçlı yer/yön isimlerinin ezberlenmesi şekline dönüşen coğrafya öğretiminin, Meşrutiyet dönemine göre gerilemiş olmasıdır.[371]

Bilindiği üzere Türk idari teşkilatının kökeninde, Osmanlı Devleti'nin özellikle Tanzimat Dönemi'nde başlayan teşkilatlanma çabaları ve düzenlemeleri bulunmaktadır. Nitekim Cumhuriyet kurulduğu sırada, Osmanlı'nın mülki teşkilatını düzenleyen kurallar hala yürürlükteydi. II. Meşrutiyet döneminde merkeziyetçiliği yumuşatmaya yönelik eğilim hız kazanmış ve yerinden yönetim ilkesine yer verilmeye başlanmıştır. Cumhuriyetin ilanı sırasında devralınan mülki teşkilat[372] yani Osmanlıda olan idari yapılanma şekli vilayet/eyalet, sancak/liva, kaza, nahiye ve köy olmak üzere beşli bölünme[373] şeklinde sıralanmaktaydı. Bunlar içerisinde en küçük birim köy olduğundan, köy sınırı da temel idari birim olarak kabul edilmekte; köyden büyük idari birimler de köylerin bir araya gelmesi ile meydana gelen birimleri

[370] Bkz. Vital Cuinet (1892-1894). La Turquiend'Asie, Geographie administrative (Asya Türkiye'si, İdari Coğrafya), 4 cilt.
[371] Darkot, a.g.e., 1961, s. 36-37.
[372] Türkiye Ansiklopedisi, Kaynak Kitap Basım, Yayın ve Ticaret, cilt: 3, s.774-775, İstanbul 1974.
[373] O dönemdeki "il özel idaresi" yapısı, günümüzde de yürürlüktedir. (Türkiye Ansiklopedisi, 1974)

oluşturmaktaydı.[374] O halde ülkemiz adına bugünkü idari bölümleme aslında, Osmanlının son devrelerindeki idari birim olan vilayetlerin, ayrılarak oluşturduğu sancaklar temeline dayanmaktadır. Mülki idari taksimatıyla ilgili yapılan değişiklikler, Osmanlı döneminden günümüze doğru incelendiğinde, her seferinde idari birim olarak daha küçük bir bölüme ayrılma şeklinde; Cumhuriyet döneminden itibaren ise, pratik düşünceler çerçevesinde yapıldığı görülmektedir. Bilindiği üzere 1925 yılı[375] başında eski büyük vilayetler kaldırılarak daha küçük sancaklara *vilayet,* denilmiştir. Köyler ise, ya aynı il sınırları içinde ya da başka bir vilayette, bir ilçenin diğerine bağlanması yoluyla düzenlenmiş; eski sancaklardan vilayete dönüşen bazı birimler ise kaldırılmış (Aksaray, Silifke gibi), doğuda kaldırılan bazı vilayetler tekrar oluşturulmuş (Ağrı, Muş, Bingöl gibi) ve kazalar (ilçe) kurulmuştur. İl merkezi, sapa konumda kalarak sönükleşmiş onların da yeri değiştirilmiş (Mezraa=Elazığ'ın Harput yerine geçmesi gibi) veya il toprakları çok büyük olanlar (Konya ilinin toprakların bir kısmı üstünde Akşehir ilinin kurulması gibi) bölünmüştür.[376]

İlçe/kaza düzeyindeki idari bölümlemeler incelediğinde ise, bu konudaki ilk gözlem, Cumhuriyet'in ilanından beri yeni ilçelerin kurularak ilçe sayısının arttırılması şeklinde olmuştur ki, 1928'de 391 (63 vilayetin merkez ilçeleriyle) olan ilçe sayısı, 1950'de 497 (63 vilayetin merkez kazaları ile), 1960'da 636'ya (67 İl'in merkez kazaları ile) çıkmıştır. İlçe sayısındaki bu artışın nedeni, Türkiye nüfusunun 1927-1960 arasında 13,6 milyondan 27,8 milyona yükselmesidir. Üstelik artan nüfusa bağlı yerleşim yerleri, ulaşım, yol ve araç artışının da yaşanmasıyla yeni ilçelerin kurulması zorunlu hale gelmiştir. İkinci gözlem ise, ilçeler arasındaki yüzölçümü ve nüfus farklılıkları üzerinedir. Mesela, İstanbul şehrinin Eminönü ilçesi 4,6 km² iken, Aksaray 7372 km², Cihanbeyli 6602 km², Konya merkez 6220 km², Konya Ereğlisi 5488 km²'dir. Nüfus bakımından da nüfusu 10.000 olmayan ilçeler (Datça, İmroz, Bozcaada gibi) olduğu gibi, 400.000'i aşan (İzmir'in merkez ilçesi), 200.000'i aşan (İstanbul'un Fatih, Beyoğlu; Ankara'nın Çankaya; Adana'nın merkez; Bursa'nın merkezi gibi) ilçeler de bulunmaktadır. İlçe sayısındaki artışlar, önceleri hem yavaş

[374] Osman Gümüşçü, "Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Sınır Kavramı", *Bilig Dergisi*, sayı: 52, 2010, s. 91.
[375] Ülkemizde, 20 Nisan 1924'de 01.02.1921 tarih ve 85 sayılı "*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*"nda yapılan değişiklikle "*Vilayet Teşkilatı*" kabul edilmiştir.
[376] Darkot, a.g.e., 1961, s. 40-43.

hem de büyük yüzölçümlü ilçelerin bölünerek, büyüyen kasabaların idari merkez haline dönüşmesi şeklinde olurken; artık hem yeni kurulan ilçe sayısının eskiye nazaran daha fazla olması hem de yeni ilçelerin kurulmasına etki eden faktörler belirsiz kalmıştır.[377]

Kısaca eski çağlardan itibaren şehir, kasaba ve köylerde yaşayan insanlar, ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere kendi aralarında örgütlenmiş ve çeşitli yerel teşkilatlar kurmuşlardır. Merkezi yönetim (devlet) ise, bu önceden var olan köy, kasaba ve şehir teşkilatlarını kamu tüzel kişileri olarak kabul etmiş ve onların üstlendikleri kamu hizmetlerini sürdürmelerine izin vermiştir. Türkiye bağlamında bakıldığında ise, 1800'lerin sonlarına doğru şehir ve kasabalar tüzel kişilik kazanmış ve buralarda yaşayan halkın ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere yerinden yönetim organları olarak belediyeler kurulmuştur.[378] Cumhuriyet döneminde ise ülke genelinde bazı değişiklikler yapılarak vilayet (il), kaza (ilçe), bucak ve köy şeklinde düzenleme olmuş; fakat idari yapı, büyük oranda Osmanlı döneminden kalma yapısıyla devam etmiştir.[379] Cumhuriyet dönemindeki ilk genel düzenleme ise, 18 Nisan 1929 tarihli Vilayet İdaresi Kanunu ile yapılmış ve bu kanun, bugün de geçerli olan 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'na temel teşkil etmektedir. Her iki kanun da il, ilçe ve bucak ayrımını öngörmektedir. Ancak 1961 Anayasası yalnızca il düzeyinde bir düzenleme getirmiş, ilçe ve bucak konularını kanunlara bırakmıştır. Buna göre Anayasa, il teşkilatının kurulmasını zorunlu kılmakta; ancak ilçe ve bucak gibi ara kademelerin yerine başka birimler oluşturulabileceğini kabul etmektedir.[380] Ülkemizde Köy yerleşmelerine kamu tüzel kişiliği ise, 1924'te yürürlüğe giren 442 sayılı Köy Kanunu ile köy idaresine hukuki bir çerçeve kazandırılmış; 1982 Anayasası ise il, belediye ve köy birimlerini yerinden yönetim esasına dayalı kamu tüzel kişilikleri olarak tanımlamıştır. Bu üç yerel yönetim düzeyi, anayasal sistem içinde "mahallî idareler" başlığı altında toplanmıştır.[381]

[377] Darkot, a.g.e., 1961, s. 44-45.
[378] Kemal Gözler, *Türkiye'nin YönetimYapısı (T.C. idarî teşkilâtı),* Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2022, s. 31.
[379] Mehmet Emin Yakut ve Mehmet Akif Ceylan, "Bingöl İlinin İdari Coğrafyası", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi,* cilt: 5, sayı: 2, 2022, s. 381-405.
[380] Türkiye Ansiklopedisi, a.g.e., 1974, s. 774-775.
[381] Aylin Yaman Kocadağlı, "Türkiye'nin İdari Coğrafyası", *Türkiye'de Beşerî Coğrafya*, 2024.

Bilindiği üzere Ülkemiz adına, beşerî coğrafyanın da bir alt çalışma alanı olan idari coğrafya alanında literatürde ciddi bir eksiklik olduğunu ilk kez açık şekilde dile getiren ve bu konuda çalışmaların artması gerektiğini savunan ilk coğrafyacılardan biri[382] Besim Darkot'tur.[383] Darkot'a göre coğrafya disiplini, yalnızca kuramsal yönü ağır basan bilimsel alanlardan ibaret değildir; idari coğrafya gibi uygulamalı alt dallar da belirli ölçüde değer taşımaktadır. Her ne kadar temel bilimler kadar ön planda yer almasa da, idari coğrafya özellikle ülkeyi yönetenler, maliye uzmanları, iktisatçılar, sanayi ve ticaretle uğraşanlar gibi birçok meslek grubuna ve ülkeyi daha yakından tanımak isteyen bireylere önemli bilgiler sunar. Darkot ayrıca, bu alanın yalnızca pratik değil, aynı zamanda bilimsel nitelikler de taşıdığını vurgulamaktadır.[384] İdari coğrafya, coğrafya biliminin uygulamalı alt alanlarından biri olarak, dünya üzerindeki siyasal organizasyonların—özellikle devletlerin—yönetimsel yapısını ve bu yapının bölgesel dağılımını incelemeye odaklanır. Bu incelemelerde sıklıkla farklı devletlerin idari yapılanmaları karşılaştırmalı olarak ele alınır. Türkiye özelinde değerlendirildiğinde ise, idari yapı il düzeyinde şekillendiğinden, her bir ilin ayrı ayrı analiz edilmesi, ülkenin yönetimsel coğrafyasının kapsamlı biçimde anlaşılması açısından önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.[385]

Darkot çalışmalarında idari coğrafyayı, milletlerin/devletlerin kendi topraklarıyla ilgili düzenlemelerinin coğrafi bir bakış açısıyla ele alınıp incelenmesi şeklinde tanımlamaktadır. Bu bağlamda, bir bakıma idari coğrafyanın siyasi coğrafya ile ilişkili olduğunu vurgulamış; idari birim sınırlarının da doğal coğrafi özellikleriyle uyumlu olması gerektiğini savunarak, coğrafi faktörlerin idari yapı üzerindeki etkilerine dikkat çekmiştir.

[382] Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Zeki Koday, "Türkiye'de İdari Coğrafya Analizi Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* cilt: 17, sayı: 34, 2019, s. 367-379.
[383] Darkot'un "*Türkiye'nin İdari Coğrafyası Üzerinde Düşünceler*" adlı makalesi, ilk önce 1961 yılında İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü dergisinde, daha sonra 1966 yılında Türk İdare dergisinde yayınlanmıştır. Darkot, İdari coğrafya çalışmalarının önce il düzeyinde ve sonra ilçe düzeyinde yapılması ihtiyacını önemle belirtmiştir.
[384] Darkot, a.g.e., 1961, s. 1.
[385] Koday, a.g.e., 2019, s. 367.

Ülkemizde idari coğrafya adına yapılan değişikliklerdeki ana amaç, halkın toplum hizmetinden maksimum düzeyde faydalanmasını sağlamak ve idari yapı ile coğrafi özelliklerin birbiriyle uyumlu olmasına dikkat çekmektir. Bunlar yapılırken de idari yapı ve sınır değişikliklerinin sosyal ve ekonomik yaşam; nüfus ve yerleşme; tapulama ve haritalama gibi birçok hizmet alanında değişikliklere neden olacağından, zorunlu haller dışında bu tür durumların yapılmasından da kaçınılması gerektiğini unutmamak gerekir.[386]

Coğrafya biliminin toplumların idari, sosyal ve ekonomik yapılarının şekillendirilmesinde etkili olduğunu vurgulayan Darkot'un Türk coğrafyasının önemli isimlerinden biri olarak idari coğrafya alanına katkıları, genellikle siyasi coğrafya, bölgesel analizler ve Türkiye'nin idari yapılanmasının coğrafi temellerini açıklamaya yönelik çalışmalarla bağlantılı olmuştur. Bilindiği üzere idari coğrafya ile ilgili ülkemizin tamamını veya bir kısmını kapsayan bir idari çalışma bulunmamakla birlikte, il düzeyinde yapılan idari coğrafya çalışmaları da sınırlı sayıda kalmış durumdadır. Hatta Tanzimat devrinde ortaya çıkan *Vilayet salnamelerinin*[387] Meşrutiyet devrinde neredeyse görünmez hale gelmesinden dolayı Cumhuriyet devri bu anlamda, Meşrutiyet öncesi imparatorluk devrine göre gerilemiş durumdadır.[388]

Darkot'un "*Türkiye'nin İdari Coğrafyası Üzerinde Düşünceler"* başlıklı çalışması idari coğrafyayla ilgili hem yeterli çalışmaların yapılmadığına hem de bu konuda Türkçe eser yazılmadığına dikkat çekmesi anlamında da önemlidir. Burada Darkot, Osmanlı dönemine vurgu yaparak Osmanlıdan Meşrutiyet'e kadar ki geçen süreç içerisinde, idari coğrafyayla ilgili eksikliklerin *Salnameler* yoluyla belli bir oranda giderildiğini; Meşrutiyetten sonraki dönemde de bu konuda (idari coğrafya)

[386] Yakut, Ceylan, a.g.e., 2022, s. 381-405.
[387] Salname: 1263 (1846/47) yılından itibaren varlığı saptanan, özellikle XIX. yüzyılın son yıllarında Osmanlı vilayetlerinin her biri için her sene yayımlanan yıllıklardır. Salnamelerde vilayetin tarihi, fiziki ve iktisadi coğrafyasına ait toplu bilgiler yer almakta; bunların ayrıldığı sancak ve kazalar için de ayrı ayrı bilgiler yayımlanmakta, özellikle vilayet ve kaza merkezleri üzerinde durulmaktaydı (bkz. M. Besim Darkot, "Türkiye'nin 'İdari Coğrafyası' Üzerinde Düşünceler" *İ. Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi,* sayı: 12, 1961, s. 36; M. Besim Darkot, "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Üzerinde Düşünceler", *Türk İdare Dergisi*, sayı:298 (Ocak–Şubat), 1966, s. 78-90).
[388] Darkot, a.g.e., 1961, s. 35-46.

aksamalar olduğunu ve bunun da Cumhuriyet döneminin ilk çeyreğine kadar devam ettiğini dile getirmektedir. Ayrıca yeni kurulan devletin idari değişimi ve artan nüfusuna bağlı şekillenen yapının (yeni ilçe/şehirlerin oluşumu gibi) da idari coğrafyayla ilgili yeni bir eser gereksinimini ortaya koyduğunu belirtmektedir. Darkot'ta bu konuyla ilgili kendisinin de içinde olduğu coğrafyacılardan oluşan bir komite tarafından, Türkiye'nin idari coğrafyasını inceleyecek bir çalışma grubunun oluşturulabilmesi adına önce anket ve araştırmalar yapılması, sonrasında fasiküller hazırlanması için 1949 yılında İçişleri Bakanlığı'na başvurmuştur. Kabul edilen başvuru neticesinde bu konuyla ilgili Darkot'un bir rapor hazırlamasına karar verilmiş, ancak iktidar değişikliğinin yaşanması sonucu rapor hazırlanamamıştır. Sonrasında Darkot, İstanbul Üniversitesi İdare Hukuku Enstitüsü'ne aynı konuyla ilgili bir raporla başvurmuş, fakat enstitünün yoğun çalışmaları nedeniyle, bu konu orada da detaylı şekilde ele alınamamıştır.

Türkiye'de modern anlamda coğrafya biliminin kurucularından olan Darkot, ülkemizde bu bilimin gelişmesi adına verdiği derslerde, yönlendirdiği veya yaptığı çalışmalarda idari coğrafyayı bir alt disiplin olarak ele almak gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca idari coğrafyanın daha iyi anlatılıp, anlaşılabilmesi noktasında da kullanılan verilerin haritalarla görselleştirilerek anlatılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. İdari coğrafya ile ilgili kitabı bulunmayan Darkot'un bu alana dair görüşleri/incelemeleri, Türkiye coğrafyasına dair makalelerinde ve eserlerinde yer almaktadır. Mesela, Darkot'un "Türkiye Coğrafyası (ortaokul ve lise)", "İktisat Coğrafyası", "Ekonomik Coğrafya" gibi eserleri, Türkiye'nin doğal ve beşeri coğrafyasını ele alırken idari yapı ve coğrafi unsurlar arasındaki ilişkilere de vurgu yapması gibi.

Bilindiği üzere idari taksimat ve idari fonksiyon hem kamu hem de özel sektör hizmetlerinin il, ilçe ve köy bazında yaşayanlara ulaştırılması, onların ihtiyaçlarının temin edilmesi ve yerinde yaşam standardının yükseltilmesinde oldukça önemli bir işleve sahiptir. Bu nedenle bir ülkenin idari taksimatının özellikle konum, yer şekilleri, akarsular, göller, ulaşım güzergâhları, yerleşme tipi ve dağılış düzeni, nüfus

miktarı ve yoğunluğu, iktisadi durum, güvenlik vb. coğrafi koşullar açısından uygun biçimde yapılandırılması önemli bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen idari düzenlemeler, aynı zamanda değişen koşullara karşı yönetim sisteminin kendini güncelleme ihtiyacını yansıtan doğal bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilebilir. Bir yerleşmenin idari bir merkez olmasının bu yerleşmede yaşayanlar açısından önemli avantajlar (mesela, ülkemizde birçok yerde yaşayanların, il ve ilçe merkezi olma isteğinin bundan ileri gelmesi gibi) sağladığını da unutmamak gerekir.[389]

Darkot çalışmalarında idari planlamada ve idari sınırların belirlenmesinde hem yeryüzü şekilleri, akarsu/nehirler, iklim-bitki örtüsü gibi fiziki coğrafi şartların hem de yerleşim yerleri, iktisadi faaliyetler ve nüfus yoğunluğu gibi beşeri unsurların göz önüne alınması gerektiğine de vurgu yapmaktadır. Bölgelerin sınırlarını, genel özelliklerini, fiziki ve beşerî özelliklerini anlattığı çalışmalarında Darkot,[390] sınır komşusu olan yerlerin (bölge, il, ilçe gibi) sınırlarının belirlenmesindeki hataları anlatarak, farklı coğrafi bölge sınırları içinde kalmış il veya ilçelerin idari yapısına yer vermektedir. Balıkesir, Bursa, Sakarya ve Bilecik illeri Marmara bölgesinde yer almasına rağmen Balıkesir'in ilçelerinden Ayvalık, Burhaniye, Havran, Savaştepe ve Dursunbey ilçelerinin Ege'de; Sakarya ilinin bir kısmının Karadeniz' de; Bursa'nın Orhaneli ve kısmen Keles ilçelerinin Ege bölgesinde; Bilecik'in ilçesi Bozüyük'ün bir kısmının Marmara ve bir kısmının da İç Anadolu bölgesinin sınırları içinde kalması gibi örnekler sayılabilir. Darkot bu çalışmalarında, 1941'de toplanan Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde, coğrafi bölgelerin tespit kararlarının alındığı zaman, idari bölünüşlerin hesaba katılmadığını, sonrasında bölge sınırlarında bazı oynamalar yapılarak bugünkü duruma getirildiğini de belirtmektedir.

[389] Yakut, Ceylan, a.g.e., 2022, s. 381-405.

[390] Bilindiği üzere Darkot'un bölgelerle (Ege, Marmara, Akdeniz, Karadeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu) ilgili yaptığı çalışmaları, ders notları da bulunmaktadır. Bu çalışmalarında Darkot, bölgelerin hem fiziki hem de beşeri coğrafya özelliklerini anlatmaktadır. 1941 yılında coğrafi bölge ayrımı yapıldıktan sonraki ders dönemlerinde Darkot, bölgelerle ilgili ders notları hazırlamış ve bunlar, müfredata eklenerek okutulmuştur. Bu çalışmalardan bazıları da sadece ders notları şeklinde kalmamış, yayın haline getirilmiştir.

Bir ülkenin il ve ilçe düzeyindeki idari birimleri, aynı zamanda coğrafi mekânın ayrılmaz parçalarıdır. Bu nedenle yeni bir idari birim oluşturulması veya mevcut yapının yeniden düzenlenmesi gerektiğinde, öncelikle bu alanlara ilişkin kapsamlı bir coğrafi değerlendirme yapılmalıdır. İdari coğrafya uzmanları tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda, planlanacak alanların fiziksel özellikleri, nüfus yapısı, yerleşim düzeni, ekonomik faaliyetleri ve ulaşım ağları gibi unsurlar dikkate alınarak idari sınırlara dair öneriler geliştirilmektedir. Böylelikle, doğal ve beşerî koşullar gözetilerek oluşturulan idari yapılar, hem yönetsel verimliliği artırmakta hem de bölgesel ihtiyaçlara daha uygun çözümler sunmaktadır.[391]

Darkot çalışmalarında, ülkemizdeki idari bölgelerin tarihsel gelişiminin ve mevcut durumlarının coğrafi bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini; Türkiye'nin idari yapısının da modernleştirilerek, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi adına coğrafi/idari çalışmaların yapılmasının önemini vurgulamaktadır. Selen'e (1941)[392] göre memleketimiz adına önceden, batılı yazarların eserlerinden tercüme ve alıntı yapma suretiyle oluşturulan coğrafya kitaplarında ülkeler, siyasi taksimatla yani hükümetler ve sömürgelere göre; daha yakından incelenmesi icap eden yerler ise, idari ve tarihi taksimata göre incelenmekteydi. Siyasi ve idari taksimat değişken olduğu gibi coğrafi bir anlamda arz etmediğinden, bunların yerine coğrafi taksimat yer almaya başlamıştır. Fakat henüz yeryüzünün tamamını, yeni coğrafi usullere göre incelenme imkânı da olmadığından, hala siyasi ve idari taksimata göre inceleme yapılmaktadır. Bu nedenle coğrafi bölgelerin (coğrafi birlik)[393] tespiti için, Türkiye coğrafyası adına adımlar atılması gerekmektedir. Yakın zamana kadar idari taksimata, vilayetlere ve kazalara göre ayrımı yapılan ülkemiz, Cumhuriyet devrinden beri, doğal bölge esasına göre incelenmeye başlanmıştır. Fakat gerçekçi

[391] Özçağlar, a.g.e., 2005, s. 1-25.
[392] Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Selen, H. S. (1941) "Türkiye'nin Coğrafi Bölgelere Taksimine Dair Bir Muhtıra", Birinci Türk Coğrafya Kongresi, Müzakere ve Raporlar Kitabı içinde, s. 251-255, Ankara.
[393] Genel manada bir coğrafî birliği, içerisinde bir veya daha fazla coğrafî vasıfların ortak olduğu bir saha olarak tarif etmek mümkündür. Coğrafî vasıflar ya fizikî çevre (yeryüzü şekilleri, iklim, su ve toprak şartları, bitki örtüsü ve hayvan toplulukları) veya insan ve eserleriyle (beşerî, iktisadi, içtimai ve siyasi tezahürler) ilgilidir. İşte bütün bu vasıfların, coğrafî bölge veya yöreleri tespit edilecek olan sahada, coğrafyanın metot ve prensiplerine uygun olarak araştırılması lâzımdır; başka ifade ile o bölge veya yöreler hakkında derin coğrafî bilgiye ihtiyaç vardır (Gürsoy, 1957).

bir ayrım için ise, ülkemizin coğrafi niteliklerinin belirlenip ortaya konmasını beklememiz gerekmektedir.

Bilindiği üzere, ülkemizde coğrafi taksimata göre bölme işi 1941 yılındaki Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde ele alınmış, kongrede özellikle Darkot'un yoğun çabaları, bu noktada etkili olmuş; hatta coğrafi taksimata bölme işi Darkot'un hazırladığı rapor üzerine yapılmıştır. Kongredeki çalışmalarında Darkot, mülki/idari taksimatın, bölgesel/siyasi planlama çalışmalarına zemin oluşturması gerektiğini; üstelik ülkemizin kırsal ve kentsel alanlarının idari düzenlemelerindeki coğrafi özelliklerinin, göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Darkot, Türkiye'nin bölgelere ayrılmasında kullanılan doğal/beşeri kriterlerin, coğrafi uygunluğunu inceleyerek oluşabilecek bölgesel dengesizliklerin giderilmesi için coğrafyanın sunduğu verilerin, idari düzenlemelerde daha etkin kullanılması gerektiğini; bunun da zaman içinde giderilebileceğini belirtmiştir.

Özçağlar'ın "Türkiye'de mülkî idare bölümlerinin idarî coğrafya analizi-2005"[394] adlı çalışmasında, idari coğrafya disiplini, ülke genelinde planlanan yönetimsel bölümlenmelere yön vermeyi hedeflerken, inceleme alanlarını ve temel amaçlarını aşağıdaki şekilde ortaya koymaktadır:

a. Mülki idari bölgelerin coğrafi şartlara uygun şekilde yapılandırılmasının gerekliliklerini ve bu süreçte dikkate alınması gereken koşulları araştırmak,

b. Toprak üzerinde en uygun idari sınırlamaların belirlenebilmesi amacıyla saha araştırmaları gerçekleştirmek,

c. İl ve ilçe mülki idare bölgelerinin yönetim merkezlerinin belirlenmesi için gerçekleştirilecek analizler doğrultusunda karar almak,

d. Mülki idare bölgelerinin belirlenmesi sürecinde detaylı analiz raporları oluşturmak,

[394] Özçağlar, a.g.e., 2005, s. 2-3.

e. Mülki idare alanlarının yönetim ve organizasyon kapsamında incelenmesi ve hizmet sunumu açısından en uygun alan ölçütünün belirlenmesini sağlamak,

g. Kamu hizmetlerinin belirlenen bölgelerde etkin ve verimli şekilde dağıtımını sağlamak amacıyla öneriler geliştirmek,

h. Devlet topraklarında yer alan merkezi ve yerel yönetim birimlerinin görevlerine dair veriler toplanarak, bu bilgiler bilgisayar ortamında analiz edilir; güncel coğrafi bilgi sistemleri teknikleri kullanılarak tablo, grafik, şekil ve haritalar hazırlanır.

Kısaca Türk coğrafyasının önde gelen isimlerinden biri olan M. Besim Darkot, coğrafya biliminin toplumların idari, sosyal ve ekonomik yapılarının şekillenmesindeki rolüne dikkat çekmiş; özellikle idari coğrafya alanına önemli katkılar sunmuştur. Darkot'a göre idari coğrafya, bir milletin ya da devletin kendi toprakları üzerindeki düzenlemelerini coğrafi bir bakış açısıyla ele alan bir disiplindir. Onun bu alandaki çalışmaları, çoğunlukla siyasi coğrafya, bölgesel analizler ve Türkiye'nin idari yapılanmasının coğrafi temellerini açıklamaya yönelik değerlendirmelerle bağlantılıdır. Türkiye'de modern anlamda coğrafya biliminin kurucularından olan Darkot, gerek verdiği derslerde gerekse yürüttüğü araştırmalarda, idari coğrafyanın bağımsız bir alt disiplin olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle Türkiye'de idari bölgelerin tarihsel gelişimi ve mevcut yapılarının coğrafi perspektifle incelenmesinin önemine dikkat çeken Darkot, bu tür çalışmaların bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi ve kamu hizmetlerinin daha verimli sunulması açısından önemli olduğunu belirtmektedir.

5.3. Coğrafya Eğitimi Düşüncesi

Coğrafya, yeryüzünü; atmosfer, litosfer ve hidrosferin kesişim alanı olarak inceleyen, tüm canlıların keşfetme, yaşama anlama ve öğrenme yeridir. Kurumsal kimliğini XIX. yüzyılda kazanan coğrafya modern anlamdaki kurucuları Almanya'dan Humboldt, Ritter, Richthofen, Ratzel, Hettner, Philippson; Fransa'dan Vidal de La Blache, Brunches, Demangeon, de Martonne, Cholley, Max Sorre, Blanchard;

ABD'den Davis, Semple; İngiltere'den Mackinder, Herbertson; İtalya'dan Marinelli; Rusya'dan Voeikof gibi araştırmacıların çalışmalarıyla, önemli bir misyon üstlenmiştir. Günümüzde coğrafya, kendine özgü inceleme alanı, konusu ve yöntemleriyle hem bilimsel hem de felsefi bir disiplin olarak kabul edilmektedir. Bu alan, fiziki, beşeri ve bölgesel boyutlarının yanı sıra tarihî, siyasal, sosyal, ekonomik, tarımsal, ticari ve demografik unsurları da kapsayan çok yönlü ve kapsamlı bir bilim dalıdır.[395]

Yeryüzünü insanın yaşam alanı olarak inceleyen coğrafya biliminin temel konusu insandır. İnsan, var olduğu andan itibaren keşfetme güdüsüyle hareket etmiş; önce yaşanabilir alanlar bulmuş, ardından toplayıcılıktan yerleşik yaşama geçerek çoğalmıştır. Nüfusun artmasıyla birlikte, ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla yeni yerler keşfetme, görme ve yerleşme isteği doğmuş; bu süreç, eğitimin, öğrenmenin ve bilgi birikiminin temelini oluşturmuştur.[396] Ohalde coğrafya bilimi, sadece yeryüzünün fiziki özelliklerini değil, aynı zamanda o alanda yaşayan insan ve onun gerçekleştirdiği tüm faaliyetleri inceleyen disiplin olarak ortaya çıkar. Bu insan-çevre etkileşimi sonucu oluşan coğrafi bilgiler, ülkelerin sosyal, ekonomik, kültürel, bölgesel ve politik gelişim süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Geniş kapsamda düşünüldüğünde coğrafya, milletlerin farklı yerlerinde gerekli bilgiyi doğru şekilde belirlemek, üretmek ve aktarmaktan; bu alanda eğitim almış coğrafyacıların kendi uzmanlık alanlarında çeşitli sektörlerde istihdam edilebilmesine kadar uzanan geniş bir katkı alanına sahiptir.[397]

Uzun dönemler yeryüzünün tasviri olarak algılanan coğrafya, XIX. yüzyıl sonlarına doğru değişmeye, dönüşmeye başlamış ve bu değişim eğitimi de etkilemiştir. Sonuç olarak, coğrafya eğitiminde ezberci yaklaşımlar ve etiketleme teknikleri yerine, öğrenci odaklı öğretim yöntemleri, problem çözmeye yönelik stratejiler ve bilimsel araştırmalar ön plana çıkmıştır. Dünya üzerinde coğrafya eğitimi adına böyle bir değişim ve gelişimin gerçekleşmesinde, 1904 yılında kurulan Amerikan

[395] Tanoğlu, a.g.e., 1964, s. 13-14.
[396] İlhan Kayan, "Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi: Amaç, Yeni Hedefler, Sorunlar ve Öneriler", *Ege Coğrafya Dergisi*, sayı: 11, 2000, s. 7-22.
[397] Demirci, Sekin, Ünlü, a.g.e., 2002, s. 171-185.

Coğrafyacılar Birliği'nin, 1922 yılında Brüksel'de kurulan Uluslararası Coğrafya Birliği'nin, 1952 yılında faaliyete geçen Coğrafya Eğitimi Komisyonu'nun, Coğrafya Eğitimi Uzmanlık Grubu 1979'da kurulmuş ve UNESCO'nun eğitimle ilgili komisyonları da bu alana önemli destekler sağlamıştır.[398] Ayrıca, Amerikan Ulusal Coğrafya Eğitimi Kurulu (National Council of Geography Education) 1994'de hazırladığı coğrafya eğitimi standartlarıyla, etkili bir coğrafya öğretimi için beş temel unsurun (konum/location, yer/place, insan-çevre etkileşimi/Human-environment interaction, hareket/movement ve bölge/region) dikkate alınması gerektiğini ve derslerin bu unsurlar doğrultusunda planlanması gerektiğini belirtmiştir.[399]

Türkiye'de coğrafya eğitiminin kurumsallaşma anlamındaki tarihi, Osmanlı dönemine kadar uzanmakta; özellikle eğitimde modernleşmenin yerleşik hale geldiği XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın ilk dönemleri bu anlamda önem taşımaktadır.[400] XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti, Batılı medeniyetlerle aynı düzeye ulaşmak amacıyla özellikle askerî alanda olmak üzere pek çok alanda reform girişimlerinde bulunmuştur. Bu sürecin temelinde ise, tarih boyunca çeşitli uygarlıkların benimsediği çeviri faaliyetlerine dayanan bilgi transferi yöntemi yer almıştır. Bu doğrultuda, Batı tarzında yeni okullar açılmış, bu okullarda Batılı eğitim anlayışı benimsenmiş, yurt dışına öğrenciler gönderilmiş ve çeşitli alanlarda uzmanlaşmış yabancı hocalar Osmanlı topraklarına davet edilerek eğitim faaliyetlerine katkı sağlanmıştır. [401] Meşrutiyet dönemi ve sonrasında da Batı tarzı eğitim sisteminin benimsenmeye çalışılmasıyla birlikte okullaşma oranı artmış; bu durum, genel ve sistematik çerçevede coğrafya ders kitaplarına duyulan gereksinimi arttırmıştır. [402] Böylece, ezbere dayalı, yer adları ve istatistikî bilgilerin sıralandığı sıkıcı bir bilgi yığını şeklinde ilerleyen coğrafya eğitimi, Meşrutiyetle birlikte artan okullaşma oranının da etkisiyle, Alman ve Fransız okullarının insan-çevre ilişkisini temel alan bölgesel coğrafya anlayışı, bu doğrultuda eserlerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Ülkeleri, kıtaları ve dünyayı tanımaya/tanıtmaya yönelik çok sayıda

[398] Süleyman İncekara, "Ortaöğretim Coğrafya Eğitiminde Uluslararası Eğilimler ve Türkiye Örneği", *Marmara Coğrafya Dergisi,* sayı: 16, 2007, s. 112.
[399] Hakan Koç, Bülent Aksoy, "Coğrafya Eğitiminde Bölge Kavramı"*, Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı: 25, 2012, s. 320.
[400] Akyol, a.g.e., 1943a, s. 3-15.
[401] Gümüşçü, a.g.e., 2012a, s. 120-160.
[402] Akyol, a.g.e., 1943a, s. 3-15.

coğrafi çalışma, XIX. yüzyılda, imparatorluk döneminde faaliyet gösteren tercüme büroları vasıtasıyla Türkçeye aktarılmıştır.[403] Genel kültür içeriğine sahip ve betimleyici üslupla kaleme alınan bu çalışmalar, adeta birer rehber niteliğinde öne çıkarken; sistematik içeriğe sahip ders kitaplarının, okullaşmanın doğurduğu ihtiyaçlara paralel olarak daha sonraki süreçte oluşturulması öngörülmüştür.[404]

Türkiye'de coğrafya eğitiminin gelişim süreci, Erinç tarafından yıl bazlı olarak dört döneme ayrılarak incelenmiştir. Bu dönemler sırasıyla 1915 öncesi, 1915-1933 arası, 1933-1941 arası ve 1941-1973 arası şeklinde belirlenmiştir. Koçman ise 1999 yılında yaptığı bir çalışmada, Erinç'in bu dönemlendirmesini biraz daha genişleterek beşinci bir dönem eklemiştir. Koçman, ilgili çalışmasında dördüncü dönemin 1981 yılında çıkarılan 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu'na kadar uzatılabileceğini ifade ederek, 1981 sonrası dönem, "Türk coğrafyasının yaygınlaşması ve nitelik kaybı süreci" olarak tanımlanmakta ve beşinci aşama olarak ele alınmaktadır.[405]

Bilindiği üzere 1915 yılında İstanbul Darülfununu bünyesinde Coğrafya Darülmesaisi'nin (coğrafya bölümü) kurulmasıyla birlikte, coğrafya eğitimi kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Bu tarihten önce, geleneksel yöntemlerle hazırlanan coğrafya kitaplarının yetersizliği dikkat çekmiş; bu durum, Batılı kaynaklara yönelme gerekliliğini gündeme getirmiştir. Bu çerçevede Katib Çelebi, hem yerli coğrafya anlayışının öncülerinden biri olarak hem de Batı bilgisine açılan bir kapı niteliğinde önemli bir rol oynamıştır. Onun ardından gelen birçok coğrafyacı benzer bir yaklaşım benimsemiş olsa da Batılı eserlerin eğitim sisteminde etkin biçimde kullanılmasında çeşitli engellerle karşılaşılmıştır. Dönemin düşük eğitim düzeyi, ekonomik yetersizlikler, siyasi istikrarsızlıklar ve toplumsal koşullar, Batı'dan aktarılan bilgilerin çoğunlukla çeviri düzeyinde kalmasına ve bu nedenle modernleşme çabalarının sınırlı kalmasına yol açmıştır. Öte yandan, Tanzimat sonrasında gerçekleştirilen eğitim reformları kapsamında, ortaöğretim kurumlarında ve özellikle mühendishane gibi bazı yükseköğretim kurumlarında coğrafya derslerine

[403] Üstüner, a.g.e., 2019, s. 41-104.
[404] İrfan Kaygalak "Türkiye'de Ekonomik Coğrafyanın Yüzyılı". *Ege Coğrafya Dergisi (ECD) Aegean Geographical Journal,* VOL. 32, (Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), 2023, s. 13-35.
[405] Kayan, a.g.e., 2023, s. 1-12.

yer verilmiş; bu derslerin gereksinimlerini karşılamak amacıyla çeşitli ders kitapları hazırlanmıştır. Bu gelişmeler coğrafyanın eğitim sistemi içindeki yerini yavaş yavaş pekiştirirken, asıl dönüşüm ve kurumsallaşma süreci 1915 yılında coğrafya bölümünün kurulmasıyla ivme kazanmıştır.[406]

Türkiye'de coğrafya eğitimi 1915-1935 devresinde sadece İstanbul Üniversitesi coğrafya bölümünde verilmiş; 1935'ten itibaren Ankara'da açılan ve ülkemizin ikinci coğrafya bölümü olan AÜ-DTCF ile devam etmiştir. Sonrası süreçte ülkemizin gelişimi, eğitimin yaygınlaşması, nüfus artışı ve bilim alanlarındaki gelişmelere paralel, üniversite eğitimine verilen önem giderek artmış; İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerin bu talebi karşılamada yetersiz kalması üzerine de çözüm yolları aranmıştır. İlk aşamada üniversiteye girişte merkezi sınav sistemi uygulamasıyla, kontenjan artırımına gidilmiştir. İkinci aşamada da coğrafyanın da aralarında olduğu sosyal bilim alanları dahil birçok alanda kontenjan artırımı yetersiz kalmış ve üniversitelerde ikinci öğretim süreci (gece okulu) başlatılmıştır. İlerleyen süreçte önce "özel yüksekokullar", sonra "uzaktan eğitim", "mektupla eğitim" gibi adlarla yapılan ve 1981 sonrasında başlatılan Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Sistemi devreye girmiştir. Bu aşamada yeni üniversiteler açılması, kuşkusuz en uygun ve kalıcı çözüm yollarının başında gelmiş; coğrafya bölümleri özelinde 1974 senesinde Atatürk (Erzurum), 1979'da ise Ege (İzmir) üniversitelerinde coğrafya bölümleri açılmıştır.[407]

1981 yılında çıkarılan 2547 sayılı yasayla üniversite ve coğrafya bölümü sayısında artışlar olmuş ve günümüze kadar devam etmiştir. Yani ülkemizde dört üniversitede temsil edilen coğrafya bölümünün, eğitim-öğretim sistemleri YÖK ile birlikte değiştirilmiş ve birçok eğitim enstitüsü üniversite çatısı altına alınarak eğitim fakülteleri düzeyine yükseltilmiştir. Bu okulların Sosyal Bilgiler eğitim bölümleri "*Coğrafya Eğitimi ve Tarih eğitimi*" bölümlerine ayrılmıştır. YÖK kararlarıyla açılan önce iki yıllık sonra dört yıllık okullara dönüştürülen Eğitim Yüksek okulları veya Yüksek Öğretmen okulları, yine dört yıllık eğitim fakültesi olarak statü

[406] Gümüşçü, a.ge., 2012b, s. 355-389.
[407] Kayan, a.g.e., 2023, s. 1-12.

kazandırılmış; buralardaki Sınıf öğretmenliği ve Sosyal ilgiler öğretmenliği programlarında coğrafya öğretimine yer verilmesi kararı alınmıştır. Böylece Türkiye'de coğrafya öğretimi yaygınlaştırılarak, akademik kadroları genişletilmiştir. Bu uygulama, coğrafya alanındaki araştırma faaliyetlerini artırmış; yerel araştırmaların yapılabilmesine imkan sağlanmış; fakat yapılan girişimler, istenildiği ölçüde ve düzeyde yürütülememiştir.[408]

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda, insanlığın yaşamını öğrenme, bilgi biriktirme ve eğitim yoluyla geliştirmesi evrensel bir gerçeklik olarak kabul edilmektedir. Eğitim, bireylerin hem kişisel hem çevresel hem de sosyal alanlarda başarıya ulaşmalarında önemli bir araçtır; ayrıca barış, özgürlük, sosyal adalet ve evrensel birlik gibi ideallere erişmenin temel yollarından biridir. Toplumsal ve ekonomik kalkınmanın itici gücü olan eğitim, tüm sektörlere etki ederek ilerlemenin temelini oluşturmaktadır. Aynı zamanda bireylerin hedeflerine ulaşmasını, yaşamsal sorumluluklarını yerine getirmesini ve yetenek ile yaratıcılık potansiyellerini geliştirmesini mümkün kılar. Bu sebeple, eğitim alanında hem bireysel hem ulusal hem de küresel düzeyde sürekli bir gelişim ve dönüşüm sağlanması gerekmektedir.[409]

Cumhuriyet dönemi araştırmacılarından biri olan Darkot, coğrafya bilimini tanımlarken bu bilimin özellikle eğitim yönüne vurgu yaparak şu ifadeleri kullanmaktadır: "*İnsanı doğrudan doğruya çevresi ve yaşamıyla karşılaştıran, ona etrafında cereyan eden olayları, gösteren; bunları öğrenmesine ve anlamasına yardımcı olan; ardından bunların nedenlerini araştırarak birçok olayın çevreyle, özellikle de çevrenin insanla ilişkisini ortaya koyan bir bilim; gözlemci, incelemeci ve araştırmacı bir derstir*."[410]

[408] Koçman, a.g.e., 1999, s. 10, 1-14.
[409] Cevat Alkan, "Türk Milli Eğitim Sisteminin 2000'li yıllarda Yeniden Yapılanmasının Temel Esasları Eğitimde Yansımalar VI, H.H. Tek ışık Eğitim Araştırma Geliştirme Merkezi, 2001, s. 397-398.
[410] Darkot, a.g.e, 1928, s. 21.

Ömrünü eğitime adamış, eğitimle ilgili birçok ilke imza atmış olan Darkot'un daha öğrenciyken öğreticilik/öğretmenlik yapmaya başlaması (Tatbikat okulu), eğitimle ilgili çalışmalar hazırlaması (Cumhuriyet çocuklarına yeni coğrafya dersleri gibi) onun öğretme yeteneğinin gelişmesinde, eğitimle ilgili fikirlerinin oluşmasında etkili olduğu düşünülebilir. Türk coğrafya biliminin öncülerinden biri olarak Darkot, coğrafya eğitimi konusunda önemli düşüncelere sahiptir.

Darkot, coğrafyanın eğitim-öğretim alanındaki durumu incelenmeden, genel niteliklerinin anlatılmasının anlamlı olmayacağını ifade etmekte; ayrıca coğrafyanın yöntemiyle (metodu) ilgili bazı esasların önemli olduğunu ve bunların birbirinden ayırt edilebileceğini belirtmektedir.[411] Darkot'a göre coğrafya eğitiminin temel amacı ise, kişilerin yakın çevreden başlayarak dünyayı keşfetmesi/tanıması, doğal ve beşeri olayları gözlemleyerek incelemesi ve bu olaylar arasındaki bağı kavrayıp, daha eleştirel bir düşünce geliştirmesidir.

Gümüşçü (2012)'ye göre coğrafya bilim olarak, bireyleri/toplumları yaşadığı ülke için eleştirel düşünce ve problem çözmeye yöneltmekte; onlara dünya üzerindeki yerler ve insanlarla olan ilişkileri konusunda soru sorarak öğrenebilme yeteneğini aşılamaktadır. Coğrafya eğitimi ise bu yerler/kültürler, bölgeler gibi konular ve bu konuların vatandaşlık eğitimi programı süresince, birbirlerini ne şekilde etkiledikleri öğretmektedir. Gerçekçi ve sağlıklı bir coğrafya eğitimi, insanların hem birbiriyle hem dünyadaki diğer insanlarla olan bağlantılarını; onların hem dünya/mekanla olan ilişkilerini ve hem de bu tür ilişkiler çerçevesinde, bireylerin ve toplumların bulundukları coğrafi konumu daha iyi anlamalarına, ayrıca mekanla olan etkileşimlerini kavrayabilmelerine olanak tanıyan temel bilgi ve kavramları sunmaktadır.[412]

Çalışmalarında Darkot coğrafyanın okuma, yazma ve ezberleme şeklinde evde veya okulda değil; arazide inceleme ve araştırmalar yapılarak öğrenileceğini

[411] Darkot, a.g.e., 1928, s. 21-22.
[412] Gümüşçü, a.g.e., 2012, s. 175-176.

belirtmektedir. Coğrafya eğitiminde doğal çevreyle insan arasındaki ilişkiyi anlamaya odaklanılması gerektiğini; her yeri kendi özelinde yani yerinde incelemenin daha doğru olacağını böylece parçalardan bütüne ulaşmanın daha sağlıklı sonuçlar vereceğinden bahsetmekte; tüm bunları yaparken de insanın çevre üzerine ve çevrenin insan yaşamını şekillendirici etkisinin unutulmamasının eğitimin ana konuları arasında olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Gümüşçü (2012b)'e göre, **i**nsanlar günlük yaşamlarını devam ettirirlerken birçok durumda, öğrendikleri coğrafi bilgileri (Mesela, yaşanılacak yerleri/ziyaret edilecek alanları seçerlerken, bir yeri/bölgeyi ararken, bilgi sahibi olmak için gibi) kullanarak kararlar almaktadırlar. Yine, insanların yaşadığı/yaşayacağı mekanları tanıyıp anlaması anlamında da önemli bir yeri olan coğrafyanın/coğrafya eğitiminin işlevlerinden biri yeryüzü ile ilgili bilgi ve gerçeklikleri araştırıp insanlığa sunmaktadır. O halde öğrencileri hem yerleşmeler hem farklı yerler/yerleşmeler arasındaki ilişkiler ve hem de çevreye karşı olan tutum ve değerleri inceleyip öğrenmek coğrafya eğitiminin görevlerindendir.[413]

Darkot'a göre coğrafya eğitimi adına yapılacaklardan biri, okullarda coğrafi terimler öğretilirken ezbere kaçılmaması, öğrenilenlerin unutulmadan kalıcı olması bağlamında öğrencilere, yakın çevresinden örnekler verilmelidir. Öğretmenlerin de örneklerindeki hareket noktaları, okulların yanındaki ova, arkasındaki tepe, köyün ortasından geçen dere olmalıdır. Yani merkezden çevreye, bilinenden bilinmeyene gitme metodudur. Bunda amaç, öğrencinin görerek, inceleyerek öğrenmesini sağlamaktır. Ancak böyle bir öğrenme şekliyle, öğrencideki ezberciliğin önüne geçilecek, öğrenci zaman içinde kendine göre öğrenme metodu geliştirecek ve böylece kalıcı öğrenme gerçekleşecektir. Yine sınıfın veya okulun planını çizerken, dershaneden okula, mahalleye veya köye hatta komşu köylere ulaşabilme noktalarında doğrudan öğrencinin gözlemlerine başvurmanın da kalıcı ve verimli öğrenme sürecinde diğer önemli faktörlerdir.[414]

[413] Gümüşçü, a.g.e**.**, 2012, s. 175-176.
[414] Darkot, a.g.e., 1928, s. 22.

Coğrafya eğitimi adına okullarda işlenen konuların günlük hayata taşınarak yorumlanıp öğrenmesinde ve öğrencinin konuya ilgisinin artmasında kuşkusuz öğretmenin rolü oldukça önemlidir. Öğretmen, ders anlatımı sırasında ne verebileceği ve öğrencinin ne alması gerektiğiyle ilgili gerekli bilgilerin temelini oluşturabilmek adına harita, atlas, görsel medya kullanma gibi araçlarla destekleyerek, yani dersi hem daha görsel ve hem de daha zengin içerikli hale getirerek, öğrencinin anlayıp öğrenmesine yardımcı olmalıdır. Akınoğlu (2006)'ya göre, coğrafya eğitim/öğretiminde yapılacak etkili öğretme yöntemleriyle öğrenciler veya bireyler, yaşadıkları dünyayı önce coğrafi açıdan; konum, iklim, su kaynakları, arazi şekilleri, beşeri faktörler, nüfus ve dağılımı, doğal kaynaklar, ekonomik yapılar ve jeopolitik özellikleri gibi unsurlarla tanınmaktadırlar. Ardından da bu özelliklerin nasıl ve neden ortaya çıktığını, bunların sonuçlarını anlamaya çalışırlar.[415] Mesela, coğrafya derslerinde yer alan ülkeler coğrafyası ve siyasi coğrafya gibi konular, günümüz dünyasının anlaşılması ve değerlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Öğrenciler, kendi ülkelerinin jeopolitik ve jeostratejik konumlarını öğrenerek, diğer devletlerle ilgili bilgileri karşılaştırır; böylece uluslararası ilişkilerdeki çatışmaları ve uygulanan politikaları daha iyi kavrayarak, bilinçli bireyler olarak yetişirler.

Darkot, eserlerinde yakın zamanlara kadar coğrafya eğitim-öğretiminin ezbere dönük olduğu; coğrafya denilince de illerin, önemli şehirlerin, dağ ve ovaların, burun ve körfezlerin, nehirlerin isimlerini ezberlemek, nüfuslarını bilmek anlamına gelindiğinden bahsetmektedir. Darkot'a göre okullarda da öğretmelerin kitaplardaki aynı kalıp (mesela, Avrupa kıtasının bilinen burun ve körfezlerini, İspanya ve Portekiz'in meşhur şehirleri gibi) bilgileri ezberletme yoluna gittiği, öğrencilerin de kitaplarda yazılanları anlamadan ezberlediği, okul bitince unuttuğu, bunun da onlar için hem sıkıcı bir hal aldığı hem de yorucu olduğunu dile getirmektedir. Darkot, coğrafya bilimine yönelik böylesi bir bakış açısı ve bu yönde verilen eğitimi tenkit etmektedir.[416]

[415] Orhan Akınoğlu, "Coğrafya Eğitimi ve Toplum", *Marmara Coğrafya Dergisi*, cilt: 13, sayı: 1, 2006, s. 42-43.
[416] Darkot, a.g.e., 1928, s. 22.

Bilindiği üzere değişen coğrafi bakış açısıyla birlikte öğretmenlerin derslerde kullandıkları yöntemler de değişikliğe uğramıştır. Bu bağlamda okullarda öğrencilerin kendilerinde istenen şeyleri temsil ederken aynı zamanda hafızalarında canlandırmaları gerekmekte, bunun da nasıl gerçekleşmesi gerektiğiyle ilgili olarak öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Derslerin öğretmenler tarafından sade ve belirgin anlatılması kadar, canlı ve zengin içerikli anlatılması da önem arz etmektedir. Örneğin bir dağ, nehir veya bir kasabadan bahsederken öğrencinin gözünün önünde o dağın, o nehrin, o kasabanın manzarasını canlandırması; tayga ormanlarından veya kutup ülkelerinden bahsedilirken bütün sınıfın adeta oralara gitmiş olmaları gibi. Bu noktada öğretmenler kendilerine yardımcı olması anlamında bazı metinler okuyabilir, kartpostal koleksiyonlarından, levhalardan yararlanılabilirler. İşlenen konu alanlarının, yapılacak faaliyetlerin içine sokulması gibi faaliyetlerle derslerin canlı hale getirilmesi verilen bilgilerin hafızada izler bırakmasını kolaylaştıracak, dersleri daha kolay ve anlaşılır kılacaktır.[417]

Eğitim sürecinde etkili öğrenme sağlamak amacıyla farklı yöntem ve tekniklerin uygulanması önem taşımaktadır. Yapılan çalışmalar, eğitim-öğretim sürecinde görsel ve işitsel araçların kullanılmasıyla öğrenmenin daha kalıcı hale geldiğini ortaya koymaktadır. Bu tür araçlar, öğrencilerin birden fazla duyu organını uyardığından, sınıf ortamına gerçek yaşam uygulamaları taşınarak konuların daha somut ve anlaşılır hale gelmesini sağlar. Ayrıca öğrencinin öğrenme sürecine gözüyle, kulağıyla ve eliyle aktif olarak katılması, bilginin zihinde daha uzun süre kalmasına katkı sağlar. Nitekim öğrenilen bilgilerin yaklaşık %83'ü görme, %11'i işitme, %3,5'i koklama, %1,5'i dokunma ve %1'i tatma yoluyla kazanılmaktadır. Bu da görsel ve işitsel araçların öğretimdeki önemini açıkça göstermektedir. Sınıf içerisinde farklı kaynakların ve öğretim materyallerinin kullanılması, çok yönlü öğrenme ortamlarının oluşturulmasına yardımcı olur. Öğretmenin araç-gereç kullanarak gerçekleştirdiği dersler, öğrencilerin hem dikkatini çeker hem de bilgilerin hafızada daha uzun süre kalmasını sağlar. Dolayısıyla öğrenci merkezli ve çok ortamlı

[417] Darkot, a.g.e., 1928, s. 23.

(multimedya destekli) öğrenme ortamlarının sağlanması, etkili öğretim için temel bir gerekliliktir.[418]

Eğitim her kademede coğrafya öğretiminde, sahada gezi ve gözlem yöntemlerinin kullanılması zorunludur. Tıpkı kimya, biyoloji ve fizik gibi laboratuvar deneyimleri olmadan anlaşılması güç olan bilimler gibi, coğrafya da yeryüzünün çeşitli bölgelerinin bizzat incelenmesiyle ancak tam kavranabilir. Coğrafya bilimi, laboratuvarını doğanın kendisinde bulur. Öğrenciler, eğitim amaçları doğrultusunda, önce yaşadıkları çevreden başlayarak daha uzak coğrafyalara doğru ülkelerini gezme ve keşfetme olanağı sağlamalıdır. Bu süreçte, insanların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkileri, geçim kaynakları, yaşam biçimleri ve bölgesel farklılıklar gözlemlenerek, ülkenin ekonomik kalkınmasında etkili olan etmenler daha iyi anlaşılır. Ayrıca gözlemlenen coğrafi olayların sebepleri araştırılır, bu olaylar arasındaki bağlantılar keşfedilip yorumlanarak anlam kazanır. Böylece, ülkesini çok yönlü bilen, sorunlarını tespit eden ve çözüm önerileri sunabilen bireyler yetişir. Geleceğin savunma, kalkınma ve yönetim alanlarında görev alacak gençlerin yetişmesi için, coğrafi bilgi kapsamlı ve yerinde öğretilmelidir. Bu da Türkiye'nin beşeri, ekonomik ve fiziki koşullarının farklı coğrafi alanlarda bir bütünlük içinde ele alınması ve incelenmesiyle mümkün olur.[419]

Coğrafya eğitimi alanında yapılacaklardan bir diğeri, okullarda derslerin alt sınıflardan üst sınıflara doğru muhakeme gücünü artırmaya yönelik konuları içermesi; fakat gözlemlere dayanan muhakeme yaptırılırken de ölçülü davranılması gerekmektedir. Çünkü ancak etkin bir muhakeme gücüyle bilinmez -görünmez durumlar daha anlaşılır hale çevrilebilmektedir. Mesela 1.Neden İstanbul'da kar yağışının veya karlı geçen gün sayısının fazla olduğu dönemler, kuzeydoğu (Poyraz) ve kuzey (Yıldız) rüzgarlarının estiği zamanda değil de kuzeybatı (Karayel) rüzgarının estiği zaman olur? (cevap: Poyraz ve Yıldız rüzgarları, kışın karaya nispeten daha ılık olan Karadeniz'den geçtikleri halde Karayel rüzgarı, o sırada oldukça soğumuş olan kara olan Balkan yarımadası geldiği için) 2. Neden İstanbul ve

[418] Mehmet Ünlü, Süheyla Üçışık, Ramazan Özey, "Coğrafya Eğitim ve Öğretiminde Haritaların Önemi", *Marmara Coğrafya Dergisi,* sayı: 5, İstanbul 2002, s. 11-12.
[419] Nuriye Garipağaoğlu, "Gezi -Gözlem Metodunun Coğrafya Eğitimi ve Öğretimindeki Yeri (Die Rolle der Expeditionellen Methode İm Geographie-Unterricht)", *Marmara Coğrafya Dergisi*, cilt: 2, sayı: 3, s. 27-28, İstanbul 2001.

Samsun'da zeytin, turunçgiller gibi ürünler yetişmediği halde aynı arazi üzerindeki Rize'de portakal ağaçları bulunmakta? (cevap: kuzeyden gelecek şiddetli soğuk rüzgarların Kafkas Dağları siperiyle önü kesilmiş olduğu için) 3. Neden Mersin Limanı, Adana şehrine daha yakın ve daha kapalı Yumurtalık Limanına göre daha payidar olur? (cevap: Yumurtalık Limanı, nehirlerin getirdiği çamurlarla sığ bir hale gelmiş, bataklık olmuş ve bu sebeple sıtmalı durumdadır).[420]

Coğrafya eğitim ve öğretiminin temel amacı, bireylerin önce kendi yakın çevresini tanımasıyla başlayıp, daha sonra ülkesini keşfetmesini sağlamaktır. Bu süreçte, doğal, beşeri ve ekonomik olayların yeryüzündeki dağılımı ve insan yaşamı üzerindeki etkileri incelenir. Ayrıca insanların ve coğrafi çevrenin karşılıklı ilişkileri analiz edilir. Toplumların refah ve mutluluğunun, coğrafi kaynaklardan yararlanma düzeyine bağlı olduğu, milletlerin birbirlerine olan ihtiyaçları ve iş birliği zorunluluğu vurgulanır. Ortak sorunların ancak karşılıklı iyi ilişkilerle çözülebileceği kavratılır. Öğretmen ve öğrencilerin, ülkemizin ve milletimizin meselelerine duyarlı, bilinçli ve sorgulayıcı bireyler olarak yetişmeleri sağlanması da bu amaca dahildir.[421]

Darkot'a göre coğrafya eğitimi adına, derslerde konuların anlaşılması noktasında hangi araç ve yöntemleri kullanmak, hangi yoldan ilerlemek, öğrenciye de hangi görevleri vermek gibi durumların hızlıca gözden geçirilmesi ana önem arz etmektedir. Bu bağlamda coğrafya, ders kitapları, atlaslar, duvar haritaları, resimler-kartlar ve coğrafi konuşmalar gibi birçok materyalden yararlanan bir derstir. Kullanılan ders kitabının üslubu ve dili anlaşılır, seviyeye uygun, gereksiz teferruattan uzak, resimli; atlas ve haritalar, ihtiyaca ve konuya uygun; öğretmen de derse hazırlıklı ve ders öncesinde kitabı gözden geçirmiş olmalıdır.[422]

Coğrafya eğitiminin başlıca amaçlarından biri de öğrencilere, verimli bilgi edinme yollarından faydalanma yeteneği kazandırmaktır. Bunun için çevreyi tanıyıp öğrenme, yazılı ve görsel kaynaklardan faydalanma, gezi, gözlem ve ölçme yeteneği

[420] Darkot, a.g.e., 1928, s. 25-26.
[421] Gümüşçü, Balcıoğulları, a.g.e., 2005, s. 161-162.
[422] Darkot, a.g.e., 1928, s. 27.

kazandırma, harita okuyabilme, problem çözme yeterliliklerini edinebilmelerini sağlamaktır. Mesela harita okuma öğrencilere, çevrelerini/ülkelerini tanımayı, bilmedikleri arazi ve şehirlerde kendi kendilerine bir yerden diğer bir yere nasıl gideceklerini öğrenmeyi, çevrelerinde oluşan değişiklikleri görmeyi sağlar. Böylelikle amaç öğrencilere hem kendi yaşadıkları yerlerin/bölgenin yanı sıra, diğer yerleri/bölgeleri de araştırıp anlayabilmeleri noktasında önemli bir fırsat sunmak hem de coğrafi bilgiyi toplama, yorumlama ve tanımlama gibi becerileri kazandırmaktır.[423]

Coğrafya eğitimi ve öğretimi açısından önemli bir yöntem de gezi-gözlem tekniğidir. Bu teknik, yükseköğretim ve akademik düzeyde yapılan coğrafi araştırmaların temelini oluşturduğundan, ortaöğretimde de yaygın şekilde kullanılması gerekmektedir. Gezi-gözlem yöntemi, uygulanabilirlik bakımından deney metoduna benzetilmektedir; çoğu zaman birbirine yakın ve iç içe geçmiş biçimde ele alınırlar. Deney yöntemi, fizik, kimya ve biyoloji gibi fen bilimlerinde laboratuvar ortamında uygulanırken, coğrafya eğitiminde kapalı alanlarda gözlem yapmak mümkün değildir çünkü coğrafi araştırmaların laboratuvarı doğrudan coğrafi mekândır. Bu mekanın büyüklüğü ise araştırmanın hedeflerine ve kapsamına göre değişiklik gösterebilir. Dolayısıyla yeryüzünün tamamını kapsayan bu laboratuvarda, çok çeşitli büyüklükte ve özellikte coğrafi alanlar; oluşumları ya da sonuçlarıyla gözlemlenmektedir. Örneğin, birçok iklim olayı ve meteorolojik verilerin yerinde incelenmesi, bir sanayi tesisinin doğrudan gözlemlenmesi, taşkın gibi olayların anlık takibi, hava kirliliğinin çevresel etkilerinin değerlendirilmesi ya da farklı yerleşim alanlarının (köy, kasaba, şehir) incelenmesi gibi uygulamalar buna örnek teşkil etmektedir.[424]

Coğrafya eğitimi alanında önemli noktalardan bir diğeri, öğretmenin sınıfta konuları, sınıf seviyelerine göre anlatmasıdır. Mesela, İlkokul coğrafyasının ortaokul coğrafyasından en önemli farkı, biri diğerinin özeti niteliğinde olması gerektiği demek değildir. Çünkü özet bilgiler coğrafi olaylar hakkında fikir vermezler. Sadece öğrencinin konuyu soyut bilgi niteliğinde anlamadan, düşünmeden ezberlemesini sağlarlar. Halbuki dersin öğrenilmesindeki amaç öğrenciye muhakeme yaptırıp

[423] Gümüşçü, a.g.e. 2012b, s. 175- 179.
[424] Garipağaoğlu, a.g.e., 2001. s. 14-15.

dersin öğrenilmesini sağlamak olduğundan, coğrafi olayları karmakarışık olmadan, berrak ve canlı/heyecanlandırıcı şekilde anlatma; öğrenciyi düşündürerek sebepleri bulmaya sevk etmektir. Ortaokul ve üst sınıf seviyelerinde ise öğrencilere yine aynı konuları birçok bilinenlerine dayanarak teferruatıyla, ihtimalleriyle tasvir edilebilir, çeşitli izah tarzlarıyla muhakeme edilebilir şekilde anlatmalı; öğretmenlerin de öğrencilerinin fikirlerini söylemelerine olanak sağlayarak, onları kontrol ederek, belirsizliklerini gidermeleri gerekir.[425]

Coğrafya eğitimi alanında yapılacaklardan bir diğeri ise, herhangi bir sınıf seviyesinde (ilk, orta, lise) bilgi verilirken düzenli bir sıra takip etmek, uygun bir sınıflandırmaya uymak gerekir. Çünkü sınıflandırma yapmak, bilginin anlaşılabilmesi noktasında en iyi araçtır. Hafızaya gelişi güzel atılmış bilgi, düzensiz yığılmış malzeme gibi çabucak mahvolur ve gerekli şekilde kullanılamaz. Ayrıca sınıflandırma yapmanın, öğrencilerin mantığında doğacak kadar sade ve basit olması da şarttır. Buradan hareketle derslerin işlenişiyle ilgili üç nokta çok önemlidir. Bunlar: sözlü tekrar, yazı yazma ve resimle anlatmadır. Sözlü tekrar etmekteki amaç, çocuğu düşünmeye sevk etmektir ki, bu her ders yapılmalıdır. Dersin sonuna doğru veya bir sonraki ders başlangıcında öğrenciye anlatılan konunun ana hatlarını özetlemesi yaptırılabilir. Yazı yazma, her dersten sonra o dersin özeti deftere geçirilmelidir. Ayrıca öğretmen birkaç derste verilen fikirleri karıştırarak mukayeseye yardımı olacak yazma görevleri vermelidir. Yazma görevinde amaç, öğrenciyi, öğrendiği şeyin kitaptaki metnin aynen tekrarı olmamasına, kendi görüşlerini içeren cümleler olmasına sevk etmektir. Resimle anlatma en mühim aracı haritadır. Görsel algılama noktasında haritalar en iyi araçtır.[426]

Coğrafya eğitimi ve öğretimi, kültürel, doğal, beşeri ve tarihi mirasa değer veren bireylerin yetişmesine önemli katkı sağlamaktadır. Bilinçlenmeyle bireyler doğal güzellikleri, tarihi öneme sahip yapıları gördüğünde veya bunların giderek yok olmaya başladığını öğrendiğinde bunların korunup yaşatılması adına gayret gösterecektir. Yine coğrafya eğitimi bireylere/toplumlara çevre bilinci

[425] Darkot, a.g.e., 1928, s. 30.
[426] Darkot, a.g.e., 1928, s. 34.

kazandırmakta, keşfetmeyi öğretmekte, doğal güzelliklerin oluşum süreçlerinin uzun zamanlar aldığını öğretmekte ve çevreyi anlama, koruma ile düzenleme bilincini geliştirmede etkili olmaktadır. Bu nedenle, doğal, beşeri ve tarihi değerleri koruyan bilinçli bireyler yetiştirmek, coğrafya eğitim ve öğretiminin temel amaçlarındandır.[427]

Türkiye'de coğrafya disiplininin gelişim sürecinde önemli bir yere sahip olan Darkot, coğrafya eğitim ve öğretimine ilişkin önemli düşünceler ortaya koymuştur. Coğrafya eğitiminin ezbere dayalı değil, uygulamalı olması gerektiğini savunan Darkot, coğrafyanın arazide, gözlem ve incelemeler yapma yoluyla, birebir yaşanarak öğrenilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Coğrafyanın yalnızca teorik bir disiplin değil, aynı zamanda sahaya dayalı bir bilim alanı olduğu düşüncesinin yaygınlaşmasına önemli katkılarda bulunan Darkot, coğrafya öğretiminin sınıf ortamında ezbere dayalı bir şekilde değil; sahada araştırma ve incelemeler aracılığıyla gerçekleştirilmesinin, öğrenme düzeyini arttırdığının gerektiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşımıyla uygulamalı eğitimin önemini öne çıkaran Darkot, gezi, gözlem ve arazi çalışmalarını coğrafya öğretiminin temel bileşenleri arasında görmüş; böylece teorik bilgiyle uygulamalı deneyimi birleştiren bir eğitim anlayışının gelişmesine de öncülük etmiştir. Öte yandan, coğrafya derslerinin günlük yaşama taşınarak öğrenciler tarafından yorumlanmasında, öğrenilmesinde; öğrencinin de derse ilgisinin artmasında öğretmenin rolünün önemine dikkat çeken Darkot'a göre okullarda konular, sınıf seviyelerine göre ve öğrencinin muhakeme gücünü geliştirecek şekilde yapılandırılmalıdır.

5.4. Tarihi Coğrafya Düşüncesi

Coğrafya, genel anlamda insan ile içinde bulunduğu fiziki çevre arasındaki etkileşimlerin ürünü olan "*yer*"leri inceleyen; olayların yeryüzündeki dağılımını ve yerini açıklamayı amaçlayan bir bilim alanıdır.[428] Tarih, belirli bir zaman diliminde

[427] Akınoğlu, a.g.e.,2006, s. 28-29.
[428] Mitchel Jean Brown, *Historical Geography*. Cambridge: English Universities Press, 1954.

yaşanan olayları sebep-sonuç ilişkisi içinde ele alarak, bu olayların birbirine bağlı zincirler halinde geçmişten günümüze uzanan bir süreç olarak değerlendirilmesidir. Tarihin merkezinde yer alan insan, geçmişten aktarılan bilgi ve deneyimleri kendi yaşam tecrübeleriyle harmanlayarak "şimdi"yi yaşayarak, "gelecek" için planlar yapar. Bu durum, insanı aynı zamanda tarihin bir nesnesi haline getirmektedir. İnsan varoluşunun büyük ölçüde geçmişle bağlantılı olması, yaşamını geçmiş deneyimler ışığında sürdürmesi ve tarihin onu şekillendirmesi, tarih ve insan ilişkisini ortaya koymaktadır.[429]

Tarih ve *coğrafya*, dünyaya bakmanın farklı yollarıdır. Fakat birbirleriyle o kadar yakın ilgililerdir ki, biri diğerini görmezden gelmeyi bırakın, ihmal etmeyi dahi düşünemez. Üstelik bu ikili dünyaya ve insanlığa, yerlerin ve dönemlerin karakterleri üzerine birden çok bakış açısı sunmaktadır. Bazen tarihçilerin geçmiş zamanlardaki insanlara, tarihi coğrafyacıların ise o dönemdeki yerlere odaklandıkları da düşünülmektedir.[430] Ancak *tarih ve coğrafyayı*, sırasıyla insanlarla ve yerlerle ilgili karşılaştırmak, onların kaygılarının çarpık temsili niteliğindedir. Aralarındaki temel fark, tarih zamanın farklı dönemlerini ele alırken, coğrafya ise belirli yerlerin özellikleri ve konumları üzerinde yoğunlaşmaktadır**.** İkisinin kesişimi olan tarihi coğrafya ise bize, geçmişteki yerlerin insanlar tarafından nasıl oluşturulduğuna dair fikir vermektedirler.[431]

Etki alanları geniş ve geçmişleri de çok gerilere dayanan tarih ve coğrafya, zaman içerisinde gelişimlerini sürdürerek, bugünkü duruma gelmişlerdir. Bu süreç boyunca, zaman zaman diğer disiplinlerden faydalanılmış; farklı bilim dallarının doğmasına da katkı sağlanmıştır. Tarihî coğrafya da bu gelişim sürecinin önemli bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. O halde, kısaca yer/mekân'ın tasvir edilmesi coğrafya; bir yönüyle mekânda meydana gelen olayların kayda geçirilmesi tarih; tarih ile coğrafyanın birbirinden yararlandıkları alanda gelişen saha ise, tarihi coğrafya olarak

[429] Mehmet Mahfuz Söylemez, "Tarih Üzerine Notlar", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi,* cilt: 4, sayı: 3, 2007, s. 9-17.
[430] M. Jean Brown, a.g.e., 1954, s. 1-24.
[431] Alan R. H. Baker, *Geography and History: Bridging the Divide*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

tanımlanabilir. Tarihi coğrafyaya için, "*geçmişten günümüze gelişme ve ilerlemenin söz konusu olduğu bilim dalıdır"*, denilebilir. Tarih ve coğrafyanın kesişiminde bulunan tarihi coğrafyayı incelerken, tarih ve coğrafya alanlarının tanımlarının verilmesi, sınırlarının çizilmesi de önemlidir.[432] Bu nedenle Mitchell'e göre, "*tarihi coğrafya*" başlığını taşıyan pek çok kitap "*coğrafi tarih*" olarak adlandırılmalıdır. Çünkü bu kitaplar aslında, "*yerle*" değil "*uygarlıkla"* ilgilendiklerinden, tarihsel olayları inceleme çabasının ve coğrafi ortamlarıyla olan ilişkinin tarihçilere bırakılması daha doğru olacaktır.[433]

Mitchell'e göre, tarih ve coğrafyanın hem farklı hedefleri hem de farklı entelektüel alanları bulunmaktadır. Bu bağlamda tarihi coğrafyacıda, bir bölgenin coğrafyasıyla geçmiş bir zamanda ilgilenmiş; fakat coğrafi kalıpların, geçmişten günümüze hayatta kalmasıyla veya coğrafi coğrafyanın, evrimiyle ilgilenmemiştir. Çünkü örüntüler zaman içinde değil, geçmişteki tasarımlarının kurulması ve incelenmesiyle oluşmuşlardır. Tarihçi ve coğrafyacı arasında, kendileri hakkındaki dünyayı takdir etmek için, çok sayıda olgudaki modeli görmeye çalışma gibi ortak nokta bulunmakta; ancak bakış açısı farklılığı oluşmaktadır. Tarihçi için Dünya "*uygarlık*", coğrafyacı için de "*yer yüzeyi*" anlamına gelmektedir. Ayrıca her tarihi coğrafyacının, coğrafya biliminin her alanında uzman olması gerekiyorsa, o zaman her coğrafyacının da bir dereceye kadar tarihi coğrafyacı olması gerekmektedir. Tüm coğrafi çalışmalarda, tarihsel bir yaklaşımın gerekliliğini savunan Mitchell'e göre tarihi coğrafya, coğrafi çalışmanın süsleyici bir parçası değil; coğrafyanın dayandığı temel, fiziki ve biyolojik coğrafyasıdır.[434]

Coğrafyacılar, tarihi coğrafyanın geçmişin coğrafyasının zaman içindeki coğrafi değişimlerinin incelenmesi olduğu konusunda hem fikirdirler. Yani geçmişin coğrafyası ya bölgesel ya güncel ya kültürel ya da fiziksel anlamda tarihi coğrafyanın kapsamında olmalıdır. Tarih bilimindeki vurgu, öncelikle insanlarla, onların zaman içindeki değişimlerinin karakteriyle ve bu değişiklikleri etkileyen doğal koşullar da

[432] Murat Ağarı, *İslam Coğrafyacılığı ve Müslüman Coğrafyacılar (Doğuşu-Gelişimi ve Temsilcileri),* Kitabevi, İstanbul 2002.
[433] M. Jean Brown, *Historical Geography*, Cambridge: English Universities Press, 1954, s. 11.
[434] M. Jean Brown, a.g.e., 1954, s. 12-14 ve 328.

dahil olmak üzere, fikirler veya diğer koşullarla ilgilidir. Coğrafyadaki vurgu ise aksine, kısmen veya tamamen yeryüzüne ve bu yüzeydeki alansal ilişkilere ve farklılaşmaya yöneliktir. O halde geçmişin coğrafyası ve zaman içindeki coğrafya, tarihi coğrafyanın en iyi yorumudur.[435]

Kısaca söylemek gerekirse coğrafyanın tarihi, geçmişten günümüze insanlığın çevresini anlama, algılama ve tanımlama çabasıdır. Ayrıca kökü Antik Çağ'a (Eratosthanes, Heredot, Strabon gibi) kadar uzanan, farklı medeniyetlerde farklı şekillere dönüşerek kurulup, gelişmiş ve günümüze gelmiştir. Tarihi coğrafya ise, geçmiş dönemdeki bir zaman dilimi içerisinde bir bölgenin coğrafi özelliklerinin yani fiziki yapısı, iklim-bitki örtüsü koşulları ile sahip olduğu doğal ve beşeri kaynaklarının, tarihsel olaylar üzerindeki etkilerini incelemedir. O halde tarihi coğrafya biraz tarih, biraz da coğrafyadır; yani ikisinin kesişimidir. Bayartan'a (2023) göre tarihî coğrafya, coğrafya biliminin yöntemlerini uygulayarak geçmişe dair bilgi ve belgelerden yararlanmak suretiyle, geçmişin coğrafi yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Tarihî coğrafya çalışması yapan bir araştırmacının, temel olarak coğrafi unsurları dikkate alması gerekmektedir. Çünkü tarihî veriler kullanılarak, ilgili dönemin mekânsal düzeni yeniden oluşturulmalıdır. Yani geçmişin coğrafyasını ortaya koymaktır.[436]

Tıpkı coğrafyanın geneli gibi, tarihî coğrafyanın da kökenleri İlk Çağ Yunan dönemine dayanmaktadır. Tarihçi kimliğiyle de bilinen Heredothos'un, MÖ 5. yüzyıla ait eserlerinde özellikle Nil Deltası'nın oluşum sürecine dair yaptığı açıklamalar, tarihî coğrafya alanındaki en erken çalışmalardan biri olarak kabul edilmektedir. Buna benzer nitelikte diğer İlk Çağ coğrafyacılarının işlediği konular, eski dönemlere ait coğrafi bilgiler içerdiğinden, bilerek olmasa da tarihi coğrafya adına çalışma yapıldığının göstergeleridir. Orta Çağ İslam coğrafyacılarının eserlerinde de İlk Çağ coğrafyacıların eserlerinden alıntılar bulunmaktadır. Bu noktada dikkat çekilmek istenen husus, İlk Çağ coğrafyacılarına ait bilgi ve

[435] Audrey H. Clark, "Historical Geography" Division of Geology and Geography National Research Council Washington 1952, D. C.
[436] Bayartan, a.g.e., 2023, s. 695-725.

yöntemlerin, Orta Çağ'daki coğrafi ve bölgesel tasvirlerde, sanki kendi dönemlerine özgüymüş gibi kullanılmasıdır. Ayrıca, Orta Çağ'da ilim adamlarının günümüzde olduğu gibi tek bir disiplinle sınırlı kalmayıp, tarih, astronomi ve matematik gibi farklı alanlarda da faaliyet göstermeleri, tarihî coğrafya alanının gelişimine zemin hazırlamıştır. Örneğin Ömeri'nin (ö. 1349) kaleme aldığı *Mesalikü'l-Ebsar fi Memaliki'l-Emsar* adlı eserde hem tarih hem de coğrafya konuları yer alırken, Hemedani'nin (ö. 1318) *Cami'ut-Teravih* isimli çalışması da tarihî coğrafyaya dair içerikler sunmaktadır. Öte yandan, İslam dünyasının önemli âlimlerinden Biruni'nin (973–1070) yazdığı *Kitab-ı Tahkik ma li'l-Hind* adlı eser de bu alanda dikkate değer kaynaklardan biridir.[437]

Avrupa'da Aydınlanma Çağı ile beraber birçok bilim dalında olduğu gibi coğrafyada da yeni bir düşünce biçimi gelişmiş, bu durum coğrafya bilgisinin modernleşmesini beraberinde getirmiştir. XVIII. yüzyılın başlarında, bu gelişmelerin etkisiyle coğrafya disiplini içerisinde yeni araştırma alanları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte, haritacılık gibi bazı alanlar zamanla coğrafyadan ayrılarak, harita mühendisliği adı altında bağımsız bilim dallarına dönüşürken, tarihî coğrafya gibi yeni uzmanlık alanları da gelişim göstermiştir. "Historical Geography" terimi ilk defa XVIII. yüzyıl başlarında Edward Wells tarafından kullanılarak bilimsel literatüre girmiştir. Her ne kadar bu alanın kökeni daha eskiye dayansa da sistematik ve bilinçli bir araştırma sahası olarak tarihî coğrafyanın gelişimi esasen XIX. yüzyılda gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise bu kavram, XIX. yüzyılın ortalarında literatüre "coğrafya-yı tarihi" şeklinde girmiş; zamanla dilsel ve terminolojik dönüşümlerle "tarihî coğrafya" ya da "tarihsel coğrafya" biçiminde yerleşmiş ve yaygınlık kazanmıştır.[438]

Tarihi coğrafyanın temel hedefi, araştırılan mekânda yapılan arazi çalışmaları sonucunda elde edilen bulgular, yazılı kaynaklar ve arşiv belgeleri gibi çeşitli

[437] Osman Gümüşçü, *"Köken ve Gelişim",* Osman Gümüşçü (Ed.), *Tarihi Coğrafya*, Açık öğretim Fakültesi Yayını, s. 60, Eskişehir 2013b.
[438] Osman Gümüşçü, "Türkiye'de Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras", *Erdem*, sayı:75, 2018, s. 99-120; Osman Gümüşçü**,** "Türkiye'de Tarihi Coğrafya Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* cilt: 17, sayı: 33, 2019, s. 105-156.

dokümanlar kullanılarak coğrafi bir bütünlük oluşturulmasıdır. Diğer bir ifadeyle, bu alanda yapılan çalışmalar, geçmiş dönemlere ait belirli mekânlara odaklanmakta ve özgün araştırma yöntemleri aracılığıyla bu verilerin değerlendirilmesini gerektirmektedir. Böylece, tarihî coğrafya sayesinde, bir yer ya da bölgenin mekânsal yapısı ve sorunları geçmişte nasıl bir görünüm arz ettiğinin tespiti; zaman içerisindeki değişimlerin izlenmesi ve geçmiş ile günümüz arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konması mümkün olmaktadır. Bu süreç, günümüzde karşılaşılan birçok önemli problemin kökenlerini anlamaya yardımcı olarak, çözüm yollarının geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.[439]

Darkot'un hazırlanmasına katkı verdiği 4 cilttik Türkiye Ansiklopedisi'nin önsözündeki yazılanlar incelendiğinde, ansiklopedinin hazırlanış amacında aslında, tarihi coğrafyanın önemine gönderme yapmakta olduğu görülmektedir. Ansiklopedinin 1.kitabının önsözünde:

> "*Türkiye Cumhuriyeti, yakın geçmişte kurulmuş bir devlet. Onu kuranlar ve yaşatanlar, tarihlerin hükümdarlar tarafından okunmak için yazıldığı çağlarla ilişkili olmayan kişilerdir. Onların da kendi tarihlerini, hele yakın geçmişlerini iyi bilmek ve yorumlamak zorundadırlar. Bu zorunluluk, yalnız yöneticiler, araştırıcılar ve öğreticiler için değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin kaderini paylaşacak olan her fert için söz konusudur. Bu bağlamda herkesin, önemli yıldönümlerinde anıt dikmek, tören düzenlemek, nutuk söylemek, marş bestelemekle kalmayarak, tarih bilinci ve milli sorumluluk duygusuyla değerlendirme yapması gerekmektedir. Amaç, neyi devraldığımız ve nereden yola çıktığımız, nereye vardığımız ve gelecek kuşaklara neyi devrettiğimiz konusunda kendi kendimizle zorunlu bir hesaplaşma da olacaktır*"[440] diye yazmaktadır.

[439] Gümüşçü, a.g.e., 2018, s. 99-120.
[440] Türkiye Ansiklopedisi, Kaynak Kitap Basım Yayın ve Ticaret, 1974.

Yukarıdaki bilgiler ışığında, tarihi coğrafya, *geçmişin coğrafyası*[441] olarak da tanımlanabilir ve temel amacı, bir bölgenin çağdaş coğrafya prensipleri ve yöntemleri doğrultusunda tarihî bir zaman diliminde incelenmesidir. Bu disiplin, geçmiş dönemleri ele aldığından dolayı tarih, arkeoloji, antropoloji ve prehistorya gibi farklı bilim dallarından yararlanmakta; aynı zamanda analizlerinde güncel coğrafya tekniklerini uygulamaktadır. O halde tarihi coğrafya,[442] tıpkı tarihi sosyolojinin sosyoloji içinde, tarihi dilbilimin ise dilbilim alanında yer alması gibi, tarihi coğrafya da temel olarak coğrafya disiplini içinde bulunmasına rağmen, doğası gereği disiplinler arası (interdisipliner) bir araştırma sahasıdır. Bu nedenle, çalışmalarında sadece coğrafyaya değil, aynı zamanda tarih, arkeoloji, prehistorya ve antropoloji gibi ilgili diğer bilim dallarının kaynakları, yöntemleri, ilkeleri ve felsefi perspektiflerinden de yararlanmaktadır.[443]

Tarihi coğrafya, coğrafyanın tarihî olaylar üzerindeki etkisini inceleyen yaklaşımın yaygınlaşmasıyla XX. yüzyıldan sonra giderek daha fazla önem kazanmıştır. Aslında tarihi dönemlerde yeryüzünün herhangi bir bölgesinin coğrafi özelliklerinin araştırılmasını konu edinen tarihi coğrafyacının temel araştırma alanları arasında nüfus dağılımı ve yerleşme modelleri gibi coğrafi unsurlar yer almaktadır. Bu nedenle tarihî coğrafya çalışmalarında ilk olarak coğrafi gerçeklerin belirlenmesi ve mekânın konumlandırılması ele alınmakta; ardından, incelenen bölgenin sınırlarının

[441] Bkz. Jean Brown Mitchell, *Historical Geography*. Cambridge: English Universities Press 1954; Audrey H. Clark, "Historical Geography", *Division of Geology and Geography National Research Council Washington* 1952, D.C.; Robert Wilson, *Historical Geography*, Geography - Oxford Bibliographies-http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199874002/obo-9780199874002-0099.xml 1/20, 2014; Osman Gümüşçü, "Türkiye' de Tarihi Coğrafya Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* cilt: 17, sayı: 33, 2019, s. 105-156; Mesut Elibüyük, "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak Mufassal Defterler", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, cilt: I, sayı: 2, 1990, s. 11-42; Kucera Zdenek, "Historical Geography Between Geography And Historiography", *Journel of Historical Geography and Environmental History*, cilt: 5, sayı: 1, 2008, s. 5-13; Mehmet Bayartan, "Türkiye'de Tarihi Coğrafyanın 100 Yılı", *Tarih Dergisi-Turkish Journal of History*, sayı: 81 (2023/3), s. 695-725.

[442] Tarihi coğrafya hakkında daha fazla ve detaylı bilgi için bkz. Osman Gümüşçü, *Tarihi Coğrafya,* İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2013a; Editörlüğü Osman Gümüşçü tarafından yapılan ve Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi, Tarih Bölümünün *Tarihi Coğrafya (2013*b) ders kitabına; yine editörlüğü Osman Gümüşçü tarafından yapılan esere bkz. Osman Gümüşçü, Çetin Şenkul, H. H. Yılmaz, *Temelleri, Yapısı ve Gelişimiyle Tarihi Coğrafya*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2014.

[443] Gümüşçü, a.g.e., 2018, s. 99-120.

fizikî ve beşerî özelliklere göre belirlenmesi sağlanır ve elde edilen veriler titizlikle değerlendirilmektedir.[444]

Bayartan (2023), "*Türkiye'de Tarihi Coğrafyanın 100 Yılı*" adlı makalesinde, tarihî coğrafyanın Türkiye'deki 100 yılda aldığı yolu (1923-2023), bu konuyla ilgili yapılmış çalışmalar üzerinden ele alarak değerlendirmiştir. Çalışmasında 100 yıllık süreci, her biri 25 yıllık periyottan oluşan parçalara bölerek inceleyen Bayartan'a göre yapılan değerlendirmede, ilk 25 yılda (1923-1948) coğrafyanın diğer alanlarına karşın tarihi coğrafya adına, çok az çalışma yapılmıştır. Ancak Bayartan, yine de bunun tarihi coğrafya açısından sevindirici bir durum olduğunu; ayrıca 25 yıllık süre içerisinde toplamda değerlendirme yaptıkları içerisinde en fazla çalışmanın da Hamit Sadi Selen'e ile Besim Darkot'a ait olduğunu dile getirmektedir. Cumhuriyet dönemi coğrafyacılarından Besim Darkot, Türkiye'de önemli bir yere sahip akademisyenlerdendir. Tarihî coğrafya alanında yaptığı çalışmaları onun, tarihî coğrafyaya dair düşüncelerine (yani genel anlamda yerleşmelerin, coğrafi çevrenin ve insan faaliyetlerinin tarihi dönem içerisinde ne anlam ifade ettiği; nasıl ve ne anlamda değiştiği ve geliştiğini, anlayarak öğrenme), dikkati çekmesi anlamında önemlidir. Darkot'un tarihî coğrafya anlayışı hem mekânsal hem de tarihsel değişimi hesaba katarak, geçmişin izlerini günümüz coğrafyasına yansıtmayı/anlatmayı hedeflemektedir.

Darkot'un 1926 sonrası çalışmalarında özellikle 1940'tan itibaren öncelik verdiği alan, Türkiye şehirlerinin tarihî coğrafyasıdır. Bu dönemde kaleme aldığı eserlerin büyük bölümü ansiklopedi maddeleri şeklindedir. Bu maddeler arasında, tarihî coğrafya alanına giren ve Türkiye şehirlerine dair çok sayıda önemli bilgi bulunmaktadır.[445] Şehirler, toplumların tarihi, kültürel alışkanlıkları ve yaşadıkları çevrenin coğrafi özelliklerinin bir araya gelerek oluşturduğu karmaşık bir yapıdır.[446] Bu bağlamda Darkot için hem ansiklopedi maddelerinde hem de dergi makalelerinde şehirlere ayrı bir dikkat çekmekte ve buna birçok örnek vermektedir. MEB İslam

[444]Adnan Eskikurt, "Tarihi Coğrafya Çalışmalarının Metodolojisi Konusunda Genel Bir Değerlendirme", *Marmara Coğrafya Dergisi,* sayı: 11, 2005, s. 39-64.
[445] Bayartan, a.g.e., 2023, s. 695-725.
[446] Necdet Tunçdilek, *Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi,* İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1986, s. 103.

Ansiklopedisi'ne şehir, ada, deniz, yarımada, dağ, kaza, kasaba, nahiye, bölge, sancak, devlet, memleket, nehir, göl, liman, boğaz gibi olmak üzere 196 madde (makale) yazmış olan Darkot, bunların 70 tanesini şehirlere ayırmıştır. Bu maddelerde şehirlerin, öncelikle o şehrin neden orada kurulmuş olduğu, şehrin isminin menşeinin nereden geldiği, sonrasında şehrin nasıl geliştiği, coğrafi şartları (konum, iklim, verimli arazi, su kaynakları, yükselti, eğim, engebe gibi), iktisadi fonksiyonları, tarihi yanları, hadiseleri, kültürel olayları, çeşitli sebeplerle yer değiştirme nedenleri ve fonksiyonel özellikleri ele alınmaktadır. Darkot'un şehirlerin tarihî coğrafyasıyla ilgili olan çalışmaları, memleket coğrafyası adına oldukça önemlidir. Bu çerçeveyi, örnekler üzerinden açıklamak ve daha belirgin hale getirmek gerekirse; Darkot çalışmalarında, bir bölgenin/şehrin bugünkü özelliklerini anlamak için tarihsel dönem içerisindeki dönüşüm ve değişimlerini incelemek gerektiğini vurgulamaktadır.

Mesela, Balıkesir[447] makalelerinde Darkot, şehrin kurulduğu konum ve o konumda kurulmasına zemin hazırlayan doğal ve beşerî nedenler üzerinde durmaktadır. Balıkesir'in, hem Ege ve Marmara bölgelerine komşu olmasının hem o bölgelerle aynı adı taşıyan denizlere yakınlığının ve hem de yükseltisinin azlığının iklim/bitki örtüsü çeşitliliğini arttırdığını vurgulayan Darkot; transit taşımacılık güzergahında ve kavşak noktasında olmasının, Balıkesir'in kuruluşunu ve gelişim sürecini hızlandırdığına dikkat çekmektedir. Darkot, şehrin konumunun önemine vurgu yaparken de aynen şu ifadeleri kullanmaktadır: "*Eğer dün kadar yakın bir zamandan başlayarak çok daha uzak geçmişlere doğru yol alsaydık ve o dönemde bu verimli ovanın bir köşesinden çevremize bakmış olsaydık, ne göreceğimizi tahmin etmek zor olmazdı. Burada bir şehrin kurulmasına elverişli pek çok doğal koşul bulunmakta olup, çok eski çağlarda da böyle bir yerleşimin varlığı kesinlikle muhtemeldir*."[448]

[447] Balıkesir (İslam ansiklopedisinde "Balıkesir" maddesi; Kaynak dergisinde "Coğrafi bakımdan Balıkesir şehri ve bölgesi I ve II" makaleleri): Anadolu 'nun batısında, Marmara bölgesinin güneyinde, evvelce Karasi beyliğinin ve şimdi kendi adını taşıyan vilâyetin merkezi olan bir şehirdir. Balıkesir, Batı Anadolu 'nun Marmara kıyılarına yakın kısımlarında, KB istikametli ovalar ve göller, Ege denizine doğru açılan, yine aynı istikametli geniş vadiler arasına yerleşmiş, kütlevi yapılı bir memleket (eski Mysia) tir. Gösterir (Darkot, 1942).

[448] Besim Darkot, "Coğrafi Bakımdan Balıkesir Şehri ve Bölgesi II", *Kaynak Dergisi*, 113, 1942, s. 2-6.

Darkot'a göre Balıkesir şehir olarak, bir takım tabii yolların birleştiği noktada kurulmuştur. Bu yollardan biri, Marmara kıyılarında Kapıdağ Yarımadası ile korunan ve kadim Kyzikos (Edincik) harabeleri yakınındaki Bandırma'dan başlayarak, Susurluk Çay'ı vadisini takiben güneye doğru uzanarak, Bakırçay vadisinin yukarı kısmına ve oradan Bergama yoluyla, Ege Denizi kıyılarına ulaşmaktadır. Doğu-Batı istikametli ikinci yol ise, Edremit Körfezi kıyılarından başlayarak, alçak sırtlarla ayrılmış bir sıra çukur ovalarla, bir kenarında bugünkü Balıkesir şehrinin kurulmuş bulunduğu ve diğer köşesinden de Susurluk Çayı'nın geçtiği ovada, yukarıda bahsi geçen kuzey-güney istikametli yola kavuşur. Bugünkü Balıkesir de eski devirlerden beri bu yollardan faydalanmış, Bizans ile zengin Ege kıyıları arasında kara bağlantısı buradan sağlandığından, bugün de üstelik, İstanbul-İzmir arasında en hızlı ulaşım Balıkesir yoluyla temin edilmektedir.[449]

Bir diğer örnek olarak Tunceli[450] verilebilir. Darkot'un üniversiteler haftası konferansında sunduğu "Tunceli üzerine coğrafi görüşler" makalesi Tunceli halkının dilinden, dinine, yaşayış şeklinden, geçim kaynaklarına kadarki tarihsel sürecini anlatılmaktadır. Makalenin girişinde Tunceli (-Tunçeli) için Darkot aynen şu ifadeleri kurmuştur:

> "*Kimisi burayı Anadolu'nun en eski sakinlerinin sığınağı ve bu kavimlerin bütün anneleriyle beka buldukları canlı bir müze telakki ettiler; kimisi ise, bütün Dersimlileri XVI. asır başındaki Çaldıran zaferinden sonra Yavuz'un kılıcından kaçan Kızılbaşların nesli sandılar. Fakat Tunçeli dağlarında yalnız Şah İsmail'in müritlerinin soyunu aramak ne kadar kısa görüşlülükse, bunları mesela Hititlerin su katılmadık varisleri sanmak da o nispette, safdillik olur.*" Yine "*Tunçeli dağ mağaralarında, yalçın yamaçların üstündeki düzlüklere tünemiş kulübelerde yahut ovalarda, akarsu kıyılarındaki köy ve kasaba meskenlerinde yaşayan insanlar arasında, hangi gruba bağlandığını*

[449] Besim Darkot, "Balıkesir", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 2, 1942, s. 276-277, İstanbul.
[450] Besim Darkot, "Tunceli Üzerine Coğrafi Görüşler", *İstanbul Üniversitesi, III. Üniversiteler Haftası Elazığ,* 1943, s. 114-128, İstanbul.

belki hiç kestiremeyeceğimiz en eski unsurları, ana dinlere nazaran zamanlarının telakkisine uğramış zümreleri, mağlup kavimlerin döküntüsünü, birbirine karışmış halde bulabilirsiniz."[451]

Eski dönemlerde dünyanın en stratejik doğal ve tarihi yollarının kesişim noktasında yer almakta olan Anadolu,[452] sahip olduğu farklı coğrafi özellikleriyle tarihin her döneminde rengarenk yöresel kültür mozaiğinin ortaya çıkmasına vesile olmuş ve çeşitli kültürel niteliklere sahip bölgelere bölünmüştür. Bu yörelerde tarihsel süreç içerisinde farklı kültürlerin yaşadığı, farklı coğrafi adlar taşıyan bölgeler oluşmuş; zaman içerisinde kullanılan yer adları, birçok kez değişikliğe uğramıştır. Mesela, Turhal'a Kaziura-Gaziura; Eskişehir'e Dorylaion; Tuz Gölü'ne Tatta; Kızılırmak'a Marasantija-Halys; Bozdağ'a da Tmolos denilmesi gibi. Yine Ankyra-Ankara; Attaleia-Antalya; Patuwanta-Podandos-Pozantı; Sinope-Sinop; Marqasi-Maraş; Malitija- Meliddu- Melitene-Malatya; Tauros-Toros; Atanija-Adana; Tarsa-Tarsos-Tarsus; Ikuwaija- İkonion- Konya; Sahirija-Sangarios-Sakarya; Seleukeia-Silifke denilmesi gibi.[453]

Binlerce yıldır Anadolu'da yaşayanların, ikamet ettikleri yerlere verdikleri isimlerin bazıları yaşamış, bazıları da zaman içinde kaybolup gitmiştir. Özellikle insani yaşam için gerekli şartlara sahip yerleşim yerlerinin adları, dikkate değer bir devamlılık (mesela İzmir, Malatya ve Niğde gibi) göstermiştir. Bu nedenle, Anadolu'daki yer adlarının daha çok üzerinde yaşayanlarla ilgili olması da doğaldır. Ayrıca verilen bu adlar, sadece oturanları değil, aynı zamanda yönetenleri de ilgilendirmiş; zaman içinde binlerce, hatta daha da fazla ad kullanıldığı görülmüş; üstelik bu adlar, çeşitli şekillerde tarihi kaynaklara da yansımıştır. Bu adlar arasında, Türklerden önceki

[451] Darkot, a.g.e., 1943, s. 114-128.
[452] Anadolu kelimesi, XI. yüzyılda Türkçeye girmiş, fakat Osmanlıların Avrupa'ya geçmesiyle XIV. yüzyıl ortalarından itibaren anlam yüklenmiş bir addır. Bu ad, zamanla bütün Asya Türkiye'si anlamını da kazanmış; bu açıdan günümüzde de Türkiye'nin Asya topraklarının tamamını içine almaktadır. Anadolu, her şeyden önce bir coğrafyadır. Anadolu'nun en önemli özelliği ise onun kendisidir, yani toprağıdır. Bunun içindir ki, öncelikle onun coğrafyasının iyi bilinmesi gerekmektedir (Baykara, 2015).
[453] Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I,* Ankara: 2001, Türk Tarih Kurumu yayınları VI. Dizi, s. 50.

devirden kalanlar (antik adlar)[454] da olmakla birlikte, bizce önemli olan, ülkemizde bugün kullanılan adlardır.[455]

Darkot, yerel anlamda yapılan araştırmaların tarihî coğrafya adına önemini vurgularken, bu tür araştırmaların daha geniş coğrafi ve tarihî süreçleri de anlamaya temel teşkil ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda ülkemizdeki şehir adlarının kökenleri incelendiğinde, bunlar içerisinde hem tarihi hem kültürel hem dini hem de coğrafi anlam yüklü birçok sonuç bulunmaktadır. Mesela Çankırı, halk arasında da Çangırı, Çengiri şekillerinde zikredilen ve eski Batı kaynaklarında *Gancara* ve bazen *Hancara* şekillerinde anılan bu yerleşim, eski Gangra Kalesi'nin bulunduğu alana inşa edilmiştir. Başlangıçta Paphlagonia yönetimi altında bulunan Gangra, daha sonra Pontus Krallığı'na ve ardından Galatia'ya bağlanmış; son hükümdarı Deiotaros'un merkezi olmuş ve sonrasında da Roma imparatorluğuna katılmıştır. Orta Çağ'da, Bizans egemenliğindeki kalan bu şehir, İslam ordularının gelişi sırasında, kalesinin sağlamlığıyla nam salmıştır. 1071 Malazgirt zaferinin ardından Anadolu'nun büyük bir bölümü Türk hakimiyetine girince Danişmendoğulları da buranın Amasya ile Kastamonu arasında bulunan kuzey taraflarına yayılmış ve burası *Çankırı,* adını almıştır.[456]

Mesela, Hısn Keyfa (Hasankeyf), Kayfâ isminin kökeninin Süryanice'de "kaya" anlamına gelen 'kifo' kelimesinden türediği düşünülmektedir. Süryani kaynaklarında "Hesnâ Kephâ" olarak geçen ve Arapçada "Hisn Kayfâ" biçiminde ifade edilen bu şehir adı, "kaya kalesi" anlamına gelmektedir. M. Streek ise Hisn Kayfâ adının muhtemelen Asurca kökenli "Kipani" kelimesinden geldiğini ileri sürmüştür. Zamanla bu isim kısalarak "Hişn Kayf" halini almış ve Osmanlı döneminde

[454] Ülkemizde tarihsel süreçte kullanılmış bazı antik adlara örnek vermek gerkirse: Karia'da (Aydın), Nysa (Sultanhisar), Amisos (Samsun), Eukseinos (Karadeniz), Pyramos (Ceyhan Irmağı), Hierapolis (Pamukkale), Nysa (Sultanhisar), Ephesos (Selçuk), Sinope (Sinop), Kyzikos (Erdek), Nikaia (İznik), Mylasa (Milas), Alabanda (Araphisar), Tralles (Aydın), Synnada (Şuhut),Magnesia (Manisa), Smyrna (İzmir), Halikarnassos (Bodrum), Latmos (Beşparmak), Kadmos (Bozdağ), Salbakos (Babadağ), Maiandros (Buyuk Menderes ırmağı) (Pekman, 2000)

[455] Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I- Anadolu'nun İdari Taksimatı*, 2015, s.13, Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım.

[456] Besim Darkot, "Çankırı", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, c: 3, 1944, s. 357-359, İstanbul.

"Hasankeyf" olarak kullanılmaya başlanmıştır.[457] Diğer bir örnek İzmir, Batı Anadolu'daki önemli şehirlerdendir. Ege Denizi kıyısındaki şehir hem önemli bir liman hem de il merkezidir. İzmir'in kadim *Efes* kentinde bir mahallenin adına ve bu beldenin amazonu Smyrna'ya verilen edilen adı, birçok kaynakta (özellikle Avrupa kaynaklarında) Smira, Zmirra, Esmira, Ismira, Yazmir, Smyrna, Smyrne ve Smirne gibi şekillerde kaydedilmişse de bugün, *İzmir* adı kullanılmaktadır.[458]

Türkiye toprakları, "*Eski Dünya*" adı verilen kara kütlelerinin ortasında, bu karaları kuşatan büyük denizlerden Atlas Okyanusu'nun bir kolunun uzandığı yerde ve topraklarının üç kenarı da denizlerle (Ege, Akdeniz ve Karadeniz) kuşatılmış durumdadır. Konumu itibariyle, karalar ortasında ve denizci bir ülke olması Türkiye'yi hem uzun mesafelerle varılan bir yer olmaktan çıkartmış ve hem de dünyanın her yeriyle kolay alışveriş yapabilecek bir memleket haline getirmiştir. Ayrıca ülkemizin büyük iklim kuşakları üzerinde olması ve yerleşmeye/ürün yetiştirmey**e** elverişli bir konumda yer alması da ilk medeniyetlerin burada doğup gelişmesinin rastgele bir olay olmadığını göstermektedir.[459]

Türkiye'nin coğrafi potansiyeli nedeniyle önemli göç dalgaları, burayı sadece diğer kıtalara/ülkelere geçmek için bir yol olarak kullanmamış; aynı zamanda yerleşim yeri yapmışlar ve böylelikle Anadolu zaman içerisinde yerleşilen, yurt edilen, kültürlerin karşılaşma alanında kültürel mozaiği geniş bir ülkeye dönüşmüştür.[460] Bu bağlamda kıtalar arasında köprübaşı görevi görerek kavşak noktası durumunda olan ülkemizin toprakları üzerinde kurulan şehirlerde, bu özellikler doğrultusunda gelişmişlerdir. Bunu Darkot'un İslam Ansiklopedisi maddeleri üzerinden yaptığımız tasnifler neticesinde örneklendirilecek olursak:

1.Ulaşım yolları üstünde olup gelişenler: Bolu, Bolvadin, İzmit, Erzincan, Kırşehir, Konya, Manisa, Suruc.

[457] Besim Darkot, "Denizli", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 3, 1944, s. 527-531, İstanbul.
[458] Besim Darkot, "İzmir", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c:5/2, 1950, s. 1239-1251, İstanbul.
[459] Besim Darkot, *Türkiye Coğrafyası Lise III*, Kanaat Yayınları, 1942, s. 1, İstanbul.
[460] Tunçdilek, a.g. e., 1986, s. 17.

2.Hem kavşak noktası hem önemli yollar üstünde hem de iklimi elverişli olanlar: Belen, Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, Konya, Ankara, İzmir, İstanbul ve Malatya.

3.Hem ulaşım yolları üstünde hem de ekonomide ilerlemiş olanlar: Gördes, Isparta, Bursa, Maraş, Tarsus.

4.Kavşak noktasında olduğundan dolayı gelişme gösterenler: Balıkesir, Bursa, Erzurum.

5.Kale görevi görmüş olanlar: Kırşehir, Kars, Edirne.

6.Hem geçit hem sınır hükmünde ve hem de düğüm noktası olanlar: Belen, Erzurum, Külek. Türkiye'nin önemli **geçitler** üzerinde bulunmasından doğan siyasi önemine gelince, hiçbir zaman eksilmemiş, içinde bulunduğumuz devirde ise büsbütün artmıştır.[461]

7.Gümrük kapısı görevi görmüş olanlar: Bayezid, Erzurum, Göksun (hudut bölgesi)

8.İşlek yollara ve eski iskân merkezlerine sapa kalanlar: Tunceli.

9.Konak yeri olmuş olanlar: Gümüşhane, Eskişehir, Kırşehir, Söğüt,

10.Yer değiştirmiş olanlar: Burdur, Gördes, Balıkesir, Gümüşhane, Maraş.

Yukarda verilen örneklerden hareketle: örneğin Adana, ilk çağlarda Anadolu'nun en önemli *diyagonal* yolunun, Külek Boğazı'yla Çukurova'ya indiği yerde kurulan ve liman olarak kullanılan Tarsus ve Ceyhan ırmağı üzerinde bir konak yeriydi. Adana'nın önemi, kurulduğu yerin hem ova hem de önemli geçiş noktasında olmasından gelmektedir. Bu durum da Adana ve çevresinin sık sık istilalara uğramasına neden olmuş; XVI. yüzyılda da Osmanlı hakimiyetine girerek eyalet merkezi olmuştur. 1611'de Evliya Çelebi Hicaz'a giderken, Adana'dan geçmiş ve şehir hakkında şöyle demiştir: "*7 kuleli, iki kapılı ve doğu tarafında ırmakla çevrili kalesi olan, diğer 3 taraf hendeklerle kuşatılmış olan şehirde 8700 ev, 70 cami, 130*

[461] Besim Darkot, *Türkiye İktisadi Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1955, s. 4, İstanbul.

dükkan, ve 17 han bulunmaktadır. Bağ ve bahçelerle donanmış, verimli arazili, bol ürünlü bir yer olan Adana hem ulaşım yolları üstünde hem iklimi elverişli bir konumdadır."[462]

Örneğin Diyarbekir'de hem kavşak noktasında hem önemli yollar üstünde ve hem de iklimi elverişli bir konumdadır. Diyarbekir'in [463] önemi, hem kuzeydeki dağlık yaylalar ile güneydeki çöl görünümündeki ovalar arasında yerleşim için uygun bir bölge olmasından, hem de önemli merkezleri birbirine bağlayan ana güzergâhlar üzerinde yer almasından kaynaklanmaktadır. Bahsi geçen yollar arasında, Anadolu ve Suriye'den başlayıp Irak'a uzanan bir güzergâh ile Diyarbekir'den Bitlis ve Van Gölü çevresinden geçerek Azerbaycan ve İran'a ulaşan bir diğer yol bulunmaktadır. İşte, bir yandan farklı geçim kaynaklarına olan bir bölgenin merkezi olması, diğer taraftan da önemli yolların kavşak noktasında yer alması Diyarbekir'in, tarih boyunca, hep gelişme imkânı bulmasını sağlamıştır.[464]

Başka bir örnek Eskişehir,[465] İç Anadolu bölgesinde, Marmara Denizi ve İstanbul'a açılan önemli bir geçiş noktası olarak dikkat çekmektedir. Bu konumuyla, İnegöl üzerinden gelen Bursa yolunu ve Sakarya'dan gelen güzergâhı birleştirerek, bir yandan Ankara'ya, diğer yandan ise Seyitgazi veya Bolvadin vasıtasıyla Konya'ya ulaşımı sağlamaktadır. XIX. yüzyılın son yıllarında Eskişehir'e gelen demiryolu da burada iki kola ayrılıp, birisi Porsuk vadisini akış istikametinde, Ankara'ya, diğeri aynı vadinin kaynak istikametinde boylayarak Kütahya (Alayunt) ve Afyonkarahisar üzerinden Konya'ya uzatılmıştır. Böylelikle Eskişehir karayolları adına eski çağlardan beri oynadığı rolü, demiryollarında da oynamaya başlamıştır. Son yıllarda Kütahya'dan Balıkesir'e, Afyonkarahisar'dan Isparta'ya doğru uzatılan demiryolları,

[462] Besim Darkot, "Adana", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 1, 1940, s. 127-129, İstanbul.
[463] Diyâr Bakr, antik çağda Amida olarak adlandırılmış ve bir süre Âmid veya Kara Âmid isimleriyle de anılmıştır. Türkiye'nin güneydoğu bölgesinin en büyük şehirlerinden biri olan Diyarbakır, Dicle Nehri'nin yukarı kesiminde, nehrin sağ kıyısında ve yaklaşık 650 metre yükseklikte konumlanmıştır (Darkot, 1944).
[464] Besim Darkot, 1944, "Diyarbekir", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 3, s. 601-605, İstanbul.
[465] Eskişehir: İç Anadolu 'nun kuzeybatı köşesinde, Sakarya Nehri'nin başlıca tâbii olan Porsuk (eski Thymbrios, Tembrogius) Çayı'nın ve ona dökülen Sarı-Su (eski Hermos, bilâhare Bathys) 'yun geçtiği geniş bir ovanın cenûp kenarında, Porsuk 'un sağ tarafında, deniz seviyesinden 792 (İstasyonun rakımı)-810 m. irtifada kurulmuş, bir şehir olup, aynı İsimli vilâyetin merkezidir (Darkot, 1946).

bu rolü kuvvetlendirmiş; Eskişehir'i İç Anadolu ile Ege Denizi kıyıları (İzmir) İstanbul ile Akdeniz bölgesi arasında önemli bir mevkiye yükseltmiştir.[466]

Bir diğer örnek İstanbul,[467] kıtaların kavşak noktasındadır. Boğazlar vasıtasıyla Doğu ile Batıyı; Avrupa ile Ön Asya memleketlerini yani medeniyetleri birleştirmektedir. İstanbul, kara tarafında engebeli Balkan Yarımadası'nı, dağlık yapısı içinde birbirinden yüksekliklerle ayrılan olukları takip eden yolları, Meriç—Morava vadileri üzerinden Orta Avrupa ovalarına kolayca bağlandıkları gibi, Anadolu tarafından da ülkeyi baştanbaşa kesen büyük yolları bağlamaktadır.[468] Örnek Bolu,[469] geçen yüzyıllar boyunca Anadolu'nun en işlek yollarından biri üzerinde kısmen İstanbul'dan Ankara 'ya, hatta İran'a giden veya oradan gelen kervanlar için önemli bir rol oynamış; kısmen de öteden beri zenginliği bilinen bir ovanın bulunduğu ziraat sahasına merkez görevi görerek toprak ve hayvan mahsullerinin pazar yeri olmuş bir şehirdir.[470] Ayrıca Darkot'un Çele dergisinde de "Bolu" vilayetinin tarihini anlatılmış olduğu makalesinde, Bolu'nun kurulduğu yerin özelliklerini, kurulduğu zamandan günümüze gelene kadar nüfus değişimi ve geçim kaynağı anlatılmıştır.[471]

Hem ulaşım yolları üstünde hem de ekonomide ilerlemiş şehirlerden biri Maraş'tır. Maraş,[472] coğrafi özellikleri itibariyle bulunduğu bölgede hem önemli bir yol olmuş

---

[466] Besim Darkot, "Eskişehir İlinin Coğrafyası", *Aylık Ansiklopedi*, c: 2, 1946, s. 711-713, İstanbul.

[467] İstanbul, Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi olmasının yanı sıra, Yunanlılar tarafından Makedonya'nın başkenti olarak kabul edilmiştir. Şehir hakkında, Hz. Süleyman tarafından kurulduğuna dair çeşitli tarihi kayıtlara rastlanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de fethinin tarihine işaret eden ifadeler "Beldetün tayyibetün" olarak geçerken, bazı yorumcular "Elif Lam Mim, Rum'un yenilgisi" anlamındaki ayetlerin İstanbul'u kastettiğini belirtirler. Ayrıca, bazı tefsir alimleri "Beldeler arasında onun gibisi yaratılmadı" ifadesinden Makedonya Kalesi'nin kastedildiğini öne sürer. Genel olarak, İstanbul için kullanılan "Gulgu-le-i Rum", "Tantana-i Rum", "Vevele-i Rum", "Debdebe-i Rum" ve "Galebe-i Rum" gibi terimler, şehrin dünyada benzeri olmayan eşsiz bir yer olduğunu vurgulamaktadır (Çelebi, Seyahatname, s. 2).

[468] Besim Darkot, "İstanbul", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 5/2, 1950, s. 1135-1142, İstanbul.

[469] Bolu: Kuzey Anadolu 'nun batı kısmında, Filyos nehrine karışan Bolu suyunun üzerinde ve etrafı dağlarla çevrili büyük bir ova (Bolu ovası, eski çağlarda Salonites Campus) içinde, deniz seviyesinden 710 m. yüksekte, aynı adlı ilin merkezi olan bir şehirdir (Darkot, 1942).

[470] Besim Darkot, "Bolu", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 2, 1942, s. 707-709, İstanbul.

[471] Daha detaylı bilgi için bkz: Besim Darkot, "Bolu", *Çele Dergisi*, 17,1964, ss. 8-10, Ankara.

[472] Maraş**:** Akdeniz bölgesindedir. Şehir İsminin Arapça şekli olan Mar'aş, halk arasında (Maraş "titreme yeri"), ovada kısmen pirinç tarlası hâline getirilmiş bataklıklar yüzünden, vaktiyle çok sıtma hastalığı olmasına bağlanmışsa da burası daha Asur metinlerinde *Markasi* şeklinde geçmekte ve Gurgum devletinin merkezi olarak zikredilmektedir. Maraş bir Hitit merkezi olduğu ve gerek burada gerek civarda ehemmiyetli beşeri tesisler bulunduğu bilinmekle birlikte, birçok abide, heykel ve taş

hem kavşak/düğüm noktası görevi görmüş ve hem de eski devirlerden beri büyük bir ticaret merkezi görevi görmüştür. Maraş veya çevresinde düğümlenen eski yolların başlıcaları: Amanus Dağları'nın doğu yamaçları boyunca uzanan ova, Antakya'ya ulaşan önemli bir güzergâh oluşturur. Aynı ovadan kuzeydoğu yönünde devam eden yol, al-Hadas (günümüzde İnekli köyü yakınları) ve Zibatra (bugünkü Viranşehir) üzerinden Malatya'ya bağlanır. Doğu tarafında ise Behasni (Besni) üzerinden geçerek Fırat Nehri kıyısındaki Sumaysat (Samsat) bölgesine ulaşan bir yol mevcuttur. Ayrıca Ayıntab (şimdiki Gaziantep) üzerinden Halep'e uzanan güzergâh bulunurken, kuzeyde Elbistan (Abulustayn) ve Efsus (Afşin) bölgelerine çıkan dağ yolları da bölge trafiğinde önemli rol oynar.[473]

Ülkemizde zaman içerisinde birçok sebebe bağlı olarak (doğal afet, siyasi, ulaşım sapa kalma gibi) yer değiştirmiş yerleşim yerleri de bulunmaktadır. Burdur, Gördes**,** Balıkesir, Gümüşhane, Maraş gibi. Burdur,[474] İç Anadolu 'nun güneybatısında bir il merkezi olup, aynı adı taşıyan ve deniz seviyesinden yaklaşık 845 m yüksekte bulunan bir gölün güneydoğu kıyısından 4 km. mesafede, bu göle dökülen bir akarsu (Kurna Deresi) üzerinde, göl seviyesinden 100 m. kadar yüksekte engebeli bir yerde kurulmuştur. Şimdi bulunduğu yerde kurulmadan önce, birkaç defa yer değiştirmiş olan Burdur şehrinin adı da Orta Çağ'da bu yere verilen Polydorion'dan gelmiş olduğu düşünülmekte; hatta o dönemlerde hem yöre halkının hem de Avrupalı seyyahların buraya Buldur dedikleri ve şehrin adını böyle zikrettikleri bilinmektedir.[475]

Bir başka örnek Balıkesir: Anadolu 'nun batısında, Marmara bölgesinin güneyindedir. Balıkesir, Batı Anadolu'nun Marmara Denizi kıyılarına yakın bir konumda, doğu-batı doğrultusunda uzanan ova ve göllerle çevrili; Ege Denizi'ne doğru genişleyen vadiler arasında yer alan, kütlevi yapıya sahip eski Mysia bölgesi sınırları içinde kurulmuş

yazmaları ele geçirilmiş bulunmaktadır. Mazisinin çok eskilere dayanan bir yer olduğu anlaşılan şehir, İsmini de o dönemlerden beri korumuştur (Darkot, 1955).

[473] Besim Darkot, "Maraş", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 7, 1955, s. 310-312, İstanbul.

[474] Burdur: Eski çağ kaynaklarında "Limobrama" adi verilen beldenin, Limnobria adı değiştirilerek, şimdiki Burdur 'a dönüşmüştür (bk. William M. Ramsay, *The Historical geography of Asia Minor-Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası,* (Çev. Mihri Pektaş), Milli Eeğitim Basımevi, 1960, s. 5-17*)*.

[475] Besim Darkot, "Burdur", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 2, 1942, s. 805-806, İstanbul.

bir yerdir. İlk Çağ'da birkaç kez adını ve yerini değiştirmiş olan Balıkesir 'in ne zaman ve kimin tarafından kurulduğu da bilinmemektedir. İbn Batuta (Seyahat-nâme, l) ve Şihab al Din Omari, şehrin Kara İsa Bey tarafından kurulduğunu söylemişse de Balıkesir'in, muhtemelen Palaeo-Kastro (eski hisar) adını kullanması buranın evvelden belirli bir yerde kurulup genişlediği düşündürmektedir.[476] Örnek Gümüşhane[477] şehrinin bugünkü nüfusunun büyük bir bölümü, Harşit vadisi tabanının genişlediği yerde 1050 m rakımındadır. Eski Gümüşhane ise, bu vadiye soldan bağlanan Musalla deresi yamaçlarında, yaklaşık 1.500 m rakımdaydı. Gerek eski yerinde şehir ile gerekse vadi zemininde kurulan yeni Gümüşhane şehri, 1. Dünya Savaşı sırasında işgallere uğrayarak yıkılmıştır. Sonraki devrede ise, eski Gümüşhane yarı yıkık hale gelmiş; yeni şehir ise yapılan hizmetlerle canlanmaya başlamıştır.[478]

Ülkemizde hem geçit vazifesi gören hem sınır kabul edilen ve hem de düğüm noktası olan yerler de bulunmaktadır. Buna Belen, Erzurum, Külek örnek verilebilir. Türkiye'nin önemli geçitler üzerinde bulunmasından kaynaklı siyasi önemi hiçbir zaman eksilmemiş, içinde bulunduğumuz devirde iyice artmıştır.[479] Bu yerlerden biri Belen[480] dir. Belen'in önemi, bir yandan İskenderun Körfezi, diğer taraftan Amik (Antakya) Ovası üzerinde yükselen, Güney Anadolu ile Suriye arasındaki Amanos dağlarında bulunan Belen geçidi üzerinde bulunmasından ileri gelmektedir. Akdeniz kıyısında Hınzır burnundan başlayıp, kuzeyde bugün Gavur dağı tünellerinin olduğu Fevzipaşa-Bahçe gediğine ve Maraş'a kadar, 1700-2000 m. zirveleri bulunan Amanoslar, Belen civarında 700 m. kadar alçalmaktadır. Böylelikle Anadolu'yu

[476] Besim Darkot, "Balıkesir", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 2, 1942, s. 276-277, İstanbul.
[477] Gümüşhane: Trabzon-Erzurum caddesi üzerindeki vilâyete, merkez olan şehirdir. Gümüşhane, Karadeniz'e dökülen Harşit (Harşut) çayının dağlar arasına gömülmüş vadisi boyunca, kilometrelerce uzaklıkta üzerinde devam eden bahçeler ve evler dizisiyle yamaç düzlüklerine kümeler halinde serpilmiş küçük mahallelerden oluşmaktadır (Darkot, 1946).
[478] Besim Darkot, 1946, "Gümüşhane", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 4, 1946, s. 836-837, İstanbul.
[479] Darkot, a.g.e., 1955, s. 4.
[480] Belen: (Baylân, Beylân, Belen) Akdeniz sahilinde, İskenderun'dan Kuzey Suriye 'ye giden büyük yolun Amanos dağlarını aştığı geçit üzerinde, bulunan bir kasabadır. Yerli Türklerin söyledikleri ve bugün resmen yazıldığı gibi, Belen adı verilen bu kasabaya *Beylân* da denilmektedir. Belen, Türkiye Cumhuriyeti'nin idari taksimatına göre, Hatay vilâyetinin İskenderun kazasına bağlı bir nahiye merkezidir. Osmanlı hükümranlığı sırasında, Halep eyaletine (sonradan vilayet) bağlı bir kazanın merkezi olmuş, 1918—1938 yılları arasında, milletler cemiyeti tarafından, Fransa mandası altına konulan Suriye'nin İskenderun sancağına dâhil bulunmuş ve 1939 senesinde de Hatay hudutları içinde Türkiye 'ye katılmıştır (Darkot, 1942).

baştan başa geçen, Külek boğazından Adana ovasına inen ve sonrasında, İskenderun'a kadar gelen tarihî yol, Suriye ve Mezopotamya'ya doğru ilerlemektedir. Bu nedenle de Belen geçidine, eski çağlarda neden Suriye kapısı (Portae Syriae) veya Amanos Kapısı adları verilmektedir.[481]

Bir diğer önemli geçit de Külek'tir. Külek[482] adını yakınında bulunan bir kale ve bunun batısındaki bir köyden almakta ve günümüzde ise bu ad, İçel-Tarsus'a bağlı bir nahiyeye verilmektedir. Türk hakimiyeti buraya yerleştikten sonra *Külek boğazı* diye isimlendirilen geçit, geçmişten günümüze önemini korumuş; bugün de Anadolu'nun en işlek caddelerinden biri olan *Külek yolunun* geçtiği güzergahta bulunmaktadır. Külek yolu, bugün Konya -Aksaray üzerinden gelen yeni karayolunun Ulu-Kışla doğusunda düğümlenmesiyle, İç Anadolu ovalarından başlar; karlı zirveleri ve çam ormanlarının kapladığı dik yamaçları ile Toros dağları, boyunca uzanmaktadır. Külek yolunun önemini arttıran neden ise, Toros dağlarının en yüksek kısmında yer alması, Ege ve Marmara kıyılarını, Torosların ötesinde kalan bölgelerle (örneğin Suriye, Mısır ve Irak gibi) birbirine bağlayan bir geçiş noktasında yer almasıyla da artmaktadır.[483]

Bir memleketin yerleşik hale gelebilmesi, yaşayabilmesi ve devamlılığını sürdürebilmesi için ekonomik geçim kaynaklarına sahip olması gerekir. Darkot'a göre ekonomik (iktisadî) coğrafya, yeryüzünde yaşayanların başlıca ekonomik süreçlerden olan üretim ve değişim faaliyetlerini kapsamlı biçimde incelemektedir.[484] Bilindiği üzere yerleşim yerleri, bir yerleşme veya iktisadî faaliyet sahasının parçası olduğundan buralar zamanla ulaşım, tarım ve ticaret alanı haline gelebilirler. Mesela yerleşim alanı içerisinde ulaşıma elverişli coğrafî şartlara sahip olan (işlek ve art bölgesi geniş ve zengin bir deniz kıyısında bulunma gibi), ulaşıma elverişli nehir

[481] Besim Darkot, "Belen", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 2, s. 473-475, İstanbul.
[482] Külek: İç Anadolu'yu Adana'ya bağlar. Külek boğazı, takdirde, Tarsus ırmağının kollarından biri olan Külek suyu boyunda, Sarışih mevkiinden kuzeye doğru şâkule yakın dik kayalar arasında uzanan ve 10 km.'lik bir mesafe üzerinde, deniz seviyesine nazaran, zeminin 820 m.'den 1.160 m.'ye yükselen, orta kısmında genişliği 10 m. kadar düşen (eski kaynaklarda: 10-12 adım) heybetli dar boğazın İsmidir (Darkot, 1952).
[483] Besim Darkot, "Külek", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 6, 1952, s. 1075-1078, İstanbul.
[484] Darkot, a.g.e.,1955, s. 1.

ağızlarında yer alan ve iktisadi olarak birbirini tamamlayan dağ/ova gibi doğal bölge sınırlarında bulunan yerleşmeler, sahip oldukları coğrafî şartları sayesinde zamanla önemli ulaşım ve ticaret merkezleri haline gelebilirler.[485]

Darkot'a göre Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konumunun iktisadi (ekonomik) bakımdan başlıca göze çarpan özelliklerini maddeler halinde sıralanacak olursa birtakım sonuçlar ortaya çıkmaktadır: Bunlar: ülkemizin merkezi konumda yer alması, Kuzey Yarım Küre'de Ekvator ile Kuzey kutbu arasında ortalama bir mevkiye sahip olması, üç tarafının denizle çevrili olması ve bazı önemli yollar üzerinde yer almasıdır. Bu yollardan biri daha eski çağlardan beri insanlığın başlıca medeniyet merkezleri olan Akdeniz alemini, Hint ve Çin gibi Doğu ülkelerine; diğeri ise boğazlardan geçerek yine Akdeniz alemini, Karadeniz kıyılarına ve bu kıyıların ötesindeki memleketlere bağlamaktadır. Doğu-batı doğrultulu olan birinci yol üzerinde hem yaşayanlar hem iklim ve hem de yetiştirilen ürünler bakımından birbirlerine benzemeyen memleketler arasında yapılan ticaret sayesinde, medeniyetlerin Akdeniz kıyıları üzerinden Avrupa kıtası üzerine yayılmış olması, bu kıtanın (Avrupa) nüfusunu iktisadi faaliyetlerini arttırmıştır. Güney -kuzey doğrultulu ikinci yol ise Akdeniz alemini, kendisine hammadde ve yiyecek temin eden Doğu Avrupa ve Tuna ovalarına bağlamaktadır. Bu yol, İstanbul'un faydalandığı transit taşımacılık yönünden Türkiye'yi ilgilendirmekle birlikte bir taraftan Yunanistan limanlarının rekabeti (Selânik, Pire), öte taraftan Sovyetler Birliğinin dış ticarete az çok kapanması gibi nedenlerle bu faydayı azaltmıştır.[486]

Anadolu, sahip olduğu coğrafi özellikler bakımından birçok medeniyete beşiklik etmiş, kadim bir coğrafyadır. Birbirinden farklı iklim ve bitki örtüsü çeşitliğinin fazla olduğu, verimli tarım arazilerine sahip olan Anadolu, birçok uygarlığın karşılaşma noktasında kurulmuştur. Hem kültürel hem ekonomik ve hem de ticari anlamda hareketliliğe sahne olmuş, bereketli topraklarıyla birçok uygarlığın doğduğu ve doyduğu medeniyetler memleketi olmuştur. Mesela Çağlıyan (2017)'e göre Frigler,

[485]Ali Tanoğlu, "İskân Coğrafyası: Esas Fikirler, Problemler ve Metod", *Türkiyat Mecmuası, II (1),* 1954, s. 2
[486] Darkot, a.g.e.,1955, s. 3-4l.

yaşadıkları bölgelerde orman örtüsünün yaygınlığı nedeniyle konutlarında ağaç malzemeler kullanmış; tomruk/kereste en önemli gelir kaynaklarını oluşturmuştur. Yine Büyük Menderes, Gediz ve Bakırçay havzalarında yerleşen Lidyalılar, ticaretle uğraşmışlar; Frigler gibi orman ürünlerinin yanı sıra zeytinlikler ve meyve-sebze gibi iktisadi faaliyetlerle ilgilenmişlerdir.[487]

Anadolu'nun uygun iklim koşullarına, verimli topraklara, zengin bitki/orman örtüsüne ile yeraltı-yerüstü kaynaklarına sahip olması tarih boyunca yerleşmelerin kurulmasındaki en önemli etken olmuştur. Bu duruma Gördes (halıcılık), Burdur, Akhisar, Bergama, Bolu. Bursa, Malatya, Manisa ve Kayseri verilebilecek birkaç örnektir. Mesela Bergama[488] karayoluyla bir taraftan Dikili iskelesine (29 km), diğer taraftan Soma demiryolu istasyonuna (42 km.), başka bir yol ise onu Menemen üzerinden İzmir'e (108 km.) bağlamaktadır. Batı Anadolu'nun en zengin topraklarından biri olan Bergama yöresi topraklarında: buğday, arpa, mısır, pamuk, tütün, bakliye nebatları, susam, haşhaş, kavun ve karpuz ekilmekte; boş arazilerle tepelik sahalarında hayvancılık yapılmakta; kenar yörelerinde de meyva ağaçları bağlık/bahçelikler, zeytinlikler ve dutluklar bulunmaktadır. Kâtib Çelebi, Bergama kalesinden bahsederken asıl şehrin, bu kale eteğinde uzandığını, cami ve hamamları olduğunu, şehrin bir mahallesinin de eski suyolları üzerinde ve altının boş olmasından dolayı "ne yerde ne gökte mahallesi" adını aldığını ifade etmektedir. 1837'de Bergama'yı ziyaret eden Texier ise, bu mahalle için aynı adı tekrarlayarak, buranın birçok ev ve bereketli topraklara sahip olduğunu ifade etmiştir.[489] Bu yerleşim yerlerinden Burdur[490]: XIX. yüzyılın sonuna ait birçok kaynak Burdur civarında çeşitli hububat, bakliyat ve meyveler yetiştirildiğini; bağ ve bahçelerinin, savaşlar sırasında zarar görmesine rağmen yeniden canlandığından bahsetmektedir.

[487] Ayşe Çağlıyan, *Strabon'un "Geographika"sına Göre Anadolu'daki Bölgeler*, Ferhat Arslan (Ed.), *Türkiye Coğrafyası Araştırmaları- Prof. Dr. Mesut Elibüyük'e Armağan* Kitabı (s. 43-79), Pegem Akademi, Ankara 2017.

[488] Bergama: Batı Anadolu 'da Bakır (Kaikos) Çayı'nın geçtiği ova kenarinda, Ege denizi kıyısına 25 km. mesafede, İzmir vilâyetine bağlı bir kaza merkezi olup, şimdi harâbeleri görülen Bergama (Pergamon)'nın yerine kurulmuştur.

[489] Besim Darkot, "Bergama", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 2, 1942, s. 537-538, İstanbul.

[490] Burdur: İç Anadolu'nun güneybatısında bir vilâyet merkezi olup, aynı adı taşıyan ve deniz seviyesinden 845 (860) m. yüksekte bulunan bir gölün güneydoğu kıyısından 4 km. mesafede, bu göle dökülen bir akarsu (Kurna deresi) üzerinde, göl seviyesinden takriben 100 m. kadar yüksekte arızalı bir zemine kurulmuştur (Darkot, 1942).

Burdur ve civarında Isparta'daki gibi, gül bahçeleri bulunmakta; bunlardan da gül yağı elde edilmekte; çayır ve meralarında ise özellikle keçi ve koyun yetiştiriciliği yapılmaktadır. Ayrıca günümüzde halıcılık konusunda meşhur olan ve eskiden yünlü-pamuklu dokuma imalatının yapıldığı Burdur'da, *Alaca* adı verilen pamukluları bugün de önemlidir.[491] Bursa[492] ise heybetli bir dağın eteğinde kurulmuş kadim bir şehirdir. Kendisine verilen yeşil sıfatına, nemli bir iklimi ve gür bir bitki örtüsüyle hak kazanan Bursa'nın güzelliği, yerli/yabancı bütün seyyahların yazılarında da tasvir edilmiştir. Bursa'nın kuruluşunda rol oynayan sebepler arasında, bol su teminini sağlayan dağın eteğindeki verimli bir ovanın varlığı, konumu (bu konum, İnegöl ye Yenişehir ovaları vasıtasıyla doğudan, İç Anadolu'dan, Orta Sakarya havzasından gelen yolların batıdaki ovalara bağlandığı noktada) ve yükseltisinin az olması önem arz etmektedir.[493]

Bilindiği üzere yeryüzündeki kurak ve yarı kurak alanlarda yerleşmelerin dağılışını etkileyen faktör, *su* varlığıdır. Tarihsel süreçte su kaynakları ve akarsular, yerleşim yerlerinin belirlenmesinde ve medeniyetlerin şekillenmesinde en belirleyici çevresel unsurlar arasında yer almıştır. Özellikle tarımsal üretimin başlamasıyla birlikte, sulama ihtiyacının artması ve suya olan bağımlılığın artması, insan topluluklarını yeni çözüm yolları geliştirmeye yönlendirmiştir. Bu durum, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel yapılar üzerinde de kalıcı etkiler bırakmıştır. Mesela, tüm dünyada olduğu gibi Anadolu'da da yaşayan medeniyetlerin (Batı Anadolu'da kurulan Lydia ve Karia kentleri gibi) yaşanan klimatik istikrarsızlıklar nedeniyle, sulama sistemlerini geliştirip birtakım önlemler almaları gibi. Bu nedenle, Ege ovalarından Anadolu'nun derin vadilerine kadar sulama imkânının olduğu her yerde sulu tarım yaygınlaşmış; sonraki dönemlerde de dış dünyayla kurulan bağlantılar ve gelişen medeniyetler, özellikle sulu tarımın yapılabildiği alanları genişletmişlerdir.[494]

[491] Darkot, a.g.e., 1942, s. 805-806.
[492] Bursa: Osmanlı Türkiye'sinin kuruluş devletlerine ait abideleriyle, kaplıcaları ve doğasının çeşitli güzellikleriyle Anadolu'nun en meşhur şehirlerinden biri olan eski payitaht, Bursa, Uludağ (eski adı Keşiş dağı, kadim Olympos mysios) KB eteğinde ve Marmara denizi sahil dağlarının (Mudanya dağları) denizden tecrit ettiği bir ovanın cenup kenarındadır (Darkot, 1942).
[493] Besim Darkot, "Bursa", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 2, 1942, s. 806-810, İstanbul.
[494] Tunçdilek, a.g.e., 1986, s. 103.

Türkiye'nin Asya kıtasında yer alan topraklarına "Anadolu" adı, Orta Çağ'dan itibaren kimi zaman idarî bir bölgeyi, kimi zaman ise coğrafî bir yurt kavramını ifade edecek biçimde kullanılagelmiştir. Anadolu adı, Türkiye'ye verilmeden önce buraya *Küçük-Asya* denilmiş ve bu söylem şekli zamanla doğuya doğru yayılmıştır. *Asya a*dı ise, başlangıçta Ege Denizi doğusuna denilirken, Herodot zamanında şimdiki Asya'nın bütününe mal olmuştur. *Küçük Asya* kullanımı, Romalıların Asya'ya ilk geldiklerinde sadece Ege bölgesinin bir kısmına verilirken, Romalıların doğuya doğru genişlemesiyle; aşağı Asya (yarımada kısmı) ve yukarı Asya (geri kalan saha) için, *Küçük Asya* kullanımı başlamıştır. Doğu Roma İmparatorluğu zamanında ise Asya'daki alan, *Thema a*dı verilen on dört idari bölgeye ayrılmış; şimdiki İç Anadolu bölgesinin batı tarafına ise, *Thema Anatolic*a adı verilmiştir. *Thema Anatolica* şimdiki Eskişehir civarında başlar, güneyde Toros dağlarının batısına ve Konya'ya kadar uzanırdı. Bu idarî bölge adı sonradan batı eserlerine Anatolia diye geçmiş, bazı kaynaklarda *Natolia* şeklini de almıştır. İbn Hordâzbeh, *Anatolos* kelimesini *Al-Natolus* şeklinde kaydederken, İdrisi'de *Nafos* şeklinde; Türkler ise, bunu *Anadolu* diye kullanmışlardır.[495]

Bilindiği üzere Türkiye'nin sahip olduğu konumunun dünyanın en eski medeniyetleri olan Akdeniz ile Hint ve Çin arasında yer alması ona, ayrı bir önem kazandırmıştır. Tarihin en eski çağlarından beri insanların yaşam şekillerinde büyük farklılıklar gösteren bu iki alem arasında alışverişler yapılmış; kervan yolları bu güzergâhı kullanmış; Akdeniz memleketleri de boğazlar ve Karadeniz yoluyla Doğu Avrupa'ya bağlanmışlardır. Her ne kadar sonraları Akdeniz ve Avrupa memleketlerini Uzak Doğu'ya bağlayan deniz yollarının bulunmasıyla (Ümit Burnu, XIX. Süveyş Kanalı gibi), bu yolların işlek ticareti eski önemini yitirse bile, Türkiye'nin yeri, önemini hiçbir zaman yitirmemiştir.[496]

Kadim bir coğrafya olan Anadolu'nun sahip olduğu coğrafi özellikler onun, stratejik önemini arttırmış; kıtalar-ülkeler arasında kavşak noktası olmasını sağlamış; tarihi açıdan önemli birçok kent oluşmuştur. Mesela Balahisar, Eskişehir, Kayseri gibi.

[495] Besim Darkot, "Anadolu", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 1, 1940, s. 428-430, İstanbul.
[496] Darkot, a.g.e., 1942, s. 1-2.

Bala Hisar, halk arasında Ballıhisar diye tanınan bir köy olup, İç Anadolu'nun kuzeybatısında, Eskişehir'in kaza merkezinin 14 km. kadar güneyinde ve Sakarya nehrine dökülen bir derenin kaynağı yakınında bulunmaktadır. İlk olarak Pockocke, rivayetlere göre Sivrihisar yakınlarında Bâlâhisar'da birçok harabeler bulunduğunu kaydetmiş; burayı XIX. asrın ilk yarısında ziyaret eden Charles Texier, rastladığı harabelerin kadim Frigya şehri olan Pessinunte'ye ait olduğunu belirtmiştir. Burası, Galatlar devrinde (M. Ö. III. asır) ve Strabon (XII, 567)'da kaydedildiği gibi, bir ticaret merkezi olup, aynı zamanda meşhur Agditis ibadethanesini de içine almaktaydı.[497] Bugünkü Eskişehir ise, eski çağlarda *Dorylaion* ismiyle tanınan önemli bir beldenin yerine kurulmuştur. Kaynaklarda kaplıcaları ile tanınan ve önemli yolların düğüm noktası gibi zikredilen bu belde, özellikle Orta Çağ'da, Bizans zamanında önem kazanmış, imparatorların dinlenme/eğlenme yeri olmuştur. Kadim *Dorylaion'un* yeri, şimdiye kadar tartışılmış; çeşitli kaynaklarda şehrin şimdiki yerinde veya bunun kuzeydoğusunda ova ortasındaki Şarköyük veya güneybatıdaki Karacahisar mevkiinde bulunduğu üzerine olmuştur**.** İslam ordularının Anadolu'ya doğru ilerleyiş sürecinde Dorylaion (bugünkü Eskişehir çevresi), stratejik konumu nedeniyle dikkat çeken bir merkez haline gelmiş ve gerek Araplara gerekse daha sonra Selçuklulara karşı yapılan harpler sırasında da Bizans orduları için toplanma yeri olmuştur.[498] Kayseri[499] şehri, Roma imparatoru Tiberius tarafından M.S.17 yılına doğru eyalet haline getirilmiştir. Sonraları imparator Tiberius, Kayseri'ye *Caesarea* ismini vermiş, Arap müellifler tarafından da kaynaklara Kayseriya veya Kayşariya şeklinde yazılmıştır. Kayseri İç Anadolu'nun en eski iskân alanlarından biri olup, şehrin kuzeydoğusunda Karahöyük veya Kültepe ismi verilen bir mevkide (M.Ö. XXV. asır) çivi yazılarından tabletler bulunmuştur.[500]

Bilindiği üzere Anadolu yer şekilleri bakımından dağlık, engebelik ve eğimli topraklara sahiptir. Mesela Hakkâri, Erzurum, Tuncel gibi. Bu yer şekilleri bazen olumlu bazen olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Tunçdilek (1986)'e göre,

[497] Besim Darkot, 1942, "Balahisar", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 2, 1942, s. 268-269, İstanbul.
[498] Besim Darkot, "Eskişehir İlinin Coğrafyası" Aylık Ansiklopedi, c: 2, s..711-713, İstanbul.
[499] Kayseri: İç Anadolu'da Erciyes dağının kuzey eteğinde, Kızılırmağa dökülen Kara-Su (Sarmısaklı suyu) ve Deli-Sunun geçtiği bir ova kenarında, deniz seviyesinden 1.043 m. yukarıda, aynı isimli vilayetin merkezidir.
[500] Besim Darkot, "Kayseri", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 6, 1952, s. 484-491, İstanbul.

yerleşmelerin kuruluşunda etkili coğrafi faktörlerden biri olan yer şekilleri yükselti, eğim ve engebelilik durumudur. Yükselti, yerleşme alanlarını belirleyen veya kısıtlayan en önemli topoğrafik faktördür. Yerleşmeyi sınırlayan yükselti, coğrafi konuma, klimatik bölgeye, yeryüzü yapısına, toprak şartlarına ve insanların ekonomi, görüş ve davranışlarına bağlı olarak değişiklikler göstermektedir. Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz kıyılarındaki yükseltinin az olduğu yerlerde delta ve çöküntü ovaları oluşurken (Çarşamba Ovası, Büyük Menderes Ovası gibi); İç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki ova ve alçak platolarda ise, tarih boyunca yerleşim yeri olarak kullanılmıştır.[501] Eğim/engebe, yerleşmeyi sınırlandıran faktörlerdendir. Bu nedenle bu yerler nüfusun az, yerleşimin az, sanayi ve ticaretin gelişmediği yerler arasındadır. Ülkemizin gelişmişlik seviyesinde en sonda gelen bölgenin Doğu Anadolu olması gibi.[502]

Mesela Erzurum, yüksek/engebeli, iklimi sert ve zirai şartları sınırlı bir yerde kurulu olmasına rağmen, insanların barınabilecekleri ve topraktan geçim temin edecekleri bir yerleşme alanıdır. Şehrinin olumsuz özelliklerine rağmen, bulunduğu mevkide kurulmasının sebebi, hem ovanın Kara-Su (Fırat) yatağına yakınlığıyla kendisine bol su teminini sağlayan dağların eteğinde bulunması ve hem de üzerinde kurulu, daha eski çağlardan beri bir iç kalenin yükseldiği tepenin varlığı, Erzurum'u, eskiden beri işlek bir yerleşim yeri haline getirmiştir.[503] Mesela Hakkâri de engebeli ve dağlık bir yerdir. Burada her bir dağ kütlesinin yükseltisi 3.000 m.'yi aşmakta, hatta orta kısımlarında 4.000 m.'yi bulmaktadır. Hakkâri dağları, Dicle'nin kollarından olan birtakım ırmak ve çaylar ile kesilmektedir. Bunların en önemli birincisi Büyük Zâb (Zâb Ulya), ikincisi, Habur Çayı, üçüncüsü Bohtan Suyu'dur. Bu yöredeki dağ kütleleri arasında en azametlisi, Çölemerik'in güneydoğusundaki Cilo dağıdır. Oswald'ın abartısıyla 5.320 m. yükselti olarak ifade ettiği bu dağın "Reşko" adlı zirvesi, Türkiye haritalarında 4.168 m. yüksekliğinde işaret edilmiştir ki, yanardağ lavlarının yığılmasıyla Ağrı (Ararat) ve Sübhan dağları bir tarafa bırakılacak olursa, Türkiye sınırları içinde zeminin en fazla yükselmiş bulunduğu nokta durumundadır.

[501] Tunçdilek, a.g.e., 1986, s. 12.
[502] Hamit Sadi Selen, "Strabon'a Göre Eski Çağlarda Doğu Anadolu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi,* cilt: 3, sayı: 1-2, 1948, s. 237-246.
[503] Besim Darkot, "Erzurum", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 4, 1946, s. 340-345, İstanbul.

Sevin'in *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I* adlı eserinde, Anadolu'nun kadim coğrafyasına ait bölgeler, ağırlıklı olarak idarî sınırlardan ziyade, ortak dil, inanç, gelenek-görenek ve benzer kültürel-fizikî özellikler taşıyan toplulukların (Kar, Lyd, Ion, Mys, Bithyn, Thrak, Phryg ve Galatlar gibi) yaşadığı homojen nüfus alanları olarak ele alınmaktadır. Eserde, bazı eski bölgelerin siyasi süreçler sonucunda zaman zaman genişleyip daraldığı ya da farklı yönetim birimlerine dâhil edildiği aktarılırken, bu değişimlerin esasen sadece idarî düzeyde bir anlam taşıdığı, özellikle Roma döneminde bu tür düzenlemelerin yönetimi kolaylaştırma amacı güttüğü belirtilmektedir. Ancak bu bölgeler, hiçbir zaman tek bir bütün halinde birleşmemiş, yapılan idarî düzenlemeler de yalnızca gerektiği ölçüde ele alınmıştır.Aynı şekilde, Hıristiyanlığın gelişmesiyle eyaletlerin bölünmesinde de yeni oluşumlar ortaya çıkmıştır; ancak bu bölünmeler de yalnızca kilise yönetimi açısından anlam taşımaktadır. Oysa Anadolu'daki nüfus bölgeleri kendi özgün kimliklerini hemen hemen Bizans dönemine, Anadolu'nun Türkleşmeye başladığı dönemlere ve hatta biraz daha ileri gidilerek kısmen günümüze kadar korumayı başarmışlardır.[504]

Binlerce yıldır Anadolu yarımadasında yaşayan milletler/medeniyetler, buranın fiziki şartlarına uygun bir yaşam düzeni oluşturmuşlar; zorunlu birtakım etkileşimlere girmişlerdir. Sonuç olarak, Anadolu'yu yansıtan ve onun bütün özelliklerini barındıran "*Anadolu insanı*" diyebileceğimiz toplumları, meydana getirmişlerdir. Mesela dört bin yıl önce Anadolu'ya yerleşen Hititler, İç Anadolu'da fiziki ortam şartları gereği konutlarını nasıl yapmışlarsa, Hititlerden 3000 yıl sonra Anadolu'ya yerleşen Türk boyları da seçtikleri konut tipiyle Hitit konut tipini benimsemiş olmaları gibi.[505]

Erinç "Türkiye: İnsan ve Ortam" adlı çalışmasında:

> "*Türkiye'deki-Anadolu'daki tüm beşerî faaliyetler, yüzyıllar boyunca az çok istikrar gösteren bir fizikî temel üzerinde, 6 bin yılı aşan bir iskân devresi boyunca zamanla değişmiş tarihî ve sosyal olaylara ait izlerin,*

[504] Sevin, a.g.e, 2001, s. VI.
[505] Tunçdilek, a.g.e., 1986, s. 19.

muhtelif kültürlere ait kalıntı ve kaynaşmaların ana hatlarını çizdiği bir ortamda; bu ortam tarafından etkilenerek ve aynı zamanda onu etkileyerek, cereyan eder. Bu sebeple ülkenin beşerî ve sosyal karakterlerinin, üzerinde cereyan ettikleri bu mekânın özelliklerinden veya başka bir tabirle, mekânın coğrafî şahsiyetinden müstakil olarak ele alınması, müşahede ve neticeleri sathîliğe mahkûm eder; birçok karşılıklı ilişkilerin, kökleri mazinin derinliklerine uzanan gelişmelerin sonucu olan muhtelif özelliklerin gözden kaçmasına veya yeteri kadar değerlendirilememesine yol açar" demektedir.[506]

Mezopotamya'daki köklü uygarlıklarla, özgür düşüncenin ve pozitif bilim anlayışının doğduğu Antik Batı dünyası arasında hem bir geçiş alanı hem de kültürel bir kavşak olarak konumlanmış olan Anadolu, coğrafi konumu gereği binlerce yıldır, değişik ırktan milletlerin uğrak yeri olmuş; göç ve yerleşimlerine sahne olmuştur. Buraya her gelen millet, zaman içerisinde yerli bir karakter kazanarak gelişim göstermiştir. Bu doğrultuda, kökeni ve geliş süreci ne olursa olsun, Anadolu kültürü zamanla güçlü bir bölgesel kimlik kazanmış; bu kimlik, büyük ölçüde yarımadanın kendine özgü jeopolitik konumundan beslenmiştir. Farklı dönemlerde Anadolu'ya gelen çeşitli topluluklar bu coğrafyada etkileşim içinde yoğrulmuş ve nihayetinde bugünkü Türkiye toplumunun temelleri bu birikim üzerinden şekillenmiştir.[507]

Yukarıdaki bilgilerden hareketle kısaca uygarlıklar, insanoğlunun var olduğundan beri biriktirdikleri/oluşturdukları kültürel birikim ve etkileşim sonucu doğmuşlardır. Anadolu uygarlıkları, tarih öncesi dönemlerin en eski evrelerine kadar uzanan köklü bir geçmişe sahiptir. Bu yönüyle, üzerinde yaşadığımız bu toprakların barındırdığı kültürel mirasa sahip çıkmak, sadece bir hak değil, aynı zamanda tarihsel bir sorumluluktur. Bir yapının temeli nasıl ki onun tüm katlarını ayakta tutuyorsa, geçmişin birikimleri de bugünkü toplumsal yapının temelini oluşturur. Bu nedenle uygarlık tarihini dönemlere ayırarak yalnızca belirli kesitleri ön plana çıkarmak ve diğerlerini göz ardı etmek bilimsel anlamda eksik bir yaklaşım olur. Anadolu'nun

[506] Sırrı Erinç, "Türkiye: İnsan ve Ortam", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Derg*isi, cilt: 10, sayı: 18-19, 1973a, s. 1.
[507] Sevin, a.g.e., 2001, s. VII.

kültürel ve tarihî birikimi değerlendirildiğinde, incelemenin en eski çağlardan itibaren ele alınması, bu bütünlüğün kavranması açısından kaçınılmazdır.[508]

Cumhuriyet dönemi Türk coğrafyasının öncülerinden biri olarak, coğrafya disiplininin Türkiye'de kurumsal bir yapıya kavuşmasında etkin rol oynamış isimlerden biri M. Besim Darkot'tur. Darkot, fiziki ve beşerî coğrafya başta olmak üzere, tarihî ve şehir coğrafyası alanlarında da nitelikli çalışmalar ortaya koymuş; uzun yıllar akademik alanda yürüttüğü faaliyetlerle Türkiye coğrafyasının çağdaş temeller üzerine oturtulmasına katkı sağlamıştır. Özellikle XX. yüzyılda önem kazanmaya başlayan tarihî coğrafya yaklaşımının yerleşmesinde etkili olan Darkot, şehirlerin tarihsel süreç içindeki mekânsal değişimlerinin incelenmesinin, bugünkü yapıların daha iyi anlaşılması açısından büyük önem taşıdığını vurgulamıştır. Türkiye'nin kıtalar arası konumunun sağladığı geçiş özelliği, burada kurulan yerleşimlerin gelişiminde tarih boyunca belirleyici bir etken olmuştur. Darkot'a göre Türkiye'nin coğrafi konumunun ekonomik açıdan öne çıkan yönleri; ülkenin merkezi bir noktada bulunması, Kuzey Yarım Küre'de orta enlemlerde yer alması, üç tarafının denizlerle çevrili olması ve önemli ulaşım ağlarının kavşak noktasında yer almasıdır. Ayrıca Darkot, özellikle kurak ve yarı kurak bölgelerde yerleşmelerin su kaynaklarına bağlı olarak şekillendiğini; doğal afetler, ulaşım ağlarından dışlanma ya da siyasi etkenler gibi çeşitli nedenlerle bazı yerleşimlerin zamanla yer değiştirdiğini belirtmiştir. Anadolu'nun sahip olduğu doğal kaynak çeşitliliği, iklimsel elverişlilik ve tarıma uygun arazileri, tarih boyunca pek çok uygarlığın bu coğrafyada yaşamayı tercih etmesinde etkili olmuştur. Bitki örtüsünün zenginliği ile yer altı ve yer üstü kaynaklarının bolluğu, bölgenin cazibesini artırarak yerleşim kararlarını şekillendirmiştir.

5.5. Ülke Kalkınması ile İlgili Düşüncesi

Ekonomik ve sosyal yönü çok boyutlu bir kavram olan kalkınma,[509] bir ülkede belirli bir zaman dilimi içinde ekonomik faaliyetlerde yaşanan artış, üretim süreçlerinin

[508] Pekman, a.g.e., 2000, s. XI-XII.

modernleşmesi, yaşam kalitesinin yükselmesi ve mal ile hizmetlerin niteliğinde gözlemlenen gelişmeler, kalkınmanın temel göstergeleri arasında yer almaktadır. Bu çerçevede kalkınma; yalnızca ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda toplumsal refahı ve yapısal dönüşümleri de kapsayan, hem nicel hem de nitel anlamda bir ilerleme süreci olarak tanımlanabilir. Niteliksel kalkınmada: gelir dağılımı, demografik yapı, sosyal ve kültürel refah seviyesi; niceliksel olanda ise, o ülkenin gayri safi milli hasılasının büyüklüğü esas alınmaktadır.[510]

Tarihsel süreçte olduğu gibi günümüzde de kalkınma, ülkelerin öncelikli ve vazgeçilmez ulusal amaçlarından biri olmaya devam etmektedir. Ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre kalkınma düzeyi değişmekle birlikte gelişmekte olan ülkelerdeki düzeyi, gelişmiş ülkelere göre daha yavaş ve sorunlu gerçekleşmektedir.[511] Bilindiği üzere yeryüzünde, ekonomik kaynakların dağılımı eşit değildir. Kimi bölgeler bu kaynaklar yönünden zengin, kolay ulaşılabilir ve verimli durumdayken, kimi bölgelerde ise kaynaklar ulaşılması zor, sınırlı ve verimi düşük durumdadır. Bu nedenle kaynaklar yönünden verimli olan bölgeler iş imkanları, çalışma koşulları ve sosyal olanaklarıyla cazibe merkezi olarak gelişip ve büyürken; kaynak yetersizliği olan/verimi düşük bölgeler ise iş imkanlarının yetersizliği ve sosyal imkanlarının azlığı nedeniyle, göç vermekte ve gelişememektedir.[512]

Her ülke için kalkınma, yerli ya da yabancı kaynaklarla ulaşılması arzulanan öncelikli hedefler arasında yer alır. Bu hedef, ekonomik olgularla yakından bağlantılı olup, tarih boyunca çeşitli değişimler ve gelişmeler göstermiştir. Ancak, bazı ülkelerde ekonominin iç dinamiklerinin zayıf kalması, belirli öncü sektörlerin eksikliği, uzmanlaşmanın yeterince sağlanamaması ve diğer ekonomik sınırlamalar

---

[509] Musa Keskin, Türkiye'deki Kalkınma Planlarının Bölgesel Kalkınma Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi,* cilt: 5, sayı: 1, 2023, s.1-2.
[510] Haktan Sevinç, "Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi,* cilt: 6, sayı: 2, 2011, s. 40.
[511] Keskin, a.g.e., 2023, s. 1-2.
[512] Ahmet Kayan, "Türkiye'de Bölge Planlaması: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* cilt: 9, sayı: 20, 2012, s. 104.

nedeniyle milli gelir seviyesi düşük kalmakta; bu da özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tasarruf açığı sorununu beraberinde getirmektedir.[513]

Ekonomik açıdan büyüme ve kalkınma, her devletin öncelikli amaçları arasında yer almaktadır. Bu hedefe ulaşmanın ana ilkesi, ülkelerin sahip oldukları kaynak ve imkanları hem kendi içerisinde hem de bölgeleri arasında en rasyonel ve verimli şekilde kullanmalarıdır.[514] Bu nedenle ülkelerin gelişmemiş bölgelerindeki ekonomik faaliyetleri yoğunlaştırarak bu bölgeleri ekonomik ve sosyal açıdan geliştirip, gelişmiş bölgeler seviyesine yaklaştırmaları ve böylece bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmaları önem arz etmektedir.[515]

Ülkeler kendi içerisinde gerek ulusal gerekse bölgesel ölçekte kalkınmalarını desteklemek ve oluşabilecek sorunlarını çözmek noktasında, değişik ekonomik modeller uygulamaktadırlar. Örneğin, Türkiye'de uygulanan kalkınma planları gibi. Türkiye'de hazırlanan planlı kalkınma stratejilerinde, kalkınmanın amaçları ve uygulama yöntemleri ayrıntılı biçimde ele alınmakta; ulusal kalkınma hedefleriyle uyumlu şekilde, bölgesel kalkınmaya yönelik hedefler de vurgulanmaktadır. Fakat literatürde kalkınma planları daha çok eğitim, sosyal, kültürel, çevresel politikalar ve turizm alanlarından incelenirken, bölgesel kalkınma üzerine yapılan araştırmalar oldukça sınırlı kalmaktadır.[516]

Bilindiği üzere geçmişte Türkiye'de bölgeler arasındaki gelişmişlik farkından kaynaklanan ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki sorunlar bölge kalkınma planlarıyla giderilmeye çalışılmıştır. 30 Eylül 1960 tarihinde kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), bölge planlamasına ilişkin yetkilerin devredildiği kurum

[513] Onur Çelik, Sibel Çetiner, "Türkiye Ekonomisinde Kalkınma Planları ve Kalkınma Planlarındaki Söylem Değişiklikleri",*International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences,* Vol: 2 Issue: 3, 2019, s. 121-131.
[514] Kahraman Arslan, "Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* sayı: 7, 2005, s. 276.
[515] Ahmet Turgut, Naciye Aydemir, "Türkiye ve AB'de Bölgesel Kalkınma Politikaları", *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi,* cilt: 23, sayı: 5-6, 2011, s. 2-3.
[516] Keskin, a.g.e., 2023, s. 1-2.

olmuştur. Aslında, ülkemizde DPT kurulmadan önce de kalkınma planları hazırlanmış; ancak bunların bir kısmı ya uygulanamamıştır. DPT'nin 91 sayılı kuruluş kanununun 7. maddesinde, DPT'nin sorumlulukları arasında, bölge genelinde etütler yapmak, detaylı incelemelerde bulunmak ve hem kısa hem de uzun vadeli plan ile programlar hazırlamak yer almaktadır.[517]

1961 Anayasası ile kalkınma planlarının hazırlanması ve uygulanması zorunlu kılınmış olup, bu planlar ülkemizin kalkınma hedeflerini ve mevcut durumunu ortaya koyması bakımından büyük önem taşımaktadır. DPT tarafından uygulanan kalkınma planlarının birincisi 1963 yılında yapılmıştır. Birinciyi takiben ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci ve sekizincisi de yine DPT tarafından hazırlanmış; dokuzuncu kalkınma planı, DPT koordinasyonunda 57 özel ihtisas komisyonunun çalışmaları sonucunda oluşturulmuştur. Onuncu kalkınma planı Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanırken, on birinci plan Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanmıştır. 7 yıllık bir dönemi kapsayacak şekilde hazırlanan dokuzuncu kalkınma planı hariç, diğer kalkınma planları, beş yıllık dönemleri kapsayacak şekilde hazırlanmışlardır.[518]

Kalkınma planları, kamu sektörü için bağlayıcı ve zorunlu bir yapıya sahipken, özel sektör açısından ise yol gösterici ve teşvik edici bir fonksiyon taşımaktadır. Bu planların temel hedefi, yatırımlar ve harcamalar doğrultusunda ulaşılması istenen amaçları netleştirmek ve ekonomik kalkınmanın yanı sıra sosyal kalkınmanın da birlikte ilerlemesini sağlamaktır. Genellikle beş yıllık dönemleri kapsayan bu planlar, hükümetlerin uygulama stratejilerine rehberlik eder; ancak çoğunlukla niyet belgesi olarak değerlendirilerek eleştirilere açık hale gelmektedir. Kapsamı ve işlevi itibarıyla kalkınma planları, ülkenin gelişim sürecinde itici bir güç rolü üstlenmiştir. Beş yıllık süreçte kamu ve özel sektör harcamalarına dair hedefler koymaları, ekonomik büyümeyi desteklemenin yanında sosyal ve kültürel gelişimleri de hızlandırması, politikalar arası uyum sağlaması ve kaynakların etkin kullanımını

[517] Kayan, a.g.e., 2012, s.104.
[518] Mehmet Şerif Yıldız, "Stratejik Yönetim Anlayışının Beş Yıllık Kalkınma Planları Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, cilt: 2, sayı: 1, 2019, s. 2.

kolaylaştırması, bu planlara olan ilgiyi artıran başlıca nedenlerdir. Ayrıca, bu planlar, ülke önceliklerine uygun biçimde değişim ve dönüşümlerin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır.[519]

Bölgesel kalkınma politikaları, çoğunlukla geri kalmış veya az gelişmiş bölgelere yönelmekle birlikte, belirli alanlara özgü özel projeler şeklinde de tasarlanıp uygulanabilmektedir. Kapsamlı bölgesel kalkınma programları, genel kalkınma planlarının yanı sıra, bölgenin fiziksel, ekonomik ve sosyal özelliklerine uygun stratejileri de içermektedir. Bu projeler, bölgenin sürdürülebilir gelişimini sağlamak üzere farklı araçların uyumlu ve bütüncül bir şekilde kullanılmasını mümkün kılar. Ayrıca, uygulama sürecinde kazanılan deneyimler ve elde edilen sonuçlar, gelecekte hazırlanacak projelere rehberlik ederek bölgesel kalkınma faaliyetlerinin daha etkin ve hatasız ilerlemesine katkı sağlar. Bu nedenle, bölgesel kalkınmanın ve bölgesel farklılıkların giderilmesinin amaçlandığı projeler, yalnızca hükümetlerin değil, devletin ve toplumun ortak hedefi olarak kabul edilmeli ve bu perspektifle uzun vadeli ve istikrarlı bir biçimde yürütülmelidir.[520]

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda, bir bölgenin fiziksel, beşeri, ekonomik, sosyal ve kültürel yönleriyle kapsamlı bir şekilde geliştirilmesi kalkınma olarak tanımlanabilir. Bu kavram, çevresindeki diğer bölgelere kıyasla eğitim, sosyal hizmetler, sanayi, ticaret, ulaşım, şehirleşme ve yaşam kalitesi gibi alanlarda geride kalan bölgeler ile gelişmiş bölgeler arasındaki farkların azaltılması ve zamanla ortadan kaldırılması amacını taşır. Söz konusu farklılıklar yalnızca ilgili bölgelerde değil, göç gibi etkenlerle diğer alanlarda da sorunlara yol açabileceği için, bölgesel kalkınma projeleri yalnızca geri kalmış ülkelerde değil, gelişmekte olan ülkelerde de büyük bir önem taşımaktadır. Örneğin, Türkiye'de Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) gibi çok sayıda bölgesel kalkınma girişimi hayata geçirilmiş ve uygulanmaktadır. GAP, sadece ekonomik kalkınmayı değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel gelişimi de hedefleyen çok boyutlu bir bölgesel kalkınma projesi olarak dikkat çekmektedir. Bilindiği üzere kalkınma için bölgelerin sadece tek tek özelliklerinin incelenmesi

[519] Yıldız, a.g.e., 2019, s. 2.
[520] Sevinç, a.g.e., 2011, s. 43-52.

yeterli değildir. Bölgenin, sahip olduklarıyla kendi içinde ve diğer bölgelerle olan ilişkileri analiz edilmeli; doğal ve beşerî kaynakları—jeoloji, su kaynakları, nüfus, ulaşım, sanayi vb.—detaylı şekilde değerlendirilmelidir. Böylelikle kalkınma politikalarının hem bölge içinde hem de bölgeler arası etkileri öngörülebilmektedir. Ayrıca bu süreçte sistemler arası ilişkileri bütüncül olarak analiz etme imkanı sunan coğrafya biliminin yöntem ve tekniklerinden de yararlanmak kritik önem arz etmektedir. Bu nedenle de gelişmiş ülkelerde ve uluslararası kalkınma kuruluşlarında, projelerde coğrafyacı gibi disiplinler arası uzmanların katkısı ön koşul haline gelmektedir.[521] Türkiye'de de hem kalkınmanın önemine dikkat çeken ve hem de kalkınma ile coğrafya arasındaki ilişkinin önemine vurgu yapan coğrafyacılardan M. Besim Darkot'un kalkınma ile ilgili düşünceleri, genellikle doğal kaynakların akılcı metotlarla ölçülü kullanımına, ekonomik anlamda bölgesel farklılıkların giderilmesine ve sürdürülebilir kalkınma modellerinin benimsenmesine dayanmaktadır.

Darkot'a göre sosyal, ekonomik, mali, idari vb. işlerin yürütülmesinde, kişiler için olduğu kadar devletler için de planlı çalışmanın, yani her noktası önceden düşünülüp hazırlanmış programlar uygulamanın, verimi arttırma bakımından önemi büyüktür. Ancak bazen de planlama yapmanın bir nevi kışla nizamı yaratacağını, plansız çalışmayla da düzenin sağlanabileceğini dile getiren düşünceler, bunu Avrupa üzerinden (*örneğin, Avrupa'da planlı kalkınma yoluna gitmeyen memleket sayısının, plan hazırlayanlara göre çok daha fazla olduğu fikrini ileri sürmektedirler*) örneklendirerek desteklemektedirler. Fakat gerçekte, memleketler veya ülkeler kendi içlerinde önceden hazırladıkları planların neye mal olacağını, nelere dayanacağını ve ne netice vereceğini hesap etmeden hiçbir işe girişmezler. Çünkü bu ülkelerde öncelikle, geliştirilmesi istenen bir konu üzerinde detaylı planlar (örneğin: demir-çelik endüstrisi planı, okul ötesi eğitim planı gibi) hazırlanmakta; sonrasında bu ülkelerin bir bölgesi, bütün problemleriyle ele alınmakta (İtalya'nın güneyi

[521] Ali Demirci, Sefa Sekin, Mehmet Ünlü, "Mesleki Açıdan Coğrafyanın Önemi ve Türkiye'de Kullanımı", *Marmara Coğrafya Dergisi,* sayı: 5, 2002, s. 174-175.

kalkındırma projesi gibi) veya o ülkenin bütün bir ekonomi kolu (endüstri gibi, Türkiye'nin 1. ve 2. sanayi planları gibi) planlaştırılmaktadır.[522]

Darkot'a göre, 1960 Türkiye'sinin ekonomik ya da toplumsal işleyişine bütünsel veya kısmi planlamalar uygulaması mümkün görünse de kalkınma işleyişine bu tür planları uygulamak mümkün değildir. Bunun nedeni, kalkınma gibi çok boyutlu bir sürecin yalnızca iktisadi faaliyetlerle sınırlı kalamayacağı; aynı zamanda kültürel ve sosyal yönleriyle de ele alınması gerektiğidir. Aksi halde yapılacak planlama çalışmaları hem yetersiz kalacak hem de arzu edilen sonuçları vermeyecektir. Örneğin 1960'da Türkiye'nin kalkınması endüstriden mi beklenir? Sorusunun karşılığı "hayır"dır. Çünkü endüstriyi besleyen kaynaklar olan ziraatın, hayvancılığın, orman işletmesinin, madenciliğin başıboş bırakıldığı ortamda, endüstrinin gelişmesi mümkün değildir. O halde, tarımı daha rasyonel daha verimli hale mi, getirmek gerekir? Bu durum, kır nüfusuna belli bir kültürel seviye sağlamayı gerektirir. Bu da bizi hem kır nüfusunun hem de onunla beslenen şehirli nüfusun eğitim problemleri üzerine eğilmeye zorlamaktadır. Ülkemiz adına bugün (1960), planlı kalkınma karşısındaki en büyük sıkıntı, personel azlığı veya yetersizliğidir. O halde iktisadi faaliyetlerin bütün kollarıyla beraber, toplumsal hayatta yapılacak tüm işleri bir arada ele almak, uygulanması gereken planın, toplu ve koordine olması açısından hayati öneme sahiptir, denilebilir.[523]

Darkot "*Beş Yıllık Kalkınma Planı* (beş yıllık kalkınma planı 15 seneyi kapsayacak boyuttaki bir programın 1963-67 yıllarını[524] kapsamaktadır)" adlı makalesinde, ülkemizin toplumsal yapısının değiştiğini; bu değişimle ortaya birtakım problemlerin çıktığını; bunlara çözüm bulunamaması durumunda ise sıkıntılar oluşacağını

[522] Besim Darkot, "Beş Yıllık Kalkınma Planı Üzerine Düşünceler", İstanbul Üniversitesi, *Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sayı: 13, 1963, s. 1-2.
[523] Darkot, a.g.e., 1963, s. 1-2.
[524] Bkz: Devlet Planlama Teşkilatı-DPT (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967).: Birinci beş yıllık kalkınma planı, 16 Ekim 1962 tarihli ve 77 sayılı uzun vadeli planın yürürlüğe konması ve bütünlüğünün korunması hakkındaki kanun hükümlerine uygun olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Plan Karma Komisyonu, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinde görüşülüp 21 Kasım 1962 tarihinde onaylanmış ve 3 Aralık 1962 tarihli ve 11272 sayılı Resmî gazetede yayımlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), s. 3, 1963.

belirtmektedir. Ayrıca kalkınmayla ilgili coğrafyacıları da ilgilendirebileceğini düşündüğü birtakım teknik meselelere değinen Darkot çalışmasında kalkınma hızı, nüfus artışı, tarım ve hayvancılıkla ilgili gelişmeler, ulaşım-turizm-dış iktisadi ilişkilere değinerek; beş yıllık kalkınma planının başarıya ulaşıp ulaşmadığı noktalarında fikir ayrılıklarının oluştuğunu dile getirmektedir.

Darkot'a göre kalkınmayla ilgili problemlerin başında "nüfus artışı"[525] gelmektedir. Bugün Türkiye nüfusu yılda binde otuz (yani %3) oranında, çok hızlı bir şekilde artmaktadır. Nüfusun artması ve 15 yaş altı nüfusun %40 civarı olması, sanayi ve endüstride çalışacak vasıflı eleman ihtiyacının tamamıyla karşılanamamasına neden olacağını vurgulayan Darkot'a göre, nüfus artışının kontrolü noktasında halkın aydınlatılması gerekmektedir. Darkot çalışmasında, bu nüfusun okuma çağında olanlarının da %60'ının okuma yazma bilmediğini; sağlıkta ve içme suyundaki eksikliklerini (köylerin 2/3'si, şehir ve kasabaların yarısı içme suyundan mahrum, 4000 kişiye 1 doktor düşmesi gibi); şehir binalarının %30'unun oturulamayacak düzeyde oluşunu da dile getirmektedir. Üstelik nüfus artışıyla birlikte işsizlik te artmakta, gelir seviyesi düşmekte ve ekonomik şartlar da kötüleşmektedir. İşte bu nedenlerden, yüksek sayılabilecek bir kalkınma hızı kabul edilmiş ve bu hız yılda %7 olarak tespit edilmiştir.[526]

Darkot'a göre, ülkemizde görülen hızlı nüfus artışı, ekonomik faaliyetler hacminin doğurduğu iş talebine karşı, dengesizlik oluşturmaktadır. Problemin çözümü içinde önümüzdeki yıllarda uygulanacak nüfus politikasının etkisi ancak 15 yıl sonra görülmeye başlayacaktır. Nüfusun artması kırsallarda tarımdaki gizli işsizliği, bunun baskısının da, şehirlerdeki açık işsizliği arttırmaktadır. Darkot'ta kalkınma planında,

[525] Türkiye'de nüfusun kontrolsüz artışının önleme ve daha sağlıklı bir şekilde planlamasıyla ilgili çalışmalar, 1965 yılında 557 Sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle başlamıştır. Bu kanun, nüfus planlaması faaliyetlerini tek elden yürütme ve gerekli örgütleri kurma yetkisini Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na vermiş; ayrıca bakanlığın gönüllü kuruluşlarla iş birliği yapmasını da öngörmüştür. Kısa bir süre sonra çıkarılan 665 Sayılı Kanun ile de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde Nüfus Planlaması Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Nüfus planlamasının temel amacı; çocuk sağlığını korumak, nüfusun yapısını ve niteliğini iyileştirmek, nüfus artış hızının iktisadi gelişme üzerindeki baskısını azaltmak ve kalkınma hızını artırmaktır. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: (Türkiye Ansiklopedi, 1974, s. 1132-1134).

[526] Darkot, a.g.e., 1963, s. 3-4.

önümüzdeki 15 yıl içinde çeşitli sektörlerde 7,5 milyon insana yeni iş imkanı oluşturmak gerektiği vurgusu yapmaktadır. Bilindiği üzere, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, sağlık alanındaki iyileştirmelerle bebek ölüm oranlarının azaltılmış ve doğum oranlarının arttırılması şeklinde, nüfus artışını destekleyen bir politika benimsenmiştir. Bu politika bugün de dolaylı olarak desteklenmektedir. Çünkü ölüm oranlarının azaltılması nüfus arttırma politikalarının bir aracı değil, insanların daha sağlıklı ve uzun ömürlü yaşaması noktasındaki amaçtır. Yürürlükteki mevzuat, doğum kontrolüne yönelik ilaçların temini veya halkın bu konuda bilgilendirilmesine ilişkin girişimlerin önünde engel teşkil etmektedir. Bu durumun, yani nüfus artış hızının bu şekilde devam etmesinin, gelecekte ciddi toplumsal ve ekonomik sorunlara yol açabileceği öngörülmektedir.[527]

Nüfus konusuyla ilgili olarak Darkot'un 1954'te kaleme aldığı "Türkiye'de nüfus hareketleri" çalışması, nüfusu artan bir ülke olan Türkiye'nin nüfus değişimini, zaman ve mekâna bağlı olarak incelemenin gerekliliğinden bahsetmektedir. Bilindiği üzere Darkot, XX. yüzyılda şekillenen modern coğrafya eğitiminin sayısal verilerle açıklanıp ilişkilendirilmesi mantığının ülkemizdeki coğrafya eğitiminde uygulanması noktasında öncülük eden önemli bir bilim insanıdır. Bu bağlamda Darkot'un, Türk Coğrafya dergisindeki *Altıncı Genel Nüfus Sayımı*[528] adlı makalesi, nüfus sayımı ve nüfusa dair istatistiki verilerin, coğrafi sonuçlarla ilişkilendirilmesi bağlamında önem arz etmektedir. Makalede Darkot, nüfus değişikliğinde safi artışın (doğum sayısının ölüm sayısından çıkarılarak nüfus sayısına bölünüp, binle çarpılması) hesaplanmasıyla ileriki yıllarda nüfusun tahmini noktasında nüfus sayım aralıklarının kısa olması gerektiğini savunmaktadır. Bu noktada 1950'de çıkarılan yasa, nüfus sayımının 10 yılda bir yapılması sistemini getirmiş; fakat Darkot'un makale ve yazılarıyla bu durumu eleştirmesinin ardından nüfus sayımı aralığı, tekrar 5 yıla indirilmiştir. Ayrıca Darkot, Türkiye'de nüfusun safi artış oranının yüksekliğini; şehirleşme ile birlikte iyileşen sağlık koşulları, yaşam standartlarının yükselmesi ve kırsal nüfus oranının fazlalığına bağlı olarak doğum oranlarının yüksek seyretmesiyle

[527] Darkot, a.g.e., 1963, s. 6.
[528] Besim Darkot, "Altıncı Genel Nüfus Sayımı", *Türk Coğrafya Dergisi,* sayı: 15-16, 1956, s. 85-103.

açıklamaktadır. Bu demografik durumun, kalkınma sürecinde çeşitli zorluklara yol açabileceğini de öngörmektedir.

Günümüzde Türk ekonomisi önemli bir dönüm noktasından geçmektedir. Planlı ekonomik kalkınma sürecine girilirken, Türkiye'nin mevcut durumunu ortaya koymak, ekonomik faaliyetleri kısıtlayan başlıca sorunlara kısaca değinmek ve acil müdahale gerektiren alanları belirtmek faydalı olacaktır. Aşağıdaki veriler, ülkemizin karşı karşıya olduğu zorlukların boyutlarını açıkça göstermektedir: Okuma çağındaki ve üzerindeki nüfusun yaklaşık %60'ı okuma yazma bilmemektedir. Köylerin %53'ü ve belediyelerin %55'i yeterli içme suyuna ulaşamamaktadır. Nüfusun %69'u elektrik hizmetlerinden yararlanamamaktadır. Her 1.000 canlı doğumdan 165'i ilk yıl içinde hayatını kaybetmektedir. Nüfusun %2,5'i verem hastalığıyla mücadele etmektedir. Ortalama olarak her 4.000 kişiye bir doktor düşerken, hemşire başına ise 111 yatak tahsis edilmektedir. İlkokul öğretmenleri başına yaklaşık 60 öğrenci düşmekte, her bir tarım teknisyeni ise 25-30 köyü eğitmekle sorumludur. Şehirlerde ortalama 2,7 kişi, köylerde ise 2,1 kişi bir odada yaşamaktadır. Şehir konutlarının %30'u yaşanamayacak durumdadır ve büyük üç şehirde yaşayan nüfusun %30'u tek odalı evlerde ikamet etmektedir. Gecekondularda yaşayanların sayısı 1,2 milyona ulaşmıştır. Türkiye'de nüfus artışı hızla devam etmekte, tarım sektöründe ise en yoğun dönemde bile yaklaşık bir milyon kişinin işsiz olduğu tahmin edilmektedir. Hem hâlihazırda işsiz olanlar hem de ileride iş gücüne katılacak nüfus, bir yandan iktisadi gelişme açısından değerlendirilmesi gereken önemli bir potansiyel, diğer yandan çözüm bekleyen ciddi bir sosyal sorun niteliğindedir.[529]

Darkot'a göre, kalkınmayla ilgili problemlerden bir diğeri tarımdır. Kalkınma planında, tarım sektörüne 11 milyar liranın üstünde yatırım ayrılmış olması, geniş manada tarıma büyük önem verildiğinin önemli bir göstergesidir. Tarımsal madde tüketiminde 5 yıllık süreçte ciddi bir artışın beklenmediği plana göre, tahıl grubunda buğdayın 1/20 oranında artmasına karşın, diğer tahıl grubunun gerileyeceği, proteinli ürünlerin de artacağı düşünülmektedir. Bilindiği üzere tarım ürünlerinin büyük

[529] Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık DPT, a.g.e., 1963, s. 25-27.

bölümü iç tüketime tahsis edilmiştir. Ayrıca buğday ekim alanının artmamasına karşın, ıslah edilmiş tohumluk ve kimyevi gübre ile yapılacak buğday tarımında hissedilir verim artışı olacak, böylece iyi ürün şartlarında buğday stoku yapılacak, kötü ürün şartlarında ise buğday ithal edilecek, bu da buğdayda iyi duruma geleceğimizin ispatı niteliğindedir.[530]

Darkot'a göre, beş yıllık kalkınma planındaki problemlerden bir diğeri hayvancılıktır. Hayvancılık konusunda da Baade[531] raporundaki tekliflere göre, daha temkinli davranıldığı görülmektedir. Baade, raporunda ciddi erozyon riski olmadan ekilebilecek toprakların 16,4 milyon hektarı geçmemesi gerektiğine dikkat çekmesine rağmen, ziraat toprakları 1956'da 22,5 milyona çıkmış; buna karşın otlak alanlarının 32 milyondan 23 milyona düşmüş ve hayvan sayısı ise artmıştır. Ayrıca rapor, hayvan başına düşen otlak alanının nerdeyse %50 azaldığını, bunun da orman tahribine yol açtığına dikkat çekilmiştir. Baade raporuyla, hayvancılığın yem tarımıyla birlikte yürütülmesi, beş yıllık devre içinde 500.000 hektarlık meranın ıslah edilmesi, 400.000 hektar arazide de yeşil yem bitkilerinin ekime alınması gerektiği tavsiye edilmekte, bununla da verimin arttırılması hedeflenmektedir. Darkot'a göre beş yıllık kalkınma planıyla, ülkemizde 1960'lı yıllarda yaklaşık 1,1 milyon hektar tahmin edilen sulanabilir toprağa, 500.000 hektarlık yeni bir alan katılmak hedeflenmektedir. Plana göre sulamanın, gübre ve kaliteli tohum kullanımıyla desteklenmesi gerekmekte, çiftçilerin sulama birlikleri kurmaları ön şart sayılmakta, bütün bu işlerin, dağınık olan tarım arazilerini bir araya toplamayla birlikte ele alınması gerekmektedir. Tarım ürünleri, ihracatta en önemli payı oluşturmasına rağmen, çalışan nüfusun ziraat sektöründeki oranının önce %74 ten %73'e, 1977'de ise %58'e düşeceği tahmin edilmektedir.[532]

Bir tarım ülkesi olan Türkiye'nin nüfusu her geçen gün artmakta, bu nedenle de ziraat, hayatın devamı noktasında çok önemli hale gelmektedir. Darkot'un "Memleketimizde Bazı Ziraat Problemleri" makalesi Türkiye'de ziraat ile ilgili bazı

[530] Darkot, a.g.e., 1963, s. 7.
[531] Prof. Dr. Fritz Baade, Alman bir iktisatçıdır. Cihan harbinden önce ülkemizde ticaret bakanlığında müşavir olarak çalışmış, ülkemizde 12 yıl yaşamış, önemli bir araştırmacıdır.
[532] Darkot, a.g.e. 1963, s. 8.

problemler üzerinedir. Bilindiği üzere, ülkemiz nüfusunun büyük bir oranı tarımla uğraşmaktadır. Darkot'a göre, ziraatte dönemsel problemler yaşanmaktadır. Bunlardan birincisi ekili/dikili alan oranı, ekilen ürün türleri ve ürün miktarlarının tam anlamıyla bilinmemesidir. O nedenle ziraatimizin birinci önemli problemi, ülkemizin ekonomiyi yönetme noktasında ve bilgi temininde yaşanan aksaklıklardır. Bunun için yapılması gereken şey, ekili/dikili toprak oranının ekilmeye elverişli alanlar içindeki oranının tespit edilmesi ve tarla alanı olabilecek yerlerin oranını arttırmaya çalışılmasıdır. Ziraatteki ikinci problem, sulamadır. Bu bağlamda ekilebilir alan oranı artarken hem sulama imkanları geliştirilmeli hem de ülkenin iklimine uygun tohum yetiştiriciliği yapılmalıdır. Ayrıca ziraatte asıl önemli olan şey, arazileri arttırmak yerine, aynı arazide ekilen üründeki verimi artırmadır. Ziraatteki bir diğer problem, makine kullanımıdır. Makine kullanımını sayıca arttırmak önemlidir; fakat asıl önemli olan arazi analizlerinin yapılmasıdır. Yani arazinin makineyle sürülmeye elverişli olup olmadığının (yani elle, hayvanla sürme gibi) tespiti yapılmalıdır. Örneğin, Marmara Bölgesi'nin arazisi düz, toprağı örtüsü de hem kalın hem de verimlidir. Bu nedenle Marmara Bölgesi'nde makine kullanımı, araziden yüksek verim alınmasını desteklemektedir. Fakat İç Anadolu Bölgesi'nin toprağı incedir. Bu nedenle İç Anadolu'da makine kullanımı, toprağa zarar vereceğinden bu bölgede eski usul (yani elle, hayvanla sürme gibi) yöntemlerin kullanımı arttırılmalıdır.[533]

Beş yıllık kalkınma planına göre, ormancılık alanında da endüstri odunu ihtiyacının beş yılda %20 artacağı düşünülmektedir. Yakacak odun talebi ise, nüfus artışına bağlı arttığından birtakım tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bunun için linyit tüketimini arttırmak, odunun ekonomik kullanılması için yerel malzemeyle halk tarafından yapılabilecek ocak ve soba tiplerini tespit etmek için çaba gösterilecektir ki, bu durumun neticesi ise ancak sonraki yıllarda alınacağı ümit edilmektedir. Kalkınma planında yıllık ağaç kesimi 15 milyon metreküp (ağaç kesimi içinde kaçak kesimler hesaba katılmamış) gösterilmesine karşılık, yıllık orman oluşumu 16,5 milyon metreküp olarak gösterilmektedir. Ormanlarda yapılan kaçak ve gizli kesimler de hesaba katılacak olursa, orman varlığı için tehlike sinyalleri çalıyor demektir. Madencilikte amaç, milli servetin korunması, ekonomik ve teknik kurallara uygun

[533] Darkot, a.g.e. 1963, s. 1-15.

işletme sağlanması ve yurt içinde değerlendirilmesidir. Bu bağlamda kalkınma planına göre, Türkiye'de yakıt olarak gayri ticari üç madde olan odun, tezek ve tarım artıkları ile ticari dört madde olan taşkömürü, linyit, petrol ve fuel oil kullanılmaktadır. Bunlar içerisinde odun, tezek ve tarım artıkları çok daha ağır basmakta (1961'de yakıt ihtiyacının %54'ü), bu da milli ekonomimizde büyük kayıplara yol açmaktadır. Gelecek yıllarda ise, maden kömürünün gerileyip yerini linyite bırakacağı; odun ve tezek kullanımının azalıp, buna karşın hidrolik enerji olan beyaz kömür ve petrol ürünleri (özellikle fuel oil) tüketiminin artması beklenmektedir.[534]

Bilindiği üzere endüstri, ekonomik kalkınmamızın başlıca dayanağıdır. Çünkü tarımda yıllık %4,2 kalkınma hızı sağlanırken, endüstride bu oran yıllık %12,8 olmakta ve böylelikle %7 ortalama hız mümkün hale gelmektedir. Kalkınma planı, endüstrinin gelişmesi noktasında çeşitli endüstri dalları arasında temel durumda olan ve milli geliri arttıran, refah seviyesini yükselten ürünlere öncelik tanındığı; dağınık küçük tesisler yerine, maliyeti düşüren büyük tesislerin kurulmasının tercih edildiğini kaydetmektedir. Ayrıca fabrika yeri seçiminde de maliyeti düşürme ve verimi arttırma öncelik hedefi belirlenmiştir.[535]

Darkot'a göre beş yıllık kalkınma planı, ulaşım konusunda fazla kapasite oluşturmadan eldeki hizmetlerden yararlanmayı, hizmet alanlarını ıslah ederek onları daha iyi duruma getirmeyi, maliyeti düşürme noktalarında çalışmalar yapma gibi, bir eksende hareket etmektedir. Kalkınma planına göre, denizyollarının gelişiminde, tersanelerde gemi inşasına önem verilecek; demiryollarında dizelle çalışan lokomotiflerin üretimi ülkemizde yapılacak; karayollarında da yol çalışmalarının hızlanmasıyla, turizme katkı sunması noktasında önemli yollar yapılacak; turizmde ise, döviz girdisinin artması için çalışmalar yürütülecektir. Plana göre dış iktisadi ilişkilerde ödeme dengesine 15 yıllık süreçte ulaşılması hedeflenmiş, fakat bunun için de ihracat gelirlerinin artması gerekmekte; işlenmiş madde ve talep gören ürün ihracatı yapılması gibi bir yol izlenmesi gerekmektedir. Ayrıca sanayinin, daha çok

[534] Darkot, a.g.e. 1963, s. 10.
[535] Darkot, a.g.e., 1963, s. 11-12.

yerli hammadde talep edilecek şekilde kurulması noktasında da çalışılacak ve bu şekilde kişilerin gelir seviyesinin artmasına katkı sağlayacaktır.[536]

Türkiye gibi gelişmekte olan bir toplumun yaşam standardını yükseltmesi, ancak uzun soluklu ve sistematik bir kalkınma stratejisi doğrultusunda sürdürülecek sürekli çabalarla mümkün olabilir. Bu doğrultuda, kalkınma hedeflerine ulaşmak için gerekli kaynakların ve araçların uzun vadeli bir perspektifle değerlendirilmesi ve bu bakış açısının kalkınma planlarının hazırlanmasında esas alınması gerekmektedir. Türkiye'nin Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 15 yıllık kapsamlı bir planlama sürecinin başlangıcını temsil etmektedir. Plan hazırlanırken, Türk toplumunun ulaşmayı arzu ettiği sosyal ve ekonomik hedefler ile harekete geçirilmesi gereken kaynaklar 15 yıllık bir perspektifle analiz edilmiştir. Bu nedenle, planın sosyal hedefleri ve öncelik sıralamaları, farklı sektörlerin gelişim programları oluşturulurken 15 yıl sonunda gerçekleşmesi beklenen sonuçlara dayandırılmıştır. Plan kapsamında belirlenen hedefler arasında; kalkınma sürecini destekleyecek yeterli sayıda ve nitelikte bilim insanı ve teknik eleman yetiştirilmesi, yıllık %7 büyüme oranının yakalanması, istihdam sorunlarının çözüme kavuşturulması, dış ödemeler dengesinin sağlanması ve tüm bunların sosyal adalet ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirilmesi yer almaktadır.[537]

5.6. Vatan/Vatanlaşma ile İlgili Düşüncesi

Coğrafya, yeryüzünü oluşturan unsurların mekânsal, nedensel ve sonuçsal açıdan birbirlerine bağlılığı ile bu unsurlar arasındaki uyum ve birlikteliktir.[538] Yani Coğrafya hem bireysel hem de genel anlamda insan ile onun içinde yaşadığı fiziki çevre arasındaki etkileşimlerin ürünü olan "*yer*" lerin incelenmesi demektir.[539] Bu nedenle, coğrafyayı bilmek aynı zamanda dünyayı görmek ve öğrenmek demektir.[540]

[536] Darkot, a.g.e., 1963, s. 3.
[537] Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık DPT, a.g.e., 1963, s. 33.
[538] Ferruh Sanır, *Coğrafya Terimler Sözlüğü*, Gazi Kitabevi, s. 61-62, Ankara 2000.
[539] Mitchel, a.g.e., 1954, s.11-30.
[540] Hayati Doğanay "Anlamı, Tanımı, Konusu ve Felsefesi Bakımından Coğrafya İlmi Hakkında Bazı Düşünceler", *Doğu Coğrafya Dergisi,* cilt: 16, sayı: 25, 2011, s. 5.

Coğrafi öğrenme bireye/millete, dünyayı anlama ve yorumlama; geçmişle geleceği karşılaştırma; bugünün zorluklarıyla geçmişin sıkıntılarını ayırt edebilme ve her şeyden önce "birey" veya "millet" olabilme bilincini kazandırmaktadır. Bir coğrafi alanın "vatan" olarak kabul edilebilmesi için öncelikle o bölgede yaşayan insanların ortak bir "millet" bilincine sahip olmaları gerekir. Bu, yalnızca toprak parçasının sahiplenilmesiyle kalmayıp, aynı zamanda o yerin millet tarafından tanınıp benimsenmesini ve anlamlandırılmasını da içerir. Ortak tarihî bir geçmişin paylaşılması, ortak bir kimlik etrafında birleşilmesi, ortak değerlerin benimsenmesi ve geleceğe dair ortak hedeflerin oluşturulması, o alanı sıradan bir arazi olmaktan çıkararak "vatan" olma niteliği kazandırır.[541]

"Vatan" kelimesi, köken olarak Arapça "vatn" teriminden türemiş olup, sözlüklerde "yerleşmek, bir yeri yurt edinmek, kendini bir şeye alıştırmak" anlamlarını taşımaktadır. Klasik sözlükler ve edebi eserlerde ise kişinin doğduğu, yaşadığı veya barındığı mekânı ifade etmek için kullanılmıştır. Arapça'da "beled" ve "dâr", Türkçe'de ise "yurt", "ülke", "il" ve "ev" gibi terimler de "vatan" kavramını karşılamak için kullanılmaktadır. "Vatan" kavramının İslam dünyasında günümüzdeki siyasal ve sosyolojik anlamını kazanması ise XIX. yüzyıl başlarında, Batı'daki ulus-devlet düşüncesinin etkisiyle gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin çözülme sürecine girdiği ve Müslüman topraklarının işgallerle karşılaştığı bu dönemde "vatan", "vatanseverlik" ve "vatan savunması" gibi kavramlar, İslam toplumlarının siyaset, eğitim, edebiyat, askerlik, ekonomi, ahlak ve din alanlarında yaygın biçimde tartışılmış ve önemli bir yer edinmiştir.[542]

"Vatan" kavramı, sadece ulus-devletin fiziksel sınırlarını gösteren bir yer olmaktan öte, coğrafi düşünce aracılığıyla toprak üzerinde inşa edilen sembolik anlamlar sayesinde ulusal kimliğin güçlendirilmesine de katkı sağlamaktadır. Türkiye'de "vatan" terimi, ulus-devletin toprağını tanımlamanın yanı sıra, toplumun birlik ve beraberliğinin temel taşlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Arapça kökeninde ise "vatan", bir kişinin doğup büyüdüğü, kök saldığı mekan anlamına gelirken;

[541] Kerem Özbey, "Modern Türkiye'de Sınırlar ve Sınırın Sosyolojik İnşası", *Sosyoloji Dergisi,* sayı:40, 2019, s. 250.
[542] Mustafa Çağrıcı, "Vatan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, cilt: 42, 2012, s. 563-564.

İngilizcedeki karşılığı “homeland”dir. Homeland kelimesi İngilizcede genellikle ulus-devletin toprağını ifade ederken, Türkçede “vatan” kavramı siyasi söylemde kendine özgü ve baskın bir yere sahiptir. Bu kelime yalnızca ulusal toprağı işaret etmekle yetinmez, aynı zamanda Türkçede “vatandaş”, “vatanseverlik” gibi önemli siyasi ve hukuki kavramların da temelini oluşturur." [543]

“Vatan”, çeşitli kimliklerin ve farklılıkların bir araya geldiği mekânı ifade ederken, “vatan toprağı” ise farklı kültürleri bir arada tutan en sağlam bağdır.[544] Fransız coğrafyacı Paul Vidal de la Blache’a göre “vatan”, doğada saklı olan bir tohumun potansiyelidir ve bu potansiyelin ortaya çıkışı ve kullanımı tamamen insanın müdahalesine bağlıdır. İnsan, parçalanmış unsurları bir araya getirip düzenli bir yapı oluşturduğunda, ülke ya da vatan kavramı belirginleşir ve kendine özgü özellikler kazanır. Bu durum, insan coğrafyasının temelinde yatan mantığı anlamamıza olanak sağlar.[545] O halde bireyleri, bir arada tutan en önemli unsur, “millet bilinci” veya “bir” olabilme şuuruna sahip olmaktır. Milleti oluşturan bireylerin de yaşadıkları coğrafyayı benimseyerek “vatan” olarak görmeleri; onlara, yaşadıkları yere karşı kendini sorumluluk hissetme duygusunu aşılamakta ve onlardaki vatandaşlık/yurttaşlık bilincini geliştirmektedir.

Bir millet açısından “vatan”, tarih boyunca özgürce yaşanılan mekânı ifade ederken, bir devlet için bu kavram daha çok hukuki sınırları belirleyen alandır. “Vatan” kavramının taşıdığı önem, o topraklarda yaşayan bireylerin veya toplumların tarihsel deneyimleriyle yakından bağlantılıdır. Örneğin, coğrafi açıdan cazip bölgelerde yaşayanların mekânlarına daha güçlü bir bağlılık hissetmeleri ya da göçebe grupların belirli bir yere yerleşme kararı almaları bu duruma örnek teşkil eder. Bu nedenle, bireylerin “vatan” olarak algıladıkları coğrafyanın sınırlarında farklılıklar ortaya çıkabilir. Bazıları için vatan, sadece şu an yaşadıkları yer iken; bazıları için daha

[543] Behlül Özkan, *Türkiye'de Milli Vatanın İnşası-Dar'ul İslam’dan Türk Vatanına-*, Kırmızı Kedi Yayını, İstanbul 2019, s. 10.
[544] Sağdıç, Genç, a.g.e., 2018, s. 117.
[545] Durgun, a.g.e., 2011, s. 43-44.

önce yaşamış oldukları bir mekân, diğerleri için ise atalarının doğup büyüdüğü yer anlamına gelir.[546]

Bilindiği üzere Türk milletinin temel değerlerinden biri "devlet", diğeri ise "vatan" kavramıdır. Devlet; [547] toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasi bakımdan örgütlenmiş, millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık/ülke demektir.[548] **"**Devlet" kelimesi Orhun Abidelerinde "il" kelimesine, *Dîvânü Lügati't Türk'te* "barış, sulh" kelimelerine karşılık gelmekte; eski kaynaklarda da "barış, memleket, ülke, vatan ve devlet düzeni" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.[549] Yurt/ocak anlamlarına gelen "vatan" kelimesi ise,[550] devletin hakimiyet alanını oluşturan toprak parçası; kültürel ve amaç birliği içerisinde ortak bağlarla birbirine bağlı insanların yaşadığı, paylaşımda bulundukları yer; üzerinde yerleşik olanlara/yaşayanlara, atalarından kalan en değerli mirastır.[551]

Türk siyasal tarihinde önemli bir yere sahip olan "vatan" kavramı, yalnızca toplumsal bellekte ve gündelik yaşamda sıkça başvurulan bir söylem değil, aynı zamanda Türkiye'nin sınırlarının tanımlanması sürecinde farklı anlam katmanlarıyla işlev kazanmış bir kavramdır. Zira "vatan", yalnızca fiziksel bir toprak parçası değil; üzerinde yaşayan insanlar için hayati bir değer taşıyan, uğruna fedakârlıkların yapıldığı, acıların ve direnişlerin yaşandığı, sanatın ve edebiyatın ilham kaynağı olmuş, toplumsal ve tarihsel bağlamda anlam kazanmış bir mekândır.[552] Kısaca coğrafi bir mekânın sadece fiziksel manada bir yer olmanın ötesine geçerek; toplumsal, kültürel, sosyal, ekonomik ve hatta duygusal anlamda da aidiyet hissi uyandıracak yer haline gelme süreci "vatanlaşma"yı ifade etmekte; bunun olması için ise üzerinde yaşanılan toprak parçasının "vatan" olarak benimsenmesi gerekmektedir.

---

[546] Sağdıç, Genç, a.g.e., 2018, s. 105.
[547] Hanifi Macit, *Tarihsel Akıl Çerçevesinde Türk Devlet Felsefesi*, Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV), 2022, s. 5-6.
[548] TDK., Türkçe Sözlük. Ankara 1998: Türk Dil Kurumu Yayınları.
[549] Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, MEB Yayınları,1970, s. 98, İstanbul**.**
[550] TDK., a.g.e., 1998.
[551] K K K, *Yurt Sevgisi Eğitimi*, Ankara 2003: K.K. Basımevi, s. 96-97.
[552] Özbey, a.g.e.*,* 2019, s. 248-249.

Milli bağlarla birbirine bağlı toplulukların üzerinde birlikte yaşadığı ve gerektiğinde uğruna can ve mal fedasında bulunduğu toprak parçası olarak tanımlanan "vatan", yalnızca fiziksel bir varlık değil; geçmişten günümüze aktarılan ve gelecek kuşaklara devredilmesi gereken en kıymetli miraslardan biridir. Vatan algısı ile vatan sevgisi arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur; bu iki kavram, birbirini destekleyen ve güçlendiren dinamiklerdir. Vatanseverlik ise bireyin yaşadığı topraklara karşı derin bir aidiyet hissiyle bağlı olması ve gerektiğinde bu uğurda her türlü özveriyi göze alması anlamına gelir. Bu çerçevede, özellikle coğrafya öğretmenlerine düşen temel sorumluluk, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu, milli değerlerini tanıyan, koruyan ve ileriye taşıyabilen bireyler yetiştirmektir. Bu hedeflere ulaşmanın yolu da coğrafi değerlerin, milli kimlik unsurlarıyla birlikte öğretilmesi ve içselleştirilmesiyle mümkündür. Böylece, vatan sevgisine ilişkin duyarlılık ve farkındalık daha güçlü bir biçimde gelişebilir.[553]

Bilindiği üzere eğitim sistemine meşruiyet kazandıran ve kimliklerin inşasını, aktarımını ve denetimini sağlayan temel güç, "ulus-devlet"tir. "Ulus-devlet", inşa ettiği eğitim sistemi aracılığıyla bireylere, diğer kimlik öğelerinin de eklemlenebildiği bir "millî kimlik" duygusu kazandırmakta; ortak kültürü aktarmakta; "soydaşlık" ve "vatandaşlık" bilincini aşılamaktadır. Millet inşası, ulus-devletin meşruiyet zeminini oluşturan temel süreçtir ve bu sürecin en güçlü araçlarından biri eğitimdir. Bu bağlamda eğitim sistemi, bireyi "vatandaş", toplumu ise "ulus" haline getirmektedir. Bu durum, ulusun; devletin kendini meşrulaştırdığı, birliği ve bütünlüğü temsil eden "homojenleştirilmiş ülke" fikriyle doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir. Ulus inşası, bir homojenleştirme süreci olarak, dil, kültür ve tarih kurgularının yerleşeceği coğrafi mekânın sınırlarının belirlenmesi ve bu sınırların toplumsal kabul görmesiyle mümkün olmaktadır. Böylece kendi içinde bütünleşmiş fakat başkalarından farklılaştırılmış bir "ulus"un yerleşeceği coğrafya belirlenmekte ve farklılaştırılmaktadır.[554]

[553] Çifçi, Dikmenli., ag.e. 2016, s. 851.
[554] Oğuz Işık, "Hayalî Cemaatin Memleketi", *Toplum ve Bilim*, sayı: 62, Yaz-Güz 1993, s. 205-207.

Bu durumu Türkiye özelinde ele aldığımızda ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci ile modern Türk coğrafya disiplininin oluşumu neredeyse aynı dönemlere denk geldiği bilinmektedir. Bu tarihsel örtüşme, "ulus-devlet"in mekânsal inşası ile coğrafya biliminin gelişimi arasındaki ilişkiyi yeniden değerlendirmeyi de gerekli kılmaktadır. Özellikle Türk coğrafyasının, "ulus-devlet"in kurumsallaşmasında eğitim yoluyla üstlendiği rol bu bağlamda dikkat çekicidir. Bu durum, yalnızca Türk coğrafyasının ilk ve ikinci kuşak temsilcilerinin yetiştiği ülke ve okullar açısından değil; aynı zamanda coğrafya disiplininin ve okul coğrafyasının yani coğrafya eğitiminin, "ulus-devlet" sürecinin yerleşmesinde oynadığı işlev açısından da önemli hale gelmektedir. [555]

Ulus-devlet" kimliğinin benimsetilmesinde olduğu gibi, yaşanılan coğrafyanın da "uğruna ölünecek vatan" metaforuyla kutsallaştırılmasında en etkili araç yine eğitimdir, eğitim sistemidir.[556] Cumhuriyet döneminde medreselerin ve İlmiye sınıfının 1924 yılında kaldırılmasıyla birlikte, kelimenin tam anlamıyla "Tevhid-i Tedrisat" yoluna gidilmiş; öğretim, teokratik kayıtlardan kurtarılarak laikleştirilmiştir. Bu yeni durumun mantıklı bir sonucu olarak, Cumhuriyet hükümeti, halkın Türkçe kelimeleri daha kolay okuyup yazabilmesi amacıyla, insanlık tarihinde nadir görülen türden köklü bir adım atarak harf inkılâbını gerçekleştirmiş ve yazının daha kolay öğrenilmesi amacıyla Latin esasına dayanan Türk alfabesi kabul etmiştir (03.11.1928). Yeni kabul edilen alfabenin ardından, özellikle Arapça kökenli yabancı kelimeler toplum tarafından yadırganmaya başlamış; bu durum, dilde sadeleşme sürecini tetiklemiş ve Türkçeye yeni kelime ve terimlerin girmesine zemin hazırlamıştır. Bu düşünceden hareketle, 12 Ağustos 1932 tarihinde Türk Dili Kurumu kurulmuş ve kurum, günümüzde de bu doğrultudaki çalışmalarını sürdürmektedir.[557]

[555] E. Murat Özgür, Nuri Yavan, "Türk Coğrafyacılarının İç Hesaplaşması: Neden Başaramadık? Nasıl Başarabiliriz?", *Beşeri Coğrafya Dergisi*, sayı: 1, 2013, s. 14-38.
[556] Gülhanım Çalışkan, "1980 Sonrası Okutulan Coğrafya Ders Kitaplarında Mekân ve Birey Kurguları" *Toplum ve Bilim*, sayı: 64-65, 1994, s. 158-159.
[557] Akyol, a.g.e., 1943c, s. 248.

Coğrafi bilginin ulusallaşması sürecinde de eğitimin rolü çok büyüktür. Bu bağlamda, Cumhuriyet dönemi araştırmacılarından olan Besim Darkot'un da coğrafya eğitimi alanındaki katkıları dikkat çekicidir. Bir ulusun hayal edilmesi, ona ait bir toprak parçasının ve mekânın da birlikte düşünülmesini gerektirir. Bu düşünsel kurgunun en somut biçimde karşılık bulduğu alanlardan biri coğrafya eğitimidir. Coğrafya eğitimi, yalnızca mekânsal bilgiyi aktarmakla kalmaz; aynı zamanda ulusal kimliğin inşasında toprakla kurulan duygusal bağı, yani "vatan" algısını da şekillendirir. Nüfus mübadelesi, iskân uygulamaları, yer adlarının değiştirilmesi gibi siyasi süreçlerle biçimlenen mekânsal gerçeklik, eğitim aracılığıyla hem yaygınlaştırılmakta hem de toplumsal kabul görmesi sağlanmaktadır. Bu yolla, belirli bir coğrafyanın "vatan" olarak anlamlandırılması pekiştirilmektedir. [558]

Türkiye'de hem modern anlamda coğrafya biliminin kurucularından, hem Cumhuriyet'in ilk dönem coğrafyacılarından ve hem de önemli eğitimcilerinden biri Darkot'tur. Darkot, çalışmalarıyla yaşanılan yerin "vatan" olarak benimsenmesine, vatan toprağının daha iyi tanınıp öğrenilmesine katkı sağlamış; böylece "vatan" sevgisi" ve bilincinin pekişmesine önemli ölçüde destek olmuştur. Darkot, ders kitapları, dergi makaleleri, ansiklopedi maddeleri ile harita ve atlas çalışmaları aracılığıyla, Türkiye'nin coğrafi özelliklerinin eğitim sistemine entegre edilmesinde öncü bir rol üstlenmiş; bu süreci birçok ilke imza atarak güçlendirmiştir. Çalışmaları, Türkiye'nin coğrafi yapısının bilimsel temellere dayandırılmasına ve bu bilginin topluma aktarılmasına önemli katkılar sunmuştur. Bu katkılar, bireylerin yaşadıkları topraklarla daha güçlü bağlar kurmalarına yardımcı olmakta; böylece "vatan" sevgisinin gelişmesini ve içselleştirilmesini desteklemektedir.

Darkot, ülkemiz adına şekillenen coğrafya anlayışının, yani Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyo/ekonomik durumu, ihtiyaçları ve eğitim sistemi çerçevesinde gelişen anlayışın önemli temsilcilerindendir. Araştırma ve çalışmalarıyla, Türkiye'nin coğrafi yapısını bilimsel zemine oturtarak, Türkiye'nin coğrafi mekânlarının sadece fiziki değil, kültürel, tarihî ve siyasi olarak da anlaşılmasını sağlamaktadır. Darkot hem fiziki hem de beşeri coğrafya alan araştırmalarıyla eğitime kazandırdıkları

[558] Durgun, a.g.e., 2011, s. 245-260.

"vatanlaşma" sürecine katkı yapmaktadır. Ayrıca Darkot'un akademik çalışmaları, Türkiye coğrafyasını bilimsel ve milli bir bakışla ele alarak eğitim yoluyla vatandaşlık/yurttaşlık bilincinin geliştirilmesi ve "vatan/vatanlaşma" fikrinin genç kuşaklara aktarılmasında da rehber niteliğindedir.

Türkiye'de coğrafi bölge sınırlarının ilk kez resmi olarak belirlenmesi, 1941 yılında Ankara'da gerçekleştirilen Birinci Türk Coğrafya Kongresi ile sağlanmıştır. Bu kongre, Cumhuriyet dönemi perspektifiyle ülkenin bölgesel olarak sınıflandırıldığı ve mekânsal planlamanın kurumsal zemine oturtulduğu önemli bir dönüm noktasıdır. Vatanın, farklılıklar barındıran bölgelerin oluşturduğu bütüncül bir yapı olarak tanımlanması, ulus-devlet inşasında benimsenen milliyetçi yaklaşımın temel özelliklerinden biridir. Bu anlayış, yerel unsurların ulusal kimliğe tehdit değil, onu destekleyen tamamlayıcı parçalar olarak görülmesini sağlamış ve parçayla bütün arasındaki ilişkiyi dayanışma temelli bir bağa oturtmuştur.[559] Bu anlayış, toplumu oluşturan bireylerin yalnızca bir toprak parçasına değil, aynı zamanda o toprağın temsil ettiği değerlere—örneğin dil, bayrak, millî marş, birlik ve beraberlik duygusu, savunma ve sınır güvenliği bilinci gibi—bağlılık geliştirmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda yapılan her katkı önemlidir. Nitekim, bölgelerin hangi ölçütlere göre ayrılacağı meselesi kongrede ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Bu süreçte Darkot, aktif rol üstlenmiş; Türkiye'nin coğrafi bölgelerinin sınırlarının belirlenmesi ve bu bölgelerin alt yörelere ayrılarak haritalanması gibi önemli görevler üstlenmiştir. Sonuç olarak, bölge ayrımı, onun hazırladığı rapor doğrultusunda kabul edilmiştir.

Birinci Türk Coğrafya Kongresi ve hemen ardından kurulan Türk Coğrafya Kurumu, coğrafi bilgi üretimi ve coğrafya eğitimi yoluyla devletin ülke mekânını yeniden kurgulamasına, yani toprağın "vatan" kimliğiyle donatılmasına zemin hazırlayan kurumsal bir yapıyı temsil etmektedir. Kongre sürecinde özellikle okul coğrafyasına yönelik yapılan tartışmalar, farklı yayınevlerinden çıkan, içerik, harita kullanımı, yer adları ve konu dizimi bakımından birbirinden ayrışan ders kitaplarını ortak bir çerçeveye oturtma ihtiyacına işaret etmektedir. Bu çerçevede, vatanın tamamına dair

[559] Sezgi Durgun, *Ulusçuluk ve Mekan: Cumhuriyet Söyleminde "Vatan": 1920–1950,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2010, s. 242.

yeterli, tutarlı ve teknik bilgilerin eksikliği vurgulanmış; coğrafi terimlerin standartlaştırılmaması, ders kitaplarındaki haritaların uyumsuzluğu ve 1929 sonrası değiştirilen yer adlarının yeni haritalara yansıtılmaması gibi meseleler ciddi eksiklikler olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, okul coğrafyasına atfedilen önem, yalnızca bilgi aktarımına değil; aynı zamanda vatan algısının ve ulusal kimliğin şekillendirilmesine katkı sunmasından kaynaklanmaktadır.[560]

Bilindiği gibi, vatan ve vatandaşlık bilincinin gelişmesinde ortak dilin korunması, doğru kullanımı ve anadil dışındaki dillerin de uygun biçimde yaşatılması önemlidir. 1941 yılında düzenlenen Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde Darkot, coğrafi terimlerin kullanımıyla ilgili bir komisyonda görev almış ve bu kapsamda iki ana başlık altında ele alınmak üzere "İlk ve Ortaokul Coğrafya Terimleri Hakkındaki Rapor"u hazırlamıştır. Bu başlıklardan ilki, terimlerin belirlenmesinde dikkate alınması gereken esasları; ikincisi ise, oluşturulan terim listesinde bazı kullanım tercihleri üzerine değerlendirmeleri içermektedir. Darkot'a göre, terimlerin belirlenmesinde göz önünde bulundurulması gereken ilkeler şunlardır: Terimlerin Türkçeleştirilmesi; uluslararası kökenlerinin (enternasyonal tabanlarının) mümkün olduğunca korunması; türetilebilir (iştikak kabiliyetine sahip) olmaları; açık ve doğru anlamlar içermeleri; ayrıca sözlük anlamı ile terim anlamı arasında belirgin bir ayrım bulunması. Buradaki en önemli amacının ise terimleri Türkçeleştirmek olduğunu dile getiren Darkot'a göre, "*her ileri milletin sadece kendine ait kelime ve tabirlerle ifade ettiği ilmi mefhumları, bizim de yabancı bir dile muhtaç olmadan, kendi dilimizden aramak çok önemlidir.*" Ayrıca Türkçeye girmiş, kökleşmiş kelimelerin Türkçe kabul edilebileceğini dile getiren Darkot, enternasyonal kökleri muhafaza noktasında da bilimsel manada kullanılan yabancı kelimelere Türkçe karşılık aramak, anlam yüklemek yerine kelimelerin köklerini koruyarak (örneğin, kozmo yerine kosmo; jeo yerine geo; ızo yerine iso gibi), bizim dilimizde kullanılabilir hale getirilmesinin daha doğru olacağını ifade etmektedir.[561]

[560] Durgun, a.g.e., 2010, s. 243.
[561] Birinci Coğrafya Kongresi (6-21 Haziran 1941): *Raporlar, Müzakereler, Kararlar*, s. 138-139.

1941 yılında düzenlenen Birinci Türk Coğrafya Kongresi, Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in başkanlığında toplanmış; Faik Sabri Duran, Saffet Geylangil, Besim Darkot ve Hamit Sadi Selen gibi dönemin önde gelen coğrafyacılarının katılımıyla gerçekleşmiştir. Kongreye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de katılmış ve coğrafya alanındaki son gelişmeler hakkında bilgilendirilmiştir. Açılış konuşmasında Hasan Âli Yücel, coğrafya eğitiminin misyonunu şu sözleri kullanarak dile getirmiştir: "*Coğrafyanın ilk konusu, tüm yönleriyle kendi vatanımızdır; Türk milleti ve yurdudur. Uğruna canımızı feda etmekten çekinmediğimiz Türk vatanını bilimsel bir bakışla tanımak ve bu bakış açısını gelecek kuşaklara aktarmak bizim en önemli görevimizdir*."[562]

Coğrafyayı/coğrafyasını bilmek ve öğrenmek, bireylerde kültürel ve yurttaşlık/vatandaşlık kimliğinin oluşmasını sağlarken, onların yaşadıkları topluma ve çevreye karşı sorumluluk duygusu geliştirmelerine de katkıda bulunur.[563] Yaşanılan yerlerin ve toprakların "vatan" olarak kabul edilmesi, korunması ile savunulması açısından "vatandaş" olma bilincinin oluşturulması; iç ve dış tehditlere karşı birlik ruhunun geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. "Vatan", sınırları belirlenmiş bir toprak parçası olduğuna göre, Türkiye'nin sınırları, 28 Ocak 1920'de Osmanlı Meclis-i Mebusanı tarafından kabul edilip 17 Şubat 1920'de resmiyet kazanan Misak-ı Milli kararları doğrultusunda şekillenmiştir. Misak-ı Milli, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde yeni devletin sınırlarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamış ve toplumsal örgütlenmenin çerçevesini çizmiştir. Bu bildirgede yer alan sınırlar, Türk ulus-devletinin egemenliğini ifade etmekle kalmamış; aynı zamanda Osmanlı-İslam kimliğinin korunmasına yönelik bir tutumu ve yeni bir vatan anlayışını da beraberinde getirmiştir. Ayrıca, bu sınırlar dönemin ruhuna uygun biçimde, *"her ulusun kendi kaderini tayin etme hakk*ı" anlayışı doğrultusunda şekillendirilmiştir.[564]

[562] Özkan, a.g.e., 2019, s. 200-201.
[563] Orhan Akınoğlu, "Coğrafya Eğitimi ve Toplum", *Marmara Coğrafya Dergisi*, cilt: 13, sayı: 1, 2006, s. 28.
[564] Özbey, a.g.e., 2019, s. 246-247.

Türkiye'de coğrafya disiplininin kurucularından biri olan Darkot'un çalışmaları, coğrafya bilgisinin öğrenilmesine, geliştirilmesine ve bir bilim dalı olarak kurumsallaşmasına önemli katkılar sağlamıştır. Darkot'a göre coğrafyanın öğrenilmesi, bir milletin kendi topraklarını tanıması, benimsemesi ve bu topraklara aidiyet duyarak ulusal kimliğini inşa etmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu anlayış doğrultusunda kaleme aldığı *Türkiye Coğrafyası*, *Türkiye İktisadi Coğrafyası*, *Kartografya Dersleri*, *Avrupa Coğrafyası*, *Coğrafi Araştırmalar I* ve *Ekonomik Coğrafya* gibi eserleri ile yaptığı harita çalışmaları ve ansiklopedi maddeleri, vatanın zihinsel olarak inşasına katkı sunan temel kaynaklar arasında yer almaktadır.

Bilindiği gibi Darkot'un tarihi coğrafya çalışmaları, Anadolu'nun tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yaptığını vurgulayarak, bu coğrafyanın neden bir "vatan" olarak kabul edildiğine dair önemli bir çerçeve çizmektedir. Darkot'a göre, mekânların/yerlerin sadece fiziki özellikleriyle değil, tarihsel anlamlarıyla anlaşılıp benimsetilmesinin gerekliliğine vurgu yapması bile "vatanlaşma" sürecinin coğrafi bilgiyle nasıl desteklenebileceğinin ispatı niteliğindedir. Özellikle Türkiye şehirlerinin tarihi coğrafyası dair yaptığı çalışmaları hem yerel ve hem de ulusal ölçekte kimliklerin korunup pekiştirilmesi ile toplumun yaşadığı topraklarla olan bağlarını da güçlendirmesi bağlamında, ülkemizde coğrafya biliminin gelişmesine katkı sağlamıştır. Darkot'un İslam, Aylık, Türkiye ve Meydan Larousse Ansiklopedilerindeki şehir maddeleri gibi.

Vatan sevgisi ve bilinci, Millî Eğitim Bakanlığı'nın müfredat programlarında küçük yaşlardan itibaren öğrencilere kazandırılması hedeflenen ve büyük önem verilen temel değerlerden biridir. Bu değerin gelişimi için müfredatta farklı sınıf seviyelerinde ve çeşitli derslerde çeşitli yaklaşımlarla yer verilmektedir. Özellikle millî bayramlar, İstiklal Marşı, kahramanlık destanları ve ülkemizdeki yerleşim alanlarının işgalden kurtuluş tarihleri gibi temalar ön plana çıkarılmaktadır. Ayrıca, eğitim ilerledikçe öğrencilerin Türkiye'nin coğrafi özellikleriyle birlikte doğal,

kültürel ve ekonomik kaynakları öğrenmeleri sağlanarak, vatanlarına karşı daha derin bir sevgi ve sahiplenme duygusu geliştirmeleri amaçlanmaktadır.[565]

Bireylerin ve toplumların yaşadıkları yerin coğrafi güzelliklerinin farkına varmaları, yurttaşlık bilincinin oluşmasında kuşkusuz önemli bir rol oynamaktadır. Bu noktada, coğrafya bilgisi temel bir araçtır. Coğrafya sayesinde birey, yaşadığı ülkenin doğal ve beşerî zenginliklerini tanıma fırsatı bulur. Ayrıca, diğer ülkelerin dinleri, dilleri ve kültürleri hakkında edindiği bilgiler; hem kendi kültürel kimliğinin şekillenmesine katkı sağlar hem de vatandaşlık bilincinin gelişimine yardımcı olur.[566]

Coğrafya bireylere, milletlere veya devletlere yol gösterme, rehberlik etme ve millî kültürlerin kaynağı olma gibi siyasal güce sahip bir bilimdir. Bu sebeple, "vatan" olarak adlandırılan coğrafi bir alan olmadan devletlerin kurulması ve milli kültürler ile uygarlıkların ortaya çıkması mümkün değildir.[567] Buna en güzel örnek, topraktan vatan yaratan anlayışa ve vatana anlam veren değerler sistemine sahip olan Türkler,[568] verilebilir. Türkler, tarih boyunca farklı coğrafyalarda yaşamalarına rağmen, kalıcı yerleşim kurdukları ve hayatlarını devam ettirdikleri 36 ile 42 derece kuzey enlemleri arasındaki bölgeyi "vatan" olarak kabul etmişlerdir. Eski ve Yeni Dünya karalarının kavşak noktasındaki bu hattın ne kuzeyi ne güneyi, Türklerin yaşamalarına uygun koşulları taşımamaktadır. Bu nedenle onların da bu kuşak içine yerleştikleri ve burayı vatan haline benimsedikleri de bilinmektedir.[569]

Coğrafya, bilindiği gibi bir sosyal bilim dalıdır. Bu nedenle, toplumdaki bireylerin yaşadıkları çevreyi ve coğrafi alanı anlamaları ve öğrenmeleri önem taşımaktadır. Yaşadığı coğrafyayı bilmeyenin, coğrafi değerlerinin (dini, kültürel, sosyal,

[565] Çifçi, Dikmenli, a.g.e., 2016, s. 851.
[566] Akınoğlu, a.g.e., 2006, s. 34.
[567] Doğanay, a.g.e., 2011, s. 5.
[568] Musa Gümüş, "Türklerde Vatan Kültürünün Oluşumu, Anadolu Tecrübesi", *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, cilt: 8, sayı: 9, 2013, s. 1554.
[569] Saadettin Yağmur Gömeç, "Tarihi Türk Coğrafyasının Genel Hatları", *Türk Dünyası Araştırmaları (TDA*), cilt: 120 sayı: 237, 2018, s. 103-105.

toplumsal gibi) bilmesi ve önemsemesi mümkün değildir.[570] Bu bağlamda coğrafya, bağlantılı olduğu bilimler ve kendi alt dallarıyla birlikte bireylere, tarihi, kültürel ve milli benlik kazandırma; vatan sevgisi, vatandaşlık bilinci oluşturma gibi misyonlar yüklemektedir.

[570] Hayati Doğanay, *Coğrafya Öğretim Yöntemleri: Orta Öğretimde Coğrafya Eğitiminin Esasları*, Aktif Yayınevi, Erzurum 2002.

6. ETKİLENDİĞİ VE ETKİLEDİĞİ COĞRAFYACILAR

Coğrafya bilimi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk elli yılında Batı standartlarına uygun bir nitelik kazanmıştır. Bu süreçte, yükseköğretim ve ortaöğretim kurumlarında, eskiden yaygın olan masa başı coğrafya öğretimi yerini sahada, arazi incelemelerine ve araştırmalarına dayanan, insanı düşünmeye ve neden-sonuç ilişkilerini sorgulamaya yönelten bir çalışma sistemine bırakmıştır.[571]

Bu bölümde, Darkot'un çalışmalarına yönelik atıf analizi yapılacaktır. Atıf taraması kapsamında incelenecek yayınlar iki ana başlık altında ele alınacaktır: (1) Darkot'un yaptığı atıflar, (2) Darkot'a yapılan atıflar.

6.1. Darkot'un Yaptığı Atıflar

Bu bölüm, Darkot'un hangi düşünürlerden ve kaynaklardan etkilendiğini atıflar aracılığıyla ortaya koymaktadır. Darkot'un yaptığı atıflar, aldığı eğitim, kullandığı yabancı diller (Fransızca ve Almanca), akademik çalışmalarında yararlandığı kaynaklar ve referans aldığı coğrafya okullarıyla (örneğin Kıta Avrupası coğrafya düşünce sistemi ve okulunun; P. Vidal de La Blache, Carl Ritter, A. von Humboldt gibi Batı coğrafya öncülerinin etkisinde kalması gibi) doğrudan bağlantılıdır. Hem Türkiye'de hem yurt dışında eğitim görmüş olan Darkot, tarihî ve beşerî coğrafya alanlarındaki çalışmalarında yerli ve yabancı araştırmacıların eserlerine atıfta bulunmuş; böylece coğrafyanın disiplinlerarası niteliğini yansıtan geniş bir referans ağı oluşturmuştur. Yerel ve uluslararası kaynaklara yaptığı bu kapsamlı atıflarla, Darkot Türk coğrafya bilimine önemli katkılar sağlamış ve modern coğrafyanın temel taşlarından biri olmuştur.

Araştırma kapsamında 1930-1981 dönemine ait Darkot'un etkilendiği kaynaklara ilişkin temel bulguların yer aldığı tablo incelenmiştir. Bu dönemde toplam 60 makale

[571] Gürsoy, a.g.e., 1973, s. 1-3.

ve yayın değerlendirilmiş, Darkot'un bu yayınlarda verdiği toplam atıf sayısı 717 olarak tespit edilmiştir. Makale/yayın başına düşen ortalama atıf sayısı ise 11,9'dur. 1930-1981 dönemi atıf analizine göre, Darkot'un atıf verdiği yazar sayısı 342 olup, bu yazarlar 20 farklı ülkeyi temsil etmektedir. Tabloya göre, Darkot'un atıf verdiği yazarların %51,4'ü (176 kişi) Türk; %48,5'i (166 kişi) ise yabancı yazarlardan oluşmaktadır (Tablo 6.1).

Tablo 6.1: 1930-1981 döneminde Darkot'un kimden etkilendiğine ilişkin temel bulgular

Dönem	**1930-1981**
Toplam Makale/Yayın Sayısı	60
Ortalama Makale/Yayın Sayısı (Yıl) *	2,1
Makale/Yayın Başına Düşen Atıf Sayısı	11,9
Darkot'un Verdiği Toplam Atıf Sayısı	717
Darkot'un Atıf Verdiği Toplam Ülke Sayısı	20
Darkot'un Atıf Verdiği Toplam Yazar Sayısı	342
Darkot'un Atıf Verdiği Toplam Yazar (Türk) Sayısı	176 (%51,4)
Darkot'un Atıf Verdiği Toplam Yazar (Yabancı) Sayısı	166 (%48,5)

*Ortalama Makale Sayısı (Yıl), makale yayını olmayan yılların çıkarılmasıyla hesaplanmıştır.

Darkot, yaklaşık elli yıl akademisyenlik yapmış ve yaşamını eğitim ile araştırmalara adamıştır. Darkot'un verdiği toplam atıf sayısının yıllar içindeki değişiminin yer aldığı grafik incelendiğinde, bazı yıllarda belirgin artışlar ve azalışlar olduğu görülmektedir. 1937, 1938, 1943, 1957, 1967, 1978 ve 1981 yıllarında atıf sayılarında artış yaşanmıştır. En fazla atıf ise 1978 (141 atıf) ve 1981 (344 atıf) yıllarında gerçekleştirilmiştir. Öte yandan, 1945, 1955, 1956, 1962, 1963, 1965, 1969 ve 1973 yıllarında ise herhangi bir atıf yapılmamıştır (Şekil 6.1).

Şekil 6.1: Darkot'un verdiği toplam atıf sayısının yıllar içindeki değişimi

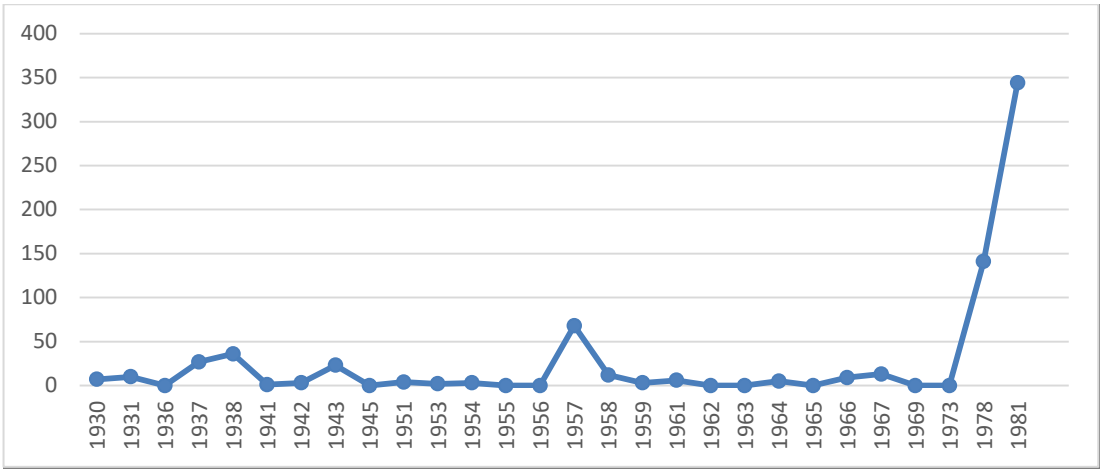

Araştırma kapsamında 1930-1981 döneminin 10'ar yıllık aralıklarla veri toplamlarının dağılımı tabloda sunulmuştur. Tabloda Darkot'un verdiği toplam atıf, ülke ve yazar (Türk/yabancı) sayılarının toplamları belli aralıklarla gösterilmiştir. Tabloda veri toplamları genel itibariyle 1930 yılından 1981 yılına doğru artış eğilimindedir. Tabloya göre Darkot'un verdiği toplam atıf en fazla 485 ile 1970-1981; en az ise 27 ile 1940-1949 dönemidir. Darkot'un atıf verdiği toplam ülke ve yazar sayısının en fazla olduğu dönem 1970-1981, en az ise 1940-1949'dur. Türk yazarlara yaptığı atıfların en yüksek olduğu devre yine 1970-1981, en düşük ise 1940-1949'dur. Öte yandan yabancı yazarlara yapılan atıflar en yoğun şekilde 1950-1959, en düşük ise 1960-1969 dönemlerinde gerçekleşmiştir (Tablo 6.2).

Tablo 6.2: 1930-1981 arası dönemdeki 10'ar yıllık veri toplamları

Dönem	Darkot'un Verdiği Toplam Atıf Sayısı	Darkot'un Atıf Verdiği Toplam Ülke sayısı	Darkot'un Atıf Verdiği Toplam Yazar (Türk) Sayısı	Darkot'un Atıf Verdiği Toplam Yazar (Yabancı) Sayısı
1930-1939	80	11	5	39
1940-1949	27	4	3	22
1950-1959	92	9	8	63
1960-1969	33	6	18	9
1970-1981	485	14	155	52

Aşağıda Tablo 6.3' te Darkot'un 1930-1981 döneminde en çok atıf verdiği ilk 10 ülkenin yer aldığı tablo yer almaktadır. Bir araştırmacının başvurduğu literatür (yerli ya da yabancı), onun bilimi nasıl kavradığını ve uyguladığını, dolaylı biçimde ortaya koymaktadır. Örneğin, bir araştırmacının çalışmalarında çoğunlukla Fransızca kaynaklara yer vermesi, Fransız coğrafya geleneği ve bilimsel yaklaşımını benimsediğine işaret etmektedir. Bu yönelim, belirli bir zaman dilimi içerisinde yaygınlaştığında, disiplinde etkin olan akademisyenlerin bilimsel eğilimleri ile düşünsel yaklaşımlarındaki değişim ve çeşitlenmeleri gözlemlemek mümkün hale gelmektedir. Bu bağlamda, ağırlıklı olarak Fransız ya da Alman kaynaklarının kullanılması, ilgili araştırmacının Kıta Avrupası coğrafya okulunun etkisinde olduğunu; İngilizce kaynaklara yönelim ise, Anglo-Amerikan coğrafi düşünce sisteminden beslendiğini düşündürmektedir.[572]

Bilindiği üzer Darkot'un da çalışmalarında ağırlıklı olarak Almanca ve Fransızca kaynaklara yönelmiş olması, Kıta Avrupası coğrafya düşünce sisteminin etkisinde olduğunu göstermektedir. Nitekim tablo incelendiğinde, Darkot'un en çok başvurduğu kaynakların ilk dördünün Türkiye, Fransa, Almanya ve Avusturya menşeli olduğu görülmektedir. Fransızca ve Almanca dillerine hakim olan Darkot, yalnızca Türkiye'de değil, aynı zamanda Fransa'da da eğitim almış; bu eğitimin bir yılını ise Almanya'da geçirmiştir. Bu çok yönlü eğitim süreci, onun bilimsel bakış açısını ve yöntem tercihlerini doğrudan biçimlendirmiş; çalışmalarında yararlandığı literatürün seçimini de büyük ölçüde etkilemiştir.

Tablo 6.3: 1930-1981 döneminde en çok atıf verilen ilk 10 ülkenin gösterilmesi

Ülke	**1930-1981**
Türkiye	453,75
Fransa	109,5
Almanya	86,5
Avusturya	29,5
ABD	7
İngiltere	4

[572] Bekaroğlu, Yavan, a.g.e., 2013, s. 56.

İtalya	4
Sırbistan	3,25
Hollanda	3
İsviçre	3

Aşağıdaki tabloda 1930-1981 dönemi boyunca Darkot'un eserlerinde kullanılan atıfların ülkelere göre dağılımı incelenmiştir. Tabloda, 1960–1969 dönemi hariç tüm dönemlerde, Darkot'un en çok başvurduğu ilk dört ülkenin Türkiye, Fransa, Almanya ve Avusturya'dır. Bu durum, daha önce de değinildiği gibi, Darkot'un eğitim hayatının bir bölümünü Avrupa'da geçirmesi, Batı coğrafya okullarının etkisinde kalması ve bu doğrultuda akademik olarak şekillenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Darkot'un eserlerinde kullanılan atıfların ülkelere göre dağılımı tablosuna göre en fazla atıf Türkiye'ye aittir. Türkiye'ye yapılan atıf 453,75; Fransa'ya yapılan atıf 109,5; Almanya atıfı ise 85,25'tir (Tablo 6.4).

Tablo 6.4: 1930-1981 dönemi boyunca Darkot'un eserlerinde kullanılan atıfların ülkelere göre dağılımı.

Yıl	Ülke Adı	Atıf Sayısı
1930-1939	**1.** Fransa	30
	2. Almanya	17
	3. Avusturya	17
	4. Türkiye	6
	5. Sırbistan	3
1940-1949	**1.** Almanya	12
	2. Fransa	8
	3. Avusturya	4
	4. Türkiye	3
	5. İngiltere	0
1950-1959	**1.** Fransa	47
	2. Almanya	26,25
	3. Türkiye	10
	4. Avusturya	2,5
	5. Hollanda	2
1960-1969	**1.**Türkiye	22,75
	2. Fransa	4
	3.ABD	2
	4.İngiltere	2
	5.İsviçre	1

1970-1981	**1.**Türkiye	412
	2.Almanya	30
	3.Fransa	20,5
	4.Avusturya	6
	5.ABD	4

Aşağıda 1930–1981 dönemine ait en çok atıf verilen ilk 10 kişiyi gösteren tablo incelendiğinde, bu isimlerin 8'inin Türk, 2'sinin ise yabancı olduğu görülmektedir. Yabancı yazarlardan biri Alman A. Philippson, diğeri ise Avusturyalı W. Penck'tir. Ayrıca listede yer alan isimlerden üçü hariç tamamı fiziki coğrafya alanında uzmanlaşmış akademisyenlerdir. Akademik kariyerinin ilk on yılına bakıldığında, çalışmalarının ağırlıklı olarak fiziki coğrafya alanında yoğunlaştığı, sonraki yıllarda ise beşerî coğrafyaya yöneldiği görülmektedir. Darkot'un en çok atıf yaptığı on kişilik listeye bakıldığında da benzer bir durum söz konusudur; üç isim hariç tamamı fiziki coğrafyacıdır. Bu durum, büyük ölçüde Darkot'un mesleki faaliyetlerini sürdürdüğü dönemin özellikleriyle ilişkilidir. Zira bu dönem, coğrafyada bölgesel yaklaşımın etkili olduğu, alan çalışmalarının yoğun biçimde yürütüldüğü bir sürece karşılık gelmektedir (Tablo 6.5).

Ayrıca 1980 dönemi öncesi Türk coğrafyasının en belirgin kriterlerinden biri, fiziki coğrafyanın disiplin içinde daha hakim bir konumda olmasıdır. Buna karşılık, beşeri coğrafya çabaları ise daha sınırlı kalmış, genel olarak geri planda ve silik bir alan olarak kalmıştır. Fiziki coğrafyanın ağırlığı, Türk coğrafyacılarının ulusal ve uluslararası düzeyde hazırladıkları yayınların büyük çoğunluğunun bu alana yönelmiş olmasından da açıkça görülmektedir. Öyle ki, dönemin beşeri coğrafyacılarının dahi zaman zaman fiziki coğrafya konularında yazılar kaleme aldığına rastlanmaktadır.[573]

[573] Bu konuyla ilgili örnek niteliğinde birkaç çalışma için bkz: Erinç Sırrı, *Elli Yılda Coğrafya*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 11, Ankara 1973b; Yılmaz Arı, Abdullah, "İnsan-Çevre Etkileşimini Yorumlamada Yeni Bir Alternatif: Kültürel Coğrafya", *Ulusal Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı içinde (s. 51-59)*, İstanbul 2005; Nuri Yavan, "SCI ve SSCI Bağlamında Türkiye'de Coğrafya Biliminin Uluslararası Yayın Performansının Karşılaştırmalı Analizi: 1945-2005", *AÜ. TÜCAUM, Coğrafi Bilimler Dergisi,* cilt: 3, sayı: 1, s. 27-58. Ankara 2005; E. Murat Özgür, Nuri Yavan, "Türk Coğrafyacılarının İç Hesaplaşması: Neden Başaramadık? Nasıl

Tablo 6.5: 1930-1981 döneminde en çok atıf verilen ilk 10 kişinin gösterildiği bir tablo

Kişi	1930-1981
İsmail Yalçınlar	33,5
Ahmet Ardel	28,5
Sırrı Erinç	22,15
Erol Tümertekin	21,75
Alfred Philippson (Alman)	17,25
Yusuf Dönmez	15
Ajun Kurter	13,33
Bedriye Tolun Denker	12
Walther Penck (Avusturya)	10,75
Hamit İnandık	10,5

1930–1981 yılları arasını kapsayan dönemlere göre en çok atıf yapılan beş Türk yazarı gösteren aşağıdaki tablo incelendiğinde, en fazla atıf alan isimlerin sırasıyla İsmail Yalçınlar (32,5), Ahmet Ardel (28,5), Erol Tümertekin (21,75), Sırrı Erinç (21,65) ve Yusuf Dönmez (15) olduğu görülmektedir. Özellikle 1940–1949 döneminde yalnızca üç yazara atıf yapılması da dikkat çekicidir. Genel eğilime bakıldığında ise, 1930'dan 1981'e doğru gidildikçe atıf sayılarında belirgin bir artış olduğu; en az atfın 1940–1949, en fazla atfın ise 1970–1981 döneminde gerçekleştiği anlaşılmaktadır (Tablo 6.6).

Tablo 6.6: 1930-1981 yıl aralıklarına göre en çok atıf verilen 5 TÜRK yazar

Yıl	Kişi Adı	Atıf Sayısı
1930-1939	**1**. İbrahim Hakkı Akyol	2
	2. Evliya Çelebi	1
	3. Ahmet Fuat Bey	1
	4. Ömer Barkan	1
	5. Harun Reşit Bey	1
1940-1949	**1**.İbrahim Hakkı Akyol	1
	2. Ahmet Ardel	1
	3.İ. Hüsrev Tökin	1
	4.-	
	5.-	

Başarabiliriz?", *Beşeri Coğrafya Dergisi*, sayı:1, 2013, s.14-38; Nazmiye Özgüç, Erol Tümertekin, *Coğrafya: Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2000.

1950-1959	**1**.S. Özhan	3
	2.Katib Çelebi	2
	3.İbrahim Meteferrika	2
	4.Reşat İzbırak	1
	5.Sırrı Erinç	1
1960-1969	**1**.Erol Tümertekin	3,25
	2.Haluk Cillov	3
	3.Hamit Sadi Selen	2,25
	4.Ruşen Keleş	1,5
	5.F. Yavuz	1,5
1970-1981	**1**.İsmail Yalçınlar	32,5
	2.Ahmet Ardel	27,5
	3.Sırrı Erinç	20,65
	4.Erol Tümertekin	18,5
	5.Yusuf Dönmez	15

1930–1981 yılları arasını kapsayan dönemde en çok atıf yapılan yabancı yazarların yer aldığı tablo incelendiğinde, yazarların büyük çoğunluğunun Fransa, Almanya ve Avusturya kökenli olduğu dikkat çekmektedir. Bu Darkot'un yurt dışı eğitimini Fransa'da tamamlaması ve hem Fransızca hem de Almanca bilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Ayrıca, bu dillerdeki literatüre erişim sağlayabilmesi, söz konusu ülkelerin coğrafya okullarının etkisinde kalmasına ve ilgili kaynaklara yönelmesine zemin hazırlamıştır. En fazla atıf yapılan yabancı yazarlar arasında Alman Alfred Philippson (15,25), Fransız Ernest Chaput (10), Avusturyalı Walther Penck (9,5), Alman K. Schneider (5) ve yine Fransız Emmanuel de Martonne (4,5) öne çıkmaktadır. Bu isimlerin, özellikle fiziki coğrafya ve jeomorfoloji alanında önemli çalışmalara imza atmış olmaları, Darkot'un o dönemki, bilimsel yönelimiyle de örtüşmektedir (Tablo 6.7).

Tablo 6.7: 1930-1981 arasındaki yıl aralıklarına göre en çok atıf verilen 5 YABANCI yazar

Yıl	Kişi Adı	Atıf Sayısı
1930-1939	**1**.Alfred Philippson (Alm.)	7
	2.Walther Penck (Avus.)	7
	3.Ernest Chaput (Fransa)	4
	4.Hans Wenzel (Alm.)	3
	5.Javan Cvijic (Sırbistan)	3

1940-1949	**1**.Vital Cuinet (Fransa)	2
	2. Alfred Philippson (Alm.)	2
	3.Ewald Banse (Alm.)	1
	4.A. Supan (Alm.)	1
	5.Rudolf Fitzner (Avus.)	1
1950-1959	**1**.Alfred Philippson (Alm.)	6,25
	2.K. Shneider (Fransa)	5
	3.Emmanual de Martonne	4,5
	4.Henri Baulig (Fransa)	2
	5.A. Lapeyre (Fransa)	2
1960-1969	**1**. Vital Cuinet (Fransa)	2
	2.Herbert Louis	1,25
	3.Charles Texier (Fransa)	1
	4.H. Carol (İngilter)	1
	5.L. Rorwin (ABD)	1
1970-1981	**1**.Ernest Chaput (Fransa)	6
	2.K. Nebert (Alm.)	4
	3.Reinhard Stewig (Alm.)	4
	4.P. Ullyott (ABD)	3
	5. Walther Penck (Avus.)	2,5

Kısaca özetlemek gerekirse, buraya kadar Darkot'un sadece makaleleri incelendiğinde, öncelikle yayın başına atıf sayısının düşük olduğu dikkati çekmektedir. Gerçekten de toplam 60 makalede 717 atıfın varlığı, eser başına 11,95 gibi düşük bir netice demektir. Üstelik bu atıflar içerisinde 1928 yılı öncesindeki Osmanlıca çalışmalara neredeyse hiç atıf yapılmaması, yukarıda vurgulandığı gibi dönemin özelliği gibi durmaktadır. Bekaroğlu'nun da belirttiği gibi bu dönem müellifleri "gaia" görünümündedirler ve önceki çalışmalara atıf vermeme eğilimindedirler. Bu husus dışında Darkot, eğitim aldığı ülkeler ve bildiği dillerin doğal bir sonucu olarak Fransız, Alman ve Avusturyalı müellifleri takip etmiş, onların çizdiği çerçeve içerisinde hareket etmiş görünmektedir. Ayrıca belirtilmesi gereken diğer bir husus ise, Darkot'un geç yıllarda yazdığı kitaplar ile özellikle belki yayın formatı gereği İslam Ansiklopedisi'ndeki maddelerde, fazlasıyla atıf yaptığının dikkat çekmesidir. Zaman yetersizliği nedeniyle yapılamayan kitaplar ve ansiklopedi maddeleri atıf analizi de yapıldığında yukarıda görülen manzaranın değiştiği görülecektir. Hem atıf sayısı artacak, hem çeşitlenecek ve hem de özellikle İslam Ansiklopedisi'ndeki maddelerde Osmanlıca ve eski tarihli eserlere atıflar yapılacaktır.

6.2. Darkot'a Yapılan Atıflar

Ord. Prof. Dr. M. Besim Darkot, Cumhuriyet döneminde Türk coğrafya biliminin Türkiye'de kurumsallaşmasına öncülük eden bilim insanlarındandır. Fiziki ve beşeri coğrafya alanlarında önemli çalışmalar yapan Darkot, uzun yıllar akademik hayatını sürdürmüş; araştırmaları ve incelemeleriyle Türk coğrafyasının modernleşme sürecine önemli katkılarda bulunmuştur. Türkiye coğrafyasının sistematik olarak ele alınması, harita kullanımı ve arazi çalışmaları gibi alanlarda etkin rol üstlenmiş; ders kitapları, makaleler gibi öğretim materyallerinin hazırlanmasına katkıda bulunmuş; birçok öğrenci yetiştirmiştir. Bu bağlamda, bu bölümde Darkot'un Türk coğrafya bilimini nasıl etkilediğine yer verilmiştir. Aşağıda 1943-2024 döneminde Darkot'tan kimlerin etkilendiğine ilişkin temel bulgular incelenmiştir. Böylelikle Türk coğrafyasındaki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında analiz edilen 3388 makalede 95888 atıf kullanmış; ortalama 28,3 atıf ile makale yazılmıştır. 1943-2024 döneminde Darkot'a verilen toplam 486 atıf sayısının 184,5'i fiziki coğrafya; 147,5'i beşeri coğrafya yayın alanına aittir (Tablo 6.8).

Tablo 6.8: 1943-2024 döneminde Darkot'tan kimlerin etkilendiğine ilişkin temel bulgular

Dönem	**1943-2024**
Toplam Makale Sayısı	3388
Ortalama Makale Sayısı **(Yıl)***	51,3
Makale Başına Düşen Atıf Sayısı	28,3
Makaledeki Toplam Atıf Sayısı	95888
Darkot'a Verilen Toplam Atıf Sayısı	486
Atıf Verilen Toplam Yayın Alanı (Fiziki Coğ.) **	184,5
Atıf Verilen Yayın Alanı Toplam (Beşeri Coğ.) **	147,5

***Ortalama Makale Sayısı (**Yıl),** makale yayını olmayan yılların çıkarılmasıyla hesaplanmıştır.

** Atıf verilen toplam yayın alanı (Fiziki-Beşeri) hesaplanırken, sadece 0 ve 1 sayıları kullanılarak tespiti yapıldı. Yani dergilerde Darkot'a verilen toplam atıf sayısı sütununda: eğer atıf (sayı kaç olursa olsun) fiziki alanda yapıldıysa 1, beşeride yapıldıysa 1; atıf yapılmadıysa 0 kullanıldı.

Araştırma kapsamında 8 coğrafya dergisi değerlendirmeye alınmıştır. Aşağıdaki tabloda, bu dergiler yayına başlama tarihlerine göre sıralanmıştır. Tablodaki verilere

göre, makale sayısının en fazla olduğu dergiler sırasıyla Türk Coğrafya Dergisi (852), Marmara Coğrafya Dergisi (688) ve Doğu Coğrafya Dergisi (567) olarak öne çıkmaktadır. Buna karşılık, makale sayısının en az olduğu dergiler İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni (159) ile İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi'dir (198). Darkot'a yapılan atıf sayısı açısından değerlendirildiğinde, en fazla atfın Türk Coğrafya Dergisi'nde (162), en az atfın ise Ege Coğrafya Dergisi'nde (28) yer aldığı görülmektedir. Türk Coğrafya Dergisi'nin yüksek atıf sayısında, bu derginin yayın hayatına erken başlamış olması ve uzun süredir yayımlanıyor olması önemli bir etkendir. Derginin tarihsel sürekliliği ve alandaki merkezi konumu, Darkot gibi erken dönem Cumhuriyet kuşağı coğrafyacılara yapılan atıfların bu dergide yoğunlaşmasını sağlamıştır (Tablo 6.9).

Tablo 6.9: 1943-2024 döneminde incelenen dergiler ve bu dergilerin aktif olduğu yıllar ile dergilerin toplam makale sayısı, dergi makalelerindeki toplam atıf sayısı ve Darkot'a verilen toplam atıf sayısına göre dağılımı

Dergi Adı*	**Aktif Olduğu Yıllar****	**Dergideki Toplam Makale Sayısı**	**Dergi Makalelerindeki Toplam Atıf Sayısı**	**Darkot'a Verilen Toplam Atıf Sayısı**
Türk Coğrafya Dergisi-TCD	1943-2024	852	20.414	162
İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, İ.Ü-CED	1951-1980	198	1952	47
Ege Coğrafya Dergisi-ECD	1983-2024	306	10.941	28
İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni, İ.Ü-Bülten	1984-1994	159	2525	44
İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi, İ.Ü.-CD	1985-2024	331	11.178	55
Doğu Coğrafya Dergisi, DCD	1995-2024	567	15.058	71
Marmara Coğrafya Dergisi, MCD	1996-2024	688	21.704	41
Ankara Üniversitesi Coğrafi Bilimler Dergisi-A.Ü. CBD	2003-2024	287	12.116	38

* Dergiler, yayın başlangıç tarihleri dikkate alınarak sıralanmıştır.

**Dergiler, bu süreler içinde kesintisiz şekilde yayımlanmamıştır.

1943–2024 yılları arasındaki dönemde, Darkot'a yapılan atıfların 10'ar yıllık toplamlarını gösteren tabloya göre, en fazla atıf 1993–2002 döneminde yapılmış (171 atıf), en az atıf ise 1963–1972 döneminde gerçekleşmiştir (11 atıf). Tablodaki verilere göre, 1953–1962 dönemi hariç tutulduğunda, dergi makalelerinde Darkot'a yapılan toplam atıf sayılarında genel bir artış eğilimi gözlemlenmektedir. Onar yıllık dönemler üzerinden yapılan incelemede, genel olarak (2003–2012 ve 1973–1982 dönemleri hariç) fiziki coğrafya alanındaki atıfların, beşeri coğrafya alanındaki atıflardan daha fazla olduğu görülmektedir. 2003–2012 ve 1973–1982 dönemleri ise, fiziki ve beşeri coğrafya alanlarında yapılan atıfların sayıca eşit olduğu istisnai dönemlerdir. Cumhuriyet dönemi coğrafyacılarından biri olan Darkot'un akademik faaliyet gösterdiği dönem, bölgesel yaklaşımın etkili olduğu ve alan çalışmalarının ön plana çıktığı bir dönemdir. Bu bağlamda, fiziki coğrafya odaklı çalışmaların yoğunlukta olması, Darkot'un bu alanda daha fazla atıf almasını da büyük ölçüde açıklamaktadır (Tablo 6.10).

Tablo 6.10: 1943-2024 arası dönemdeki Darkot'a verilen atıfların 10'ar yıllık veri toplamları

Dönem	Makaledeki Toplam Atıf Sayısı	Darkot'a Verilen Toplam Atıf Sayısı	Atıf Verilen Toplam Yayın Alanı (Fiziki Coğ.)	Atıf Verilen Yayın Alanı Toplam (Beşeri Coğ.)
1943-1952	689	16	9	1
1953-1962	1311	34	16	8
1963-1972	697	11	8,5	0,5
1973-1982	803	21	5	5
1983-1992	3306	57	24	8
1993-2002	10032	171	64	53
2003-2012	18897	100	30	46
2013-2024	60153	76	28	26

Makalelerdeki toplam atıf sayıları ile Darkot'a verilen toplam atıf sayıları dönemsel olarak karşılaştırıldığında, genel atıf sayılarının Darkot'a yapılan atıflardan belirgin biçimde fazla olduğu dikkat çekmektedir. 1943–2024 aralığında, makalelerdeki toplam atıf sayıları—1963–1972 ve 1973–1982 dönemleri hariç tutulduğunda—belli aralıklarla artış gösterdiği görülmektedir. Buna karşılık, Darkot'a yapılan atıflar

düzenli bir artış eğilimi göstermemekte; dönemsel olarak inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Bu durum, genel literatürün zamanla genişlemesine karşın, belirli akademisyenlere yönelik ilginin dönemsel olarak değişebildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Darkot'a yapılan atıflardaki dalgalanma hem coğrafya disiplininin gelişimiyle hem de araştırma eğilimlerinin zaman içinde değişmesiyle ilişkilendirilebilir (Şekil 6.2).

Şekil 6.2: Makalelerdeki toplam atıf sayısı ile Darkot'a verilen atıf sayısının karşılaştırılması

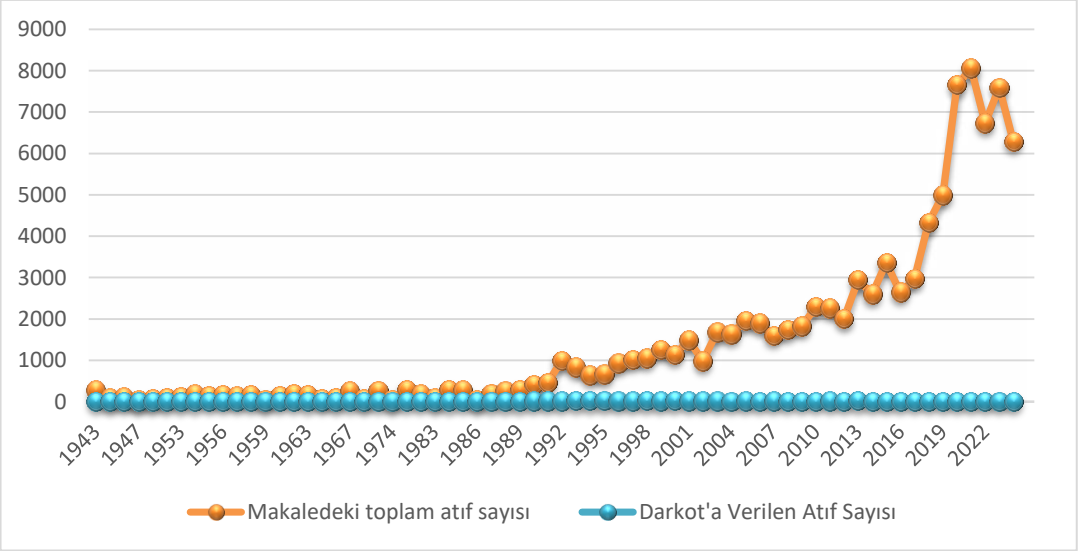

1943–2024 döneminde fiziki ve beşerî coğrafya yayın alanlarının aldığı atıf sayılarındaki değişim, aşağıdaki grafiklerde incelenmiştir. Grafikler doğrultusunda yapılan değerlendirmede, her iki yayın alanında da atıf sayılarının zaman içinde düzenli bir artış ya da azalış göstermediği, aksine inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. Benzer şekilde, Darkot'a yapılan toplam atıf sayıları da belirli dönemlerde artış gösterirken bazı dönemlerde azalmış; dolayısıyla istikrarlı bir eğilimden söz edilememektedir.

Bilindiği gibi, Darkot Türkiye'nin hem fiziki hem de beşerî coğrafyasını sistemli bir yaklaşımla ele alan; arazi gözlemlerine dayanan çalışmalarıyla coğrafya eğitimine yenilikler kazandıran ve Türk coğrafya bilimine önemli katkılar sunan bir

akademisyendir. Grafiklerdeki verilere göre, Darkot'a yapılan atıf sayılarındaki değişimle fiziki coğrafya yayın alanına yapılan atıflar arasında doğrudan bir ilişki gözlemlenmektedir. Darkot'a yönelik atıfların arttığı dönemlerde fiziki coğrafya yayın alanına yapılan atıflar da artmış; atıf sayısındaki azalmalar ise aynı şekilde fiziki coğrafya yayınlarındaki atıflara da yansımıştır. Aynı paralellik beşerî coğrafya alanı için de geçerlidir. Nitekim, 1993–2002 dönemi hem Darkot'a hem de fiziki coğrafya yayın alanına en fazla atıfın yapıldığı ortak dönem olarak öne çıkmaktadır (Şekil 6.3; 6.4).

Şekil 6.3: Darkot'a verilen atıfların "Fiziki Coğrafya" alanına göre dağılışı

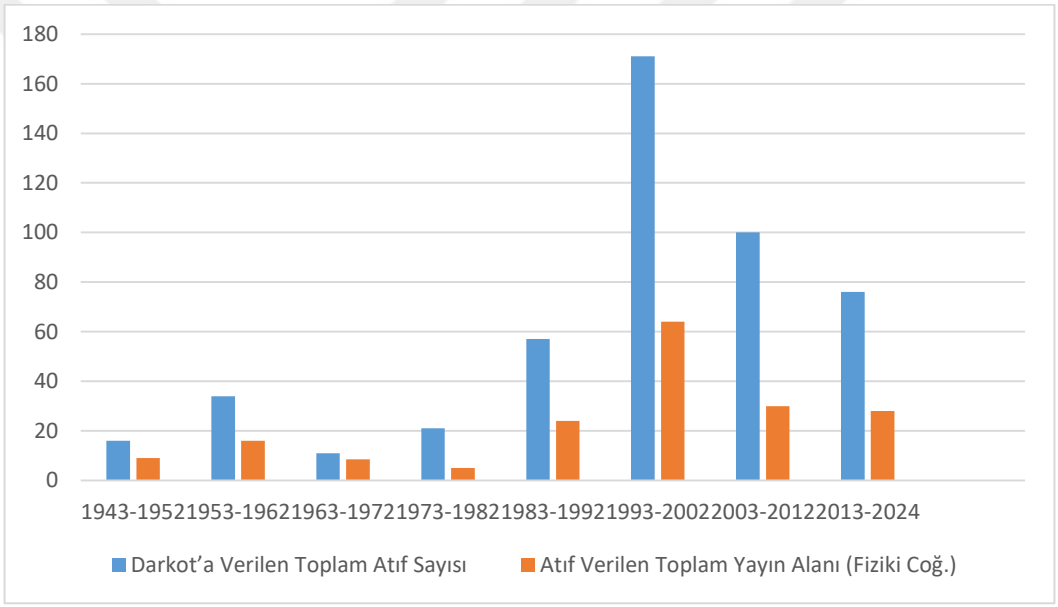

Şekil 6.4: Darkot'a verilen atıfların "Beşeri Coğrafya" alanına göre dağılışı

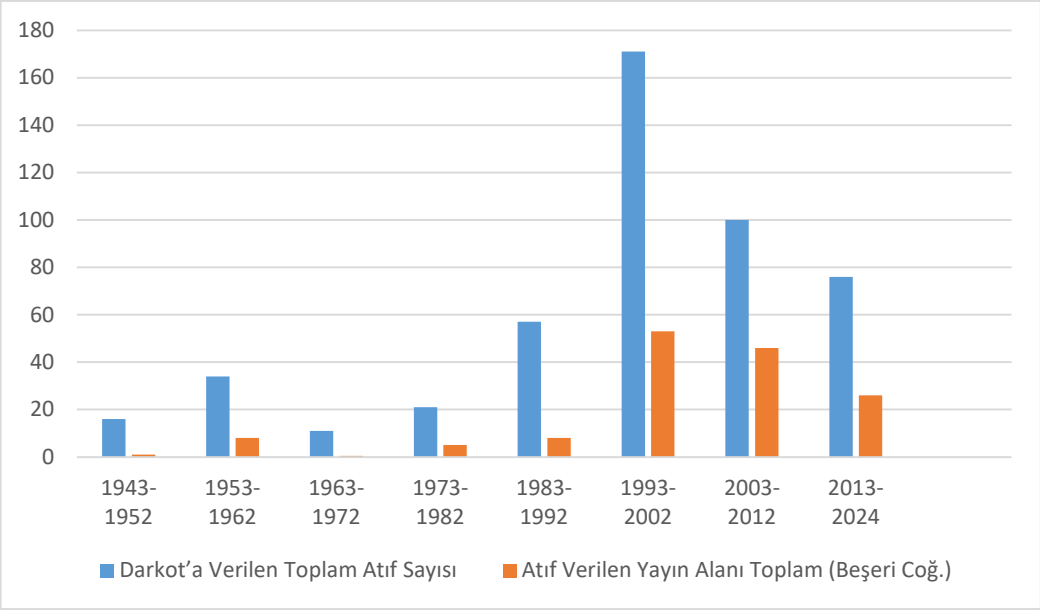

Aşağıda 1943–2024 döneminde, Darkot'un en çok atıf alan 10 eserinin atıf sayısı ve yayın türüne göre sıralandığı tablo incelenmiştir. Tabloya göre, Darkot'un en fazla atıf alan çalışmaları arasında özellikle Ege ve Marmara bölgelerine ilişkin eserler öne çıkmaktadır. Bu durum, Darkot'un bölgesel coğrafyacılık yaklaşımının, coğrafi bölgeler ve şehirlerle ilgili yoğun makale üretiminin bir yansımasıdır. Ayrıca ülkenin o dönemdeki sosyo-ekonomik ve bilimsel ihtiyaçları da bu yaklaşımın şekillenmesinde etkili olmuştur. Özellikle Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde bölgesel coğrafyaya verdiği önem ve ortaya koyduğu çabalar, bu yönelimin en güzel örnekleri arasında sayılabilir. Böylece Darkot, hem bölgesel coğrafya alanının gelişmesine katkıda bulunmuş hem de Türkiye coğrafyasının sistematik olarak incelenmesine öncülük etmiştir (Tablo 6.11).

Tablo 6.11: 1943-2024 döneminde, Darkot'un en çok atıf verilen 10 eserinin atıf sayısına ve yayın türüne göre sıralaması

Darkot'un Atıf Verilen Toplam Eser Sayısı	Darkot'un Eserlerine Verilen Toplam Atıf Sayısı	Darkot'un En Çok Atıf Verilen 10 Eseri /Çalışması	Darkot'un En Çok Atıf Verilen 10 Eserinin Atıf Sayısı	Darkot'un En Çok Atıf Verilen 10 Eserinin Yayın Türü
77	486	**1.**Ege Bölgesi	85	Kitap/Makale
		2.Marmara Bölgesi	50	Kitap

	3.Türkiye İktisadi Coğrafyası	48	Kitap/Makale
	4.Şehir Ayrımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriteri	34	Makale
	5.Güneybatı Anadolu'da Coğrafi Müşahedeler	23	Makale
	6.Coğrafi Araştırmalar I	15	Kitap
	7.Türkiye Coğrafi Bölgeleri Hakkında	13	Makale
	8.Türkiye'de Yağış Dağılışı	13	Makale
	9.Aksu Batısında Antalya Traverten Taraçaları	12	Makale
	10. Boğazların Menşei	12	Makale

Darkot'un en çok atıf alan üç eserinin, 10'ar yıllık dönemlere göre atıf sayılarına göre sıralandığı tablo incelendiğinde, erken dönemlerde daha çok fiziki coğrafya alanındaki çalışmaların öne çıktığı; son dönemlerde ise bölgesel, şehir ve beşerî coğrafya konulu çalışmaların daha fazla atıf aldığı görülmektedir. Bilindiği üzere, Darkot akademik hayatının ilk on yılını (1933–1943) ağırlıklı olarak fiziki coğrafya çalışmalarına ayırmıştır. 1945'li yıllardan itibaren ise beşerî coğrafyaya yönelmiş, ancak fiziki coğrafya alanında da üretkenliğini sürdürmüştür. Nitekim tabloya göre 1973 yılına kadar en çok atıf alan ilk üç eser, fiziki coğrafya alanına ait çalışmalardır. Bu durum, hem Darkot'un bilimsel yöneliminin zaman içindeki evrimini hem de dönemin akademik önceliklerini yansıtmaktadır (Tablo 6.12).

Darkot, Türkiye'de modern anlamda coğrafya biliminin kurucularından biri olması nedeniyle, ilköğretimden yükseköğretime kadar farklı düzeylerde birçok önemli çalışma yapmıştır. Eserleri arasında kitaplar ve ansiklopedi maddeleri önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle İslam Ansiklopedisi'ne hazırladığı 196 madde, bilimsel makale niteliğindedir. Ayrıca *Kartoğrafya Dersleri*, *Coğrafi Araştırmalar I*, *Türkiye Coğrafyası*, *Avrupa Coğrafyası*, *Ekonomik Coğrafya*, *Türkiye İktisadî Coğrafyası*, *Ege Bölgesi Coğrafyası* ve *Marmara Bölgesi Coğrafyası* gibi eserleri, alanında temel başvuru kaynaklarıdır. Darkot, araştırmaları ve yayınlarıyla birçok ilke imza atmış önemli bir bilim insanıdır; örneğin Cumhuriyet dönemi çağdaş Türk coğrafyasının "Türkiye İktisadî Coğrafyası" ve "Türkiye Bölgesel Coğrafyası" alanlarının öncülerindendir. Ayrıca Türkiye'de ilk izoterm denemesini yapan ve ilk renkli yağış haritasını hazırlayan coğrafyacı olarak da tanınmaktadır.

Tablo 6.12: 10'ar yıllık aralıklarla Darkot'un en çok atıf verilen 3 eserinin atıf sayısına göre sıralaması

Yıl	Eser Adı	Atıf Sayısı
1943-1952	**1**. Boğazların Menşei	9
	2. Coğrafi Araştırmaları I	4
	3. Türkiye'de Sıcaklık Dağılışı	3
1953-1962	**1.** Coğrafi Araştırmalar I	6
	2. Türkiye'de Yağış Dağılışı	5
	3. Güneybatı Anadolu'da Coğrafi Müşahedeler	4
1963-1972	**1.** Güneybatı Anadolu'da Coğrafi Müşahedeler	3
	2. Kütahya Yaylarında Yapılan Coğrafi Seyahate Ait Rapor	2
	3. Coğrafi Araştırmalar I	2
1973-1982	**1.** Türkiye İktisadi Coğrafyası	4
	2. "Erciş" İslam Ansiklopedisi Maddesi	2
	3. İç Anadolu Bölgesi	2
1983-1992	**1.** Ege Bölgesi	13
	2. Marmara Bölgesi	11
	3. Türkiye İktisadi Coğrafyası	6
1993-2002	**1.** Ege Bölgesi	37
	2. Marmara Bölgesi	25
	3. Türkiye İktisadi Coğrafyası	20
2003-2012	**1.** Ege Bölgesi	25
	2. Şehir Ayrımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri	11
	3. Marmara Bölgesi	7
2013-2024	**1.** Şehir Ayrımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri	13
	2. Ege Bölgesi	9
	3. Türkiye İktisadi Coğrafyası	8

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde, Darkot'un Türkiye coğrafya bilimine önemli katkılar yapmış olmasına rağmen, kendisine yapılan atıfların akademik literatürde görece sınırlı kaldığı dikkat çekmektedir. Atıf analizi tablolarında makalelerde ve yayınlarda toplam atıf sayıları yüksek olmasına karşın, Darkot'a yönelik atıf sayılarının nispeten düşük olduğu görülmektedir. Bunun birkaç nedeni bulunmaktadır.

Birincisi, Darkot'un eserleri; ders kitapları, harita ve arazi çalışmaları, ansiklopedi maddeleri gibi farklı alanlarda yoğunlaşmış ve büyük ölçüde Türkiye coğrafyasına odaklanmıştır. Ayrıca, çalışmalarını İngilizce olarak yayımlamamış ve uluslararası dergilerde yer almamış olması, uluslararası görünürlüğünü ve dolayısıyla atıf sayısını sınırlamış olabilir.

İkincisi, Darkot Cumhuriyet dönemi coğrafyacılarından biri olarak, o dönemde yapılan çalışmalar genellikle tanımlayıcı, betimleyici ve tasvire dayalı nitelikteydi. Günümüzde ise akademik çalışmalar daha çok kuramsal, eleştirel, felsefi ve sosyolojik analizlere dayanmaktadır. Bu değişim, günümüzün akademik değerlendirme kriterleriyle Darkot'un çalışmalarının karşılaştırılmasını zorlaştırmakta ve atıf sayılarının düşük kalmasına yol açmış olabilir.

Darkot'un hayatını bilime, eğitime ve araştırmaya adamış önemli bir akademisyen olduğu unutulmamalıdır. Atıf sayılarının az olması, eserlerinin bilimsel değerini düşürmez. Özellikle kitaplara yapılan atıfların belirlenmesinin zorluğu ve ansiklopedi maddelerine yapılan atıfların çoğunlukla tarih ve arkeoloji gibi diğer disiplinlerden olması, mevcut atıf analizlerinde tam bir resim elde edilmesini engellemektedir. İleride bu konularda yapılacak kapsamlı çalışmalar, Darkot'a yapılan atıfların gerçek boyutunu ortaya koyacaktır.

5. SONUÇ

Bu çalışma, Mehmet Besim Darkot'un Türkiye'de modern anlamda coğrafya biliminin kurulma ve gelişme sürecinde oynadığı kurucu rolü ortaya koymakta; onun Türkiye'nin ardından yurt dışında aldığı eğitimle Batı coğrafya geleneklerini aktarması, bölgesel coğrafya yaklaşımını uyarlaması ve disiplinin kurumsallaşmasına yönelik hizmetlerini, Türk coğrafyasının şekillenmesindeki belirleyici unsurlar olarak değerlendirmektedir. Mevcut literatürde Darkot'un akademik mirası üzerine sınırlı ve yüzeysel çalışmalar bulunması, bu araştırmanın onun katkılarını kapsamlı biçimde analiz etmesini gerekli kılmıştır. Çalışmada, Darkot'un hayatı ve bilimsel üretimi biyografik yöntem, tarihsel araştırma ve vaka analizi çerçevesinde ele alınmış; böylece onun Türk coğrafya biliminin modernleşme ve kurumsallaşmasındaki rolü çok boyutlu olarak incelenmiştir.

En erken dönemlerinden beri var olan ve üzerinde kafa yorularak eserler verilen bir bilim olan coğrafya, bugünkü anlamını XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarında, bilimsel bir kimlik kazanarak elde etmiştir. Coğrafya alanında eğitsel örgütlenme ise 1874 yılında Almanya'daki üniversitelerde coğrafya bölümlerinin açılmasıyla başlamış, bunu başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupa ülkeleri takip etmiştir. XX. yüzyılın başlarında ise ABD'deki üniversiteler bu sürece dahil olmuş ve gelişimi sürdürmüşlerdir. Kısaca 1874 öncesinde farklı disiplinlerde yetişmiş bilim insanları ya da bu alana ilgi duyan meraklıları tarafından yürütülen coğrafi çalışmalar, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurumsallaşarak, modernleşerek resmiyet kazanmıştır.

Yakın geçmişe kadar Türkiye'de coğrafya, çoğunlukla yer isimlerinin ezberlenmesi, dağ ve nehirlerin sıralanması, şehir ve ülke nüfuslarının öğrenilmesi şeklinde, sınırlı bir ders olarak görülmekteydi. Bu tür ezbere dönük bilgiye hakim olanlar ise başarılı olarak değerlendirilmekteydi. Ancak Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, Avrupa'daki gelişmelere paralel olarak modern manada coğrafya anlayışı Türkiye'de de bilimsel zemine oturmuş; coğrafyayı bağımsız bir disiplin haline getiren "mekân" kavramı, etkileşim ve açıklamaya dayalı yaklaşımlarla birlikte şekillenmiştir. Dolayısıyla

günümüz coğrafya düşüncesi, bilimsel açıdan daha gelişmiş bir yapıya kavuşmuş; eğitim sistemimizde geçmişte yaygın olan "kitap bilgisine dayalı" ya da "masa başında" yürütülen öğretim anlayışı yerine, saha çalışmalarıyla desteklenen, öğrenciyi düşünmeye yönlendiren, neden-sonuç ilişkilerini kurmaya teşvik eden bir eğitim modeli ön plana çıkmaya başlamıştır.

Bilindiği üzere Türkiye'de modern anlamda coğrafyanın kurucu isimlerinden biri Ordinaryüs Prof. Dr. Mehmet Besim Darkot'tur. Üniversite öğrenciliği döneminde coğrafya araştırma ve çalışmalarına başlayan Darkot, uzun yıllar İstanbul Üniversitesi'nde akademisyen olarak görev yapmıştır. İlköğretimden yükseköğretime kadar eğitim her kademesinde çalışmış; pek çok kez basımı yapılmış ders kitapları, ansiklopedi maddeleri, konferans ve kongre bildirileri ile makaleler kaleme almıştır. Daha öğrenciyken öğretmenlik yapmaya başlaması, hayatla iç içe olup öğrencileri tanıması, onun eğitimle ilgili fikirlerinin gelişmesinde etkili olmuştur. Ona göre coğrafya eğitiminin temel amacı, bireylerin yakın çevrelerinden başlayarak dünyayı keşfetmeleri, doğal ve beşerî olayları gözlemleyip incelemeleri ve bunların ilişkilerini kavrayarak eleştirel bir düşünce yapısı geliştirmeleridir.

Akademik kariyeri boyunca Darkot'un coğrafyaya katkıları, daha çok bölgesel analizler, yenilikler ve pedagojik yaklaşımlar üzerinde yoğunlaşmıştır. 1938 yılında yayımladığı "Coğrafi Araştırmalar I" adlı eseri, memleket coğrafyasının eğitim-öğretimine yönelik materyalleri temin etmek amacıyla yapılan seyahatlerdeki gözlem ve incelemelerin bir araya getirildiği önemli bir örnek niteliğindedir. Darkot, Cumhuriyet döneminde çağdaş Türk coğrafya biliminin öncülerinden biri olmuş; Türkiye İktisadi Coğrafyası ve Türkiye Bölgesel Coğrafyası alanlarının ilk temsilcileri arasında yer almış; bu dönemde hazırlanan ilk Türkçe Türkiye duvar haritaları ile Türkçe atlasların da öncülerinden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı'nın son dönemine denk gelen evresinde, Batı'dan ilham alınarak geliştirilen eğitim sistemine katkı sağlamış; coğrafya bilimiyle uğraşanların yetişmesine, terim havuzunun oluşmasına ve bu alandaki gelişimin kurumsal temellerinin atılmasına yönelik çabalarıyla, Türkiye'de coğrafya biliminin kurumsallaşmasında ve gelişmesinde rol oynamıştır. Harita kullanımına, saha çalışmalarına ve bölgesel

analizlere verdiği önem, onun Batılı eğitim anlayışından etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Darkot, Cumhuriyet'in ilk elli yılında Türkiye'de coğrafya biliminin Batılı standartlara uygun biçimde gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır. 1941 yılında Ankara'da 1941 yılında düzenlenen Coğrafya Kongresi'ne aktif katılımı, Türk Coğrafya Kurumu'nun kuruluşuna öncülük etmesi, aynı adı taşıyan derginin yayımlanmasına katkısı ile Coğrafya Meslek Haftalarının düzenlenmesindeki rolü bu katkıların somut örnekleridir. Erinç'e göre, kongrede Türkiye coğrafyasının bölge esasına göre öğretilmesi, ders kitaplarının hazırlanması, müfredatın yeniden yapılandırılması ve coğrafya terimlerinin sadeleştirilmesi gibi birçok alanda Darkot etkili olmuştur. Özellikle ortaöğretimdeki karışıklıkların giderilmesine yönelik yapılan bölgelendirme çalışmalarında belirleyici bir rol oynamıştır. Türkiye'nin yedi coğrafi bölge ve yirmi bir alt bölüme ayrılması kararının temelini oluşturan rapor Darkot tarafından hazırlanmış; bu sistemi üniversite derslerinde ilk kez uygulayan akademisyen de yine kendisi olmuştur.

Darkot, coğrafya eğitiminin evde, okulda veya sınıfta okuma ve anlatma yoluyla değil; arazide gezi, gözlem, inceleme ve araştırmalar yaparak, birebir yaşanarak öğrenilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu nedenle, coğrafyanın uygulamalı ve gözleme dayalı bir eğitim olması gerektiğini savunmuş; arazi çalışmalarını eğitimin ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Böylece, coğrafyanın sadece teorik değil, aynı zamanda sahaya dayanan bir bilim dalı olduğu anlayışı yaygınlık kazanmıştır. Coğrafya eğitiminin sadece okuma, yazma ve ezberlemeyle değil; doğrudan arazide yapılan gözlem ve incelemelerle etkili biçimde öğrenilebileceğini savunması, haritalamaya önem vermesi bu yaklaşımının en somut örneklerindendir.

Darkot meslek yaşamı boyunca, Türk coğrafya biliminin gelişimine katkılarda bulunmuş; birçok öğrenci yetiştirmiş; öğrencileri arasında öğretmenler, yöneticiler, millî eğitim müdürleri, profesörler ve millî eğitim bakanları gibi etkili isimler yer almıştır. Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk elli yılına rastlayan evresinde Batı etkili eğitim sisteminin şekillenmesine katkıda bulunmuş; yazıları ve çalışmalarıyla coğrafya terminolojisinin yerelleştirilmesi ve disiplinin kurumsallaşması süreçlerine

destek vermiş; Batılı standartlarda bir coğrafya anlayışının yerleşmesinde önemli rol oynamıştır.

Darkot, Türkiye'de çağdaş coğrafya eğitim sisteminin kurulmasında ve geliştirilmesinde kritik bir rol oynamış, bu sistem vasıtasıyla yeni nesil bilim insanlarının yetişmesine katkıda bulunmuştur. Yurt dışında (özellikle Fransa'da) aldığı eğitimle donanımını artıran Darkot, Türkiye'ye döndükten sonra akademik alanda aktif olarak çalışmış ve ömrünü coğrafya disiplininin ilerlemesine adamıştır. Modern Türk coğrafyasının şekillenmesinde kurucu ve öncülerden kabul edilen Darkot'un, eğitimde teori ile pratiği birleştiren yaklaşımı dikkat çekicidir; özellikle arazi çalışmaları ve harita okuma becerilerinin önemini vurgulayarak, öğrenmenin en etkili yolunun doğrudan gözlem ve saha deneyimi olduğunu savunmuştur. Bilimsel çalışmaları ve eğitim reformları sayesinde, Türkiye'de coğrafyanın çağdaş ve kurumsal bir disiplin olarak yerleşmesinde önemli katkılar sağlamıştır.

Darkot, Türkiye'de bilimsel haritacılığın ve kartografyanın gelişmesine öncülük etmiş, özellikle Türkiye'nin fiziki coğrafyasını ele alan ve bu konuyu ayrıntılı biçimde yansıtan haritaların hazırlanmasında etkin bir rol üstlenmiştir. 1926 yılında çizdiği iklim haritası bu çalışmaların önemlilerinden biri olup, Türkiye'de ilk gerçek izoterm harita denemesini gerçekleştirmiş; aynı zamanda ilk gerçek sıcaklık haritaları ve ilk renkli yağış haritalarının da hazırlayıcısı olmuştur. Harita kullanımına verdiği önem ve alan çalışmalarına yaklaşımı, onun Batılı eğitim anlayışından etkilendiğini açıkça ortaya koymakta; özellikle Fransa'da aldığı eğitim, Darkot'u hem akademik bilgi açısından donanımlı hale getirmiş hem de bilimsel yaklaşımını biçimlendirmiştir. Türkiye'de coğrafya eğitimi ve araştırmaları için harita içeren atlasların hazırlanmasına önemli katkılarda bulunan Darkot, coğrafya öğretiminin görselleştirilerek daha etkili hale gelmesine de yardımcı olmuştur. Ayrıca harita ve atlas çalışmalarına verdiği önem, Türkiye'nin coğrafi özelliklerinin eğitim sistemine entegre edilmesine katkı sağlamış; vatan sevgisi ve vatandaşlık bilincinin güçlenmesine hizmet etmiştir.

Darkot, Cumhuriyet dönemi Türk coğrafyasının önde gelen isimlerinden biri olarak, coğrafya disiplininin Türkiye'de yerleşmesinde önemli rol oynamıştır. Fiziki ve

beşerî coğrafya ile tarihi coğrafya, şehir coğrafyası ve bölgesel planlama alanlarında önemli çalışmalar kaleme almıştır. Darkot, bölgesel coğrafya anlayışını ülkemize tanıtmış; bölgeselci bakış açısına sahip olduğunu da yürüttüğü çalışmalara yansıtarak göstermiştir. Darkot, Türkiye Coğrafyacısı ve bölgesel coğrafyacıdır. Çalışma hayatının ilk on yılında fiziki coğrafyayla ilgili, sonrasında da Türkiye coğrafyası ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Yurt dışında eğitim görmesinin etkisiyle hem fiziki ve hem de beşeri coğrafya alanlarında çalışmalar yapmış; çalışmalarında konuların coğrafyanın bütünselliğine ve birbiriyle bağlantılı, parça-bütün ilişkisi içinde ele alınması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Darkot'un tarihî coğrafya alanındaki çalışmaları, özellikle *İslam Ansiklopedisi* için kaleme aldığı maddeler, onun bu alana dair düşüncelerini yansıtmaktadır. Bu çalışmalarda yerleşmelerin, coğrafi çevrenin ve insan faaliyetlerinin tarihsel süreçte nasıl ve neden değiştiğini, hangi anlamlar kazandığını açıklamaya yönelmiştir. Dolayısıyla Darkot'un tarihî coğrafya anlayışı, mekânsal ve tarihsel değişimi birlikte ele alarak geçmişin izlerini günümüz coğrafyasına aktarmayı amaçlamaktadır.

Darkot'un coğrafya biliminin gelişmesi adına verdiği derslerde ve yürüttüğü çalışmalarda, idari coğrafyanın bir alt disiplin olarak ele alınması gerektiğini savunmuş; idari yapı ile coğrafi unsurlar arasındaki ilişkilere dikkat çekmiştir. Ayrıca, idarî coğrafyanın daha iyi anlaşılabilmesi ve anlatılabilmesi için kullanılan verilerin haritalarla görselleştirilmesinin önemine özellikle vurgu yapmıştır. Her ne kadar idarî coğrafya konusuna özgü bir kitabı bulunmasa da Darkot'un bu alana dair görüş ve değerlendirmeleri, Türkiye coğrafyasına ilişkin kaleme aldığı makale ve eserlerinde yer almaktadır. Örneğin, "Türkiye Coğrafyası (Ortaokul ve Lise)", "İktisat Coğrafyası" ve "Ekonomik Coğrafya" gibi çalışmalarında, Türkiye'nin doğal ve beşerî coğrafyasını ele alırken, idarî yapıyla coğrafi unsurlar arasındaki ilişkilere de dikkat çekmiştir.

Bir toplum bilimi olan coğrafya, bağlantılı olduğu diğer bilimler ve kendi alt dallarıyla birlikte insanlara ve toplumlara tarihî, kültürel ve milli bir benlik kazandırma; vatan sevgisi ve vatandaşlık bilinci gibi önemli misyonlar yüklemektedir. Darkot, yaptığı çalışmalarla yaşanılan vatan toprağının daha iyi

tanınmasını ve benimsenmesini sağlamış, böylece vatan sevgisi ve bilincinin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Ders kitapları, dergi makaleleri, ansiklopedi maddeleri ile harita ve atlas çalışmaları aracılığıyla Türkiye'nin coğrafi özelliklerinin eğitim sistemine entegre edilmesinde önemli bir rol üstlenmiş; bu katkılarını, örneğin ilk gerçek sıcaklık ve yağış haritalarını hazırlayarak pek çok ilke imza atmıştır. Darkot'un çalışmaları, Türkiye'nin coğrafi yapısının bilimsel temellere oturtulmasına ve bu bilginin topluma aktarılmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Bu katkılar sayesinde bireyler, yaşadıkları topraklarla daha güçlü bağlar kurmakta ve vatan sevgisi daha da pekişmektedir.

Araştırma ve incelemeleriyle Türk coğrafyasının modernleşme sürecine önemli katkılar sunmuştur. Darkot, Türkiye coğrafyasını sistematik bir şekilde ele almış; harita kullanımı ve arazi çalışmaları, ders kitapları ve makaleler, coğrafya eğitimi müfredatının hazırlanması ve modern coğrafya terimlerinin Türkçeleştirilmesi gibi birçok alanda aktif rol üstlenmiştir. Yetiştirdiği öğrenciler ve bıraktığı bilimsel mirasla, bugün hala büyük saygı görmektedir.

Darkot, XX. yüzyılda şekillenen modern coğrafya eğitim sisteminin Türkiye'ye kazandırılması ve coğrafya bilimini uluslararası düzeye taşıma çabalarıyla kurucu bir rol üstlenmiştir. Cumhuriyet dönemi araştırmacılarından biri olarak önce Türkiye'de, ardından yurt dışında eğitim görmüş; İstanbul Üniversitesi'nde akademisyenlik yaparak disiplinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Modern Türk coğrafyasının kurucuları arasında yer almasının temelinde, eğitim alanında getirdiği yenilikçi yaklaşımlar bulunmaktadır. Özellikle teorik bilginin yanı sıra uygulamalı saha çalışmaları ve harita kullanımına verdiği önem, ayrıca gezi-gözlem yöntemini öğrenmenin en etkili yolu olarak görmesi, onun eğitim anlayışını farklılaştırmıştır. Bilimsel çalışmalarıyla da Türkiye'de coğrafyanın resmi bir kimlik kazanarak modernleşmesine öncülük eden bir bilim insanı olmuştur.

Darkot'un çok erken yaşlarda, henüz öğrencilik döneminde çalışma hayatına başlaması, onun öğrenme ve öğretme becerilerinin gelişmesinde ve eğitim anlayışının şekillenmesinde etkili olmuştur. Akademik kariyeri boyunca farklı eğitim kademelerinde görev yapmış, yaşamını bilime ve eğitime yöneltmiştir. Bu doktora

çalışması, Darkot'un yurt içi ve yurt dışındaki eğitim deneyimlerini, etkilendiği Fransız coğrafya ekolü bağlamında Türkiye'ye aktarmasını ve bu aktarımın Türk coğrafya tarihindeki yansımalarını incelemektedir. Çalışmada, Darkot'un çalışma alanları, yöntemleri, coğrafyaya bakış açısı ve eserleri kapsamlı biçimde ele alınarak, Türk coğrafya tarihi içerisindeki konumu farklı perspektifler üzerinden analiz edilmektedir

"*Mehmet Besim Darkot'un Türk Coğrafya Bilimine katkıları*" başlıklı bu çalışma, Türkiye'de coğrafya biliminin öncü isimlerinden Ord. Prof. Dr. Mehmet Besim Darkot üzerine yapılmıştır. Yaşamı, eserleri ve Türk coğrafya bilimine katkıları konu edilen, Darkot'a dair ilk defa yapılan biyografik tarzdaki bu araştırmayla, Cumhuriyet dönemi coğrafyasının kurucularından birinin çalışmalarının, Türkiye'de coğrafya bilimi üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Böylece Türk coğrafya tarihinin henüz incelenmemiş detaylarından bir kısmının araştırılmasıyla, bu dönemde karanlıkta kalan bazı hususlar aydınlatılmıştır. Örnek olacak nitelikteki bu araştırmayı takiben diğer kurucu isimler de incelenir ve tüm detaylar ortaya çıkarılırsa, tüm yönleriyle bilinen bir Türk coğrafya tarihi ortaya çıkarılmış olacaktır.

KAYNAKÇA

AĞARI Murat, *İslam Coğrafyacılığı ve Müslüman Coğrafyacılar (Doğuşu-Gelişimi ve Temsilcileri),* Kitabevi Yayını, İstanbul 2002.

AK Mahmut, "Coğrafya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* TDV Yayınları, Ankara 1993.

AK Mahmut, "Osmanlı Coğrafya Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi-TALİD,* cilt: 2, sayı: 4, 2004, ss. 163-211.

AKBULUT Mehmet Yılmaz, *XVIII. yüzyıl Osmanlı Siyasi ve Sosyal Örgüsünde Bir Devlet Adamı Biyografisi: Hekimoğlu Ali Paşa (1689-1758)",* İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2020.

AKINOĞLU Orhan, "Coğrafya Eğitimi ve Toplum", *Marmara Coğrafya Dergisi*, cilt: 13, sayı: 1, 2006, ss. 25-48.

AKKAN Erdoğan, "Cumhuriyetin 50. Yıldönümünde Coğrafya", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, sayı: 5-6, 1972, ss.1-5.

AKYOL İbrahim Hakkı, "Ölümlerinin Yıl Dönümü Münasebetiyle Müderris Faik Sabri Duran ve Prof. Ernest Chaput", *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı: 5-6, 1944, ss. 143-152.

AKYOL İbrahim Hakkı, "Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya I: Mutlakiyet Devrinde Coğrafya", *Türk Coğrafya Dergisi,* sayı: 1, 1943a, ss. 3-15.

AKYOL İbrahim Hakkı, "Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya II: Meşrutiyet Devrinde Coğrafya", *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı: 2, 1943b, ss. 121-136.

AKYOL İbrahim Hakkı, "Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya III: Cumhuriyet Devrinde Coğrafya", *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı: 3-4, 1943c, ss. 247-276.

AKYOL İbrahim Hakkı, "Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji", *Tanzimat I,* İstanbul 1940, ss. 511-571.

AL Umut, TONTA Yaşar, "Atıf Analizi: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Tezlerinde Atıf Yapılan Kaynaklar", *Bilgi Dünyası*, cilt: 5, sayı: 1, 2004, ss. 19-47.

ALAGÖZ Cemal Arif, "Türk Coğrafya Kurumunun Amaçları ve Çalışmaları", *Türk Coğrafya Dergisi,* sayı: 3-4, 1943, ss. 397-403.

ALKAN Cevat, "Türk Milli Eğitim Sisteminin 2000'li yıllarda Yeniden Yapılanmasının Temel Esasları Eğitimde Yansımalar VI", *H.H. Tek Işık Eğitim Araştırma Geliştirme Merkezi,* Ankara 2001.

ARDA Ali Macit, "İbrahim Hakkı Akyol, Coğrafya Ailesinin Büyük Kaybı", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sayı: 11, 1955, ss. 33-38.

ARDEL Ahmet, "Alexander von Humbolt", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi,* cilt: 6, sayı: 11, 1960, ss. 111-114.

ARI Yılmaz, "Amerikan Kültürel Coğrafyasında Peyzaj Kavramı", *Doğu Coğrafya Dergisi,* cilt: 10, sayı: 13, 2005, ss. 311-340.

ARI Yılmaz, KÖSE, Abdullah, "İnsan-Çevre Etkileşimini Yorumlamada Yeni Bir Alternatif: Kültürel Coğrafya", *Ulusal Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı içinde (51-59)*, İstanbul 2005.

ARSLAN Kahraman, "Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* sayı:7, 2005, ss. 275-294.

ATEŞ Ömer Faruk, ARIK Şahmurat, "Sorunsalları, Tarihsel Gelişimi ve Temsilcileri Bağlamında Biyografi Teorisine Genel Bir Bakış", *Yazıt Kültür Bilimler Dergisi,* sayı: 1, 2022, ss. 130-153.

AVCI Sedat, "Birinci Coğrafya Kongresi ve Türkiye'nin Coğrafî Bölgeleri Hakkındaki Tartışmalara Dair Bir Not", *Türk Coğrafya Dergisi,* sayı: 57, 2012, ss. 95-99.

AYKUT Ayhan, "Ansiklopedi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA),* cilt: 3, İstanbul 1991, s. 217-227.

BAKER Alan Reginald, *Geography and History: Bridging the Divide*, Cambridge University Press, Cambridge 2003.

BALOĞLU Burhan, "Hipotez ve Varsayım Birbirlerinin Yerine Kullanılabilir mi?", *Sosyoloji Konferansları*, sayı: 32, 2005, s. 125-129.

BANSE Ewald, *Die Türkei. Eine Moderne Geographie*, Braunschweig, 1919, s. 252-270.

BARROWS, Harlan H. "İnsan Ekolojisi Olarak Coğrafya. (Çev. Erol Tümertekin)", *İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Dergisi,* sayı:1, 1985, ss.153-172.

BAYARTAN Mehmet, "Türkiye'de Tarihi Coğrafyanın 100 Yılı", *Tarih Dergisi*, sayı: 81, (2023/3), ss. 695-725.

BAYKARA Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I- Anadolu'nun İdari Taksimatı,* Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım, İstanbul 2015.

BEDİZ Danyal, "*XIX. Asırda Türkiye*'nin Coğrafya Sahasındaki Büyük Hamlesi ve Milletlerarası Bir Yarışmada Türk Başarısının 90. Yıl Dönümü", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Coğrafya Araştırma Dergisi,* sayı: 1, 1966, ss. 20-21.

BEKAROĞLU Erdem, "Modern Dünya-Sisteminin Bilgi Yapıları Bağlamında Coğrafya İçin Bir Dışsal Tarih Okuması", *Toplum ve Bilim*, *136*, 2016, ss. 117-146.

BEKAROĞLU Erdem, SARIŞ Faize, "Türkiye'de Fiziki Coğrafya: Değişen Disipliner Pratiğin Amprik Bir Analizi", *Marmara Coğrafya Dergisi* sayı: 35, Ocak 2017, ss. 40-54.

BEKAROĞLU Erdem, YAVAN Nuri, "Modern Türk Coğrafyasının Tarihsel Gelişiminde Batılı Coğrafya Okullarının Etkisi: Ampirik Bir Analiz", *Beşeri Coğrafya Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1, 2013, s. 51-66.

BEKAROĞLU Erdem, YAVAN Nuri, "Türk Coğrafyacılığında Dört Gelenek: Amprik Bir Analiz", *Marmara Coğrafya Dergisi,* sayı: 37, Ocak 2018, ss. 79-93.

BEKAROĞLU Erdem, YAVAN Nuri, ANLI Ömer Faruk, "Türk Coğrafyacılığında Jenerasyonlar: Disiplinin Tarihine Kohortçu Bir Yaklaşım", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, cilt: 17, sayı:1, 2019, s. 55-77.

BİRİNCİ Ali, "Türkiye'de Biyografi Geleneği", *Yedikıta Tarih ve Kültür Dergisi,* sayı: 99, 2016, s. 49-53.

BİRİNCİ Ali, *Osman Turan*, Alternatif Yayınları, Ankara 2003.

BİRİNCİ TÜRK COĞRAFYA KONGRESİ, Raporlar, Müzakereler, Kararlar, Ankara (6-21 Haziran 1941).

BOCHKAPEBA P. S., DOLGANOVA L. N., PREDISLOVIE P. S., BOÇKAREVA, "География Турции". Издательство зарубежной литературы, Москва. Yani "Türkiye Coğrafyası", Yabancı Edebiyat Yayınevi, Moskova 1959.

BOZDOĞAN Emel Akay, *İdrîsî'nin "Nüzhetü'l-Müştâḳ" Fi İhtirâḳı'l-Afâḳ Adlı Eserinin Batı Literatürüne Göre Değerlendirilmesi*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı 2019.

BOZKURT Birgül, *İbn Seb'in Hayatı Eserleri Felsefi Görüşleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.

BOZKURT Birgül, *Şerefeddin Yaltkaya*, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Yayınları, İzmir 2019.

CEYLAN Mehmet Akif, "Prof. Dr. Ali Selçuk Biricik Hocanın Meslek Yaşamı ve Coğrafya Bilimine Katkıları", *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı: 31, Ocak-2015, ss. 1-19.

CEYLAN Mehmet Akif, "Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: H. Louis ve W. J. MCCallien", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* cilt: 7, sayı: 29, 2014, s.176-191.

CEYLAN Mehmet Akif, "Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: E. Obst, Th. Lefebvre ve E. Chaput", *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, sayı: 1 2013, s. 311-351.

CLARK Audrey H., "Historical Geography", *Division Of Geology and Geography National Research Council,* Washington 1952*,* D. C.

CLAVAL Paul, *RegionalGeograpy: PastAndPresent (A Review Of Ideas/Consepts, Approaches And Goals),* UFR de Géographie et Aménagement, Université Paris Sorbonne (Paris IV), 191, rue St. Jacques; 75005 Paris 2007.

CUİNET Vital, (1892-1894). *La Turquiend'Asie*, Geographie Administrative (Asya Türkiye'si, İdari Coğrafya), 4 cilt.

ÇAĞLIYAN Ayşe, *Strabon'un "Geographika"sına Göre Anadolu'daki Bölgeler,* Ferhat Arslan (Ed.), *Türkiye Coğrafyası Araştırmaları- Prof. Dr. Mesut Elibüyük'e Armağan,* (ss. 43-79), Pegem Akademi, Ankara 2017.

ÇAĞRICI Mustafa, "Vatan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, cilt: 42, 2012, s. 563-564.

ÇALIŞKAN Gülhanım, "1980 Sonrası Okutulan Coğrafya Ders Kitaplarında Mekân ve Birey Kurguları", *Toplum ve Bilim*, sayı: 64-65, 1994, s. 158-180.

ÇELEBİ Evliya, *Seyahatname*, Üçdal Neşriyat, cilt I-II, İstanbul 1985-1986.

ÇELİK Onur, ÇETİNER Sibel, "Türkiye Ekonomisinde Kalkınma Planları ve Kalkınma Planlarındaki Söylem Değişiklikleri", *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences,* Vol: 2 Issue: 3, 2019, s.121-131.

ÇİFÇİ Taner, DİKMENLİ Yurdal, "Üniversite Öğrencilerinin Vatan Algısı ve Geçmişe Dönük Değişimi", Turkish Studies *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* cilt: 11, sayı: 3, 2016, ss. 847-860.

DARKOT Mehmet Besim, Siyasi Coğrafya-Jeopolitik, Ders Notları (1966-67).

DARKOT Mehmet Besim, "Bolu", *Çele Dergisi*, 17,1964, ss. 8-10, Ankara.

DARKOT Mehmet Besim, "İzmir" *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 5/2, 1950, s.1239-1251, İstanbul.

DARKOT Mehmet Besim, "Adana", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 1, 1940, s.127-129.

DARKOT Mehmet Besim, "Altıncı Genel Nüfus Sayımı", *Türk Coğrafya Dergisi,* sayı:15-16, 1956, s. 85-103.

DARKOT Mehmet Besim, "Ankara'nın Coğrafyası", *1942-1943 Üniversite Konferansları,* s. 297-309, İstanbul 1943.

DARKOT Mehmet Besim, "Balahisar", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 2, 1942, s. 268-269, İstanbul.

DARKOT Mehmet Besim, "Balıkesir", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 2, 1942, s. 276-277, İstanbul.

DARKOT Mehmet Besim, “Coğrafi Bakımdan Balıkesir Şehri ve Bölgesi I”, *Kaynak Dergisi*, 113, 1942, ss. 2-6, Balıkesir.

DARKOT Mehmet Besim, “Belen”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, 1942, c: 2, s. 473-475.

DARKOT Mehmet Besim, “Bergama” *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 2, 1942, s. 537-538.

DARKOT Mehmet Besim, “Beş Yıllık Kalkınma Planı Üzerine Düşünceler”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, cilt: 7, sayı:13,1963, ss. 1-15.

DARKOT Mehmet Besim, “Bolu”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 2, 1942, s. 707-709.

DARKOT Mehmet Besim, “Burdur”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 2, 1942, s. 805-806.

DARKOT Mehmet Besim, “Coğrafi Bakımdan Balıkesir Şehri ve Bölgesi II”, *Kaynak Dergisi*, 1942, ss. 2-6.

DARKOT Mehmet Besim, “Çankırı”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 3, 1944, s. 357-359.

DARKOT Mehmet Besim, “Denizli”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 3, 1944, s. 527-531.

DARKOT Mehmet Besim, “Erzurum”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 4, 1946, s. 340-345.

DARKOT Mehmet Besim, “Eskişehir İlinin Coğrafyası”, *Aylık Ansiklopedi*, c: 2, 1946, s. 711-713, İstanbul.

DARKOT Mehmet Besim, “Gümüşhane”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 4, 1946, s. 836-837, İstanbul.

DARKOT Mehmet Besim, “İstanbul”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 5/2, 1950, s. 1135-1142, İstanbul.

DARKOT Mehmet Besim, “Kayseri”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 6, 1952, s. 484-491, İstanbul.

DARKOT Mehmet Besim, “Külek”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 6, 1952, s. 1075-1078, İstanbul.

DARKOT Mehmet Besim, “Maraş”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 7, 1955, s. 310-312.

DARKOT Mehmet Besim, *Marmara Bölgesi Coğrafyası,* (M. Tuncel ile), İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 2510, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 118, İstanbul 1981.

DARKOT Mehmet Besim, "Memleketimizde Bazı Ziraat Problemleri", *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı: 3-4, 1943, ss. 277- 287.

DARKOT Mehmet Besim, "Şehir Ayrımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi,* cilt: 16, sayı: 1967, ss. 3-8.

DARKOT Mehmet Besim, "Tabiat Üzerinde Müşahedeler I" *Terbiye Dergisi*, sayı: 23, 1930, ss. 5-17.

DARKOT Mehmet Besim, "Tabiat Üzerinde Müşahedeler V" *Terbiye Dergisi*, sayı: 32, s. 20-27, Ankara 1931.

DARKOT Mehmet Besim, "Tabiat ve İnsan", *Terbiye Dergisi*, cilt: IV-VII, Ankara 1931.

DARKOT Mehmet Besim, "Tunceli Üzerine Coğrafi Görüşler" *İstanbul Üniversitesi, III. Üniversiteler Haftası, Elazığ* (s. 114-128), İstanbul 1943.

DARKOT Mehmet Besim, "Türkiye Coğrafyasının Kuruluşuna Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi,* cilt: 1, sayı:1, 1951, ss. 59-62.

DARKOT Mehmet Besim, "Türkiye'de Nüfus Hareketleri" *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, cilt: 3, sayı: 5-6, 1954, ss. 3-22.

DARKOT Mehmet Besim, *Türkiye'de Yakın İklim Değişiklikleri ile İlgili Bazı Morfologi Müşahadeleri*, *Coğrafi Araştırmalar I,* s. 15-27, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 1938.

DARKOT Mehmet Besim, "Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Arasında Yukarı Fırat Bölgesi", *İstanbul Üniversitesi III. Üniversiteler Haftası Elazığ*, (s. 225-268), İstanbul 1943.

DARKOT Mehmet Besim, "Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Hakkında" (Sur Les Regions Geographiques de la Turquie), *Türk Coğrafya Dergisi,* sayı: 13-14, 1955, ss. 141-150, İstanbul.

DARKOT Mehmet Besim, "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Üzerinde Düşünceler", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, cilt: 6, sayı: 12, 1961, ss. 35-46.

DARKOT Mehmet Besim, "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Üzerinde Düşünceler", *Türk İdare Dergisi*, sayı:298 (Ocak–Şubat), 1966, ss. 78-90.

DARKOT Mehmet Besim, "Diyarbekir", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 3, 1944, s. 601-605, İstanbul.

DARKOT Mehmet Besim, "Anadolu", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 1, 1940, s. 428-430.

DARKOT Mehmet Besim, *Avrupa Coğrafyası*, 3. Baskı, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1969.

DARKOT Mehmet Besim, "Bursa", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c: 2, 1942, s. 806-810.

DARKOT Mehmet Besim, *Ege Bölgesi Coğrafyası* (M. Tuncel ile) (2. Baskı), İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, No: 99, İstanbul 1988.

DARKOT Mehmet Besim, *İlk mekteplerde Coğrafya Muallim Kitabı*, İstanbul 1928.

DARKOT Mehmet Besim, *Kartografya Dersleri*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, İstanbul 1938.

DARKOT Mehmet Besim, *Türkiye Coğrafyası Lise III*, Kanaat Yayınları, İstanbul 1942.

DARKOT Mehmet Besim, *Türkiye İktisadi Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1955.

DARKOT Mehmet Besim, "Türkiye'de Coğrafi Bölgelerin Teşkilinde Kriterlerin Araştırılması", *İTÜ Şehircilik Konferansları (1964-64),* 1966, s. 31-47, İstanbul.

DE LA BLACHE Paul Vidal, *Des Caractères Distinctifs De La Géographie*, Annales de Géographie, July, 1913, ss. 289-299.

DE LA BLACHE Paul Vidal, *Les Conditions Géographiques Des Faits Sociaux,* Annales de Géographie, January, 1902, ss. 13-23.

DEMİRCİ Ali, "Küreselleşen Dünyada Coğrafyanın Siyasal Gücü ve Türkiye Ölçeğindeki Rolü", *Marmara Coğrafya Dergisi*, cilt: 12, sayı: 7, İstanbul 2005, ss. 1-16.

DEMİRCİ Ali, *Literatür Taraması*, Yılmaz Arı, İlhan Kaya (Ed.), *Coğrafya Araştırma Yöntemleri* (s. 63-64), Coğrafyacılar Derneği, 2014.

DEMİRCİ Ali, SEKİN Sefa, ÜNLÜ Mehmet, "Mesleki Açıdan Coğrafyanın Önemi ve Türkiye'de Kullanımı", *Marmara Coğrafya Dergisi,* sayı: 5, 2002, ss. 171-185.

DERİNÖZ Bekir, KOÇ Yasin, "Batı Düşünce Geleneğinde Carl Ritter'in Coğrafyası", *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* cilt: 2, sayı: 3, 2018, ss. 134-141.

DICKINSON, Robert E., *The Makers Of Modern Geography*, Routledge: London 1969.

DOĞAN Necla, "*Osmanlı Tarih Yazıcılığında Biyografi Türü: Taşköprülüzade'nin Eş-Şakaiku'n-Nu'mâniyye Eseri Üzerinden Genel Bir Değerlendirme",* Yunus Emre Tansü (Ed.), *Tarih Alanında Seçme Yazılar I*, (s. 289-312), Özgür Yayınları, 2023.

DOĞANAY Hayati, "Anlamı, Tanımı, Konusu ve Felsefesi Bakımından Coğrafya İlmi Hakkında Bazı Düşünceler", *Doğu Coğrafya Dergisi,* cilt: 16, sayı: 25, 2011, ss. 1-43.

DOĞANAY Hayati, *Coğrafya Öğretim Yöntemleri: Orta Öğretimde Coğrafya Eğitiminin Esasları*, Aktif Yayınevi, Erzurum 2002.

DOĞANAY Hayati, *Coğrafyaya Giriş*, Çizgi Yayınevi, Konya 2000.

DURGUN Sezgi, *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

DURGUN Sezgi, *Ulusçuluk ve Mekan: Cumhuriyet Söyleminde "Vatan": 1920–1950,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

ELİBÜYÜK Mesut, "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak Mufassal Defterler", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, cilt: I, sayı: 2, 1990, ss. 11-42.

ERGİN Muharrem, *Orhun Abideleri*, MEB Yayını, İstanbul 1970.

ERİNÇ Sırrı, "Ord. Prof. Dr. M. Besim Darkot Anısına (1903-1990)", *İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni,* sayı:7, 1991, ss.1-4, İstanbul.

ERİNÇ Sırrı, "Türkiye: İnsan ve Ortam", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Derg*isi, cilt: 10, sayı: 18-19, 1973a, ss. 1-34.

ERİNÇ Sırrı, *Büyük Larousse "Darkot Maddesi",* cilt 5, s. 2893, 1987.

ERİNÇ Sırrı, *Elli Yılda Coğrafya*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 11, Ankara 1973b.

ERTEK Ahmet, "Türkiye'de Jeomorfoloji Biliminin Tarihçesi (1915–2016)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, sayı: 33, 2016, ss. 5-19.

ESKİKURT Adnan, "Tarihi Coğrafya Çalışmalarının Metodolojisi Konusunda Genel Bir Değerlendirme", *Marmara Coğrafya Dergisi,* sayı: 11, 2005, ss. 39-64.

FAZLIOĞLU İhsan, "Osmanlı Felsefe Biliminin Arkaplanı: Semerkand Matematik Astronomi Okulu", *Divan İlmî Araştırmalar,* cilt: 14*,* sayı: 1, 2003, ss. 1-66.

FRANÇOİS-Jean Pérouse, "Türkiye'de Coğrafyanın Yansımaları. (Çev. Nuri Yavan, Sengün Acar)", *Coğrafi Bilimler Dergisi,* cilt: 10, sayı: 1, 2012, ss. 1-8.

GARİPAĞAOĞLU Nuriye, "Gezi -Gözlem Metodunun Coğrafya Eğitimi ve Öğretimindeki Yeri (Die Rolle der Expeditionellen Methode İm Geographie-Unterricht)", *Marmara Coğrafya Dergisi*, cilt: 2, sayı: 3, ss. 13-30, İstanbul, 2001.

GÖKYAY Orhan Şaik, "Cihannümâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* TDV Yayınları, s. 541-542, İstanbul 1993.

GÖZLER Kemal, *Türkiye'nin Yönetim Yapısı (T.C. idarî teşkilâtı),* Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2022.

GÖMEÇ Saadettin Y., "Tarihi Türk Coğrafyasının Genel Hatları", *Türk Dünyası Araştırmaları (TDA),* cilt: 120, sayı: 237, 2018, ss. 103-105.

GÜMÜŞ Musa, "Türklerde Vatan Kültürünün Oluşumu, Anadolu Tecrübesi", *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, cilt: 8, sayı: 9, Ankara-Turkey 2020, ss. 1553-1570.

GÜMÜŞÇÜ Osman, *Tarihi Coğrafya*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013a.

GÜMÜŞÇÜ Osman, "Doç. Ferruh Ali SANIR (1907-1998)", *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkez Dergisi,* 1999, sayı: 7, ss. 13-18**.**

GÜMÜŞÇÜ Osman, "Katip Çelebi'den Günümüze Türkiye'de Coğrafyanın Tarihi Serüveni", *TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, (s. 389-423)*, Ankara 2012b.

GÜMÜŞÇÜ Osman, "*Köken ve Gelişim*", Osman Gümüşçü (Ed.), *Tarihi Coğrafya*, İçinde (s. 58-82), Açık Öğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir 2013b.

GÜMÜŞÇÜ Osman, "Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Sınır Kavramı", *Bilig Dergisi*, sayı: 52, 2010, ss. 79-104.

GÜMÜŞÇÜ Osman, "Türkiye'de Tarihi Coğrafya Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt: 17, sayı: 33, 2019, ss. 105-156.

GÜMÜŞÇÜ Osman, "Türkiye'de Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras", *Erdem*, sayı: 75, 2018, ss. 99-120.

GÜMÜŞÇÜ Osman, BALCIOĞULLARI Abdullah, *Coğrafyaya Giriş*, Bilge Yayınevi, Ankara 2005.

GÜMÜŞÇÜ Osman, *Coğrafya'ya Davet, 1.Baskı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2012a.

GÜMÜŞÇÜ Osman, Fuat Sezgin Anısına Bilim Tarihine Yeni Bakışlar, "*Türk Coğrafya Çalışmalarına Genel Bir Bakış: Dün – Bugün – Yarın",* Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 155-244.

GÜMÜŞÇÜ Osman, KARAKAŞ/ÖZÜR Nazan, "Türkiye'de Modern Coğrafyanın Kuruluşu ve Örgütlenmesi (1915-1941)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* cilt: 32, sayı: 93, 2016, ss. 105-148.

GÜMÜŞÇÜ Osman, ŞENKUL Çetin, YILMAZ Hasan Hüseyin, *Temelleri Gelişimi ve Yapısıyla Tarihi Coğrafya,* Osman Gümüşçü (Ed.), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014.

GÜMÜŞÇÜ Osman, TANRIKULU Murat, *"Türkiye'de Coğrafya Biliminin Gelişimi: 1940-2000 Dönemi", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt: 19, sayı: 37, 2021/1, ss. 467-512.

GÜMÜŞÇÜ Osman, *Tarihi Coğrafya Kavramlar-Tarihçe-Kaynaklar-Mekân-Metod*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006.

GÜRSOY Gevat R., "Cumhuriyetimizin 50. Yılında Coğrafya ve Türk Coğrafya Kurumu", *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı: 26, 1974, ss. 1-3.

GÜRSOY Gevat R., "Türkiye'nin Coğrafi Taksimatında Yapılması İcab Eden Bazı Tahsisler", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi,* cilt: 15, sayı: 1-3, 1957, ss. 219-239.

HARTSHORNE Richard, *The Nature of Geography*: *A Critical Survey of Current Thought in the Light of the Past.* Annals of the Association of American Geographers, sayı: 29,1939, s. 173-658.

HİRA İsmail, "Wallerstein: Sosyal Bilimlerde Yeni Bir Paradigma İhtiyacı", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi,* cilt: 6, sayı: 1, 2011, s. 177-190.

HOLT Arild-Jensen, *Coğrafya Tarihi, Felsefesi ve Temel Kavramları*, (Çev. E. Bekaroğlu, Ömer Faruk Anlı, H. Turut ve Suat Tuysuz), 2. Baskı, İdil Yayıncılık, 2019.

ILGAR Rüştü "Kartografik Veriler ile Orta Çağ Karanlığında Aydınlık Coğrafya ve Çevresel Gezi Gözlem Çalışmaları", *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* cilt: 7, sayı: 2, 2005, s. 192-209.

IŞIK Oğuz, "Hayalî Cemaatin Memleketi", *Toplum ve Bilim*, sayı: 62, Yaz-Güz 1993, s. 205-207.

IŞIK Şevket, "Tarihsel Coğrafya Açısından Temettuat Defterlerinin Değerlendirilmesi ve Aşağı Akçay Havzası Örneği", *Ege Coğrafya Dergisi- Aegean Geographical Joumal*, sayı: 10, 1999, ss. 239-280.

İNCEKARA Süleyman, "Ortaöğretim Coğrafya Eğitiminde Uluslararası Eğilimler ve Türkiye Örneği," *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı: 16, 2007, ss. 109-130.

İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, Milli Eğitim Basımevi, 5. Baskı, İstanbul 1978.

K K K (Kara Kuvvetleri Komutanlığı), *Yurt Sevgisi Eğitimi*, Ankara: K.K. Basımevi, 2003.

KARABULUT Murat, "20. yy'da Coğrafi Düşüncede Meydana Gelen Değişimler". *TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu, Bildiriler Kitabı (s. 357-361)*, Ankara, 2012.

KARAKAŞ/ÖZÜR Nazan, "Coğrafya Penceresinden Ahmed Midhat Efendi'nin "*Kâinat"* Adlı Eseri Üzerine", *İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi (Kebikeç),* sayı: 47, 2019, ss. 123-146.

KARAKUŞ Ufuk, "Coğrafya Eğitimi İçin Önemli Bir Kaynak: Birinci Türk Coğrafya Kongresi", *Marmara Coğrafya Dergisi,* sayı: 25, 2012, ss. 198-212.

KAYA İlhan*, "Nitel Araştırma Yöntemleri",* Yılmaz Arı-İlhan Kaya (Ed.), *Coğrafya Araştırma Yöntemleri* (s. 265-298), Coğrafyacılar Derneği, Balıkesir 2014.

KAYA İlhan, "*Değişen Sosyal ve Bilimsel Bağlam ve Coğrafyanın Sorumlulukları",* Ramazan Özey ve Süleyman İncekara (Ed.), *Coğrafya Eğitiminde Kavram ve Değişimler* (s. 227-242), Pegem Akademi, 2010.

KAYA İlhan, "*Eleştirel Düşünce Sosyal Teori ve Coğrafya Eğitimi",* Ramazan Özey ve Ali Demirci (Ed.), *Coğrafya Öğretiminde Yöntem ve Yaklaşımlar* (s. 321-340), İstanbul: Aktif Yayınevi, 2008.

KAYA İlhan, "Sosyal Teori ve Beşeri Coğrafya", *Prof. Dr. İsmail Yalçınlar Anısına Bildiriler Kitabı* (s. 257-266), Ulusal Coğrafya Kongresi 2005, İstanbul: Türk Coğrafya Kurumu.

KAYAN Ahmet, "Türkiye'de Bölge Planlaması: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 9, sayı: 20, 2012, ss. 103-134.

KAYAN İlhan "Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi: Amaç, Yeni Hedefler, Sorunlar ve Öneriler", *Ege Coğrafya Dergisi*, sayı: 11, 2000, ss. 7-22.

KAYAN İlhan, "100 Yıllık Cumhuriyet Döneminde Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimine İlişkin Genel Bir Değerlendirme", *Ege Coğrafya Dergisi*, sayı: 32, 2023, s. 1-12, (Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), DOI: 10.51800/ecd.1366546

KAYGALAK İrfan, "Postmodern Eleştirilerin Coğrafi Düşünce ve Yeni Mekân Kavrayışları Üzerine Yansımaları", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, cilt: 9, sayı:1, 2011, ss. 1-10.

KAYGALAK İrfan, "Türkiye'de Ekonomik Coğrafyanın Yüzyılı", *Ege Coğrafya Dergisi (ECD)*, (Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), sayı: 32, 2023, ss. 13-35

KESKİN Musa, "Türkiye'deki Kalkınma Planlarının Bölgesel Kalkınma Perspektifinden Değerlendirilmesi", *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi,* cilt: 5, sayı: 1, 2023, ss. 1-24.

KOCADAĞLI Aylin Y., *Türkiye'nin İdari Coğrafyası*, İsmet Akova (Ed.), *Türkiye'de Beşeri Coğrafya* (s. 25-51), İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2024.

KOCAKUŞAK Süha, "Emekli Hocamız Prof. Dr. Mecdi Emiroğlu ve Eserleri", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,* sayı: 1, 1992, ss. VII-X.

KOCAMAN Sinan, "Kars İli'nin İdari Coğrafya Analizi", *The Journal of Academic Social Science Studies (International Journal of Social Science),* sayı: 29, 2014, s. 271-292.

KOCATÜRK Mehtap, *Modern Coğrafyanın Öncülerinden Faik Sabri Duran: Hayatı ve Eserleri, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2020.

KOÇ Hakan, AKSOY Bülent, "Coğrafya Eğitiminde Bölge Kavramı", *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı: 25, Ocak- 2012, ss. 319-339.

KOÇMAN Asaf, "Bilim ve Kültür İnsanı Prof. Dr. Ahmet Necdet Sözer'in Meslek Yaşamı ve Türkiye Coğrafyasına Katkıları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* sayı: 35, 2020, ss. 279-286.

KOÇMAN Asaf, "Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi ve Sorunları", *Ege Coğrafya Dergisi*, sayı: 10, 1999, ss. 1-14.

KODAY Zeki, “Türkiye’de İdari Coğrafya Analizi Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* cilt: 17, sayı: 34, 2019, ss. 367-379.

KÖPRÜLÜ Orhan F., “İslam Ansiklopedi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA),* cilt: 3, 2001, s. 43-44.

KURTER Ajun, “Sırrı Erinç'in Öyküsü”, *İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni,* sayı: 2, 1985, ss. 1-4.

LIVINGSTONE David, “Coğrafyanın Kısa Bir Tarihi”, (Çev: Nuri Yavan ve Ceyda K. Anlı), *International Journal of Geography and Geography Education*, sayı: 38, 2018, ss. 311-317.

LOUIS Herbert, “Das Natürliche Pflanzenkleid Anatoliens Geographisch Gesehen”, *Geographische Abhandlungen*, 3, 12, Stuttgart 1939.

LOUIS Herbert, “Türkiye Coğrafyasının Bazı Esasları Hakkında Rapor”, *Birinci Türk Coğrafya Kongresi, Müzakere ve Raporlar Kitabı* (s. 171-228), Ankara 1941.

MACİT M. Hanifi, *Tarihsel Akıl Çerçevesinde Türk Devlet Felsefesi*, Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV), Ankara 2022.

MITCHELL Jean Brown, *Historical Geography*, Cambridge: English Universities Press, 1954.

NEUMAN Lawrence W., *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I*, (Çev. S. Özge), Yayın Odası, İstanbul 2017.

OĞLAKCI Burak, ALİAĞAOĞLU Alpaslan, “Batı Coğrafyasında Klasik Dönem: Alexander von Humboldt ve Carl Ritter”, *Turkish Studies - Social*, sayı: 2, 2023, ss. 489-510.

ÖNER Ertuğ, *Biyografi: İlhan Kayan*, E. Öner (Ed.), *Profesör Doktor İlhan Kayan’a Armağan kitabı* (s. XXV), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayın No: 181, 2013.

ÖNGÖR Sami, *Geçen Yılları Düşündükçe*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1987.

ÖZBEY Kerem, “Modern Türkiye’de Sınırlar ve Sınırın Sosyolojik İnşası”, *Sosyoloji Dergisi*, sayı: 40, 2019, ss. 239-264.

ÖZÇAĞLAR Ali, “Türkiye’de Mülkî İdare Bölümlerinin İdarî Coğrafya Analizi”, *Coğrafi Bilimler Dergisi,* cilt:3, sayı: 1, 2005, ss. 1-25.

ÖZÇAĞLAR Ali, Coğrafyaya Giriş, Ankara 2009.

ÖZGEN H. Neşe, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşundan Günümüze Coğrafya Ders Kitaplarında Vatanın Sonu Gelmez Kurguları”, *Toplum ve Bilim*, 121, 2011, ss. 48-79.

ÖZGEN Nurettin, “Beşeri Coğrafyada Bilimsel Bilgi ve Metodolojik Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi),* sayı: 24, 2017, ss. 195-221.

ÖZGEN Nurettin, “Bilim Olarak Coğrafya ve Evrimsel Paradigmaları”, *Ege Coğrafya Dergisi*, cilt: 19, sayı: 2, 2010, ss. 1-25.

ÖZGÜÇ Nazmiye, TÜMERTEKİN Erol, *Coğrafya: Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2000.

ÖZGÜR E. Murat, BEKAROĞLU C. Erdem, DENİZ Ayla, YÜCEŞAHİN M. Murat, *Geleneğin İzinde: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Bölgesel Coğrafyanın Tarihi (1935-2023)*, L. Kayapınar, M. Küçük, R. Bayar, T.B. Güler, D. K. Düşünceli ve M. Öksüz, (Ed.), *Cumhuriyetin 100. Yılına Armağan Kuruluşundan Günümüze Ata Yadigârı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2023, ss. 413-494.

ÖZGÜR Murat E., YAVAN Nuri, “Türk Coğrafyacılarının İç Hesaplaşması: Neden Başaramadık? Nasıl Başarabiliriz?”, *Beşeri Coğrafya Dergisi*, sayı: 1, 2013, ss. 14-38.

ÖZKAN Behlül, *Türkiye'de Milli Vatanın İnşası-Dar'ul İslam’dan Türk Vatanına-,* Kırmızı Kedi Yayını, İstanbul 2019.

ÖZLÜK DOSYASI, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, “Ordinaryüs Prof. Dr. Mehmet Besim Darkot”, 163 Numaralı Dosya.

ÖZTÜRK Yahya, ÇETİN Muhammet, TURGAY Orkun, “Akarsuların Yatak Yeri Seçiminde Fay Belirleyiciliğinin Uzaktan Algılama Tabanlı Analizi: Aras Vadisi Örneği (Karakurt-Kağızman Arası)”, *Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi*, sayı: 6, 2021, s. 81-97.

PATTON Michael Quin, *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri (Ciltsiz*) (Çev: M. Bütün - S. B. Demir), Pegem Akademi Yayıncılık, 2014.

PEKMAN Adnan, "*Strabon" Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika XII-XIII-XIV),* Arkeoloji ve Sanat Yayınları 2000.

RAMSAY William M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (Çev. Mihri Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960, s. 5-17.

SAĞDIÇ Mustafa, İLHAN Genç, "Metaphoric perceptions of social studies teacher candidates on the homeland concept. (Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının "Vatan" Kavramına İlişkin Metaforik Algıları)", *International Journal of Geography and Geography Education*, 38, 2018, s. 104-118.

SANIR Ferruh, *Coğrafya Terimler Sözlüğü*, Gazi Kitabevi, Ankara 2000.

SEKİN Sefa, "Cumhuriyetin 75. Yılında Coğrafya", *Öneri,* cilt: 2, sayı: 11, 1999, s. 147-153.

SELEN Hamit Sadi, "Strabon'a Göre Eski Çağlarda Doğu Anadolu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi,* cilt: 3, sayı: 1-2, 1948, ss. 237-246.

SELEN Hamit Sadi, "Türkiye Coğrafyası", Liselerin Üçüncü Senesi ile Kız ve Erkek Muallim ve İmam ve Hatib Mekteblerinde Tedris Edilmek Üzere, Kanaat Matbaası, İstanbul 1925.

SELEN Hamit Sadi, *Türkiye Coğrafyası*, İstanbul Basım, İstanbul 1926.

SELEN Hamit Sadi, "Türkiye'nin Coğrafi Bölgelere Taksimine Dair Bir Mıhtıra", *Birinci Türk Coğrafya Kongresi, Müzakere ve Raporlar Kitabı*, İçinde (s. 251-255), Ankara 1941.

SEVİN Veli, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I,* Türk Tarih Kurumu Yayını VI. Dizi, s: 50, Ankara 2001.

SEVİNÇ Haktan, "Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, cilt: 6, sayı: 2, 2011, ss. 35-54.

SÖYLEMEZ Mehmet Mahfuz, "Tarih Üzerine Notlar", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi,* cilt: 4, sayı: 3, 2007, ss. 9-17.

ŞAHİN Cemalettin, BELGE Rauf, "İbn Haldun'da Coğrafi Determinizm", *Akademik Bakış Dergisi,* sayı: 57, 2016, s. 439-467, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi.* ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Türk Dünyası. Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – Kırgızistan.

TANOĞLU Ali, "Coğrafya nedir?", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi,* cilt: 7, sayı:14, 1964, ss. 3-14.

TANOĞLU Ali, "İskan Coğrafyası: Esas Fikirler, Problemler ve Metod", *Türkiyat Mecmuası,* cilt: II, sayı:1, 1954, s. 1-34.

TANRIKULU Murat, *Coğrafya ve Kültür*, PEGEM Akademi, Ankara, 2018.

TDK, *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.

TEKELİ İlhan, *Eğitim üzerine düşünmek, (2. Baskı),* Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları 2004.

TEKELİ Sevim, KAHYA Esin, DOSAY Melek, DEMİR Remzi, TOPDEMİR Hüseyin, UNAT Yavuz, AYDIN Ayten K., *Bilim Tarihine Giriş*, Nobel Yayınları, 3. Basım, Ankara 2001.

THRİFT Nigel, "The Future Of Geography", *Geoforum*, 33, 2002, s. 291–298.

TRAK Selçuk, *Türkiye Coğrafya Eserleri Genel Bibliyografyası*, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Neşriyatı, No. I, Ankara 1942.

TUNCEL Metin, "Coğrafya Dolu Bir Hayat: Ord. Prof. Dr. Besim Darkot", *Türk Coğrafya Dergisi,* sayı: 27, 1992, ss. 1-14.

TUNCEL Metin, "Ord. Prof. Dr. Besim Darkot: Hayatı ve Türkiye Coğrafyasına Katkıları" *Coğrafya Araştırmaları Dergisi,* sayı: 3, 1991, ss. 1-13.

TUNÇDİLEK Necdet, *Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1986.

TURGUT Ahmet, AYDEMİR Naciye, "Türkiye ve AB'de Bölgesel Kalkınma Politikaları", *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, cilt: 23, sayı: 5-6, 2011, ss. 1-15.

TUYSUZ Suat, YAVAN Nuri, "Bölgesel Coğrafya Yaklaşımı ve Türk Coğrafyasındaki Etkileri Üzerine Kritik Bir Değerlendirme", *TÜCAUM VI. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı (*s. 390-405), Ankara 2012.

TÜMERTEKİN Erol, "*Beşeri Coğrafya", Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim "Sosyal Bilimler II",* Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, s. 187-215, Ankara 2001.

TÜMERTEKİN Erol, "*Türkiye'de Beşeri Coğrafyanın Gelişmesi",* Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1971, s. 1-17.

TÜMERTEKİN Erol, *Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Oluşumu ve Paul Vidal de la Blache,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1990.

TÜMERTEKİN Erol, ÖZGÜÇ Nazmiye, *Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekan,* Çantay Kitabevi, 2002.

TÜRKİYE ANSİKLOPEDİSİ, Kaynak Kitap Basım, Yayın ve Ticaret, 1974.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), 1963.

ULSOY Ekrem, "Harita Mühendisliği ve Coğrafya", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sayı: 23, 1980, ss. 199-213.

ÜÇIŞIK Süheyla, DEMİRCİ Ali, "21. Yüzyılda Çağdaş Coğrafya Bilimi ve Temel Unsurları", *Marmara Coğrafya Dergisi,* sayı: 5, 2002, ss. 117-133.

ÜNLÜ Mehmet, ÜÇIŞIK Süheyla, ÖZEY Ramazan, "Coğrafya Eğitim ve Öğretiminde Haritaların Önemi", *Marmara Coğrafya Dergisi.* sayı: 5, 2002, ss. 14-15.

ÜSTÜNER Ahmet, "Klasik Çağ Sonrası Osmanlı Coğrafya Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* cilt: 17, sayı: 33, 2019, ss. 41-104.

WARF Barney, *Regional Geography*, Encyclopedia of Human Geography, SAGE Publications, 2006.

WILSON ROBERT *Historical Geography,* Geography- Oxford Bibliographies, 2014, http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo9780199874002/obo-9780199874002-0099.xml 1/20

YAKUT Mehmet Emin, CEYLAN Mehmet Akif, "Bingöl İlinin İdari Coğrafyası", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi,* cilt: 5, sayı: 2, 2022, ss. 381-405.

YALÇINLAR İsmail, "Profesör Cemal Arif Alagöz (1902-1991) Hayatı ve Mesleki Çalışmaları", *Türk Coğrafya Dergisi,* sayı: 28, 1993, s. 1-15.

YAVAN Nuri, "SCI ve SSCI Bağlamında Türkiye'de Coğrafya Biliminin Uluslararası Yayın Performansının Karşılaştırmalı Analizi: 1945-2005", *AÜ. TÜCAUM*, *Coğrafi Bilimler Dergisi,* cilt: 3, sayı: 1, 2005, ss. 27-58.

YAVAN Nuri, "Türkiye'deki Coğrafyacıların Uluslararası Yayın Performansı (1945-2015): Son 10 Yılda (2005-2015) Ne Değişti?", *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, sayı: 39, 2019, ss. 121-150.

YAVAN Nuri, *Batı Coğrafyası Geleneği Üzerine*. E. Bekaroğlu, A. R. Özdemir (Ed.), *Bir Disiplinin İç Dünyası: Modern Türk Coğrafyası Üzerine Söyleşiler* (ss. 17-51). İstanbul: İdil 2014.

YAVAN Nuri, *Örneklem ve Örneklem Yöntemleri*, Yılmaz Arı ve İlhan Kaya (Ed.), *Coğrafya Araştırma Yöntemleri* (ss. 153-172), Coğrafyacılar Derneği, Balıkesir 2012b.

YAVAN, Nuri, *Postgraduate Geography Education İn Turkey*, Nuri Yavan ve İlhan Kaya (Eds), *International Perspectives On Postgraduate Education and Training İn Geography* (s. 111-157), 2012a, Diyarbakır: Turkish Association of Geographers.

YETİŞ Kazım, "Aylık Ansiklopedi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA),* cilt: 4, s. 254, İstanbul 1991.

YILDIRIM Ali, ŞİMŞEK Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları 2016.

YILDIZ Mehmet Şerif, "Stratejik Yönetim Anlayışının Beş Yıllık Kalkınma Planları Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi,* cilt: 2, sayı: 1, 2019, ss. 1-13.

YILMAZ Top Sevil, *Alman Coğrafyacı Carl Ritter'in Coğrafya Bilimine Katkıları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016.

YILMAZ Top Sevil, *Türkiye Toponimisi: Topografya Haritaları Üzerinden Bir Değerlendirme,* Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çankırı 2023.

YİĞİT Ali, "Sırrı Erinç'in Bölgesel Coğrafyanın İlke ve Yöntemleri ile İlgili Literatüre Katkıları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* cilt: 17, sayı: 34, 2019, ss. 583-608.

YİĞİT Ali, "Türkiye'de Daha Kullanışlı Coğrafi Bölgeler Oluşturma Gerekçeleri ve Öneriler", [Bildiri], *9. Ulusal Bölge Bilim/ Bölge Planlama Kongresi*, 2000, KATÜ-Trabzon.

YİĞİT Ali, "Türkiye'nin Doğu Bölgelerinin Yeniden Belirlenmesi Hakkında Düşünceler", Fırat Üniversitesi *Sosyal Bilgiler Dergisi*, cilt: 8, sayı: 1, 1996, ss. 359-378.

YİĞİT Ali, TUNÇEL Harun, *100. Yılında Türkiye'de Coğrafyacılar, "Türkiye Coğrafyacı biyografileri (1915- 2015)",* Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, 2017.

YİĞİT İlker, KAYA Zehra, GÖLGE Songül, ŞENGÜL Elif, KÖK Rahime, "Orta Çağ Avrupa Düşüncesinde Dünya İmajı: T-O Haritaları" *International Journal Social Science Research*, cilt: 2, sayı: 2, 2013, ss. 78-112.

ZDENEK Kucera, "Historical Geography Between Geography And Historiography", *Journel of Historical Geography and Environmental History*, cilt: 5, sayı: 1, 2008, ss. 5-13.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Orcid	0009 0008 0452 9717
Adı Soyadı	Şafak BARIŞ
Doğum Yeri	
Doğum Tarihi	

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Atatürk Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölüm	Coğrafya

YÜKSEK LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Enstitü	Ortaöğretim Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	
Görevi/Pozisyonu	
Tecrübe Süresi	

KATILDIĞI

Kurslar	
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	
mail	